De opstandigen

Een familie-roman in drie boeken

Jo van Ammers-Küller

bron
Jo van Ammers-Küller, *De opstandigen. Een familie-roman in drie boeken*. J.M. Meulenhoff, Amsterdam 1935 (13de druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/amme001opst01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

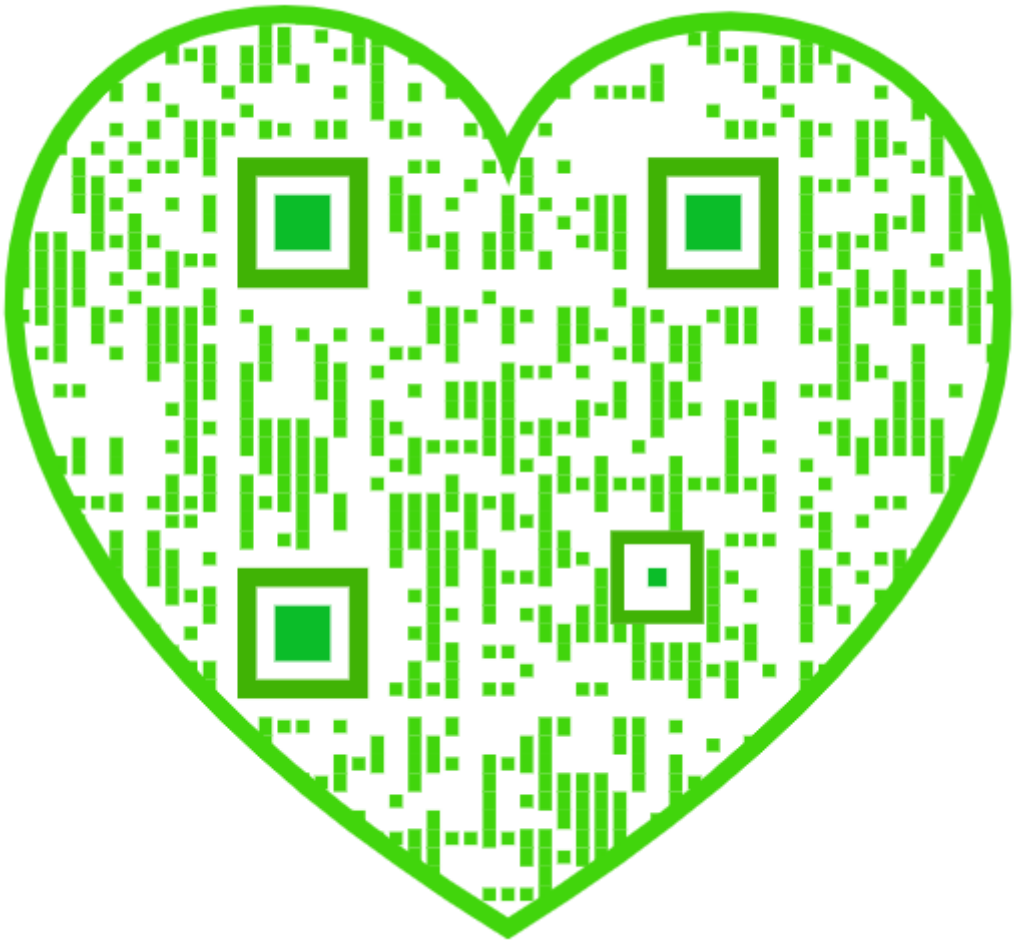

Het geslacht Coornvelt

In 1840

Anna Coornvelt (1800 - 1839)
geh. met Amédee Sylvain (1795 - 1833)

|

|
Marie Elizabeth Silvain (Miebetje)
(1821 - 1908)

Lodewijk Coornvelt (1786 - 1848)
geh. met Aagje Spieghel (1794-1867)

|

Nicolaas (geb. 1813)
Keejectje (geb. 1814)
Henrik (geb. 1815)
Jacoba (geb. 1817)
David (geb. 1818)
Saartje (geb. 1822)
Abraham (geb. 1827)
Naatje (geb. 1834)

In 1872

Miebetje Sylvain (‘Sylvia’)

Dr. Willem Wijsman, geh. met Keejetje Coornvelt in 1842

|

Constance (geb. 1844)
Agatha (geb. 1845)
Willem (geb. 1848)
Elize (geb. 1851)
Cornelis Berkhout, geh. met Sara Coornvelt in 1848

|

Sophia (geb. 1849)
Cateau (geb. 1850)
Jacoba (geb. 1851)
Betsy (geb. 1857)

Prof. David Coornvelt, geh. met Aleida Vorster van Walsem in 1850

|

Louis (geb. 1851)

Clara (geb. 1854)

Abraham Coornvelt, geh. met Sientje Pot in 1854. 10 kinderen waarvan:

|

Hein (geb. 1848)

Dora (geb. 1850)

Nicolaas Coornvelt (ongehuwd)

Naatje Coornvelt (ongehuwd)

In 1924

Steven Coornvelt (kleinzoon van Abraham)

Dr. Elize Wijsman (1851 - 1924)

(geb. 1873) en Dorothee Wisdom (geb. 1875), dochter van Agatha Wijsman) geh. in 1899

|

Puck (geb. 1900)

Naatje Coornvelt.

Elly (geb. 1901)

Ted (geb. 1902)

Lody (geb. 1904)

Kitty (geb. 1906)

Pim (geb. 1907)

Millicent Coornvelt (kleindochter van Hein Coornvelt) geb. 1901

VII

Eerste boek 1840

Hoofdstuk I De aankomst

OP een kouden Novembermiddag in het jaar achttien honderd veertig, stapte Henrik Coornvelt, candidaat tot den Heiligen Dienst en oudste zoon van Lodewijk Coornvelt, den wolwever, door de leege, winderige en modderige straten van zijn woonstad Leiden naar de Witte Poort, met het doel om voor het Wapen van Amsterdam te wachten op de Haagsche diligence van half vier, de om haar snelheid onvolprezen wagen van Van Gend en Loos, die den afstand van de residentie naar de stad-derwijzen in den ongelooflijk korten tijd van een uur en drie kwartier vermocht af te leggen.

De jeugdige aanstaande dominee droeg boven zijn nauwen, dicht toegeknoopten, zwartlakenschen rok een zeer glimmenden en zeer hoogen hoed, en een breede zwarte stropdas, die zijn wijduitpriemende vadermoorders slechts ten deele in bedwang vermocht

te houden; in zijn zwart geschoeide handen hield hij den rotting met den ronden ivoren knop, zonder welk embleem van mannelijke waardigheid zich geen deftig en welopgevoed jongmensch op straat begaf.

Hij had, hoewel er een verraderlijke wind uit het Noordoosten blies, en hij voor enkele weken aan een kwade zinking op het rechter oor had geleden, zijn overjas versmaad; hij was, toen hij het huis verliet, niet zonder moeite aan de bezorgdheid van zijn moeder en den spot van zijn zusters ontkomen, toen ze hem den dikken ruigen schanslooper hadden opgedrongen; hoewel Henrik Coornvelt wist, dat hij als voorganger en zieleherder boven alle ijdelheden der wereld verheven stond, had hij dezen middag toch heel wat langer voor den spiegel op zijn slaapvertrek vertoefd dan strikt genomen met een orthodox geweten overeen te brengen was.

Zijn gang naar de winderige Witte Poort had het gewichtig doel eene jonge dame van de diligence af te halen, een hem onbekend nichtje, het eenige kind van de overleden zuster zijns vaders, dat de groote reis van Parijs naar Den Haag onder geleide van een vriend der Coornvelts had gemaakt, na maanden lang op een geschikt reisgeleide te hebben moeten wachten; terwijl Henrik over de Breestraat stapte en met ingetogen zwier zijn rotting zwaaide, dacht hij met een glimlach aan den pathetischen brief, die hetzelfde nichtje een paar maanden geleden aan zijn vader geschreven had en waarin ze met evenveel jeugdige onbezonnenheid als overmoed, het plan opperde om alleen en zonder geleide naar Holland te komen.

Foei, wat een gure tocht blies er door het Noordeinde! Huiverig dook hij de schouders, de mogelijkheid van een nieuwe zinking, als een straf voor zijn ijdelheid, stond hem plotseling dreigend voor oogen

en schuldig hield hij den zwaai van zijn rotting in, toen hij achter de horren van een der groote huizen het blank van een vrouwengelaat meende te onderscheiden; wat moest Kobetje, de dochter van zijn leermeester en voorganger Ds. Dermout wel denken, terwijl ze hem in zoo wereldsche houding langs zag gaan!

Doch de welgedane waardin van 'De Beurs van Amsterdam', die haar menschen kende en hem met een eerbiedig 'Dominee zal het koud hebben' bij den vlammenden haard in haar gelagkamer noodde, een kop geurige koffie schonk en vergastte op al het stadsnieuws waarvan zij, beter nog dan de barbier of de water-en-vuurvrouw op de hoogte was, deed zijn zwartgallige stemming overdrijven; tevreden zag hij, met zijn rug naar het koesterend vuur, zijn correcte, donkere slankte, zijn ernstig, bijkans somber gelaat in den groeten verweerden spiegel tegenover zich en geleidelijk herkreeg hij zijn rustig zelfbewustzijn, de aangename zekerheid, dat hij een deftig, degelijk jonkman was, naar wien met eerbied en nederigheid werd opgezien; geroepen om zijn mede-stervelingen op de paden der deugd zoowel als die der hemelsche bestrevingen tot voorbeeld en leidsman te dienen.

En juist toen hij het laatste slokje van zijn koffie naar binnen wipte, daverde de groote schommelende koets over de keien van de Witte Poort, de postiljon stak zijn horen, dat het tegen de stille, deftige huizengevels klaterde, het personeel van de herberg haastte zich naar buiten en de dikke waardin vatte in de deuropening post; honden blaften, straatjongens joelden, arme drommels klapperden op hun klompen uit stegen en sloppen naderbij in de hoop voor den een of anderen zwaarbepakten reiziger een koffertje te mogen sjouwen; bedelaars schoven uit de duistere hoeken van

de poort naar buiten, de diender posteerde zich deftig op de stoep aan de overzij, terwijl voor al de daareven nog verlaten vensters nieuwsgierige gezichten van joffers en dienstmeiden verschenen, tuk op het ééne groote oogenblik, waarop de straat uit haar doodsche slaperigheid tot drukte en levendigheid ontwaakte en ‘de wagen’ binnenreed; de wagen, die het contact met de wijde wereld onderhield, die grijs zag van het stof der Residentie of bruin van het slijk van de Maliebaan, en in haar wijd en duister binnenste, behalve de brievenmaal en het Dagblad van 's Gravenhage, wie-weet-welke interessante, onbekende gezichten verborgen zou houden.

Ze hadden ditmaal wil van hun nieuwsgierigheid, de diender, de straatjongens, de dienstmeiden en de joffers; in alle huizen van Breestraat en Rapenburg wist men het denzelfden avond, dat de oudste zoon van Coornvelt een jonge dame van de diligence had afgehaald, een vreempje, een verweesd vaders-zusterskind; en de bestoven maar geenszins vergeten historie werd aan alle theetafels ijverig opgerakeld, hoe de moeder van ditzelfde meisje, de jongste dochter van den waardigen Coornvelt-zaliger, zich twintig jaar geleden door een Franschen muziekmeester had laten schaken en sindsdien in het verre en verdorven Parijs in zonde en schuldbesef moest hebben geleefd en daar den vorigen winter als een arme weduwe was gestorven. En voor de jonge dochters die met hoogroode wangen boven haar breikousen te luisteren zaten - want het was waarlijk geen dagelijksch gebeuren, dat men in de Leidsche huiskamers van schakingen en vaderlijke banvloeken hoorde - werd een dubbele les uit deze afschrikwekkende geschiedenis ter nachtelijke overpeinzing meegegeven, ten eerste

dat Fransche muziekmeesters zedelooze en eervergeten schepselen zijn en ten tweede, dat meisjes die het vaderlijk gezag durven trotseeren als wijlen Anna Coornvelt, tot schande, armoe en gewetenswroeging zijn gedoemd.

Maar niet minder dan de tragische roman van Anna Coornvelt interesseerde den jongen dames het feit, dat Anna Coornvelt's dochter de reis van Parijs bleek te hebben gemaakt in een wijden schotsch-zijden rok, inplaats van in het stemmig rouwgewaad, dat men van een weeze zou hebben verwacht; dat zij, die toch maar een kind van een muziekmeester was, niet alleen een palmen-shawl bleek te dragen, doch bovendien een mof van bont, die aan een zijden koord om haar hals hing.

En het was de schuld van dienzelfden schotschzijden rok, dat de ontvangst en de begroeting gansch anders uitvielen, dan Henrik Coornvelt zich had voorgesteld. Hij stond uit te zien naar een jonge dame in rouwsluiers en dof-zwart kleed, gereed haar de hand te reiken en haar over het steile trapje uit de koets te helpen klimmen, waarbij hij dan de zinnetjes van christelijke berusting en onderwerping aan 's Heeren raadsbesluit wilde zeggen, welke hij tevoren zorgvuldig had gememoriseerd. En hij lette nauwelijks op het klein en kittig ding, met de helgekleurde rok, de palmen-shawl en de groote bonte mof, dat fiks en haastig uit de koets kwam gesprongen, de hulpvaardige hand van een medereiziger versmadend en dat met een radden vloed van woorden haar koffer en doozen aan de zorg van een der koets-knechten begon toe te wijzen. Zijn vergissing drong pas tot hem door, toen hij vanachter haar groen-fluweelen luifelhoed opeens het woord ‘Coornvelt’ hoorde, door haar

hooge, zangerige stem met een vreemd accent duidelijk en bevelend gezegd.

'Jongejuffer Sylvain?'

Daar keerde de groene luifelhoed zich op slag naar hem toe en een klein donker meisjesgezicht met een fel-rooden lachenden mond en groote, glanzend donkere oogen verscheen vlak voor het zijne:

'Ah! mon cousin Coornvelt, enchantée de vous voir!'

De jonge man had zijn hoed afgenomen, en hield die voor de borst gedrukt, terwijl hij met een neiging: 'Henrik Coornvelt, uw dienaar,' zeide, en het Fransche nichtje, onder den indruk van de deftigheid dezer begroeting, verstrakte haar lachend gezichtje, hief den schotschen rok met twee groen geschoeide handjes omhoog, en maakte een 'révérence', zoo bevallig en zoo diep, als hij nog nooit een meisje had zien neigen. En onmiddellijk, - want hij was een rechtgeaard zoon van zijn land en van zijn tijd - schoot hem de gedachte door het hoofd dat de wagenknechts, de waardin, de diender en al de buren deze ongewone en ònhollandsche neiging zagen en dus denzelfden avond heel Leiden ervan weten zou; en om zich een houding te geven wendde hij zich barsch naar een oud ventje, dat met een kruiwagen te wachten stond:

'Vlug, laad die koffer en die doozen op, ik heb hier al lang genoeg in de kou gestaan!'

Dan bood hij zijn arm aan het meisje, dat met de handjes kleumerig in de groote mof gestoken had staan wachten; maar inplaats haar arm in den zijne te leggen, reikte ze naar een groot, vierkant, in een groen-flanellen doek gepakt voorwerp, dat een knecht juist aan den ouden met den kruiwagen wou overgeven: 'Dit dragen we zelf,' zei ze snel, en voor

hij het goed besefte, had ze het Henrik Coornvelt in de handen geduwd.

'Daar zit mijn vogeltje in,' legde ze met haar lieve zangerige stem uit, haar gezichtje met haar beminnelijksten lach weer vlak voor het zijne.

'Merci, mon cousin, dat u zoo goed wilt zijn het voor mij te dragen.'

En Henrik Coornvelt, de deftige candidaat, begon naast zijn nichtje voort te stappen door het winderige en modderige Noordeinde, terwijl in zijn rood en verlegen hoofd de zekerheid broeide, dat achter al de horretjes vrouwenoogen nieuwsgierig en zelfs spottend naar hem zagen. Want een aanstaand dominee, die met een wereldsch gekleede jonge joffer liep te wandelen, en daarbij een vogelkooi in een flanellen doek droeg, schoot tekort in de waardigheid en deftigheid, die bij zijn stand pasten.

'O, maar dit bruggetje kèn ik! Daar is de toren van de Pieterskerk en daar moet het winkeltje van den bakker op de hoek zijn.'

Marie Elizabeth Sylvain klapte in de handen, de mof danste aan het zijden koord. 'Moeder bezat een album vol aquarellen en schetsen, die ze in haar meisjestijd gemaakt had, en ze heeft me zoo honderdmaal van Leiden verteld!'

De candidaat, gedwongen met de vogelkooi op de brug van het Rapenburg stil te staan, bedacht, dat hij zijn woorden over de berusting en den christenplicht nog steeds niet had gezegd; er bood zich opnieuw een gelegenheid want haar stem klonk opeens droevig en dof, maar een onrustige schroom verdreef zijn gewone zelfverzekerdheid toen hij haar groote bruine oogen, nu hel-glanzend van ongeschreide tranen, weer zoo vol en frank op zich gevestigd zag; het

bloed schoot hem opeens heet en bonzend naar de slapen. Ergerlijk! Was hij een groene jongen, die zich door een paar mooie oogen van de wijs liet brengen? Moest hij zich niet schamen, hij, dienaar des Heeren, om zoo gevoelig te zijn voor de aantrekkelijkheden van het vleesch?

Het gaf geen pas voor een jonge dame, om een haar nauwelijks bekenden jongen man zoo vol en vrij in het gezicht te zien; hij fronste en keek waardig: ‘Het is te koud om hier lang stil te staan,’ maande hij haar.

Maar terwijl zij de brug overstaken om het Rapenburg over te gaan, ratelde, van uit de Breestraat, een open wagen met vier paarden, in volle vaart en met daverend tumult over de keien. Jonge mannen zaten erop, erachter, hingen eraan en erover, zwaaiden met mutsen, stokken en flesschen, en schreeuwden en zongen; een wild ‘Hoera’ bralde plotseling boven het geratel van de wielen uit, toen ze bij de brugleuning het meisje ontdekten, dat in lachende verbazing den dollen troep langs zich heen zag gaan; een ‘Hoera!’ dat tot Henrik's schrik en ontzetting door zijn nichtje met handgewuif beantwoord werd!

‘Wie waren dat?’ informeerde Marie Elizabeth, geboeid het voertuig naziend. ‘Studenten,’ zei haar neef zoo norsch, dat ze verschrikt haar verdere vragen verzweeg. Het eerste, wat hij zijn zuster Koosje op zou dragen, dacht de candidaat, zou zijn om het vreemde kind te leeren, dat een jong meisje in dit land en in deze stad, nooit anders dan met neergeslagen oogen over straat ging. Zij passeerden het universiteits-gebouw, maar den lust ontbrak hem, om haar, zooals hij voornemens was geweest, van zijn belangrijke bestemming te vertellen; even er voorbij wees hij haar het huis met de breede blauwe stoep, dat voortaan ook het hare zou zijn; een groot, breed

huis, naar de mode van den tijd geel-wit gepleisterd, even smetteloos van muren en ruiten als glanzend van donkergroen-geschilderde deur en blinden; een deftig en gedegen ‘heerenhuis’, met twee hooge, smalle vensters ter weerszij van de voordeur en tweemaal vijf, lager en breeder, erboven; zwart gelakte palen en kettingen met punten als marteltuigen, omlijstten de hardsteenen, vlekkeloos schoone stoep.

Henrik Coornvelt trok aan den dikken, koperen leeuwekop naast de deur, een galmend tumult van klanken daverde door het holle binnenste van het huis. Een eindeloosheid scheen het te duren, voor aan den binnenkant een ketting rammelde en een klink werd afgelicht, een eindeloosheid, waarin hij bemerkte, dat hem ondanks den guren wind en het gemis van een overjas het zweet was uitgebroken, en waarin zij bevond, dat het beetje moed, op de lange reis zoo vast in haar eenzaam hartje bewaard, op den weg door de grauwe, stille stad naast den stijf-deftigen, afgemeten jonkman gansch en al in haar natte, bemodderde schoentjes was gezakt.

‘Gaat u binnen, nicht,’ Henrik Coornvelt trad terzij, stil en bevangen stapte het meisje over den drempel. De zeer lange, rechte gang met zijn dofwitte muren en blauw- en wit-geruiten tegelvloer, de vele star gesloten, bruine deuren ter weerszij, de kille geur van kalk en vocht en vooral de plechtige stilte omvingen haar met een bijkans ondraaglijke beklemming. Vaak had haar moeder haar, toen ze een kind was, verteld van de mooie, groote huizen-als-paleizen in Holland... maar dit was toch gansch anders dan ze zich had voorgesteld, dit huis leek op een kerk... een gesticht... neen, nu wist ze het, op een klooster!

‘Daar is de jongejuffer Sylvain,’ meldde de candi-

daat luid en neerbuigend tot degeen die de deur had geopend en er gansch en al achter verschool, en pas toen ze was binnen getreden, ontdekte het meisje een kleine sluike vrouwenfiguur in een grauw-grijs jaken-rok, dat bijna geheel door een groote zwarte boezelaar bedekt werd. Een witte neepjesmuts omlijstte een geel-bleek oudevrouwengezicht, dat zich nieuwsgierig naar voren boog, het was rimpelig als een winterappeltje en had kleine, scherpe oogen. En opeens voelde Marie Elizabeth haar hand gegrepen en een stem, klankloos en schril als van een kakatoe zei dicht aan haar oor:

'Gods wegen zijn ondoorgrondelijk nicht, maar ook de verdoolden en verdoemden zijn in Zijn hand!'

Het meisje wist niet anders dan een vaag 'Merci' op den vreemden welkomstgroet van het onaanzienlijk wezen, door Henrik achteloos als 'Nicht Pietje' voorgesteld. Maar toen ze verlegen haar vingers wou bevrijden uit den greep van de oude, tastte de andere ruwe en grove rimpelhand naar haar gezicht: 'Ach kind! Ik heb je moeder, je arme moeder zoo goed gekend! God weet dat de mensch van nature geneigd is tot alle kwaad en met den vloek overtogen!'

Doch nu trad Henrik met dominee's autoriteit naderbij: 'Op je oefeningen kun je getuigen, maar hier niet!' schalde hij bevelend aan de doove ooren, en meteen had hij de vogelkooi in de handen van de oude vrouw geduwd. 'Ga liever maar eens kijken of Barend er nog niet met den koffer is.'

Gedwee knikkend slofte de oude op haar muilen naar den guren plicht, een oogenblik later klonk haar papegaaien-stem kijverig tegen den kruier.

En Henrik, als om te toonen dat dit intermezzo van geenerlei belang was geweest, legde vlug zijn hand op den porceleinen knop van de voorste der kamerdeuren en trad hoffelijk terzij...

Terwijl zij over den drempel stapte, omving de blik van het meisje nieuwsgierig het lang en hoog, slechts schemerig verlicht vertrek, het met Chineesche landschappen en zeegezichten beschilderde behangsel, de ovale tafel met het glanzend blad en de hooggerugde stoelen langs den wand, en voor het eerst van haar leven rook zij den geur van een besloten, zonloos Hollandsch woonvertrek, een geur van menschen, kamfer, tabaksrook en doove kolen. Dan zag ze aan het andere einde in den lichten hoek bij de vensters vier gezichten naar zich toegewend, vier fijne, elkaar gelijkende vrouwengezichten van denzelfden bouw en dezelfde als doorschijnende kleurloosheid. Een, wat breeder en grover door het dikke wangenvleesch en de zware onderkin, had grijs haar onder het weidsche bouwsel van kant en strikken, waarmee de waardigheid der huwelijksche staat werd aangeduid, de drie andere waren omlijst door pijpenkrullen ‘à l'anglaise’, de bekoorlijke, onvolprezen krullen, die schenen uitgevonden om verlegen blosjes op albasten wangen te verbergen, of om mee te trillen, wanneer sneeuwen boezems door vreugde of smart werden bewogen.

In een halven cirkel zaten zij voor het linker venster de moeder en de drie dochters, in de spreiding harer wijde, bescheiden, kleurlooze kleederen, elk met het borduurraam voor zich, waarover zij ijverig en geduldig gebogen hadden gezeten. Door het bovendeel der hooge vensters met de kleine, lichtpaars gekleurde ruiten viel stil, grijs middaglicht.

Tegelijk stonden de drie dochters op, met de langzaam-bevallige bewegingen, die een jarenlange studie van het ‘maintien’ tot een gewoonte had gemaakt; boven de zware breede plooiingen hunner op den grond uitstaande rokken leken hun ingesnoerde lijven met de strakke schouderdoeken en de laag ingezette

mouwen op de lijfjes van poppen of onvolgroeide kinderen.

Veertien kraambedden hadden de moeder op haar zes-en-veertigste levensjaar slecht ter been en moeilijk van bewegen gemaakt, zij wachtte op haar stoel, met beide handen naar het meisje uitgestrekt, dat ze na even aarzelen greep en eerbiedig kuste.

Terwijl zij Marie Elizabeth naar zich toetrok, stonden tante Aagjes heldere, lichtbruine oogen vol tranen:

'De Heer zij dank, dat je eindelijk in deze veilige haven bent mijn kind, moge je leven in ons midden gelukkig en je weg gezegend zijn.'

De nieuwe huisgenoot hoorde genegenheid, teederheid zelfs in de bewogen stem, maar de woorden klonken ernstig en bijna als een vermaan, en met dezelfde beklemming, die ze bij haar binnenkomst en den schrillen groet van de oude nicht had gevoeld, drukte ze een zoen op de haar toegekeerde, zachte, slap-vleezige wang van haar tante.

Nu eerst traden de drie dochters naderbij; de handen voor den breeden schoot gevouwen, negen zij diep en bukten zich dan naar den luifelhoed om hun nichtje een kus te geven, en terwijl zij de nieuwaangekomene gedienstig hielpen, Keejetje naar de spelden in de groote sjawl zocht, Koosje den fluweelen hoed in ontvangst nam, en Saartje even, met heimelijk genot, haar handen stak in het warme zachte holletje van de mof, ontging aan haar nieuwsgierige oogen geen detail van nichtjes ongewone en zwierige kleeren. Want al waren zij ingetogen en godvruchtige jonkvrouwen, en hadden zij vanaf haar prille jeugd geleerd, dat tooi en pronk slechts list en laag van den duivel zijn, zij waren tegelijk jonge en levenslustige kinderen, tuk op elk verzetje in hun eentonige, gelijkmatige levens en naar de komst van het verweesde

meisje uit Parijs, over wie door vader en moeder op zulk een vreemd meewarigen toon gesproken werd, hadden zij met gespannen nieuwsgierigheid uitgezien. Terwijl zij om Marie Elizabeth heen stonden, praatten zij met zachte, hooge, kinderlijke stemmen, want het was hun geleerd, dat de stemmen van jonge meisjes zacht, hoog, en kinderlijk behoorden te zijn... en veel Fransche uitroepjes gebruikten ze, want ze hadden niet voor niets drie jaar lang bij Madame Troquet, onder Leidschendam, schoolgelegen. Zij noemden de nieuw-aangekomene 'nicht' en zeiden 'U', terwijl ze Marie Elizabeth omringden en met haar breede rokkenvrachten zichzelf en elkander in den weg stonden; haar krullen dansten langs de blanke wangen, waarop de emotie een ongewoon blosje bracht. En zij spraken niet anders dan afgemeten, beleefde zinnetjes, want zij waren welopgevoede jongedames en zouden voor geen goud een slechten indruk op hun nieuwe nichtje willen maken, door onbeheerschte vrijmoedigheid of ongepaste familiariteit.

Henrik Coornvelt echter had de kamer verlaten, want zijn mannelijk zelfbewustzijn verbood hem nu als steeds om zijn kostbaren tijd tusschen vrouwengesnap door te brengen; hij ging de trap op naar het kleine vertrek in het achterhuis, dat hem, sinds hij student af op een beroep als predikant wachtte, in de ouderlijke woning als werkkamer was toegewezen. Doch zijn aandacht dwaalde af van de Synodale handelingen, in onwillige ergernis herzag hij den voorbijen middag en kwam van den indruk niet los, dat hij zich tegenover het vreemde nichtje geenszins als een superieur en minzaam predikant, doch veeleer als een groene jongen had gedragen. In zijn herinnering zag hij weer haar groote donkere oogen naar hem opgeheven, zóó frank en onbeschroomd als nooit zijn zus-

ters' vriendinnen naar een jonkman zouden durven kijken; maar bij de gedachte aan haar lachen en knikken naar den dollen studenten-troep schoot hem opnieuw een gloed van schaamte naar het hoofd. ‘Ongepast!’ Hij knikte bij dit woord, dat hem de juiste definitie leek: ingetogenheid was immers der vrouwen eerste en grootste deugd... Maar ontroerend, om innig medelijden mee te hebben, had hij haar gevonden, toen ze dat eene oogenblik van haar moeder en haar moeders liefde voor de oude stad sprak, toen haar roode mond zoo kinderlijk-hulpeloos had gebeefd...

‘De duivel legt zijn strikken overal!’ mompelde hij, terwijl zijn fanatieke, rustelooze oogen den witten plaatsmuur aan de overzij van zijn venster bestaarden. Want opeens schoot het met een schok van schrik door zijn gedachten, hoe zijn moeder dezen zelfden morgen had beslist, dat de kamer aan de overzij van de plaats, recht tegenover zijn venster, aan de nieuwe huisgenoot zou worden toegewezen. En ja, vanuit zijn stoel voor de met groen saai bedekte tafel, over den standaard met den groeten bijbel heen, kon hij achter de ruitjes aan de overzij het beweeg van vrouwenkleeren en zoo nu en dan het blank van een gezichtje of een paar vlug bewegende handjes zien.

En Henrik Coornvelt, terwijl hij zich de haren uit het klamme voorhoofd streek, begreep, dat de Heer hem met de komst van het wufte en vrijpostige Fransozen-kind in zijns vaders huis een zware en moeilijke beproeving des vleesches had opgelegd.

Veertien malen had Aagje Spieghel, huisvrouw van Lodewijk Coornvelt, den wolwever op het Rapenburg, haren heer en meester verblijd met een pand van hun echt; veertien malen had Lodewijk, met de stugge en statige letters van zijn veeren pen in den grooten huis-

bijbel geschreven: ‘Heden hebbe ik in dankbaarheid van God een geliefd kind ter leen ontvangen.’ Doch zesmaal had hij onder den datum en de naamreeks moeten vermelden: ‘Heden heeft het den Heere van Leven en Dood behaagd, dit mijn geliefd kind tot zijne Eeuwige Heerlijkheid te beroepen.’ En in droefheid noch bij vreugde hadden zijn letters gebeefd, want Lodewijk Coornvelt was een godvruchtig man, overtuigd, dat het verblijf van den mensch op aarde slechts een pelgrimstocht naar beter leven is.

En Aagje zijn huisvrouw, had de kleinen, die haar ontnomen werden, - door de stuipen twee, door de pokken de vier andere - beschreid en betreurd, doch ook zij had zich deemoedig geschikt in Godes raadsbesluit, en nieuwe kinderen gebaard en gebakerd, naar der vrouwen hoogste en schoonste plicht, totdat heur haren grijs en haar lichaam breed en zwaar was geworden en zij, de vroeger zoo kwieke en onvermoeide, zelden anders meer de straat betrad, dan voor haar kerkgang of het bezoek aan een zieke in de buurt.

Het sprak vanzelf dat de dochters zoodra zij volleerd van school kwamen het loopend huiswerk van haar overnamen, doch vanaf haar rechtgerugde stoel bij het venster, waar ze met haar voeten op de stoof met het gloeiend kooltje en met de breikous in haar altijd bezige handen zat, beheerschte haar streng gezag nog als vroeger heel het ingewikkeld en omslachtig huis-bedrijf. Geen verzuim, geen scheefgevouwen laken, geen ongeschuurde emmer, geen stoffige plint ontging haar heldere en scherpziende oogen, wanneer ze tweemaal daags hijgend en steunend, haar inspectie-tocht van kelder tot zolder ondernam.

Keejetje en Koosje, de beide oudsten waren dan ook, zooals het voegde voor de dochters uit een groot gezin, van den ochtend tot den avond bezig. Maar als zij,

elk op haar wekelijksche beurt, 's morgens in de prille vroegte beneden kwamen, dan vonden zij altijd de oude en stuursche nicht Pietje naarstig en zwijgend aan den gang. En daar zij het vanaf hun kindertijd nooit anders hadden gekend, bleven zij het gewoon en vanzelfsprekend vinden, dat die, al werd ze met de jaren krom van rheumatiek en hulpeloos doof, de vloer veegde, terwijl zij stof afnamen en de zware schuiven van den mangel trok, terwijl zij de glanzende stapels linnen vouwden en in de persen legden.

In het groote achterhuis, in de als-een-gevangenis sombere en kille keuken, zwoegde van 's morgens vijf tot 's avonds elf nog een wezen in een paars jak en een zwarten rok, dat door de huisgenooten met Kaatje en door alle andere menschen met ‘vrijster’ werd aangesproken; doch het zou in niemands hoofd zijn opgekomen aan dit wezen ander dan het grofste werk, het schuren van de gang, het schrobben van de vloeren en het wasschen van de vaten op te dragen, terwijl het als de ergste inbreuk op de maatschappelijke orde zou zijn beschouwd, wanneer het de dagelijksche, door den Heer des Huizes geleide godsdienstoefeningen op een andere dan een matten keukenstoel zou hebben bijgewoond.

Nicht Pietje echter was een nuttig en onmisbaar tusschending, dat tien keer harder en secuurder werkte dan een meid en met wie men nauwelijks meer rekening hoefde houden: want nicht Pietje was een oudejonge-juffrouw zonder geld of nabestaanden, die in het gezin van haars vaders neef den wolwever haar dagelijksch brood met het werk harer handen verdiende.

Daar zij ondanks haar oude oogen nog het fijnste damast kon stoppen en niemand zoo goed als zij metworst en zure zult kon maken, was ze in het groote

huis als een veelgebruikt maar onaanzienlijk meubel, dat men alleen bemerkte wanneer men het toevallig noodig had en dat men pas zou missen wanneer het er niet meer zijn zou.

De dagen begonnen vroeg en duurden lang in Coornvelt's woning en toch schenen ze nog te kort voor het vele, dat door de vrouwen werd verricht; en gelukkig was Saartje, de derde dochter, op haar zeventiende volleerd van school gekomen en had men haar een deel van de huishoud-taak op de schouders gelegd.

Doch Saartje Coornvelt, al had het Pensionaat van Madame Troquet ook haar in een keurslijf van goede manieren en welbeheerschte deftigheid pogen te dwingen, bezat nog te veel van de dartelheid der jeugd; nòch voor het ingewikkeld ritueel van de wasch, nòch voor het zilverpoetsen of mutsenplooien toonde ze den ernst en de toewijding, die voor dergelijke taken noodig zijn. Saartje Coornvelt bezat een even onbegrijpelijke als betreurenswaardige neiging voor boeken. En niet voor de preeken van Boezer, waaruit haar moeder soms voorlas in een rustig middaguur, noch voor de Stigtelijke Overpeinzingen voor Jonge Dogters, waarmee men zich op haar wekelijksche meisjeskrans onledig hield, doch voor een zeer ònvrouwelijk soort boeken, dat ze haalde uit haars vaders boekenkast, of erger nog, dat ze te vinden wist op de kamer, die David de derde zoon des huizes gedurende de vacantie in het ouderlijk huis betrok.

Een paar maal al had Keejetje haar in David's kamer gevonden met een stoffer of een wrijflap in de werkelooze handen en met hoogroode wangen gebogen over zulk een boek; en met het overwicht harer vijf en twintig jaren had de oudste zuster de jongste dan een flinke berisping gegeven. Doch de laatste maal dat Keejetje haar betrapte hadden geen

booze woorden en zelfs geen hardhandig door-elkaarschudden Saartjes proestende schaterlachen kunnen bedwingen; bij de slip van haar schort had ze de zuster, die ten laatste boos weg wou loopen, tegengehouden: ‘Je móét even luisteren Kee je hebt van je leven nog niet zoo iets grappigs gehoord!’ en met een stem, die oversloeg van onbedwingbaar plezier begon ze voor te lezen:

‘Op dit gewichtig oogenblik was het, dat de merkwaardige Petrus Stastokius Junior een Simsonsverzuchting slaakte, den haak in edele verontwaardiging opnam, tegen den wal zette, en er met zooveel geweld en zooveel spanning van krachten op neerviel, dat de schuit plotseling losraakte en achteruitstoof, terwijl de edele bewerker van dit voorval zelf voorover in het water stortte! Daar lag hij, alleen zijn laarzen waren nog aan boord; de panden van zijn jasje zweefden nog boven de golven en de merkwaardige Petrus Stastokius Junior, zich op zijn handen op den bodem des waters ophoudende, hield het beslikte, maar nog altijd gebrilde gelaat niet dan met moeite boven. Zijn hoed dobberde op de baren.’

Ja... haars ondanks had Keejetje méé moeten lachen en ze had zelfs den lust niet kunnen weerstaan, het grappige verhaal, dat zoo volslagen anders was dan alle verhalen die ze ooit in haar leven onder de oogen had gekregen, ten einde te lezen; doch tenslotte had ze wijsgeerig tegen haar zuster betoogd, dat boeken den menschen door God gegeven waren om godvruchtige en verheven gedachten op te wekken en dat het slecht moest zijn om in een boek de gebreken van zijn medeschepselen belachelijk te maken en met hun uiterlijk te spotten, zooals deze schrijver had gedaan.

Toen was Saartje echter triomfantelijk uitgebarsten:

‘Weet jij dan niet wie het geschreven heeft? Wie dat is die “Hildebrand”, die doet of hij dat allemaal zelf beleefd heeft? Dat is Nicolaas Beets, die met onze David in de Genieënclub gezeten heeft, en die we vorigen winter in het Nut hebben hooren lezen!’

Een heete blos van verontwaardiging steeg naar Keejetjes mooie gezichtje. Dat kòn niet waar zijn! Klaas Beets was immers een ernstig en godvruchtig jonkman, een aanstaand dominee, die stellig zulke grappen niet zou willen of durven schrijven!

Wist Saartje het geheim, dat de oudste zuster in haar meisjeshart bewaard hield? Klaas Beets, de blonde en onweerstaanbare, de gevierde en zoo jong al beroemde, had op een goeden dag in zijn glorieuzen studenten-tijd het mooie gezichtje van Keejetje boven een der horren van het Coornveltsche huis ontdekt. Wat lag meer voor de hand, dan dat hij naar de mode van zijn tijd het voorwerp zijner bewondering in gloedvolle en sentimenteele verzen bezong? In den Studenten-Almanak was - onder initialen - een gedicht verschenen, waarvan David na veel geheimzinnig geplaag aan Keejetje had verraden dat het haar was gewijd. Heimelijk had ze het overgeschreven en het wekenlang tusschen de plooien van haar halsdoek meegedragen en er 's nachts naast haar niets-vermoedende, rustig-sluimerende zuster Koosje, heete en zalige tranen op geschreid. Want de Liefde was in die dagen nog ongecompliceerd en gemakkelijk te beleven, en Keejetje Coornvelt was volgaarne bereid geweest haar hartje ‘voor eeuwig’ aan den blonden student te schenken, zoo hij getoond had dat geschenk te begeeren.

Doch Klaas Beets' bewondering ging niet verder dan dien eenen minnezang; hij ging weg uit Leiden en werd te Heemstede als predikant beroepen en

het volgend voorjaar wisten de Leidsche meisjes elkander te vertellen, dat hij met een adellijke jongedame ging trouwen.

Toen werden Keejetjes wangen nog wat bleeker dan anders, haar hoofdje op den slanken hals neeg nog wat kwijnender voorover en een klein trekje van schamper ongeloof groefde zich om haar mooien mond, wanneer zij in de Vaderlandsche Letteroefeningen of in de Konst- en Letterbode de vele hoogdravende verzen las, waarin de liefde werd bezongen en de vrouwen bij bescheiden geurende rozeknoppen, in 't verborgen bloeiende viooltjes, of schichtig zich verbergende hinden werden vergeleken. Doch als zij lakens rekte of worst hakte, of haar gestrookte onderrokken streek zong altijd weer haars ondanks het zoete liedje door haar gedachten, waarin een jonkman bezwoer de gelukkigste van alle stervelingen te zijn, zoolang hij, op verren afstand, ‘haar engelrein gelaat’ in zijn ‘vrome en kuische rust’ mocht bespieden.

En ondanks de verzekeringen van David en Saartje weigerde Keetjetje te gelooven dat de blonde, dierbare dichter, wien haar eerste meisjesliefde had gegolden, dezelfde was als de spotter Hildebrand, die brave, degelijke en godvruchtige menschen, menschen die op Keejetjes eigen ouders, ooms en tantes, vrienden en kennissen geleken, had gehekeld en belachelijk gemaakt.

Aan Jacoba op-een-na de oudste dochter des huizes droeg moeder Coornvelt dien middag op, om het Fransche nichtje haar kamer te wijzen en met het uitpakken en bergen van haar kleeren te helpen.

In het heldere, witte licht van de gang zag de nieuw aangekomene, wat haar in den gedempten schemer van

het woonvertrek ontgaan was, Koosje Coornvelt was van de pokken geschonden. Een geponste, zeembleeke lap leek de huid van haar gezichtje met de toch zoo fijne en regelmatige trekken, vreemd groot en somber stonden de donkergrijze oogen tusschen de naakte leden, waarboven geen spoor van wenkbrauwhaar gebleven was. En terwijl zij achter haar nichtje over de beede eikenhouten trap naar boven klom, dacht Marie Elizabeth met een schuwe vrees aan Godes ondoorgrondelijk raadsbesluit, dat door de wreedste aller ziekten de mooiste, bekoorlijkste gezichten tot afstootende leelijkheid verkoos te doemen.

Over een groot, licht portaal met tal van trapjes en treedjes, nissen en deuren gingen de beide meisjes, dan sloeg Koosje een smaller en donkerder zijgang in.

‘Dit is de kamer van broer David, die student in de rechten is,’ wees ze naar een groot vertrek waarvan de deur open stond. ‘Hij moest verleden jaar thuis wonen omdat hij niet verkoos te werken, maar na zijn candidaats mocht hij weer op kamers gaan.’

‘Student,’ herhaalde Marie Elizabeth het woord, dat een magischen klank voor haar had sinds zij op de brug over het Rapenburg den wagen met de uitbundige jonge mannen langs zich had zien gaan, de eenige uiting van vroolijkheid en levenslust, die ze had kunnen ontdekken, sinds ze aan de Witte Poort uit de dilligence was gestapt.

‘Zoudt u niet graag een jongen zijn, en student willen worden?’ vroeg ze vertrouwelijk.

‘Wanneer ik het kon zijn zooals Henrik,’ antwoordde Koosje ernstig, ‘die altijd degelijk en godvruchtig is gebleven bij gepaste vroolijkheid, maar David en zijn vrienden, wat denken die om het hooger leven, en het heil van hun ziel?’

Marie Elizabeth voelde het onderwerp onveilig na

haar nichtjes heftig misprijzende woorden, zwijgend liep ze achter Koosje de kamer binnen, waar nog een Minerva-beeld op de half-leege boekenkast pronkte en een zwierige trofee van degens boven den schoorsteenmantel hing.

'Dacht ik het niet, dat je hier weer zou zitten!' hoorde ze Koosje met een booze stem zeggen en ze zag een jongen van een jaar of twaalf in een blauwen kiel, die met het hoofd op zijn arm gelegd met verwoeden ijver voor een hoogbeenig schrijf-bureau stond te schrijven.

'Kun je niet behoorlijk je compliment maken Bram? Wat doe je, ik wed dat je weer straf-pensums hebt!'

Met een stuggen, boozen blik naar zijn zuster gooide de jongen zijn pen terzij en maakte met een mompelend 'Uw dienaar, nicht,' een schutterige neiging; dan boog hij zich weer met zenuwachtige haast over zijn arbeid. 'Is vader al thuis?' vroeg hij met een stem, waarin merkbaar angst klonk.

Marie Elizabeth had over zijn schouder in het boek gekeken, 'Ovidius,' las ze verbaasd, 'leer je al zooveel Latijn?' en toen hij geen antwoord gaf, doch naar haar omzag met zijn grooten, groven jongensmond van verbazing wijd open, legde ze haar vinger op een plaats in zijn boek en wees dan naar het grauwe schrift met de ezelsooren en de dunne hanepooten: 'Fecerat exiguas iam sol altissimus umbras - reeds had de zon de schaduwen klein gemaakt; het is toch fout om te zeggen: maakte de middagzon kleine schaduwen?'

De jongen na even een stilte barstte uit in een ruwen onbehouwen lach en dan, als was het een spelletje waar hij opeens plezier in kreeg, wees hij haar met zijn duim vol inkt een heel rijtje woorden: 'Weet U dan soms wat dit moet zijn, en dit: fidissima

Corpora, daar weet ik heelemaal geen raad mee...!' En weer begon hij te lachen, met een on-vroolijken, heeschen schater, zoodat zijn groote hoofd met het ruige, onverzorgde haar ervan schudde.

'Waarom lach je zoo, jongen?' Koosje, die een valgordijn voor de schaarsche stralen van de middagzon had neergelaten, kwam met zusterlijk gezag naderbij.

'Nee nee om niets, ik probeerde een Latijnsch woord te spellen,' zei Marie Elizabeth haastig, en verschrikt bedacht ze, hoe ze zich daar haast voor haar nichtje Koosje had verraden. Want ook daarginds in Parijs had ze geleerd angstvallig te zwijgen en zich nooit te verhoovaardigen over wat in ieders oogen onvrouwelijke en ongepaste geleerdheid was; hoe boos en verontwaardigd was zelfs haar goede moeder geweest, toen ze hoorde dat monsieur Michel haar half uit de grap, omdat ze zoo makkelijk leerde, lessen in Grieksch en Latijn had gegeven; hoe had ze gewaarschuwd, dat haar dochter een bas-bleu en een smaad voor haar sekse zou worden. Gelukkig had nicht Koosje niets gehoord, als de jongen haar nu maar niet bij zijn broers en zusters verraadde... Maar de jongen had zich alweer over zijn schrift gebogen en zijn pen joeg over het papier of zijn leven ervan afhing: 'Hij krijgt slaag als vader merkt dat hij strafwerk heeft,' legde zijn zuster bij het weggaan uit.

Een massaal bed, dat tusschen groene, zwaar-geplooide gordijnen een stapeling van hagelwitte kussens toonde boven de strakke blankte van een kunstwerk van een sprei, stond tegen den achterwand van het ondiep doch breed vertrek, dat gekalkte wanden en een geschilderde houten vloer bezat en door Marie Elizabeth met Saartje de jongste der volwassen dochters zou worden gedeeld. De overige meubels schenen

nietig en kinderachtig naast den weidschen omvang van de slaapkoets; er was een kleine waschtafel van notenhout, die slechts een enkel lampet van schelblauw, glasachtig porcelein droeg en een chiffonière tegen den anderen wand; een ovaal tafeltje met een bijbel en een tinnen blaker stond tusschen de twee vensters, drie stoelen met zwart leeren zittingen voltooiden het ameublement.

Op de ladenkast, onder de zwart omlijste gravure van een blonde maagd, die op een door woeste golven omspoelde rots zich vastklemde aan een kruis, ontdekte Marie Elizabeth opeens haar vogeltje. Zijn kooitje stond daar proper en welverzorgd, met schoon zand en frisch water en zelfs het zaadbakje versch gevuld en een uitgespreid Dagblad van 's Gravenhage er onder, om het glanzend mahoniehout voor onreinheid te bewaren. En om zijn blij getjilp bij haar binnenkomst, zijn haastig, ongeduldig springen van het eene stokje op het andere, schoten het meisje opeens de heete tranen in de oogen. Opdat Jacoba ze niet zou zien, boog ze haar gezicht zoo dicht mogelijk naar het kooitje, murmelend liefkoozende, vleiende woordjes, strijkend met haar vinger langs de tralies; en als kon ze niet meer scheiden van het kleine wezen, dat zijn vreugde om haar bijzijn zoo uitbundig toonde, bleef ze er toeven, met haar bloote armen op den bovenkant van de kast geleund, totdat ze aan den ongeduldigen klank van Koosjes stem begreep dat die een vraag al voor de tweede maal deed: tot welk kerkgenootschap ze behoorde?

Langzaam draaide Marie Elizabeth zich om, verlegen streken haar handen over de schotsch-zijden rok. Wel had ze geweten, dat deze vraag komen zou, want van den strengen godsdienstzin der Hollandsche verwanten had moeder vaak gesproken, doch ze had

niet verwacht, dat ze hem nu al zou moeten beantwoorden, nog voor ze haar koffer had uitgepakt of zelfs haar handen had gewasschen.

‘Bij ons was maar één protestantsche kerk,’ ontweek ze, ‘de meeste Franschen zijn katholiek, ik ben vroeger met moeder dikwijls naar ónze kerk gegaan.’

Jacoba zat op een der rond-gerugde stoelen voor het venster, haar gezicht met de gruwelijke pokken-putten was grauw-vaal in het leege licht, dat van de binnenplaats door de klein-geruite vensters viel.

‘Geloof je aan uitverkiezing?’ vroeg ze, het nieuwe nichtje strak en dwingend aanziend.

Marie Elizabeth wist in het minst niet wat het woord uitverkiezing beduidde. ‘Ik geloof dat Christus voor onze zonden gestorven is,’ zei ze blozend en deemoedig.

Koosje neep de kleurlooze lippen schamper opeen: ‘Dat zijn laffe drogredenen van de lauwen en de verdoolden,’ zei ze met een stem, die opeens vreemd galmend klonk en haar oogen boorden zich met een starren, fanatieken blik in dien van het andere meisje.

‘Ik ben tamelijk onwetend in de dingen van het geloof,’ bekende Marie Elizabeth, ‘toen moeder zoolang ziek was, ben ik zelden meer in de kerk geweest.’

‘In de kerk zit het heil niet,’ troefde Jacoba met weer die vreemde stem. ‘De Heer heeft een klein getal geloovigen uitgekipt en verkoren.’

Marie Elizabeths vingers streelden zenuwachtig langs de kleurige bloemen van haar luifelhoed. ‘Hoe kan de mensch weten,’ vroeg ze aarzelend, en zich haar domheid smadelijk bewust, ‘of hij behoort tot de uitverkorenen?’

‘Dat is het juist!’ In Koosjes stem klonk een sombere triomf, ‘niemand kan weten of hij niet tot de verdoemden behoort; in het geboorte-uur van

den mensch heeft God al vastgesteld, of Hij hem zalig zal laten worden of eeuwig in de hel verdoemd zal laten zijn.'

Er viel een stilte, somber en zwaar, vergeefs probeerde Marie Elizabeth de vreemde uitspraak in haar moe hoofd te verwerken. En opeens leek het haar, of dat onontkoombare verschrikkelijke werkelijk wáár kon zijn; werd het of ze het gelooven móést dat van de hel en de verdoemenis, van den vloek, die den mensch van zijn geboorte-uur af door God is opgelegd, van de benauwenis, waarvoor in eeuwigheid geen uitkomst is...

Want ze herinnerde zich hoe haar moeder, met een huivering als voor lang geleden verschrikking, van ditzelfde wreede, meedoogenlooze geloof spreken kon, als van de doem, die over de jeugd van haar en haar broertje had gehangen; een eeuwige dreiging van vergelding en van straf over de menschen en de huizen, de groote starre kerken en de stille straten. Zwaar als de grauwe wolkenluchten over het lage grijze land, had hij gehangen over hun jonge levens, waaruit alle genot als zonde en alle vroolijkheid als verleiding gebannen was geweest.

'Je zult wel met vader en moeder mee naar de groote kerk gaan,' hoorde ze Koosje nu weer met haar gewone stem zeggen, 'vader is daar ouderling en wij hebben ook allemaal bij Dominee Dermout onze belijdenis gedaan. Maar het echte geloof vind je niet in de kerken, maar alleen op de oefeningen waarheen ik soms met nicht Pietje ga; daar wordt de ziel gesticht door het levende woord en daar...'

Gelukkig voor het vreemde meisje werd de rest van Koosjes ontboezeming haar voorloopig bespaard, want op dit moment stak Saartje, blozend om haar vrijpostigheid, een nieuwsgierig gezichtje om den

deurhoek. En achter haar verscheen waarlijk Keejetje, met het bescheiden aanbod wat te mogen helpen, verbaasd zagen haar oogen naar den koffer, die nog niet eens geopend was, en beiden, als begrepen zij onmiddellijk waar de schuld lag, wierpen een boozen en verontwaardigden blik op Koosje, die plotseling verlegen werd, opstond en uit de kamer ging. Want Koosje kon het niet laten, om tegen het verbod van haar vader in, te spreken over haar ‘doleerderij’, het harde en sombere geloof, dat haar als een obsessie bezat, en waarin noch haar ouders noch Henrik de orthodoxe dominee iets anders wilden zien dan dwaling.

Toen duurde het geen vijf minuten, of het ijs van vormelijkheid van ‘nicht’ en ‘u’ was weggedooid; op eerbiedige handen droeg Keejetje niet minder dan vier ritselende zijden japonnen naar de groote hangkast in den muur, en met een verrukt gezichtje paste Saarje eerst een rooden, dan een bruinen en eindelijk nog een zwarten luifelhoed op haar blonde krullen. En toen hun nichtje haar schotsche kleedje loshaakte, om het voor een eenvoudiger van groen reps te verwisselen, staarden zij met oogen wijd van verwondering naar het bouwsel van gaas en baleinen, dat als een kooi om Fransche nichtjes heupen stond, en het geheim van haar formidabelen en toch niet plompen rokken-omvang verklaarde.

Het heette een ‘crinoline’ zei Marie Elizabeth trotsch op haar onverwacht overwicht; sinds den vorigen winter al was het in Parijs ‘la vogue’ om zoo'n ding te dragen, Madame la Reine had er op de courses een gelanceerd van vijf meters in omvang, en de Hertogin van Berry vertoonde er een op het bal van de Opera van roze tarlatan en met zes en twintig strooken gegameerd.

De ooren van Keejetje en Saartje begonnen te tuiten, haar wangen te gloeien, terwijl het nichtje, zonder eerbied voor de sprei op den rand van het smettelooze bed gezeten met een radden, opgewonden half-Franschen woordenvloed, vertelde van bals en recepties, wedrennen en opera's, of ze met haar eigen oogen al die wereldsche gebeurtenissen had gezien.

Weliswaar vergat Keejetje geen oogenblik, dat dit alles wuft en ijdel gepraat was en zij straks haar geweten ernstig zou moeten onderzoeken, doch zij ontkwam zoomin als Saartje aan de bekoring van de verhalen en aan haar bewondering voor de crinoline, die de vracht en den last van drie gesteven witte, een moltonnen en een met paardenhaar gevoerde onderrok onnoodig maakte en bovendien zulk een sierlijke, bevallige deining bij het loopen gaf. Of die modieuse nieuwigheid ooit in Holland, in het deftige Leiden zou worden gedragen? En of vader het dan voor zijn dochters gepast zou vinden? Ze schrok op van een harden slag, Saartje, die nieuwsgierig naar nog meerdere schatten in den koffer had gekeken, gooide opeens het deksel in het slot.

'We moeten naar beneden!' verschrikte ze de twee anderen. 'Ik heb de klok van half zes al gehoord en we moeten binnen zijn voor de lamp komt!'

Gedienstig help Keejetje haar nichtje om de ontelbare haakjes van het nauwe, gladde lijfje vast te maken, en Saartje gluurde naar het nu weer zoo kinderlijk deemoedige gezichtje met een bijna angstige bewondering. Want Marie Elizabeths koffer was niet zoo-als Saartje natuurlijk had verondersteld, gevuld met rokken, hemden, borstrokken, halsdoeken, onderlijfjes en keperbroeken - op een klein pak onderkleeren na, lagen er niets dan boeken, stapels boeken in!

Saartje had met moeite een kreet van verrukking bedwongen; ze had nog wel geprutteld, toen moeder háár koos om kamer en bed met het nieuwe nichtje te deelen! Saartje dacht niet als Keejetje aan haar geweten, zij dacht aan al de avonden en nachten waarin ze stilletjes van dien nieuwen boekenschat zou kunnen genieten en aan de bijkans onoplosbare moeilijkheid om aan extra kaarsen te komen. Saartje zag het leven opeens vol ongedachte en door niemand vermoede heerlijkheden.

Toen viel haar oog op een verzameling kleurige zijden en fluweelen lappen, veeren en bloemen, waarmee een der groote hoedendoozen tot den rand was gevuld. ‘Waar gebruik je die voor?’ vroeg ze verwonderd.

Er kwam een blos in Marie Elizabeths gezichtje. ‘Ik dacht dat ik het misschien nog noodig...’ begon ze onzeker. En dan, met een hooghartigen schouderschok, die de anderen niet ontging: ‘Moeder heeft mij geleerd om bloemén van zij en fluweel te maken, ik kan ook mutsen optuigen en hoeden garneeren.’

Keejetje en Saartje wisselden een blik. Ze hadden het wel goed geraden, dat er iets bizonders was geweest met de gestorven moeder van hun nichtje. Hoeden garneeren en mutsen optuigen deed immers geen dame van hun stand. Saartje kreeg een stellig voorgevoel van een romantische en zondige geschiedenis; en ze beloofde zich, dat ze het zoù te weten komen!

Hoofdstuk II De vader

TERWIJL zij vlug de trap af liepen, zagen de meisjes juist nicht Pietje met de lamp om de kamerdeur verdwijnen. Binnen schoof tante Aagje moeizaam haar zware lichaam van haar plaats bij het raam naar de tafel, terwijl de oude nicht de stoven overdroeg en de borduur-ramen, die alleen dienst deden gedurende de middaguren van ontspanning, wegborg in een diepe muurkast achter het geschilderd behangsel.

De dochters, terwijl ze haar stoelen bijschoven en haar plaatsen rond de tafel innamen, wenschten hun moeder goeden avond.

Het goudige schijnsel van de staande lamp met de ronde gebloemd-porceleinen kap viel in het spiegelend tafelblad, waarboven zich de stille, blanke gezichten van de meisjes bogen; naai- en verstelwerk waren voor den dag gehaald, en de oude Pietje, aldoor bedrijvig,

klapte de ingevouwen houten blinden open en sloot met de ratelende ijzeren bouten den nacht buiten.

Marie Elizabeth voelde de avondlijk besloten kamer met de donker doorschaduwde hoeken rond de warm-lichte gezelligheid van de groote ovale tafel, verwonderlijk veel veiliger en vertrouwelijker, dan toen ze des middags in haar stijve deftigheid was binnengetreden; het open turfvuur onder den hoogen schoorsteen, dat tot nu toe zuinigjes had gebrand op wat doove kolen, vlamde en knetterde nu het door Pietje werd opgerakeld en ervóór schoof de oude een wijde, met zwart leer bekleede 'voltaire', de eenige armstoel, die het vertrek rijk was.

Marie Elizabeth vroeg om haar deel van het naaiwerk. De vraag bleek tante Aagje te voldoen, want zij zocht goedkeurend knikkend met het weidsch bestrikte hoofd, een linnen manshemd, waarin de fijnste plooitjes met priegel-steekjes moesten gestikt.

'Een eer om dat te mogen naaien!' lachte Saartje van de overzij der tafel, 'broer David is zóó precies op zijn ondergoed!'

Terwijl de oudere vrouw het werk uitlegde, keek de jonge tersluiks naar het strenge en toch goedmoedige gezicht met het bolbleek wangenvleesch, de pientere oogen en de cirkelende onderkinnen boven de groote broche met haar; en ze dacht met angstig ontzag aan de fabelachtige verhalen van netheid en vrouwelijken ijver, die haar moeder over tante Aagje Coornvelt had weten te vertellen.

'Maar haar muts,' dacht het Fransche meisje met een heimelijk misprijzenden blik naar het omvangrijk bouwsel van kant, tulle en strikken van blauwpaars lint, de muts van tante Aagje was een smakeloos ding en hopeloos uit de mode.

Zou ze, wanneer ze een paar dagen in het huis

was, durven aanbieden hem naar den laatsten Parijschen smaak te vermaken? In den brief na moeders dood, waarin oom Coornvelt haar zijn vaderlijke zorg had verzekerd, met de belofte haar zoo gauw dat mogelijk was, een reisgeleide naar Holland te verschaffen, had een vreemde, pijnlijke zin gestaan. 'Ik moet u wel met nadruk en gestrengheid verzoeken, geliefde Nigt, in mijn huis nog tegen mijne dogters, nog tegen iemand anders te spreken over het hier door niemand geweten feit, dat Gij en uwe Moeder-zaliger, uw brood hebt moeten verdienen met het werk uwer handen.' Beteekende het dat oom dat iets vond om zich voor te schamen? Had hij soms liever gewild, dat moeder en zij om zijn hulp en steun hadden gevraagd, inplaats van zichzelf door de moeilijke jaren heen te slaan?

Dat zij hoeden en mutsen kon maken, mochten tante en de nichtjes wel weten. Ze zouden verbaasd zijn wanneer zij de leelijke, plompe muts van tante in een sierlijk en flatteerend hoofddeksel veranderd zagen; ze zouden haar stellig vragen om alle hoeden naar den laatsten Parijschen smaak te vermaken... Marie Elizabeth overlegde al heimelijk over ingrijpende variaties van tante Aagjes muts... maar een vaag voorgevoel zei haar, dat tante en de laatste Parijsche smaak elkaar niet al te goed zouden verdragen...

Er werd gemorreld aan den knop van de kamerdeur en toen die langzaam openging, schoof door een smalle spleet de jongste van het gezin binnen. Door de groote zusters met aanmoedigende woordjes geroepen, kwam een klein, verlegen meisje met voorzichtige schuifelpasjes naderbij, het droeg onder een kort, wijd geplooid, rozerood rokje en een strak keursje, een tot de enkels reikend broekje van wit neteldoek, en met elk pasje zorgde zij, zooals dat betaamde aan

een net en welopgevoed kind, dat ze de keurig gepijpte strookjes, die tot op haar lage schoentjes hingen, niet kreukte.

Bij haar moeders breeden en veiligen schoot aangeland, borg ze verlegen haar hoofdje voor de vreemde jongejuffer die aan de tafel zat, maar tante Aagje liet een vermanend; 'Foei Naatje!' hooren en dadelijk gehoorzaam veerde het kind rechtop, tilde met de beide handjes het rokje wat omhoog en maakte een onberispelijk dienaresje.

'Hoe lief!' bewonderde Marie Elizabeth, en Keejetje beaamde fluisterend: 'Is het geen schatje? En zoo'n knap kind!' En luider, terwijl ze de rozeroode strikjes in het vlasblond haar verschikte: 'Niet waar moeder, geen van ons kon op haar zesde jaar al zooveel psalmen en teksten als Naatjel'

Juffrouw Coornvelt knikte trots. Als alle moeders had zij een zwak voor haar jongste spruitje; ze was toegeeflijk voor het zoete blonde Naatje als voor geen harer andere kinderen; mocht het kleintje niet elken avond op een stoel bij de tafel zitten, terwijl al de andere, tot ze hun belijdenis deden, vanzelfsprekend bij hun werk hadden gestaan?

'Ik heb een nieuw versje geleerd!' kondigde Naatje met haar hooge schelle stemmetje aan.

'Dat kun je dan eens mooi voor ons opzeggen,' zei de moeder, terwijl ze het neteldoeksche fichutje, dat onberispelijk over het magere kinderhalsje was geplooid, wat naar boven schoof.

Naatje greep opnieuw haar rokje met de beide handjes en maakte opnieuw een buiging, maar nu met overdreven zwier en naar haar moeder toegewend en het gezichtje ernstig naar haar opgeheven, dreunde ze met aarzellooze zekerheid:

Ik wensch U goemorgen,
En geef U mijn groet,
Liefdadige Vader en Moeder, ik moet
Mij nederig buigen voor U en getuigen
Dat niets mij meer streelt,
Dan met Uwe zorgen
Op iederen morgen
Te worden bedeeld.

‘Dat is een lief versje,’ knikte tante Aagje tevreden. ‘Mamsel gaat mee met haar tijd dat ze de kinders niet enkel hun teksten en spreuken, maar voor afwisseling ook eens een aardig gedichtje leert.’

‘Maar Naatje,’ plaagde Saartje van de overzij van de tafel, ‘dit versje mag je toch alleen maar 's morgens opzeggen en als vader er ook bij is?’

Naatjes oogen gingen verschrikt naar haar moeder, die het hoofd schudde en het kind in bescherming nam.

‘Ze moet het maar heelemaal niet voor haar vader opzeggen!’ Nicht Pietje, die met haar hand aan het oor had toegeluisterd, kwam met haar papegaaienstem tusschenbeide, ‘haar vader houdt er niet van, dat jonge kinderen andere dan Godsdienstige gedichten leeren.’

Moeder Coornvelt kneep de lippen opeen. Argumenteeren met Pietjes scherpe tong deed ze - door ervaring wijs geworden - nooit; het ergerlijke was, dat de zure oude áls ze iets beweerde, het bijna altijd aan het rechte eind had.

‘Naatje kent ook wel een mooie psalm voor ons, nietwaar liefje?’ boog ze zich naar het kind.

Ijverig maar toch ietwat onzeker, knikte Naatje.

‘Die van verleden week?’

‘Kom maar hier, ik help je wel,’ Keejetje stak noo-

dend een hand uit en het kind kwam leunen aan haar schoot; de donkere pijpenkrullen van de oudste vermengden zich met het zijdig blonde haar van de jongste, terwijl ze helpend de beginwoorden fluisterde.

‘Ik kan best alleen!’ weerde ongeduldig het kleine meisje.

‘Niet ons o Heer, niet ons, Uw naam alleen zij om Uw trouw en goedertiernheen, al roem en eer gegeven. Waarom, o Heer zou 't heidendom met spot dan zeggen waar, waar is dan toch hun God, bij hen zoo hoog verheven...’

‘Niet zoo vlug,’ waarschuwde Keejetje, terwijl nicht Pietjes tandelooze mond ijverig meemummelde met de woorden.

‘Niet helpen!’ weerde het kind opnieuw. ‘Nogtans is God het doel van onzen lof, Hij onze God, Hij woont in 't Hemelslob...’

‘Naatje!!’ Van drie kanten tegelijk klonk boos, verschrikt vermaan.

‘Oh!!’ Naatjes handje sloeg in driftige ontsteltenis tegen haar mondje, terwijl een gloeiende blos over haar bleeke gezichtje vloog. ‘'t Hemelhóf’ had Keejetje al snel gefluisterd.

‘'t Hemelhòf’ herhaalde het zusje met heete tranen van schaamte in de porceleinig-blauwe oogen terwijl Saartje, die erom had durven lachen, een berisping van haar moeder kreeg.

‘Hoe vreeselijk dom!’ verweet zuster Koosje en trachtte aan het nieuwe nichtje de ergerlijke fout zooveel mogelijk te verontschuldigen: 't Hemelslob heette het steegje vlak naast het Matressen-schooltje waarop Naatje ging; 't kwam wel eens meer voor dat een kind, wanneer het de honderd-dertiende psalm opzei, zich daarin vergiste maar van haar knappe, ijverige zusje had ze nooit zoo'n domheid verwacht.

Naatje was stil haar breikous uit de kast gaan halen en boog er haar hoofdje in het smadelijk besef harer nietswaardigheid diep overheen. Haar eerzuchtig kinderhart, altijd kunkerend naar lof en bewondering, leed heftig onder de vernedering in de oogen van de nieuwe huisgenoote dom en dwaas te zijn geweest. Want dit was de juffer, die heelemaal uit Parijs was gekomen, en over wie haar ouders, naar Naatjes scherpe en vroegwijze ooren hadden opgemerkt, op zoo'n eigenaardigen, geheimzinnigen toon plachten te praten.

In den kring der naarstig werkende vrouwen zat Marie Elizabeth of zij al jaar en dag elken eenderen, stillen avond deel van het gezin had uitgemaakt; en terwijl zij de naald door het fijne linnen trok en naar haar tante had gezegd de draden telde voor elken steek, warrelden in haar moede hoofd de ontelbare indrukken van de laatste week dooreen, herinneringen aan de tallooze stadjes en dorpen, die ze in den schommelenden postwagen was doorgevlogen, aan de heuvels van het Fransche en de golvende vlakten van het Vlaamsche land, en sterkst van al, om nooit te vergeten, aan de griezelige maar toch opwindend verrukkelijke sensatie van den stoom-trein, die haar en haar reis-geleider, van Parijs naar St. Quentin had gebracht.

Zij popelde om daarvan te vertellen; haar nieuwe huisgenooten hadden wellicht nog geen van allen van het wonderbaarlijke vervoermiddel gebruik gemaakt, doch de moed ontbrak haar om er zoomaar, zonder aanleiding over te beginnen. Het gesprek ging louter over huishoudelijke dingen, over de slacht vooral, die een gansche week lang het huis op stelten bleek te hebben gezet, over de gordijnen in de eetkamer, die gewasschen moesten en over Saartjes beste witte

onderrok, die onverklaarbare roestvlekken vertoonde. Telkens weer viel er een lang en rustig zwijgen en dan was de stilte in het vertrek zoo intens, dat ze Koosjes naald kon hooren piepen door het keper, dat zij naaide; dan scheen die zelfde machtige, door niets onderbroken stilte te heerschen in heel het groote huis, waarin toch zoovele menschen te zamen waren en zelfs in de straat, in de stad, die ze achter de gesloten luiken wist, en waarin met het vallen van den avond, alle geluid verstorven scheen te zijn.

Totdat van een kerktoren in de nabijheid zeven slagen klepten, en prompt op dat moment een deur boven in het huis geopend en weer gesloten werd, terwijl er plotseling een nerveuse verwachting en beweging kwam in de vrouwen rond de tafel.

De moeder boog een bezorgd gezicht onder de lampekap, daar de vlam minder helder dan anders scheen te branden, Keejetje was opgestaan om een courant en een bril in een groen foudraal uit de secretaire te krijgen en Koosje schoof den tabakspot en het met een versch kooltje gevulde comfoortje naast de wachtende voltaire, terwijl Naatje, nog diep onder den indruk van haar vreeselijke fout, een bang gezichtje over haar breikous boog en Saartje, de slordige, haastig wat pluizen die het grof sajet van haar breiwerk op het glanzende tafelblad had gemaakt, wegveegde in haar schoot.

In de gang kwamen langzame en zware stappen nader. Toen de deur open ging stonden de dochters gelijktijdig op en zeiden met een kleine neiging: ‘goeden avond, vader,’ ook Marie Elizabeth was opgestaan en neeg. Uit den duisteren hoek bij de kamerdeur antwoordde een diepe en sonore stem: ‘Goeden avond vrouw en kinderen’ en de schuchtere blik van de nieuwe huisgenoot onderscheidde tegen

den opschemerenden witten gangwand een zeer hooge en zeer omvangrijke figuur.

Dan zei tante Aagje met een heel andere stem dan het rap en bevelend geluid, waarmee ze tot haar kinderen sprak: ‘Coornvelt, hier is onze nicht Sylvain,’ en toen viel er een zwijgend wachten, dat Marie Elizabeth een eeuwigheid scheen, waarin de heer des huizes langzaam en met statigheid de groote, donkere kamer doorschreed, totdat hij in den lichtkring van de lamp vlak voor het meisje bleef staan.

Tot haar twaalfde jaar had Marie Elizabeth Sylvain een vader bezeten, een kleine beweeglijke man, dien zij en haar moeder beiden ‘petit papa’ hadden genoemd, die haar op zijn knie had genomen wanneer hij voor de piano zat en speelde of zong, die naar het in haar herinnering leek, altijd vroolijk en vol grappen was geweest, en tot wien haar moeder placht te spreken op denzelfden goedmoedig berispenden toon, waarmee ze het dochtertje de kinderlijke vergrijpen onder het oog bracht.

Hoe volslagen anders was de vader die hier binnentrad, wiens stap-in-de-verte reeds zulk een ontzag vermocht te wekken. Verbijsterend groot leek hij, breed van schouders en met een onderlijf zoo formidabel van omvang, dat hij het wat achteroverhellend als een vracht voor zich uit droeg. Hij was gehuld in een lange, paarse kamerjapon, waarin met groen en goud fantastische patronen van bloemen en draken waren geweven; zijn hals was met een witten, losomgeknoopten doek omwonden en zijn groote, witgekousde voeten staken in pantoffels, door teedere handen met rozeknoppen en vergeet-mij-niet geborduurd.

Lodewijk Coornvelt was in zijn jeugd een schoon en statig man geweest, en nog gold hij dat in de stad, waar men hem kende en eerde en in een tijd, waarin

zwaarlijvigheid een deugd want een bewijs van welvaart en gezondheid was. Al verzachtte het gezwollen, rood-dooraderde wangenvleesch de forsche bijna stugge lijnen van zijn gezicht, de mond met de zware, even vooruitstekende onderlip was hard en bijna wreed, terwijl de grijze, metalige oogen onder brauwen als borstels nog niets van hun jeugdige scherpte hadden ingeboet. Dik grijs haar krulde uit het zwarte mutsje, waarvan een lange kwast terzij van het gezicht hing, glad en blauwig geschoren waren de vierkante, eigenzinnige kin en de lange, rechte bovenlip, die hij gewoonlijk wat naar binnentrok over de korte, sterke, van het rooken bruine tanden.

Want onafscheidelijk bij hem hoorend als een deel van hemzelf, was de lange witte pijp, die hij alleen bij eten en bidden uit den mond nam en waarvan de steel in een kuiltje van zijn dikke onderlip gebed lag.

'Ah zoo, is dat dus mijn nicht Sylvain,' zei hij, toen hij in het licht van de lamp zijn nieuwe huisgenoote kon beschouwen, tegelijk voelde Marie Elizabeth zijn hand als een druk op haar gebogen hoofd en als een profetisch vermaan schalde zijn sonore stem in haar ooren: 'Welkom in dit huis, dat het u tot een veilige en gelukkige woonplaats moge zijn, mijn dochter. Dat de Heer er u leiden moge in eerbaarheid en deugd!'

'Amen' lispelde nicht Pietje en dan knarste en schrilde een verward tumult van krakende, schurende stoelveeren: oom Coornvelt had zich in de voltaire gezet.

Eerst nam hij zijn kalotje af en krabde zich langzaam en met welbehagen den kalen kruin, dan reikte zijn groote, blanke hand naar den blaasbalg, die terzij van den glimmend-geschuurden haardrand stond; terwijl hij het turfvuur deed vlammen en knetteren viel

over zijn groote gezicht het beweeglijk spel van licht en schaduw. En zonder dat hij omzag, vroeg zijn zware, strenge stem: ‘Wel Naatje, mijn dochter, hebt gij vandaag uw plicht gedaan?’

‘Ik... ik geloof het wel, vader.’ De handjes van het kind beefden zoo, dat haar naalden klepperden, haar schuwe oogen gingen snel langs alle gebogen hoofden rond de tafel.

‘Hebt ge dus vandaag den duit in uw spaarpot verdiend?’

‘N...nee... vader...’

Het hoofd voor het vlammen-vuur wendde zich langzaam naar het kind om.

‘Naatje heeft zich versproken in haar psalm,’ trachtte de moeder met haar zachte stem het vergrijp te verdoezelen.

Zou vader verder vragen? Willen weten waarin het verspreken had bestaan? De komst van het nieuwe nichtje had hem blijkbaar in een goedmoedige stemming gebracht, hij schudde alleen maar het hoofd, zoodat de kwast van zijn kalotje heen en weer zwaaide voor zijn gezicht en zei dan zijn dochtertje streng aanziend: ‘Toen ik zoo oud was als gij nu Naatje en het ware mij gebeurd, dat ik mij in mijn psalm of mijn tekst vergiste, dan was ik zeker zonder avondmaal naar bed gestuurd.’ Want vader Coornvelt was een man van den ouden stempel, die niet hield van de nieuwerwetsche gemeenzaamheid tusschen ouders en kinderen, en zijn zoons en dochters steeds met ‘gij’ en ‘u’ aansprak, zooals hij dat in zijn jeugd van zijn eigen vader gewend was geweest.

Nu kreeg elk van de tafelronde haar beurt streng of minzaam naar den aard van de ondervraging; in de bizonderste belangstelling verheugde zich nicht Pietje,

want ze had dien dag metworst gestopt, een lievelingsgerecht van Coornvelt, die het streelen van zijn tong en het vullen van zijn maag tot de belangrijke gebeurtenissen van zijn werkzaam leven rekende; Keejetje bloosde zonderling bij de vraag of de nieuwbenoemde dominee Immerzeel zijn beloofde bezoek al had afgelegd, en moeder Coornvelt neeg schuldig het hoofd, toen haar heer en meester zich over het tumult van mattenkloppers en schuiers beklaagde, dat vlak boven zijn hoofd, hem zijn middagslaapje bedorven had. Alleen Koosje zat stil en bedrukt en boog het bleeke, sombere gezicht dieper over haar arbeid, met geen woord of blik toonde de vader haar tegenwoordigheid te bemerken. Want zij was den vorigen Zondag inplaats van naar de avondkerk, heimelijk naar een ‘oefening’ van afgescheidenen gegaan; een kennis van den ouden Coornvelt had het gezien en het hem verraden; zij onderging nu de straf, om acht dagen lang in haar vaders tegenwoordigheid te moeten zwijgen.

Tusschen deze blijken van vaderlijke belangstelling door, had Lodewijk zijn Dagblad uitgespreid en den schildpadden bril op zijn forschen neus geschoven. Moeder en dochters waagden nauwelijks te fluisteren terwijl hij las en nog minder om na te vragen wat zijn veelvuldige toornige gromgeluiden, zijn uitroepen of grimmige spotlachen beduidden. Wat er in de courant stond, was geen vrouwenzaak, van landsbelang of politiek hoorde een ijverige huisvrouw geen weet te hebben, en wat het Dagblad mogelijk aan ‘hofberichten’ of ‘rampen en ongevallen’ bevatte, zouden zij wel vernemen, wanneer straks aan het avondmaal, de vader met zijn zoons het nieuws van den dag besprak.

Al langzamer ging Marie Elizabeths naald door

de fijne plooitjes, die zij naaide; zij zag de wijzers van de groote, vergulde pendule tergend langzaam voortschuiven en wachtte met een pijnlijke spanning in haar moe, van indrukken warrig hoofd, of ook haar een beurt van ondervraging zou worden toebedeeld. Doch ten laatste vouwde oom Coornvelt zijn krant dicht, schoof de voltaire van het vuur àf recht voor de tafel en beval zijn oudste dochter: ‘Geef mij mijn cassette eens aan.’

Een kistje van glanzend mahoniehout ingelegd met banden van koper werd door Keejetje voor hem neergezet, daarvóór plaatste zij een standaardje met vier boeken, twee droegen op hun dikken rug met vergulde letters het woord ‘Bilderdijk’, één bleek de jaargang 1836 van het tijdschrift ‘De Vaderlandsche Letteroefeningen’, en het vierde het rijmwoordenboek van van Witsen Geijsbeek.

Lodewijk Coornvelt sloeg de cassette open, legde een reeds half beschreven vel op het groen leeren schrijfvlak, sneed een nieuwe punt aan zijn lange veeren pen, en begon te schrijven. Zelfs voor de onervaren oogen van Marie Elizabeth was de aard van zijn arbeid te begrijpen. Aan de wisselende lengte van de slechts ten deele gevulde regels, waarmee zich het papierblad langzaam vulde, aan den zinnenden blik, het telkens fronsend omhoog geheven hoofd en de mompelende lippen, begreep ze dat haar oom dichtte. Het vervulde haar met verbaasd ontzag. Met welk een veneratie placht Monsieur Michel over dichters te spreken, met welk een diepen eerbied had haar vader haar eens, jaren geleden, op een bank in het park Monceau een slanken, lang-gelokten jongen man gewezen en verteld dat het Victor Hugo, de van God begenadigde dichter was!

Zij voelde zich warm-onrustig worden, toen de

blik van den poëet een paar maal peinzend en zinnend op haar rustte, en verbazing en verlegen verrukking joegen een heeten blos naar haar gezichtje, toen haar oom, na een kloeke streep onderaan het blad te hebben gezet en zand over zijn schrijfsel te hebben gestrooid, het haar met een plechtig gebaar overreikte.

'HET GEWETEN'.

'Opgedragen door Lodewijk Coornvelt aan zijne nicht Sylvain bij hare komst in zijn Huis op den 17den van Slagtmaand 1840,' las het meisje, terwijl Keejetje en Saartje zich nieuwsgierig mee over het keurig regelmatig handschrift bogen en nicht Pietje alvast de hand aan het oor hield.

Met de zoete voldoening van den voldanen arbeid leunde de dichter terug in zijn stoel, en terwijl hij zijn pijp doorstak met een baleintje, zei zijn bevelende stem: 'Zoo gij wilt, lees het dan hardop nicht.'

En met haar Fransche accent en verlegen stem, moeilijk de haar soms onbegrijpelijke woorden ontcijferend, begon Marie Elizabeth:

Waan niet, dat ge op Uw kracht vermetel,
O dochter, ooit Uzelf ontvliedt,
Gods rechter heeft in 't hart zijn zetel,
Die vierschaar, kind, ontvlugt gij niet!
Eer wringt als Etna's ingewanden,
In ijs'bren vuurgloed staan te branden,
De kinderhand zijn gorgel toe,
Eer gij de wroeging zoudt ontvlugten,
Die U na 't misdrijf staat te dugten,
Eens treft ze U met haar ijz'ren roe!

Moeder Coornvelt knikte in glimlachend genieten,

Marie Elizabeth had vergeefs getracht om te vatten in welk verband de Etna tot het menschelijk geweten stond, zij zou ook dit straks op hun slaapkamer aan Saartje moeten vragen...

Al wie voor d'ondeugd hier blijft leven,
Jaagt schimmen na van ijd'len waan,
Maar wie de deugd hier aan blijft kleven,
Oogst blijde zielsrust op zijn pâan!
De booze hoort het blaadje ruischen
Waarin de zachte zefirs suizen,
En de angst vliegt in zijn bevend oog;
De brave hoort Gods schrikbren donder,
Maar staat er onverschrokken onder,
En slaat den kalmen blik omhoog.

Geen wierookvat op 't dor gebeente,
Geen loftrompet, geen lijkgedicht,
Geen rijk gebeeldhouwd grafgesteente
Geeft rust aan wat er onder ligt.
Moog, als Uw sterfuur aan zal breken,
De zielsrust U uit de oogen spreken,
Dan huilt U bij der graven nacht
Geen wraakgalm na van 't snood verleden,
Maar snelt ge op vleugels van gebeden,
De toekomst tegen die U wacht.

O zielsrust, hoogste goed op aarde,
Waar vindt de mensch u vlek'loos weer?
Slechts zuiv're onschuld staaft uw waarde,
En ach, zij woont op aard niet meer!
Doch zoo gij God aanbidt als Vader
Komt struik'lend ge uw bestemming nader Hoe vaak de moed u 't hart ontzinkt!
God spare U die rust van binnen
Leer U een betre wereld minnen
Die over 't stof der dooden blinkt!

‘Je hebt toch zeker een album om het in te bewaren?’ vroeg Keejetje, terwijl Marie Elizabeth diep onder den indruk ‘Merci, oom Coornvelt’ mompelde, en het papierblad met eerbiedige vingers ineenvouwde; ‘wij allen hebben verzen van vader in onze albums, op elken verjaardag kregen wij ereen, met onze belijdenis en als wij voorgoed van school kwamen; moeder heeft ereen in het hare op het eerste tandje van Naatje, dat in de Letteroefeningen van 1836 gedrukt is.’

‘Stil meisje,’ vermaande oom Coornvelt, die zich een versche pijp stopte, ‘dit zijn geen dingen waarop wij ons hebben te verhoovaardigen, de dichtkunst is een gave Gods en hij, wien zij gegeven is, heeft haar tot leering en stichting van zijn medemenschen te gebruiken.’

Koosje en nicht Pietje hadden de kamer verlaten om in het achtervertrek het avondmaal gereed te gaan zetten; het kleine Naatje zat met oogen zwaar van slaap te knikken over haar breiwerk, terwijl Abraham, terug van zijn avondschool, bedeesd en zwijgend binnenschoot en zijn staanplaats in den huiselijken kring innam.

‘Vertel me nu eens, mijn kind,’ wendde oom Coornvelt zich op het onverwachtst tot zijn nichtje, ‘hoe eigenlijk uw voornaam is?’

‘Marie Elizabeth,’ meldde het meisje op den zacht-deemoedigen toon waarop ze de anderen tot den heer des huizes had hooren spreken.

‘Naar wie zijt gij dan vernoemd, kind?’

‘Naar mijn vaders moeder.’

Er speelde een wrange glimlach om oom Coornvelts volle lippen.

‘Met dien dubbelen naam zal uw moeder u toch wel niet hebben toegesproken?’

Het meisje zweeg. De liefkoozingsnaam die moeder haar gegeven had, die zij in zoolang niet meer had gehoord, waarnaar zij soms zoo snakkend verlangen kon, wou bij de strakke vraag haar lippen niet over.

'Hoe placht uw moeder u te noemen?' Oom Coornvelt was niet gewoon zijn vragen te moeten herhalen.

'Marise,' klonk het zacht en haperend.

'Marise? Ma-ri-se,' herhaalde hij in streng misprijzen, 'dat klinkt niet als een Christelijke naam, zoo heb ik nog nooit een meisje hooren vernoemen.'

'Het is een naam, die in Frankrijk veel gebruikt wordt,' zei haastig Marie Elizabeth en er lag opeens een fel en boos verweer in haar donkere oogen, die onvervaard blikten naar het groote zelfgenoegzame gezicht tegenover haar. Maar oom Coornvelt zag het niet, hij blies juist aandachtig in het gloeiende grotje van zijn pijpekop. 'Wij Hollanders,' zei hij, na een diepen haal aan den witten steel en een zware rookwolk over de tafel blazend, 'houden van geen vreemde poespas, wij zijn degelijke menschen nicht en moeten niets weten van wuftheid en ijdelheid. Gij zijt van heden af een der onzen geworden, daarom zullen we u op zijn hollandsch Miebetje noemen.'

'Maar zoo wil ik niet heeten!' Als een kreet klonk het door de stille kamer, 'Marise is de naam, die vader en moeder mij hebben gegeven!'

Vader Coornvelt nam de pijp uit den mond, iets wat alleen op gewichtige oogenblikken gebeurde; geen der bang-gespannen gezichten rond de tafel waagde het nog om op te zien...

'Een wil, kind,' sprak hij eindelijk langzaam en nadrukkelijk, 'begrijp dat voor eens en altijd, heb ik alleen. Aan u als aan alle vrouwen in dit huis past de plicht der gehoorzaamheid. En daar ik het goed

heb gevonden, dat gij Miebetje zult worden genoemd, zult gij voortaan ook Miebetje heeten.'

'Maar ik...' In trillende verontwaardiging veerde het meisje op van haar stoel, in haar klein, heftig bewogen gezicht vlamden de donkere oogen. Doch op hetzelfde oogenblik voelde zij zich neergedrukt door een zachte en toct dwingende hand en diezelfde hand legde zich op haar mond en belette haar het spreken. 'Beheersch jezelf,' zei dicht aan haar oor tante Aagjes zachte, ontstelde stem. 'Je wilt de nagedachtenis van je moeder toch niet onteeren, kind, zij heerft je immers geleerd dat zelfbeheersching en gehoorzaamheid de eerste deugden van ons vrouwen zijn?'

Tranen brandden in de oogen van Marie Elizabeth, terwijl ze zich bukte en met trillende vingers het op den grond gevallen naaiwerk greep. Oom Coornvelt had de voltaire nog wat dichter bij het vuur geschoven en een deel van Bilderdijk in de hand genomen. Schuw blikte het kleine Naatje naar het vreemde nichtje, dat zich op den eersten avond al vaders boosheid op den hals had gehaald, maar in de oogen van Saartje glansde heimelijke bewondering.

En zoo gebeurde het, dat Marie Elizabeth Sylvain 'Miebetje' werd verdoopt en genoemd in lengte van dagen; en zoo kwam het, dat dien eersten avond al in haar meisjeshart, dat arm was aan liefde en hunkerde naar teederheid, een bitter en machteloos verzet begon te groeien.

Hoofdstuk III Zonen en dochters

1632 stond er op den gevelsteen boven, de poort, die naar het kantoor en de ‘volderij’ van Coornvelt leidde, en onder de voorstelling van twee wevers, een man met een pofbroek en een vrouwtje met onbeschaamd dikke kuiten, die elk met een weefspoel in de hand tezamen dansten, zag men in half onleesbare, want ontelbare malen overgekalkte letters: ‘In 't Lant van Coocanye, Saayen, Baayen en Greinen.’

Lodewijk Coornvelt wist niet wat deze wufte voorstelling en dit vreemde opschrift eigenlijk beduidden, noch had zijn vader het geweten, toen hij in 1789 het bedrijf overnam van den zijne, die in het Keezenoproer van dat jaar door een verraderlijken looden kogel in zijn rug was gedood. Menigmaal hadden zij zich als oprechte Christenen afgevraagd, of een dergelijke losbandige gevelsteen aan hun achtbaren naam geen schade deed en alleen om het jaartal, dat

hun weverij tot de oudste van de plaats stempelde, de lichtzinnige voorstelling geduld. Sinds echter Lodewijk Coornvelts oudste zoon voor predikant studeerde, was hem het onzedelijke van den steen opnieuw en duidelijker dan vroeger voor oogen gekomen; dansen was duivelswerk, van geen zijner werklieden zou de wolwever ooit dulden dat zij zich aan den dans bezondigden, moest de gevelsteen dus niet als zinneprikkelend en kwade lusten wekkend worden verwijderd?

Henrik's fanatieke ijver had doorgedreven wat geen der wolwevers had durven besluiten; en dien Novembermorgen van 1840 stond Lodewijk in gezelschap van zijn zoon den candidaat toe te zien, hoe de metselaars bikten en hakten om den zwaren, eeuwenouden steen los te maken uit de poort. Zij hadden beiden, want de ochtend was koud en nevelig, hun schansloopers omgeslagen: zware wijde jassen van ruig duffel met pelerines die halfweg hun rug hingen en kragen, die men op kon zetten tot boven de ooren. Daaronder, bij den eenvoudigen donkerbruinen rok, droeg de vader een korte broek van fijn zwart laken, een kleedingstuk, dat zeven-en-twintig jaar geleden bij zijn huwelijk had dienst gedaan en dat hij, met de zuinigheid waarop hij zoo trotsch was en met hooghartig voorbijzien van de mode, die al sinds jaren lange, lichte pantalons met souspieds voorschreef, op week-dagen afdroeg.

De oude Coornvelt, al vóélde hij zich in zijn waardigheid van eerzaam handelsman, van raadslid en ouderling en al heerschte zijn tirannieke wil oppermachtig over de vrouwen en kinderen in zijn huis, had naar den geest van zijn tijd, een onbegrensde eerbied voor gestudeerde menschen. Het was zijn trots en glorie, dat van zijn vier zoons, slechts één met hem de weverij bestuurde en de drie anderen den naam Coornvelt in den

stand der predikanten en rechters zouden verheffen. En de ergernis van zijn leven was het feit, dat zijn jongste zoon Abraham, die evenals Henrik dominee moest worden, dit voorrecht gansch niet bleek te waardeeren, dat slaag noch honger den koppigen knaap lust en ijver voor zijn boeken vermochten in te blazen, en hij zoodra hij er kans toe zag, wegglipte naar de weverij, om daar aan oude, afgedankte getouwen te prutsen en allerlei dwaasheden te bedenken die hij uitvindingen waande te zijn.

Lodewijk Coornvelt wist zichzelven een verstandig man, die met zijn tijd meeging, al vond hij naar de mode zijner dagen heel wat aan te merken op ‘de geest der eeuw’. Niet alleen in zijn huis had hij de kaarsen door regulateurlampen laten vervangen, doch zelfs in zijn fabriek in plaats van de walmende oliepitten op staken de moderne verlichting ingevoerd. Hij behoorde bovendien tot de oprichters van de Maatschappij voor Weldadigheid, al bleef hij overtuigd dat God de armoede heeft ingesteld en men den arme ontevreden en morziek maakte, wanneer men voortging zich zooveel om zijn nooden te bekommeren. En zelfs had hij zich laten benoemen tot regent van een pas opgericht gesticht voor oude mannen en vrouwen, niet zoozeer uit belangstelling in het lot der schamele gemeente, doch meer om het voorrecht, zijn oude afgedankte wevers daarin gemakkelijk een plaats te kunnen bezorgen. Door dit alles meende hij te toonen, dat hij de eischen van zijn tijd begreep, doch voor de nieuwlichterij het dolle gedweep met allerlei duivelsche vindingen, die van vreemde naties werden nageaapt, hield hij de starre, koppige afkeer van een rechtgeaard Hollander. En naast Abraham's gebrek aan ijver, was de plaag van vader Coornvelt's leven dat bedenksel des duivels,

dat men den laatsten tijd ook in het bezadigd Holland begon te beproeven, de stoom. Er bleken zelfs in het om zijn wijsheid beroemde Leiden menschen te wonen, met oogenschijnlijk verstandige en heldere koppen, die in dat werktuig van Beëlzebub meer wilden zien dan een gevaarlijk en onbetrouwbaar speelgoed.

Alsof God, die den mensch immers geschapen had naar zijn beeld, hem daarvoor twee handen had gegeven om te werken en twee beenen om zich over de aarde voort te bewegen! Natuurlijk had ook Lodewijk Coornvelt tot de notabelen behoord, die in 1837 een petitie aan de Kamer stuurden, om te waarschuwen tegen de toen aanhangige, dolle plannen van een spoorweg tusschen Haarlem en Amsterdam; uit alle gewesten waren zulke verzoekschriften toe gestroomd, doch de slechte raadslieden der regeering hadden hun wil doorgedreven en de koning, op wiens wijs beleid Lodewijk Coornvelt vroeger huizen had gebouwd, in wiens doorzicht hij onvoorwaardelijk geloofd had, de koning scheen oud te worden en zwak van hoofd, want hij had de doordrijvers en nieuwlichters gesteund, en tot schande van het land was de spoortrein er gekomen.

Lodewijk Coornvelt kon het woord niet hooren noemen, of zijn oogen bliksemden; en op den negentienden September van het vorig jaar, den dag waarop het helsche ding was ‘ingewijd’, had hij de plechtige gelofte gedaan dat hij zelf er nimmer in zou rijden, en bovendien geen zijner kinderen, zoolang zijn vaderlijk gezag macht over hen had, daar ooit verlof toe zou geven.

Scheen het niet waarlijk, dat de stoom op alle manieren de plaag van vader Coornvelts werkzaam en godsvruchtig leven ging worden? Hij had nooit iets willen gelooven van de verhalen over weefge-

touwen die met stoomkracht werden voortbewogen, totdat Nicolaas, toen hij twee jaar geleden een reis naar Londen en Glasgow had gemaakt, er geestdriftige beschrijvingen van had gegeven met de verzekering dat ze in Engeland de hand-getouwen al voor een groot deel hadden vervangen. Zijn zoon had sindsdien de dolste plannen voor verandering en vernieuwing van hun weverij, doch de vader verzette zich met al zijn heerschersmacht, nooit zou hij het erfgoed zijner vaderen, waarop hij met recht trotsch was, tot dergelijke proefnemingen leenen. Hij zou zich immers schamen voor zijn werklui, van wier jarenlange ervaring en handenvlugheid de soliditeit van zijn weefsels afhing!

Doch ziet, nu had een half jaar geleden zijn buurman en concurrent van Doeveren, die opgeblazen Mennist, voor wien God noch gebod scheen te tellen, de proef met twee stoom-weefwerktuigen genomen, en er, naar Nicolaas hem schamper had weten te vertellen, voor het volgend jaar nog vier bijbesteld. Even buiten de stad op een der pas geslechte wallen ging van Doeveren een nieuwe fabriek bouwen; hem scheen het in spijt met de hopelooze malaise in alle bedrijven, naar den wind te gaan; snoefde hij niet dat hij driemaal zooveel saay en baay als vroeger kon maken, terwijl hij slechts het halve aantal werklui noodig had? Had Lodewijk Coornvelt eerst met den stoom gespot, langzamerhand begon hij haar te haten, en zijn eerste vreugdige ervaring na maanden van ergernis was het nieuws, dat de Kamer het zotte plan van nog weer godslasterende en geldverslindende spoorwegen had verworpen en er in plaats van de dreigende treinverbinding tusschen Rotterdam en Arnhem een veilige, betrouwbare dienst van sneltrekschuiten werd ingesteld.

En nu had den vorigen avond de derde dien zij in zijn huis doorbracht, zijn nichtje Miebetje met ophef en blijkbaren trots verteld, dat ze om naar Leiden te komen, van Parijs naar St. Quentin met den spoortrein gereisd had! Moeder Aagje en haar dochters hadden verschrikte blikken gewisseld, maar niets kon den opgewonden woordenstroom van het meisje stuiten. Zij merkte niet, hoe de aderen op oom Coornvelt's breede voorhoofd zwollen, hoe hij de lippen zoo vast om den pijpesteel neep, dat die knapte. Totdat opeens zijn booze stem haar had opgeschrikt: ‘Zwijg kind! Wij willen daar niet verder van hooren! De spoortrein is een vinding van Beëlzebub en wordt door zijn asem gedreven. Niemand, die in dit huis woont en aan deze tafel zit, heeft verlof om den spoortrein te gebruiken en nog minder om zich op de bekendheid ermee te verhoovaardigen!’

En toen was opnieuw het ongelooflijke gebeurd, voor de tweede maal in drie dagen! Tegengesproken had het jonge onopgevoede kind, meeningen verkondigd ja zelfs lachend durven veronderstellen, dat ooms opinie binnen enkele jaren wel zou veranderen! Lodewijk Coornvelt herdacht het terwijl hij stond toe te zien, hoe de steenhouwers de losgebeitelde gevelsteen met balken voor neerstorten behoedden; en zijn herinnering ging naar dien anderen koppigen, opstandigen geest van het zusje dat hij zoo teeder had liefgehad, dat in hun kindertijd zoo vaak tegen het vaderlijk gezag was opgestaan en er in haar later leven zoo bitter voor had moeten boeten. Want de deemoedige brieven, die hij in haar laatste levensjaar telkens van haar had ontvangen, hadden het voldoende getuigd: armoe en vernedering waren in het verre en zondige Parijs Anna Coornvelt's deel geworden.

Eerst bij Miebetjes komst had Lodewijk aan Aagje, zijn vrouw, de schande welke die brieven berichten, verteld: zijn zuster had, om als weduwe in het levensonderhoud van zich en haar kind te kunnen voorzien, een modewinkel gehouden! Voed uw kinderen op in rechtvaardige gestrengheid... zijn vaders gestrengheid had voor Anna niet mogen baten, wat moest hij aanvangen met Anna's kind, een volwassen meisje, in wier hart het onkruid van den hoogmoed zoo welig bleek opgeschoten; hoe kon hij het zaad van nederigheid en eerbied zaaien waar de grond zoo slecht bleek geploegd?

Zijn oog viel op zijn oudsten zoon, in de sluike zwarte dominees-jas, die met zulk een somberen ernst naar het werk aan den gevelsteen stond te kijken, hoeveel invloed had een predikant altijd op de vrouwen! Wien beter dan Henrik kon hij Miebetjes geestelijk heil aanbevelen; zoolang hij op een beroep wachtend in het ouderlijk huis verbleef, kon hij haar misschien door stichtelijke gesprekken en zedelijke raadgevingen doordringen van den ernst des levens, dien zij maar al te zeer miste.

Henrik Coornvelt's gedachten waren juist op dat oogenblik van de wonderlijke en lichtzinnige kleeding van het vrouwtje op den gevelsteen, afgedwaald naar de vrouwenkleeding in het algemeen en die van zijn Fransche nichtje in het bizonder. Telkens wéér moest hij denken aan het bruin- en grijsgestreepte taf-zijden kleedje, dat haar blanke, zachte hals vèr onbedekt liet en waarvan de lange, wijde mouwen bij elke beweging terugvielen over haar fijne ronde armen. Zijn zusters en zijn zusters vriendinnen droegen steeds geplooide neteldoeksche halsdoeken in haar japonnen, hij had nog nooit een dergelijk schaamteloos costuum gezien... Wrevelig en in ergernis

over zichzelve trachtte hij de gedachte aan de blanke gladde meisjeshuid te verdringen... de verzoeking... Gods beproeving van zijn zedelijke kracht en de standvastigheid, waarop hij zoo lang met reden trotsch was geweest... en telkens weer kwam Miebetjes gezichtje met den lachenden rooden mond en den donkeren levendigen blik boven den zijdig blanken, blooten hals hem met tergende duidelijkheid voor oogen.

'Hein!' De bevelende stem van zijn vader schrok den jongen predikant uit zijn peinzen op. 'Hebt gij met uw nicht Miebetje al eens besproken bij welke voorganger zij ter kerke zal gaan?'

'Ik...? Neen vader, ik heb... ik dacht...'

Lodewijk Coornvelt zag verwonderd op, het was Henriks gewoonte niet om te hakkelen en te zoeken naar woorden. En opeens zag hij het gezicht van den zoon donkerrood en verlegen als van een stouten jongen en meende met ergernis en misprijzen de reden te begrijpen! Hoewel Lodewijk Coornvelt in zijn verzen de liefde vaak en gevoelvol placht te bezingen, had hij in de praktijk des levens voor haar uitingen meer achterdocht dan verrukking; dat ontbrak er nog maar aan, dat Henrik die zijn naam en carrière als predikant nog gansch en al maken moest, die door den overvloed van jonge dominees al meer dan een jaar op een beroep wachtte, zich op een doodarm nichtje ging verlieven! Wat al last en zorgen bleek hij zich met dit weeskind op den hals te hebben gehaald!

Doch op dit oogenblik kwam Nicolaas uit het kantoor om naar het werk van de metselaars te zien en order te geven, dat zij den gevelsteen in den kelder onder de weverij moesten bergen. Nicolaas, de oudste zoon, klein en onvolgroeid gebleven

na de stuipen, die hem op zijn derde levensjaar aan den rand van het graf hadden gebracht en die voor zijn zieke en altijd vermoeide oogen een groene klep droeg. De vader zag hem een oogenblik vlak naast den anderen staan, met zijn waardig streng en knap gezicht, en zijn rechte kloeke gestalte. En opeens schoot het door zijn praktisch hoofd, als hij Nicolaas eens met Miebetje liet trouwen! Nicolaas, - het was al een paar maal gebleken bij voorzichtige pogingen - kon niet zoo gemakkelijk een vrouw krijgen. Hij verzuurde en verbitterde den laatsten tijd sinds hij die onzalige Engelsche reis achter den rug had, hij dwarsboomde zijn vader bij het beheer van de fabriek en telkens weer, wanneer hij op Lodewijks verzet bij zijn vernieuwingsplannen stuitte, kwam hij met het verwijt, dat hij had moeten studeeren, dat hij beter hersens had dan Hein of David en het zeker verder had kunnen brengen dan nu op zijn vaders kantoor. De zorg voor een eigen gezin zou zijn opstandige gedachten in andere richting drijven, het was juist wat hij behoefde om zijn hersenschimmen te vergeten; al had hij niet het uiterlijk waarop meisjes makkelijk verlieven, hij had een degelijken aard en een goed hart, en genoeg wilskracht en vastheid van karakter om Miebetje onder wijze en strenge leiding te kunnen houden.

Coornvelts groote blanke hand streek voldaan over zijn blauwig geschoren kin. ‘Klaas,’ zei hij joviaal, ‘je moet de meisjes vragen om den steen te komen bekijken voor hij in den kelder wordt weggeborgen, je nichtje zal zoo'n oud stuk wel nog nooit hebben gezien.’

Maar Klaas schrikte en mompelde iets onverstaanbaars. De ervaring had hem schuw voor vrouwen gemaakt.

Toen, om klokke tien, oom Coornvelt zich uit de voltaire had omhooggeheschen, om, gevolgd door de schaar van vrouwen, die hun stoven droegen, naar de eetkamer te gaan voor het avondmaal, stond daar voor den ongestookten haard (het was eerst November) een jongmensch, dat Miebetje nog niet kende.

'David!' riep tante Aagje verrukt, en met ongewone vlugheid dribbelde ze naar den jonkman toe, nam zijn lachend en knap, door een 'Jeune France' omlijst gezicht tusschen haar beide handen en zoende hem dat het klapte. Ook oom Coornvelt toonde zich verblijd met het bezoek, hij sloeg zijn zoon den student joviaal op den schouder en zond Koosje naar den kelder om een flesch wijn te halen.

'Ik brandde van verlangen om mijn nieuwe nichtje te leeren kennen,' zei David, wiens blik, onder de moederlijke liefkoozing, nieuwsgierig op Miebetje gevestigd was geweest; en terwijl hij op haar toetrad en met een vlotte buiging haar handje greep: 'Eh bien ma chère cousine est-ce qu'on peut s'accoutumer à notre petite ville de province après votre joyeuse Paris?'

Verrast keek het meisje op, het was de eerste maal dat zij in het huis van haar oom Fransch hoorde, en de stemklank was streelend geweest als de woorden. 'Ce n'est pas facile de s'accoutumer à un pays qu'on ne connaît point,' zei ze haar krullen schuddend, en voor de lachende bewondering in zijn oogen, sloeg ze de hare neer in plotselinge verlegenheid.

Tante Aagje had een snellen blik naar den heer des huizes geworpen, die bij de tafel gezeten de metworst naar de regelen der kunst in schuine plakken sneed, en reeds daverde zijn heerschers-stem naar den zoon: 'Uw nichtje verstaat uitstekend Hollandsch; het staat een rechtgeaard Hollander gansch niet fraai, om met een vreemde taal te willen pronken!'

Doch David Coornvelt - de verbazing kwam Miebetjes oogen niet uit - bekommerde zich in het minst niet om dit vaderlijk vermaan. Hij had zijn blauwen rok met de gouden knoopen en den opstaanden fluweelen kraag losgemaakt, en zijn linkerhand in het armgat van zijn zwierig, geel brokaten vest gestoken; hij droeg een lichte en zeer strakke pantalon met souspieds, en zijn elegant gestrikte, zwart zijden stropdas omving een paar vadermoorders, die bijna tot zijn slapen reikten. Met streelende vingers streek hij door zijn golvend goudblond haar, dat hij naar de nieuwste mode ver in het voorhoofd droeg, en hij lachte al zijn prachtig witte tanden bloot terwijl hij vroolijk riposteerde: ‘Zonder die vreemde taal zou het er met de onze treurig uitzien, vader; als u zoo anti-Fransch bent moet u uw nieuwe lamp ook geen regulateur noemen, maar een regelaar, dan moet u niet van een souper spreken als u een avondmaal bedoelt, en van de pelisse van mevrouw uw echtgenoote als u baar mantel op het oog hebt!’

Er volgde een algemeene vroolijkheid een andere sfeer was er opeens, dan Miebetje tot nu toe in haar ooms tegenwoordigheid had gekend, want het ongelooflijkste gebeurde, oom Coornvelt werd niet boos bij Davids woorden, hij schudde zijn groote roode hoofd en lachte mee. Gemakkelijk ging hem dat niet af, zijn zwaar lichaam schokte en schudde, terwijl zijn gezicht paarsig opzwol, en eindelijk vond hij tusschen hoesten en proesten moeilijk zijn woorden: ‘Dat komt ervan nichtje als een eenvoudig handelsman zoo'n geleerde zoon heeft!’

David streek zich opnieuw langs het blonde baardje rond zijn kin. ‘De Hollanders,’ trok hij zijn nichtjes aandacht, ‘hebben vroeger hun taal zoo met Fransche woorden doorspekt, dat er nauwelijks meer Hollandsch

uit te herkennen viel, maar sinds ze "de Overweldiger" hebben verjaagd, zijn ze vaderlandslievend geworden tot het uiterste.'

'In nood en vernedering hebben wij pas leeren begrijpen hoe teeder wij ons vaderland liefhebben,' zei Lodewijk Coornvelt plechtig.

David had de opengetrokken flesch uit Koosjes handen genomen en zijn vol glas heffend dronk hij zijn nichtje toe: 'Op de verbroedering der volken!'

Terwijl Henrik als gewoonlijk voorging in het lang en voor Miebetje nog steeds onbegrijpelijk tafelgebed, waagde ze het om door haar half-gesloten oogleden den nieuwen neef te bespieden, en opeens merkte zij tot haar heftigen schrik, dat hij deed als zij, dat ook zijn oogen maar naar den schijn gesloten waren, en hij door zijn lange oogharen heen haar sterk en nieuwsgierig bekeek. Hij knipte veelzeggend, wat haar heftiger nog deed blozen, doch tegelijk een verrukkelijk gevoel van geheimzinnige saamhoorigheid gaf. Dan sprak oom Coornvelt een luid en schallend 'amen' en terwijl de broodschaal rondging en de mannelijke dischgenooten hun wijn met aandacht proefden, vroeg hij den zoon of hij het Dagblad van gisteren al gelezen had? David schudde lachend het hoofd. 'We hadden gisteren immers de promotiepartij van van der Hoeven, vanmorgen om half acht zijn we van den Deyl teruggekomen en met dolle Dries en de "zes" van Dieben naar "de Geleerde Man" onder Hillegom gereden, om half drie ben ik naar kooi gegaan, waarna dit avondmaal, lieve moeder, m'n ontbijt is.'

Moeder Coornvelt schudde het hoofd en Henrik neep in minachtenden afkeer de lippen samen; doch de oude Coornvelt knikte voldaan bij het met jongensachtige branie vertelde relaas van Davids studenti-

kooze buitensporigheden, en vroeg tusschen twee happen in naar het menu van het diner en de merken van de wijnen.

'Zeker vier flesschen Cantemerle elk, nog ongerekend de champagne,' snoefde de student, maar hij had zulk een beminnelijke manier om van zijn heldendaden te vertellen en imiteerde op zulk een grappige wijze de aubade, die hij met zijn vrienden aan de mooie dochter van den herbergier had gebracht, en het standje dat haar vader den 'jonge-dokters' had gegeven, dat zelfs Keejetje haar jonkvrouwelijke zelfbeheersching vergat en mee lachte en Saartje opgewonden naar meer détails vroeg. En het nieuwe nichtje zat met gloeiende ooren en geboeide oogen, dit was dus de student van wien Koosje gezegd had, dat hij niet aan het hooger leven noch om het heil van zijn ziel dacht en van wien Saartje met zooveel trots had verteld, dat hij in een 'Genieën-club' zat, en thans al meer gedichten en opstellen in tijdschriften en almanakken gedrukt had gezien, dan hun vader in zijn lange leven.

Zijn vroolijke, luidruchtige aanwezigheid bracht een volslagen omkeer in de meest zoo ernstige en ietwat gedrukte stemming aan den avonddisch; wat de oude Coornvelt van geen zijner andere kinderen duldde, tegenspraak of het volhouden van een eigen meening, verdroeg hij met merkwaardige lankmoedigheid van dezen zoon. Want David was een brillante, algemeen bekende en beminde student, die jij en jou zei tegen al de hooge pieten aan de universiteit, die zich in de bizondere belangstelling van Professor Geel verheugde en eens, naar het verhaal verluidde, den geweldigen Professor Siegenbeek op een responsiecollege met een strikvraag in het nauw had gedreven. Hij was dichter als zijn vader, maar geen volgeling

van den illusteren Bilderdijk, noch van den gevierden Tollens, hij had zich tot Lodewijks verzwegen ergernis bij een groepje jongeren aangesloten, die zich rond den verwaanden jongen heethoofd Potgieter schaarden en het waagden in een nieuw tijdschriftje, dat den arroganten naam van 'De Gids' droeg, het roemrijke dichtergeslacht van het eerste kwart der eeuw te critizeeren en te hekelen.

Wat voor Lodewijk Coornvelt in zijn eigen jeugd, in de donkere revolutie-tijden onmogelijk was geweest: studeeren en daardoor uit den nederigen stand van handelsman tot dien der geleerde lieden rijzen, volbracht David thans tot zijn vaders glorie en trots. David was bevriend met jongelui uit de allereerste kringen, hij bad reeds tal van relaties, die hem later in zijn carrière bij de rechterlijke macht van nut zouden zijn en David had een gezicht waarop het rijkste en voornaamste meisje verlieven moest... de oude Coornvelt schikte zich in het feit, dat Davids studie meer kostte dan de opvoeding van al zijn andere kinderen samen.

'A propos van het laatste nieuws, vader,' de student, terugleunend in zijn stoel, speelde met de cachetten van zijn smallen gouden horlogeketting. 'Aan den Deyl wist een Haagsche postillon te vertellen, dat onze oude Willem toch met zijn Jetje Dondermond trouwen gaat.'

'David toch!' zei Keejetje geschandaliseerd.

De oude Coornvelt was heel rood geworden; hij had maanden achtereen met heftige woorden en op de tafel bonzende vuisten volgehouden, dat al wat over een tweede huwelijk van zijn vereerden en geliefden, koning werd gefluisterd, vuige laster was; zelfs toen de oude Willem de vorige maand afstand had gedaan en spotprenten en schotschriften maar

al te duidelijk doelden op het ‘paapsche vrouwspersoon’ de Gravin d'Outremont, die de zinnen van den weduwnaar verwarde, had de wolwever niet kunnen gelooven, dat de vorst die in zijn jeugd voor hem en zijn tijdgenooten redder en verlosser was geweest in wien hij alle deugden van ridderlijkeid en waardigheid had vereerd, op zijn ouden dag zijn majesteit zoo zou verlagen. Wat wist het jonge geslacht, dat thans den tweeden Willem juichend had ingehaald nadat het den eersten gebrek aan inzicht en koppige vasthoudendheid had verweten, van de liefde en de vereering waarmee na 1813 de zonen van 't herstelde Nederland zich om den eersten koning hadden geschaard?

Woedend was hij op Henrik geworden, toen hij had durven beweren, dat de vorst door al te groote toegevendheid de nieuwlichterij en de verslapping van den godsdienstzin bevorderde; driftig legde hij Nicolaas het zwijgen op zoodra hij er op durfde zinspelen, dat de koning door een verkeerde politiek schuld was aan den stilstand van den handel.

En nu troefde David hem met wat hij niet had willen gelooven, de oude vorst zou toch met de Paapsche, die hem in haar netten verstrikt had, trouwen!

‘Maar de nieuwe koning,’ David had voorteekenen van vaderlijken toom gezien en had dezen avond reden dien te willen ontgaan; ‘ik weet het van van der Hoeven, die eergisteren op audiëntie is geweest om zijn dissertatie aan te bieden, is een charmant man, minzaam en toch vorstelijk en van wien dadelijk vooruitstrevende maatregelen te wachten zijn.’

‘Men vertelt al,’ mengde Nicolaas zich in het gesprek, hij had schamper gezwegen zoolang David over zijn studentikooze heldendaden aan het woord was en schoof, terwijl hij sprak, de groene klep

met een nerveus gewoonte-gebaar heen en weer voor zijn oogen, ‘dat de brievenpost zal worden uitgebreid en we binnenkort onze brieven zelfs niet meer af zullen hoeven halen, maar ze twee of driemaal daags aan huis krijgen bezorgd.’

De oude Coornvelt schudde het hoofd. ‘De menschen zullen geen tijd meer hebben om rustig over hun zaken na te denken wanneer ze den ganschen dag met brieven worden lastig gevallen. Moet er nog al meer onrust en haast zijn in onze toch al zoo haastige tijd? Met één brievenmaal per dag zijn wij immers altijd tevreden geweest, wat wil men ons toch een nieuwigheden opdringen, die niet noodig zijn?’

‘In Parijs,’ zei Marie Elizabeth, en haar oom fronste de zware wenkbrauwen, want hij hield er niet van dat de vrouwen zich ongevraagd mengden in het gesprek van de mannen, ‘kan men tegenwoordig berichten door de lucht sturen en in een uur tijds antwoord hebben op iets dat men in Straatsburg of Lion gevraagd heeft; het moet een heel merkwaardige uitvinding zijn, men noemt het: ‘telegrapher’.

‘Foei!’ lachte David Coornvelt en hield zich de ooren toe, ‘wat klinkt dat leelijk, zoo'n geleerd woord in een mooi meisjesmondje!’ Maar Nicolaas, de schuwe, verlegene, boog zich met plotselinge belangstelling naar zijn nichtje toe. ‘Daarvan heb ik in Engeland ook hooren spreken,’ zei hij, met zijn scherpe zenuwachtige stem. ‘O, er zijn belangwekkende uitvindingen genoeg, meer in de laatste kwarteeuw dan in honderd voorafgaande jaren.’

De vader schoof met een ongeduldige beweging zijn bord terzij en begon het servet dat hij tusschen de vouwen van zijn halsdoek had gestoken, ineen te rollen; nu zou Nicolaas natuurlijk de kans waarnemen om over de merkwaardigheden en de voor-

deelen van den stoom te beginnen en al zijn wonderverhalen over Engeland ten beste te geven, waarvoor niemand belangstelling had, omdat niemand ze eigenlijk recht geloofde; maar gelukkig was het Davids aard niet om te dulden, dat een ander zich meester maakte van het gesprek dat hij had ingezet. ‘Niet naar hem luisteren,’ beval hij Miebetje schertsend. ‘Je weet toch, nichtje, dat er leelijke rimpels in je voorhoofd komen, wanneer je je in geleerde dingen verdiept?’

Maar nu schaterde Miebetje met een luidruchtigheid, die gansch ongewoon klonk aan den Coornveltschen disch. ‘U bent ouderwetsch, neef,’ plaagde zij, ‘in Frankrijk gelooft men allang niet meer, dat alleen domme vrouwen bekoorlijk kunnen zijn!’

Tante Aagje fronste; de richting die het gesprek nam en Miebetjes vrijmoedigheid bevielen haar in 't geheel niet; zij knikte goedkeurend naar haar oudsten zoon toen hij streng en met dominees autoriteit zijn inzicht in de schaal wierp: ‘Bekoorlijkheden zijn vergankelijk, op het gemoed komt het aan en dat zou schade lijden zoo de vrouw met haar zwakken en teeren geest zich ging verdiepen in wat niet voor haar sekse bestemd is.’

‘Ik houd mij bij de wijze uitspraak van onze goede van der Palm,’ zei de moeder, terwijl ze haar handen vouwde voor het dankgebed, ‘dat een vrouw juist wijs genoeg is, wanneer ze voor een hooiwagen uit den weg weet te gaan.’

Maar weer boog Nicolaas over de tafel naar Marie Elizabeth toe, terwijl zijn hand nerveus de groene klep voor zijn oogen heen en weer schoof. ‘In Engeland,’ zei hij snel en David maakte een komisch wanhoopsgebaar tegen zijn zusters, dat het nichtje niet ontging: ‘In Engeland eischen de vrouwen aller-

lei rechten voor zich op, die tot nog toe alleen aan de mannen hebben behoord, ze willen dat men haar toegang tot de hoogescholen geeft, ze leeren Latijn en Grieksch om voor rechter en predikant te kunnen studeeren, men heeft mij zelfs verteld dat er daar een vrouw is, die zich voor medicijnmeester wil bekwamen.'

De stemming aan tafel werd voelbaar onaangenaam. Juffrouw Coornvelt wierp een steelschen blik naar haar echtgenoot en zag de aderen aan zijn slapen dreigend zwellen, hij verloor zijn geduld bij het dwaas gepraat, daar hij al minutenlang met gevouwen handen op het dankgebed wachtte; David staarde met opgetrokken wenkbrauwen naar de zoldering en de zusters verwenschten Nicolaas' verhalen, die niemand voor ernst nam en die niemand interesseerden; zij moesten nog afwasschen en de tafel ruimen en verlangden naar bed.

Het was op dit oogenblik dat Abraham, die als altijd zwijgend zijn staanplaats tusschen Koosje en Saartje had ingenomen in een van zijn onbehouwen, schorre proestbuien uitbrak: 'Zij kent Latijn!' plompte hij er opeens met een hoofdknik in Miebetjes richting, uit.

'Wie kent Latijn?' David en Nicolaas vroegen het bijna gelijktijdig in ontstelde verbazing. Marie Elizabeth was vuurrood geworden en onder de tafel schopte Saartje waarschuwend en woedend tegen de beenen van den verrader.

'Zij immers,' zei de jongen, dadelijk weifelig want bang voor zijn vaders boozen blik, 'ik dacht het, omdat ze laatst in mijn Ovidius...'

'Laat er nu een eind zijn aan dit gekakel,' zei de oude Coornvelt autoritair, 'en laat Hein het dankgebed spreken,' en voor hij zijn oogen sloot ving Bram een stil-verwijtenden blik uit zijn moeders oogen.

Maar David had snel zijn hand op Miebetjes blooten

arm gelegd. ‘Zeg gauw dat het niet waar is!’ fluisterde hij dringend, ‘een lief mooi meisje... dat Latijn kent! Het zou zijn of een bloem... of een bloeiende roos, geurde naar azijn...!’

Marie Elizabeth liet haar krullen langs de vuurroode wangen vallen, ze was nog geen twintig en niets leek haar op dit oogenblik zooveel waard als de bewondering in de overmoedige jongensoogen naast haar. ‘Och wel nee!’ lispelde ze met haar zachtste stemmetje, ‘ik hield hem voor den mal, ik wees hem een zinnetje in zijn pensum en beweerde dat hij het fout had gemaakt.’

Tante Aagje siste waarschuwend, Henriks sonore, ietwat galmende stem begon de stilte van het vertrek te vullen. Ditmaal waren ook Nicolaas' oogen niet gesloten. Achter de groene klep spiedden ze naar de twee, die tegenover hem aan het andere einde van de tafel zaten, scherp had hij geluisterd en geen woord van het gefluisterde gesprek was hem ontgaan. Minachtend nepen zijn fijne bleeke lippen zich samen, had hij nog een oogenblik gemeend, dat er wat anders in haar hoofdje zou zijn dan dwaasheid en behaagzucht? Vrouwen... ging het schamper door zijn gedachten, waren in den grond immers allemaal gelijk? Vogelhersentjes en mondjes, die voor zoete leugens waren geschapen... En terwijl hij opstond om zich voor een laatsten rondgang naar de volderij te begeven, vond hij als zoovaak vroeger den ouden wrangen troost bereid: een man als hij, die geen uiterlijke aantrekkelijkheden en evenmin fortuin bezat, liep tenminste geen kans om zich te verstrikken in de netten die de vrouwen met haar leugenachtigheid en sluwheid spanden.

Hoofdstuk IV Romantiek en werkelijkheid

SAARTJE en Miebetje zaten naast elkander op den rand van het groote bed; zij hadden een der gestikte dekens over hun koude knieën geslagen en de andere om hun kleumende schouders, en bij het licht van een kort, snel slinkend stompje vetkaars lazen zij met hoogroode wangen en bonzende harten in het dikke, dichtbedrukte boek dat hun verstijfde vingers met moeite vasthielden: Notre Dame de Paris. Hoog boven de binnenplaats stond de maan, die het neergelaten witte gordijn voor hun venster kil en hard verlichtte en een spookachtig schijnsel over de gekalkte muren en den donkeren houten vloer wierp. De lichte plekken van een paar kleedingstukken, een stijve witte strookenrok en het wijde gevaarte van Miebetjes crinoline stonden vreemd helder uitgelijnd in de kamer.

'Over vijf minuten is hij opgebrand,' klaagde Saartje, terwijl ze opnieuw met zenuwachtige vingers

den snuiter greep, ‘ik kan niet uitscheiden, het is zóó prachtig!’

Ze had, voor ze de schatten in Miebetjes koffer ontdekte, nooit vermoed dat er zulke boeken bestonden! Dat was nog wat anders dan de dichtwerken van Bilderdijk of Reinvis Feith die ze tersluiks uit haar vaders boekenkast had weggenomen, wat anders dan de grappige verhaaltjes van Hildebrand of Hasebroek, die ze op Davids kamer had gevonden! Onder de wijde gepijpte strook van haar nachtmuts voelde ze haar ooren branden, Quasimodo, Esmeralda en Phoebis de Chatéaupers, als levende wezens zag ze hen voor zich, in haar droomen nog leefde ze hun avonturen mee, en den ganschen dag onder het plichtmatig huiswerk spon haar fantasie aan de gloeiende romantiek en hunkerde ze naar den avond, naar haar koude kamer met de vetkaars op den tinnen blaker, naar de uren van opwindend, smachtend genieten die het geheim waren van haar en Miebetje samen. Chateaubriand en Walter Scott, Victor Hugo en Alexander Dumas, hoe duf en vaal was Saartje Coornvelt's leven geweest voor het Fransche nichtje haar in hun wonderbare wereld had ingewijd! Een innige vriendschap was snel ontstaan tusschen Coornvelt's derde dochter en Marie Elizabeth Sylvain, een genotvolle geheimzinnige saamhoorigheid, een elkaar begrijpen met een blik en een half woord, een sentimenteel gedweep en een uitwisseling van geheimen, die Lodewijks haren te berge hadden doen rijzen, zoo hij er iets van had vermoed. Alleen Miebetje wist van Saartjes teedere gevoelens voor den jongen Kees van Doeveren, den zoon van den gehaten concurrent haars vaders, met wien ze eens komend van haar school in Leidschendam een onvergetelijke reis in de trekschuit had gemaakt, want alleen Miebetje was in-

staat om de romantische tragiek ervan te vatten en om de meest fantastische mogelijkheden voor heimelijke briefwisselingen of tersluiksche samenkomsten te verzinnen.

En menigmaal, wanneer zij rond de groote glanzende tafel in de huiskamer zaten te naaien, gingen Saartjes lichtbruine oogen onder de lange zijdige wimpers naar het ijverig gebogen hoofd van haar nichtje en bedacht ze met een heimelijk, schuldig plezier hoe heel anders Miebetje was dan zij hier met haar neergeslagen oogen en preutsch gesloten mondje scheen te zijn. Want alleen aan Saartje vertelde ze 's avonds in het groote bed wanneer de stilte van de slapende stad zwaar en geweldig om hen heen stond, slechts door het sein van den torenwachter en het deuntje van den klepperman verstoord, van het groote, lichte vroolijke Parijs, waar in haar herinnering alle vrouwen mooi en bevallig, elegant en fraai gekleed waren en alle mannen der vrouwen deemoedige dienaars; van de comedies en de opera vertelde ze, waarnaar ze als kind zoo vaak was meegenomen omdat haar vader er speelde in het orkest; en voor het Leidsche nichtje, dat nooit ander tooneel had gezien dan de poppenkast op de kermis, vertoonde ze hoe de heeren en dames, die Ruy Blas, Hernani of Robert le Diable speelden, liepen en gebaarden.

Miebetje genoot zelve van die verhalen, ze waren haar eenige vreugd gedurende den eersten, donkeren, kouden winter in oom Coornvelt's huis, gedurende al de lange, met strijken en mazen, poetsen en stof-afnemen gevulde dagen. Elken avond opnieuw warmde zich haar verlangend hart aan die kleurige herinneringen en schraagde ze haar moed door Saartje te verzekeren, dat ze hier in Holland maar tijdelijk verbleef; naar Parijs ging ze terug zoo gauw ze kon, zoo gauw ze

als gouvernante geld genoeg had verdiend om de terugreis te betalen.

Want dat ze gouvernante zou worden had haar moeder in het lange jaar van haar ziekte bepaald; ze mocht oom Coornvelt, die had toegestemd haar voogd te wezen, niet tot last zijn. En makkelijk genoeg zou ze door ooms voorspraak een betrekking in een deftig, adellijk gezin kunnen krijgen, ze sprak immers evengoed Fransch als Hollandsch, ze kon harp- en piano spelen, ze was handig met de naald en wat haar kennis betrof had ze een prachtig getuigschrift van Monsieur Michel, de kostschoolhouder en vriend van haar ouders, in haar koffer!

'Ik geloof nooit dat vader je daarmee zal willen helpen,' was Saartje weifelige opinie, 'hij zorgt voor jou evengoed als hij voor ons zorgt, het zou toch een schande voor de Coornvelts zijn, als hij jou onder vreemden liet gaan?'

Maar dat argument had een averechtsche uitwerking op Miebetje. 'Ik ben geen Coornvelt, ik ben een Sylvain,' had ze trots gezegd; 'Moeder vond het ook geen schande, dat ik in een betrekking zou gaan om mijn eigen brood te verdienen,' en Saartje had gezwegen, geïmponeerd als steeds door Miebetjes fiere taal en vlammende oogen. 'Al de helden van Dumas en Hugo deden immers ook wat zij goed en recht achtten en zegevierden over alle verdrukking?'

De winternachten in het koude slaapvertrek bij het licht van de ééne vetkaars op den tinnen blaker waren voor Miebetje de tijd van de romantiek, de grootsche plannen en de bonte droomen, want o hoe saai en emotieloos, hoe nuchter en eentonig vond zij in Holland het leven van allen dag! Wel bleek het heel wat minder zwaarwichtig en plechtig dan het haar de eerste dagen had geschenen, toen zij

meende dat er in het huis van haar oom nooit pret gemaakt of gelachen werd, want onder elkaar terwijl zij de wasch opmaakten of poetsten of streken, hadden de dochters des huizes vaak onbekommerd pret om allerlei onschuldige nietigheden, doch de dagen waren zoo hopeloos aan elkaar gelijk, er was nimmer sprake van een comedie of een opera, en alleen op Zondag maakte men bij goed weder een wandeling tot aan de Zoeterwoudsche Poort. Feestjes of partijtjes waren er voor de jonge meisjes slechts wanneer een van haar vriendinnen trouwde; haar eenige uitgang waren de kerk, de catechisatie en de wekelijksche meisjeskrans, waar jurkjes en broekjes voor negerkindertjes werden genaaid en waar de Leidsche jonge dochters naar het vreemde meisje staarden met half nieuwsgierige, half vijandige oogen.

In de eenvoudige voorstad van Parijs waar Miebetje haar moeder in de kleine modezaak geholpen had, was hun leven dikwijls moeilijk, nu eens overkropt van werk dan weer vol zorgen om geld of ziekte geweest. Doch er was daar altijd wat prettigs om naar uit te zien en te verlangen, de lessen van meneer Michel, een tocht in de omnibus naar de stad en een wandeling langs de winkels van het Palais Royal om de nieuwste modesnufjes af te kijken, de komst van de nieuwe klanten met hun nooit verflauwende belangstelling in de schandaaltjes van het hof, de intriges in de politiek of het snit van hun kleeren, en de voldoening als de veel eischende en wispelturige dames over haar hoeden en mutsen tevreden waren.

Bij haar komst had het groote, deftige Hollandsche huis Miebetje geweldig geïmponeerd, hoe rijk moesten de Coornvelt's wel zijn om zoo te kunnen wonen, om zooveel kamers vol meubels, zooveel kasten met porcelein en laden met linnengoed te bezitten! Doch

nu ze er een winter had doorgebracht, en diezelfde kamers altijd weer had moeten ‘doen’ in kou en stof en guren tocht en altijd weer andere kasten had moeten uitstoffen met serviezen, die nooit werden gebruikt en zilver moest poetsen, dat nooit ter tafel kwam, had ze een vreemden indruk van den Coornveltschen rijkdom gekregen.

Miebetje herinnerde zich hoe haar vader schamper van de Hollandsche zuinigheid placht te spreken als van een twijfelachtige deugd; en wonderlijk leek het haar hier, dat in dit mooie huis met de vele groote, fraai-gemeubelde kamers, slechts in één vertrek een zuinig turfvuur werd gestookt, dat de lamp nooit binnen werd gebracht voor het laatste restje daglicht uit de kamer was verdwenen en dat de dochters des huizes, die kasten vol zwaar en degelijk ondergoed bezaten, haar oud-modische japonnen verstelden en vermaakten tot ze op den draad versleten waren.

Zij wist niet, Miebetje, dat oom en tante Coornvelt die huis en meubels van hun ouders erfden, in hun jeugd den ‘Franschen tijd’ hadden meegemaakt en de verschrikkingen van armoe, kou en honger zoo bitter hadden gekend, dat ze hun tegenwoordig leven, hoewel de tijden zorgvol waren en de zaken in de weverij allertreurigst gingen, weelderig en haast verkwistend vonden. Met het ‘herstel’ van hun geliefde vaderland waren voor de Hollanders de oude nationale deugden eenvoud en zuinigheid weer troef geworden, Fransch en wuft werd sinoniem, en scherp waakten tante Aagjes pientere oogen, dat het nichtje uit Parijs met haar kleurige, pronkerige kleeren en vrijpostige manieren, geen verkeerde gedachten en verlangens in haar dochters hoofden bracht.

Tante Aagje, ondanks haar vriendelijke goedhartigheid, ondanks de moederlijke teerhartigheid waarmee

ze op de bres kon staan, wanneer oom Coornvelts vadergezag een vergrijp al te streng wou straffen, tante Aagje had Keejetje laatst hartig berispt, toen ze met een door Miebetje vermaakten, naar den laatsten Parijschen smaak getooiden hoed ter kerke had willen gaan. Wat er toen gezegd werd over jonkvrouwelijke ingetogenheid en Christelijken eenvoud had ook Miebetje zich in de ooren kunnen knoopen en ze had den hoed van Saartje waaraan ze nog bezig was, weer stilletjes in zijn ouden, smakeloozen staat terug gebracht.

Dat hoeden maken in verloren oogenblikjes was het eenige werk waar het Fransche meisje pleizier in had! Tante Aagje had het maar al te goed begrepen en daar haar echtgenoot haar als het grondbeginsel der opvoeding had ingeprent, om de kinderen in plichtsbesef en zelfbeheersching te oefenen door hen altijd datgene te laten doen, wat zij het minst gaarne deden, droeg zij haar nichtje voortaan onder oude Pietjes strenge leiding het mazen en verstellen van het kapotte breiwerk op. Bittere tranen schreide Miebetje over den hiel van oom Coornvelts fijne zwarte kous, die ze driemaal uit moest halen omdat ze een keer te weinig geminderd had; woedende verwenschingen breide ze in de slaapmuts van neef Henrik met het grillige patroon van gaatjes en nopjes, dat ze maar niet kòn onthouden. Maar nicht Pietje Het geen fout onopgemerkt, overtuigd dat deemoed en zelfkastijding voor Miebetje, evenals voor elk der andere huisgenooten noodig waren en niets de opstandige gedachten zoozeer tot inkeer en godsvrucht bracht dan het geduldige mazen van kousen.

En Marie Elizabeth Sylvain, die harp kon spelen en Ovidius vertalen en wier vlugge vingers van een plomp hoofddeksel een nieuwmodischen hoed konden maken, zat middag na middag in de Coornveltsche voorkamer

te mazen en te breien en zag door de blauwe horren de schimmen van de gelukkige, vrije, zelfstandige wezens, die God als mannen op de wereld had laten komen en beklaagde haar droevig lot, dat zij ‘maar een meisje’ was.

De kaars, na nog een paar maal walmend te hebben geflikkerd, doofde uit; Saartje, meegesleept door Quasimodo's geweldigst avontuur, sprong de kou verachtend uit het bed, trok het valgordijn omhoog en probeerde bij het licht van de maan te lezen. Doch het witte schijnsel van den plaatsmuur was niet voldoende om de fijne, dicht-aaneen-gedrukte letters te onderscheiden en opeens schrikte ze haar nichtje op met een halfgefluisterden triomfkreet: ‘Ik weet hoe we aan een nieuwe kaars kunnen komen, Henrik heeft een versche in zijn kandelaar op de schrijftafel, ik heb hem er vanmorgen zelf opgezet!’

Miebetje wierp een blik op het venster van Henriks studeerkamer aan de overzij van de binnenplaats, natuurlijk was ook hij reeds lang naar bed, daareven had ze den klepperman de klok van half een hooren verkondigen. ‘Als hij het morgen zou merken...’ overlegde ze weifelend.

Maar Saartje lachte. ‘Ik heb het wel eens meer gedaan,’ bekende ze. ‘Hij heeft drie kandelaars op zijn kamer staan, hij zal zich morgen verbeelden dat hij er een heeft laten branden.’

Ze had Miebetjes groote sjawl al uit de kast gehaald en gichelend van zenuwachtige spanning sloeg ze hem over haar jak en rok. Met geduldige voorzichtigheid draaide ze het slot van de kamerdeur geruischloos open. De tocht was niet ver, een stukje gang dat evenals de kamer op de binnenplaats uitzag, dan twee treedjes af een hoekje om tot de eerste deur aan haar rechterhand. Maar terwijl ze op on-

hoorbare voeten over het portaal sloop en een blik door het gangraam naar het donkere, maar door de maan met vreemde glanzen overlichte venster van haar broeders kamer wierp, had ze opeens een gevoel of een koude stroom langs haar rug liep, of een looden zwaarte in haar beenen haar belette voort te gaan: ze was overtuigd, dat ze terzij achter dat venster iets had zien bewegen. Nôtre Dame de Paris had Saartje Coornvelt's altijd gereede fantasie opgezweept, ze was na de opwindende lectuur in een stemming om de wildste mogelijkheden te aanvaarden. Drie tellen later was ze weer in haar slaapvertrek terug. ‘Er is iets niet pluis op Henriks kamer,’ fluisterde ze ademloos opgewonden. ‘Ik heb het door het gangraam duidelijk gezien een geest of een spook... ik weet zeker, dat ik het heb zien bewegen!’

Met een sprong was Miebetje het bed uit en bij het raam, evenals Saartje gluurde ze terzij van het gordijn, haar gezichtje tegen de koude ruit gedrukt, maar het venster aan de overzij stond zwart en verlaten, door de blikkerende glanzen van het maanlicht overschenen.

‘Och wat, je hebt het je verbeeld, je bent bang,’ zei ze plagend.

‘Ik heb het me niet verbeeld!’ weerlegde Saartje, bijna in tranen van zenuwachtige opgewondenheid, ‘als je me niet gelooft, ga dan zelf kijken!’

Even aarzelde Miebetje; Victor Hugo had ook op haar zijn uitwerking niet gemist, doch aan spoken had ze nooit geloofd en het prikkelde haar om aan het bange opgewonden Saartje haar moed te toonen.

‘Goed, ik zal wel gaan,’ besliste ze dapper, ‘blijf jij dan hier voor het raam en let op of je het nòg ziet bewegen, wanneer ik in Henriks kamer ben.’

Ze sloeg de sjawl, die Saartje op het bed had

gegooid, over haar eigen huiverende schouders en haastig, - want in den kouden Decembernacht was een tocht over de donkere gang allesbehalve een pretje - sloop ze op haar beurt de kamer uit en over het portaal. Een snelle blik door het gangraam naar Henrik's venster overtuigde haar opnieuw, dat Saartje opgewonden verbeelding haar parten had gespeeld, maar toch bonsde haar hart met korte felle slagen toen ze de deur die aangeleund stond open duwde en het studeervertrek van den aanstaanden dominee betrad, dat zij alleen van ‘kamerdagen’ en wrijfbeurten kende.

Miebetje hield in haar hart niet van Henrik, den deftigen candidaat naar wien door al de huisgenooten zelfs door zijn autoritairen vader met respect en reverentie werd opgezien; zij hield niet van hem, ondanks dat hij herhaalde malen welwillend en vaderlijk met haar over haar geestelijke belangen, haar gebeden en haar stichtelijke lectuur gesproken had. Zij had een onverwerkten, haar zelf slechts vaag bewusten afkeer voor den broeienden blik van zijn sombere zwarte oogen, van zijn bleek gezicht, dat hij wanneer hij dringend en plechtig tot haar sprak zoo benauwend dicht bij het hare kon brengen. Zij dacht vluchtig aan dien weerzin, terwijl zij de paar passen naar de tafel liep en haar hand uitstrekte naar de plaats waar zij den kandelaar wist te staan; terwijl zij den diefstal pleegde, had zij even een scherpen steek van zelfverwijt... en spotte dien weg: de dominee behoefde niet als zij, meisjes, zuinig op elk stompje kaars te zijn, hij kreeg van zijn moeder net zooveel versche kaarsen als hij voor zijn avondlijke studie noodig had!

Maar op het oogenblik dat zij de kaars uit den houder trok, deed een gerucht in den hoek bij het raam haar hand schokken van schrik en tegelijk terwijl haar hart in wilden angst tegen haar borst sloeg

hoorde ze in de intense stilte van den nacht duidelijk haar naam fluisteren. Eén tel schoot de gedachte aan Saartje's spokenvrees door haar heen, maar op hetzelfde oogenblik wist ze met een afschuwelijke, onontkoombare zekerheid: het was Henrik's stem, Henrik was in dezelfde kamer, waarin zij als een dief geslopen was, zij, een jong meisje in het donker en o ondraaglijke gedachte in haar nacht-kleeren!

De kaars viel uit haar vingers, met een sprong was ze bij de deur. Maar voor ze weg kon glippen wist ze hem achter zich en vóór de kreet van woesten angst over haar lippen kon, voelde ze zijn hand bevend en brandend heet op haar mond.

Een eindeloos oogenblik... dan zijn stem, zonder iets van de sonore zalvende genoegzaamheid, maar heesch en stotterend: ‘Wees stil, niet schreeuwen, ik zal je niet verraden!’ en dan zijn handen tastend over haar lijf en zijn gezicht met zijn jagende adem vlak bij het hare. In een koude machtelooze ontzetting bleef Miebetje even roerloos en als verdoofd; dan begreep zij het gebeuren in al zijn afschuwelijkheid en níét haar eigen onbezonnenheid, noch de vrees dat Saartje het zou merken was haar op dit oogenblik het ergste, maar het plotseling besef dat de ernstige, strenge jonge dominee, in wiens godsvrucht en oprechtheid zij onvoorwaardelijk geloofd had, een huichelaar bleek, dat hij geen verheven mensch was hoog boven de slechtheid van de wereld, maar een zondaar, een verleider als zoovele andere slechte, wufte jongelieden, voor wie haar moeder haar zoo vaak gewaarschuwd had.

Opeens hoorde ze hem heesch, hartstochtelijk fluisteren: ‘Satan heeft ons in zijn greep, Gods wil zendt deze temptatie...’ zijn heete droge lippen voelde ze over haar voorhoofd, haar wang, zoeken

naar de hare. En tegelijk had ze haar bezinning terug, duwde ze met haar kleine handen zijn groote lichaam van zich af; boven schrik en ontsteltenis groeide haar woedende verontwaardiging, hij had daar in het donker gestaan om naar haar en Saartje te spieden, om hun schimmen op het witte gordijn te zien, hij, de dominee, met zijn strenge principes en zijn zalvende vermaningen, en zelfs nu nog waagde hij het om den naam van God te noemen!

'Als je me niet dadelijk loslaat,' dreigde ze, 'dan roep ik Saartje, dan zorg ik dat iedereen in het huis het te weten komt...'

'Wàt te weten komt?' op zijn beurt dreigde hij, maar de wilde druk van zijn armen was verslapt. 'Wou je dat men je hier vond... zoo en in dit uur van de nacht?'

Nu had hij haar losgelaten, nu stonden ze in het donkere door het maanlicht met een flauwen, neveligen glans doorlicht vertrek tegenover elkander.

'Miebetje,' begon zijn heesche stem weer te smeeken: 'ik zal je niet verraden. Je bent zoo mooi en zoo lief, Miebetje, het vleesch is zwak en wij menschen zijn verhard in zonde... Ik wil met je trouwen, ik beloof het je... zoogauw ik een beroep heb en als predikant gevestigd ben...'

Zij had een schamperen lach, die sinister weerklonk in de suizende stilte, maar zij had wel kunnen schreien luid wanhopig schreien van ellende en verlorenheid.

'Lach daar niet om!' het leek opeens of hij zijn zelfbewustzijn weer hervonden had, 'jij zult zoo gemakkelijk geen goed huwelijk doen, je bent arm en je moeder bracht schande over onze familie.'

Maar nu richtte het kleine tengere meisjesfiguurtje zich hoog op. 'Ik veracht je,' zei ze koud en snij-

dend en even, in bewuste wreedheid, voelde ze met genot hoe hij kromp onder haar woorden. ‘Nu weet ik hoe je in waarheid bent achter je uitgestreken dominees-gezicht. En als je het ooit waagt om me een haarbreed in de weg te leggen zal ik het aan iedereen verraden.’

Hoofdstuk V De gehoorzaamheid

HET leek van te voren beschouwd iets heel eenvoudigs, naar oom Coornvelt toegaan en hem zeggen: ‘Oom, nu ben ik lang genoeg uw gast geweest, nu wil ik mijn eigen brood verdienen en met uw hulp en voorspraak een gepaste betrekking verwerven.’ Doch er waren al vijf maanden verloopen sinds Miebetjes intree in het Leidsche huis en nog altijd had zij die woorden niet gesproken. Het was volstrekt niet zoo gemakkelijk een gelegenheid te vinden om met oom Coornvelt alleen te zijn. Wel was er een vertrek in het groote huis, dat den weidschen naam van ‘vaders bibliotheek’ droeg omdat er een groote boekenkast met saaien gordijnen en twee gipsen bustes van Homerus en Cicero stonden, doch daar er geen kachel brandde, toefde oom Coornvelt er in den winter nooit, alleen Bram verbleef er de vele uren die hij met straf-pensums voor luiheid

en gebrek aan vlijt kreeg te vullen. En in den huiselijken kring dorst Miebetje het moeilijk onderwerp niet entameeren, geen van de nichtjes zelfs niet Saartje haar vertrouwde, begreep iets van haar wensch om ‘onder vreemden’ te willen gaan; kreeg ze bij hen niet alles wat ze noodig had, was ze niet honderdmaal beter bij haar eigen familie dan bij onbekenden, die natuurlijk op haar neer zouden zien als een ondergeschikte? O, zij zag het leven van gouvernante volstrekt niet als een pretje, had Miebetje op al de tegenwerpingen van de nichtjes telkens weer geantwoord, doch als de toekomst die haar moeder voor haar, de fortuinlooze dochter van een miskend musikus, als de meest passende had bepaald. Wat zij niet zeide doch met felle vastheid voor zich zelve wist, was dat elk leven haar beter leek dan het uitzichtlooze, beslotene in het Leidsche huis, waar zij met de andere meisjes elken nieuwen, langen dag zwoegde en sloofde, zonder dat er ooit een einde aan hun stoffen, boenen en strijken kwam. Zij had er nauwelijks een andere toekomst-kans dan om oud, versleten en verzuurd te worden als nicht Pietje, het andere arme en afhankelijke familielid, dat evenals zij hier als jonge weeze bij oom Coornvelt's ouders in huis was gekomen.

Trouwen? Marie Elizabeth Sylvain was twintig, en zij had al de romantische en sentimenteele vereering van haar tijd voor ‘het geluk der liefde’, dat zij slechts met een eerzaam en degelijk huwelijk identisch zag en natuurlijk droomde zij zich graag een geweldig en onontkoombaar avontuur als over het lot van de Esmeralda's en de Romola's besliste. Maar zij wist dat haar moeder als gevolg van zulk een avontuur een bestaan van zorg en armoe had geleid, dat moeder heel haar leven in het vreemde

land had geleden onder de verachting en den toom van haar Hollandsche verwanten en nooit van haar besef van schuld en verzaakten kinderplicht los gekomen was. Nuchtere en practische levenslessen had Anna Coornvelt haar dochtertje bovendien meegegeven, de overtuiging dat voor een arm en onaanzienlijk meisje de kans op een goed huwelijk bitter klein is en de wijze, maar cynische waarschuwing in geen liefdesbetuigingen of dure eeden van trouw te gelooven, zoolang ze niet van een duidelijk geformuleerd huwelijksvoorstel waren vergezeld. Henrik Coornvelt op dien vreeselijken avond dat ze hem in zijn donkere kamer glurend naar haar venster vond, had van liefde én trouwen gesproken... Henrik Coornvelt bekleedde een aanzienlijk ambt, een paar weken geleden was hij naar een welvarend dorp in de buurt van Alphen beroepen: zou moeder hebben gemeend, dat ze in den huichelachtigen dominee een geschikte of zelfs begeerlijke ‘partij’ versmaad had?

Maar Marie Elizabeth schudde de smalle schouders onder de fijn geplooide fichu van nopjes-batist, zij griezelde van den bleeken somberen candidaat met zijn heete, fanatieke oogen en zijn zalvende woorden over kuischheid en beproevingen van het vleesch; honderdmaal liever gouvernante bij vreemden dan de vrouw van zoo'n man!

Mannen... er was iets hards in Miebetjes oogen wanneer er in den kring van de nichtjes fluisterendeerbiedig over ‘mannen’ gesproken werd of als ze 's avonds in bed naar Saartjes dweepende toekomst-verwachtingen luisterde. Kon ze er één vertrouwen na wat ze van den eerwaardigen en deugdzamen Henrik had ondervonden? Zou Nicolaas, al deed hij of hij vrouwen haatte, een zier beter zijn? En... David met zijn knappe gezicht en zijn overmoedige

oogen... méénde hij de vleiende en genotvolle dingen die hij haar soms, als zij toevallig een oogenblik samen in de kamer waren, toe kon fluisteren, had moeder niet daarvoor het méést gewaarschuwd, voor lachende oogen en een vleienden mond?

Het duurde lang, eer er een eind kwam aan den winter, den strengen, kouden winter van 1841, die sneeuwbuien bracht tot in Mei, maar op één April had oom Coornvelt die van regelmaat in alle dingen hield het zomerseizoen ingezet, door weer elken dag van half-vier tot vijf met een van de meisjes te gaan wandelen. Zij vervulden dezen kinderplicht om beurt als alle plichten in haar als uurwerken geregelde levens, met het slaan van de klok stond een van haar gereed met den groeten luifelhoed, waarin gezichtje en krullen zedig schuil gingen en met haar sjawl of haar pelisse, al naar het weer vereischte; en precies om vijf traden ze weer binnen, doodaf en hijgend met hartjes bonzend achter de gesnoerde lijven, met ‘steken in de zijde’ en beenen trillend van moeheid onder haar zware rokkenvracht. Want vader Coornvelt hield niet van drentelen doch van een fikschen pas; daar hij, sinds hij op zijn moeders schoot zat, zelve de zwaarte van plooirokken nooit meer had ondervonden, hield hij geen rekening met den last welke zijn ranke dochters om haar heupen torsten, en omdat hij de vader was en zij slechts de kinderen bleven vanzelfsprekend de grove keien voor haar en de kleine steentjes voor hem.

In den winter kwamen de meisjes Coornvelt, zoomin als haar vriendinnen en alle andere welopgevoede Leidsche jonge dames, niet anders uit dan voor haar kerk, haar naaikrans of het bezoek aan een zieke. Wat hadden ze met haar zware, sleepende rokken en haar dunne gekruisbande schoenen op de slecht-geplaveide

straten of de modderige buitenwegen moeten beginnen? In huis behoorden zij, beweging hadden zij daar genoeg; de gure winterlucht maakte de zachte vrouwenhuid maar rood en ruw en was het niet het ideaal van elk jong meisje om wangen te hebben als leliebladeren, een hals als van zwanendons en handjes als van albast?

Marie Elizabeth Sylvain droeg inplaats van vijf onderrokken een crinoline en zij bezat een paar hooge laarsjes van gevernist, glimmend leder waarop zij vroeger door de bosschen rond Parijs lange, heerlijke tochten had gemaakt. Het was het eerste woord van lof en vrijwel het eenige, dat zij ooit van oom Coornvelt hoorde: 'Gij loopt tenminste met een fikschen pas en niet met van die kuierende voeten,' en daar Keejetje zoowel als Koosje de dagelijksche wandelingen 'en horreur' hadden, lieten ze die aldra zooveel mogelijk aan het Fransche nichtje over.

Op een zondigen maar nog guren middag was het, dat Miebetje de blijkbaar goedgunstige stemming van haar geweldigen oom benutte; zij waren de Koepoort uitgegaan want Coornvelt wilde het sloopingswerk van de oude wallen bezichtigen en opeens bonsde zij met de deur in huis: 'Oom, ik wil u en tante niet langer tot last zijn, maar nu mijn eigen brood gaan verdienen.'

Oom Coornvelt stond op dat oogenblik geleund op zijn rotting met den gouden knop te kijken naar het taai gevecht der sloopers met den eeuwenouden, grijzen steen; door zijn hoofd gingen de aanvangsregels van een nieuw gedicht: 'Lijkzang op de gesloopte wallen van mijn vaderstad', doch het passende rijm op wallen wou hem maar niet te binnen schieten, en op de storende stem van zijn nichtje zei hij niet zeer vriendelijk: 'Ik was in gepeins, wat wilt ge kind?'

Miebetje herhaalde haar woorden. Ze bevond, dat ze heel wat van hun zelfverzekerdheid hadden ingeboet. Ontstemd keerden oom Coornvelt's gedachten van zijn ‘Lijkzang’ af. ‘Gij zijt ons niet tot last, kind,’ zei hij op zijn gewone, korte en positieve manier als vond hij de zaak hiermee volkomen afgedaan.

Maar onder de plooien van haar sjawl neep Miebetje de handen krampachtig samen: ‘Het is heel goed van u om dat te zeggen oom,’ murmelde zij met haar zachtste stemmetje, ‘maar ik weet immers hoe de slechte tijden en de slapte in zaken u bezwaren, ik spreek Fransch en Hollandsch, ik kan harp en klavier spelen, ik weet genoeg om gouvernante in een adellijke familie te kunnen worden.’

Nu draaide oom Coornvelt zich half om en bekeek, als zag hij het voor het eerst, het kleine tengere meisjes-figuurtje naast hem; en terwijl zijn gedachten onwillig den statigen val zijner trocheen lieten glippen, vroeg hij ongeduldig: ‘Waar bazelt ge toch over kind?’

Schuw hieven Miebetjes oogen zich naar zijn streng gezicht, strenger nog onder den hoogen hoed dan onder het huiselijk kalotje; de schrale wind had het dikke wangenvleesch paars-rood gekleurd en statig lagen de zware onderkinnen op de deftige, zwarte stropdas, waarover de kraag van de donkergroene pelerinejas zoo hoog mogelijk was dichtgeknoopt.

‘Met uw voorspraak oom wou ik een plaats als gouvernante zien te verwerven.’

‘En waarom zoudt gij dat willen?’ viel Coornvelt opeens met de luide en klinkende stem der vermaningen en bestraffingen uit. ‘Is dat uw dankbaarheid voor de zorg en de Liefde waarmee gij in ons huis omringd wordt? Zoudt ge waarlijk het gezin dat u zoo liefderijk heeft opgenomen, de schande willen

aandoen om het als een loontrekkende te verlaten?'

Dikke, kinderlijke tranen sprongen in Miebetjes donkere oogen. Ze voelde al, dat haar pleit verloren was, ze wist nu opeens, dat ze in het diepst van haar hart nooit geloofd had het te zullen winnen, maar ze hield nog één troef onuitgespeeld. 'Het was moeders wensch oom; voor haar dood heeft ze het met me besproken, dat ik u al had u toegestemd mijn voogd te wezen zoo min mogelijk tot last mocht zijn en moest trachten in een voornaam gezin als gouvernante...'

'Ik wil dat vermaledijde woord niet meer hooren!' donderde oom Coornvelt zoo luid, dat de gravers in de half-geslechte schans nieuwsgierig omzagen. 'Uw moeder heeft mij gesmeekt of ik mij over de weeze, die zij onverzorgd achterliet, wilde ontfermen; uw moeder - je ongepast aandringen dwingt mij tot de woorden kind - uw arme moeder was door haar onberaden huwelijk van den stand der Coornvelts afgedaald en het is Gods straf geweest, dat zij met het werk harer handen in haar levensonderhoud en het uwe heeft moeten voorzien.'

Heftige woorden van verontwaardiging en verzet lagen op Miebetjes bevende lippen, maar zij klemde ze krampachtig opeen en zweeg. Want haar snelle blik had het groote gezicht naast haar wonderlijk bewogen gezien, het dikke wangenvleesch met vreemde trillingen, de zware mond neergebogen, de harde grijze oogen vol tranenvocht. En vaag begreep ze op dat oogenblik voor het eerst in haar jonge leven dat het niet de daden zijn maar de begrippen, waarom de menschen elkaar kwellen en elkaars tegenstanders zijn: al kon ze oom Coornvelt nog bewegen geduldig naar haar te luisteren, nooit zou ze hem overtuigen dat moeder en zij zich in hun kleine, bloeiende modezaak vernederd noch beschaamd hadden gevoeld, nooit zou

hij willen begrijpen, dat het voor haar vernederender was om in zijn huis het genadebrood te eten, dan om onder vreemden haar levensonderhoud te verdienen.

Er blies een gure wind op de open schans, en oom Coornvelt, den breedgeranden hoed steviger op het hoofd drukkend, begon opeens snel voort te stappen; hard en stug tikte zijn rotting mee met elken pas en hij was in zulk een wolk van toorn en verontwaardiging gehuld, dat hij het kleine naast hem voortdravende meisje, dat haar lange rok met moeite over de plassen en modderplekken heentilde, in 't geheel niet meer scheen te bemerken. De werklui in de schans stieten hun schoppen in den grond en trokken zich de mutsen van de koppen met een eerbiedigen groet en zoo deden even later de poortwachters, de winkelbazen die onder hun luifels stonden, de schutters van de hoofdwacht en bijna al de burgers, die zij tegen kwamen op hun weg. Want oom Coornvelt - ondanks haar boosheid en droefheid verzuimde Miebetje niet om het op te merken - was een hoogelijk geerd en algemeen bekend man, en hij had een merkwaardige nauwgezetheid om al die verschillende groeten naar den eisch te beantwoorden. Voor de schansgravers hief hij de rotting tot aan de hoogte van zijn hoed, voor de poortwachters tikte hij met den knop tegen den rand, voor de winkeliers raakten zijn vingers den hoogen zijden een korter of langer oogenblik aan.

Maar dan kwam er een moment waarop de wolwever met Spartaansche verachting voor wind en kou den hoed van het hoofd lichtte en eerbiedig voor een woning op de Beestenmarkt stil bleef staan. ‘Hier,’ zei hij met plechtigen weemoed, ‘heeft Neerlands grootste dichter geleefd, gewerkt en geleden,’ en met zijn sonore stem citeerde hij de aanvangsregels van het gedicht, dat hem negen jaar

geleden, bij des Meesters verscheiden uit de pen was gevloeid:

‘Wie kan, wie durft, wie zal ooit Bilderdijk volroemen,
D'onovertrefbre, den volmaakte van 't Heelal,
Ik zwijg van eerbied vol, men zou mijn stoutheid
doemen,
Daar dichtkunst zonder hem geen dichtkunst wezen zal.
't Was lang, of woest geluid uit alle monden brak,
Sinds d'eerste moederspraak in Babel werd verwrongen,
Totdat het licht der taal in Neerland is ontsprongen
God zei: ‘Wees, Bilderdijk!’ en toen was 't dat
men sprak.’

Stil en schijnbaar eerbiedig-aandachtig had het Fransche nichtje naar den galmenden klankenval geluisterd, doch op het oogenblik dat oom Coornvelt zich den hoed weer op het hoofd drukte en zijn groote lichaam opnieuw in beweging zette, klonk haar zachte en bescheiden stemmetje: ‘oom, wanneer ik meerderjarig zal zijn en u niet langer mijn voogd bent, wilt u mij dan ter wille zijn om een betrekking als gouver...’

Zij sprak haar zin niet ten einde. Oom Coornvelt, ruw uit zijn verrukte herinnering aan den dichtervorst gerukt, had zich naar haar toegekeerd met van toorn verdonkerde oogen. ‘Gij zijt een ongehoorzaam en hoovaardig meisje,’ zei hij met een tot heesch fluisteren gedwongen stem. ‘Hebben uw ouders u niet geleerd dat gehoorzaamheid en onderwerping de eerste en hoogste plicht der vrouwen is?’

‘Als ik meerderjarig ben,’ zeide Miebetje vastberaden en hij wist niet hoe onder de palmen sjawl haar vingers krampachtig te zamen nepen van tril-

lende zenuwachtigheid om het ontzaglijke wat zij thans durfde; ‘als u mijn voogd niet langer bent, heb ik uw toestemming niet meer noodig, dan kan ik als ik dat wil tóch gouvernante worden...’

Het duurde minuten eer oom Coornvelt zich van zijn sprakelooze verontwaardiging hersteld had; toen sprak hij op den toon waarop men een lastig kind antwoordt dat onzinnige vragen stelt en met een minachtend lachje: ‘En dacht gij waarlijk, dat men u ergens als gouvernante zou nemen, wanneer ik mij daartegen verzette, wanneer ik op de naar u ingestelde informaties te kennen gaf, dat gij brutaal en oneerbiedig zijt en gansch niet geschikt om de opvoeding van jonge kinderen te leiden?’

Zij waren voor het huis aangeland; oom Coornvelt draaide met den grooten, glanzend gepoetsten sleutel het deurslot open en schreed vóór zijn nichtje uit naar binnen. Miebetje zag de lange, kil-witte gang, de vele gesloten bruine deuren, zij hoorde haar voeten sliffen op de blauw-en-witte steenen en rook den geur van kalk en vocht... En met oogen blind van tranen ging zij de donkere trap naar boven naar haar kamer, naar de kast van glimmend mahonie met koperen sloten, waarop triest en kouwelijk in zijn gele veertjes gedoken, haar vogeltje stond...

Dien nacht, toen Saartje in het dubbele bed al rustig sliep, knielde Marie Elizabeth bij haar koffer, en na lang zoeken en keuren in de groote doos met zijden en fluweelen lappen, die op den dag van haar aankomst zoozeer de verwondering van de nichtjes had gewekt, zette ze zich met haar naaigerei bij de tafel. Toen de kaars was opgebrand en ze den klepperman het uur van drie hoorde verkondigen, schikten haar liefkoozende, vlugge vingers een heel rijtje van

fijne, uit fluweel en zij kunstig gewrochte bloemen, rozen, anjelieren en groote paarse violen en om haar mond die zoo week en kinderlijk kon zijn lag een harde, vastberaden trek.

'Overmorgen,' dacht ze, 'als we naar catechisatie gaan. Vlak bij de kerk zal ik me bedenken, dat ik mijn bijbeltje heb vergeten en vlug terug loopen naar de Maarmansteeg. Ik kan de bloemen in een klein doosje pakken en makkelijk onder mijn sjawl verbergen.'

Zelfs Saartje wou ze er buiten houden, hoewel ze zeker was, dat die haar niet aan oom Coornvelt zou verraden. Want wat ze doen ging was iets ontzaglijks en zeker iets schandelijks in haar nichtjes oogen; zij, een huisgenoot van de deftige, achtenswaardige Coornvelts, die het werk van haar handen in een winkel verkoopen ging!

Maar als het lukte, als zij heel slim en voorzichtig te werk ging, zou zij geld verdienen en kunnen besparen bij kleine beetjes; lang zou het zeker duren misschien wel één of twee jaren, maar dan zou zij die nu natuurlijk over geen duit zelf beschikken kon genoeg hebben om haar reis naar Parijs te betalen en om daar met hulp en voorspraak van monsieur Michel in een betrekking te gaan.

Zelf geld hebben eigenverdiend geld in een veilig verborgen hoekje van haar koffer, Miebetjes hart bonsde van opgewondenheid. Want geld in bezit had zij natuurlijk nooit zoomin als Bram of de nichtjes, nimmer voelde ze haar afhankelijkheid zóó als op den Zondagmorgen, wanneer op het tafeltje in de gang voor elk der huisgenooten een stuiver en drie duiten als kerkgeld lagen uitgeteld.

De kleine som welke de verkoop van haar moeders modezaak na aftrek van de dokters- en begrafeniskosten had opgebracht, was door monsieur Michel aan

haar oom en voogd gezonden; die hield oom Coornvelt, evenals de schelling welke hij haar gelijk-op met zijn dochters wekelijks in haar spaarpot gaf, veilig achter slot in zijn secretaire; zoo zij later iets ondernemen wou tegen ooms wil, zou hij haar dat geld immers nooit willen geven!

Voorzichtig stond ze op om haar werk in den koffer weg te sluiten, en terwijl ze naast het rustig slapende Saartje in bed glipte, overdacht ze, dat ze van een deel van het verdiende geld kaarsen zou moeten koopen, want dat haar nachtelijke arbeid anders door tante Aagje zou worden gemerkt. En aan wat dáárvan het gevolg zou zijn durfde ze niet te denken!

Marie Elizabeth Sylvain lag lang te woelen voor zij den slaap kon vatten, vóór zij den moed vond om nogeens haar avondgebed te zeggen, want zij wist dat zij dien nacht den eersten stap had gezet op een weg van bedrog en zondigheid. Hoewel vrijer opgevoed dan Coornvelts dochters, was ook zij genoeg doordrongen van den eersten kinderplicht die der gehoorzaamheid, om te weten dat wat zij nu ging doen slecht want ongeoorloofd was en grove ondankbaarheid zou schijnen.

Maar zij had in de laatste maanden geleerd, dat er zooveel en velerlei zonde was, dat alle menschen in de zonde waren gevangen en verward, zelfs zij die naar den schijn het meeste trachtten naar braafheid; en naast kinderlijke deemoed was er een ander gevoel in haar hart gekomen, een bittere opstandigheid tegen wat zij als onrecht en onrechtvaardige overmacht voelde, een trotsch ‘waarom?’ inplaats van de gelaten onderwerping, die haar als al de anderen van haar sekse als de hoogste vrouwendeugd was ingeprent.

In de Maarsman-steeg in een klein, laag huis met een luifel was de modewinkel van Madame Lebrun. Achter het kleine ruitjes-venster vermeldde een briefje in net en zorgzaam schrift: ‘Chapeaux et garnitures. Lavage et réparation de bonnets.’ Booze tongen beweerden, dat Madame Lebrun zoomin Lebrun heette als haar hoeden-waar uit Parijs betrok; zij had vrij wat te doen met wasschen, garneeren en vermaken, doch met de aanschaffing van haar nieuwe hoeden wachtten de Leidsche dames tot de kermis, waar de kraam van een onvervalschte Brusselsche modiste al sinds jaren onder de notabelen van de stad haar vaste en getrouwe clintèle had.

In dezen kleinen in den namiddag al schemerig-donkeren mode-winkel trad Miebetje Sylvain zenuwachtig en merkbaar verlegen binnen. Op de minzame vraag van de zwaarlijvige en imposante verkoopster, zeide zij liever te willen wachten tot de twee dames, die bezig waren mutsen-linten uit te zoeken, daarmee gereed waren; de menschenkennis van Madame Lebrun wist daarmee tegelijk, dat ze niet als klant kwam en haar beleefdheid bekoelde eenige graden toen zij het tengere meisje met haar palmen-sjawl en groen-fluweelen luifelhoed een stoel gaf.

‘En waarmee kan ik Mademoiselle gerieven?’ sommeerde ze autoritair nadat zij haar klanten uitgeleide had gedaan. ‘Komt Mademoiselle eens naar de nieuwe zomersnufjes kijken, die wij juist uit Paris hebben ontvangen?’

Miebetje Sylvain slikte een prop weg in haar keel en zei dan met haar deemoedigste en zachte stemmetje: ‘De hoeden, die u in het venster hebt staan, komen stellig niet uit Parijs, Madame; in Parijs waren zulke hoog gegarneerde mutsen het vorig najaar al uit de mode, die zware toefen lint waren er toen

al de mauvais goût, want men gebruikte er uitsluitend bloemen van fluweel en veeren.'

Madame Lebrun was een oogenblik sprakeloos. En voor zij de verontwaardigde woorden vond om haar bedrijf en haar goeden naam te verdedigen, ging de zachte, bescheiden meisjesstem door: 'Ik heb er verstand van, want ik ben Parisienne en heb jarenlang in het modevak gewerkt, ik heb hier een paar bloemen en garnituren, die u als u wilt van mij koopen kunt.'

Onder haar sjawl trok ze een bruin sitsen doosje te voorschijn en toen zij het deksel er af nam, zagen Madame Lebrun's verbaasde en geoefende oogen werk van den eersten rang; fijn, smaakvol en sierlijk: een groote roos van bleekroze satijn, margrietjes en madelieven van gele en witte veeren en pensées, die op de mutsen van oude dames zoo in den smaak waren van lila-zijde en warm, donker-paars fluweel. En tegelijk stond haar instinct van koopvrouw paraat, zij begreep op slag, dat dit meisje dat alles van de Parijsche modes wist en nochtans zoo goed en zuiver Hollandsch sprak geen gewoon modistetje kon zijn... er stak vast wat achter dat het daglicht niet kon zien wanneer zij het werk harer handen moest verkoopen. 'Ach juffer, zei ze met onverschillige vriendelijkheid. 'Wat zou ik met die aardige maar wufte dingskes moeten beginnen? U weet zelve wel, dat de dames hier in Holland weinig om de mode geven, meer naar degelijkheid dan naar zwier en goeden smaak zien!' Maar nu trokken de verlegen meisjesoogen klein en hard, de daareven zoo zachte stem was spottend en scherp: 'U zoudt misschien beter zaken doen, Madame, als uw hoeden en mutsen wat meer naar de mode waren. Dan zouden de dames niet op de kermis behoeven wachten

en op de Brusselsche modekraam, waar men, naar mij gezegd is, zulke fraaie en sierlijke zaken kan koopen!'

Madame Lebruns zwarte oogen knipperden, met haar dikke vlugge vingers tipte ze een bloem uit het doosje, hield haar op een afstand, eerst tegen Miebetjes hoed, dan in den spiegel tegen haar eigen groote en opgesierde muts. 'En wat zou de juffer voor die paar bloemkes willen ontvangen?' vroeg ze onvriendelijk.

'Twee Zeeuwsche rijksdaalders,' zei het meisje prompt en koel, de vervaarlijke Madame Lebrun kon niet weten, dat haar knien trilden en ze haar vingers onder de sjawl krampachtig in elkaar kneep.

'Eén zou ik misschien willen geven,' zei de modiste met een minachtend lachje, 'en dan was het waarlijk nog te goed betaald.' Maar Miebetje was van haar veertiende jaar af haar moeders hulp geweest en doorkneed in alle trucjes van het bieden en pingelen. En ofschoon haar keel van spanning leek toegeknepen, zei ze rustig en schijnbaar onverschillig: 'Geef u ze dan maar weer hier, Madame, ik weet dat ze dubbel en dwars waard zijn wat ik er voor vraag en het er ergens anders makkelijk voor zal kunnen krijgen.'

De koop sloot op een rijksdaalder en twee schellingen en Miebetjes hart leek te springen in haar borst, toen ze de muntstukken in de palm van haar gehandschoend handje voelde en diep en veilig wegstopte in haar zak. Over een week zou zij een nieuwe voorraad bloemen met een bruidskransje brengen en een nieuw soort van muts, van voren plat en van achteren met fijngeplooide, wijde strooken dat Madame nog niet kende en waarvan het model zeker naar Madames smaak zou zijn.

‘Ik kan het dan wel bij u laten halen,’ bood de modiste minzaam en het ontging haar scherpe oogen geenszins hoe heftig het meisje kleurde toen ze haastig en hakkelend verzekerde, dat dit gansch en al niet hoefde en, als was zij plotseling bang voor nog meerdere vragen, snel opstond en uit den winkel ging.

Hoofdstuk VI Over bloedzuigers en liefde

HET was een jaar later, in de vroege lente van 1842 dat de oude Coornvelt, die zoo stoer en gezond, zoo voor alle kwalen van den ouderdom ontoegankelijk leek, ziek werd. Het viel niet te zeggen of het aan den guren Oostenwind had gelegen of aan de zuring-met-krenten waarvan hij meer gegeten had dan strikt noodzakelijk was of aan de hevige driftbui waarin hij ontstoken was bij het hooren, dat zijn dochter Koosje met de oude Pietje een bijeenkomst van die in dwaling verstrikte dweepers de Zwijndrechtsche Nieuwlichters had bijgewoond, doch het begon in den nacht met een hevige koude-koorts, met krampen op de maag en zware hoestbuien, die voor geen van tante Aagjes beproefde huismiddeltjes wilden wijken. Haar vlierthee die de uitwaseming zoo voortreffelijk bevorderde had niet mogen baten, evenmin als het aftreksel van kruisemunt, waarmee zij al

zoo menige zieke de pijnen had gestild, en na den derden slapeloozen nacht naast den ongedurigen en veeleischenden zieke, zond zij Abraham, voor hij om acht uur naar zijn Latijnsche school ging, met een boodschap naar den dokter.

Alles in huis scheen opeens veranderd en in het teeken van zorg en ziekte te staan; de stoel van de moeder voor het raam in de voorkamer bleef van den eersten dag af leeg; met twee warme stoven en in een wollen doek gewikkeld bracht ze trouw haar dagen op de onverwarmde ziekenkamer door naast de hooggekussende bedstee waarin Lodewijk lag te woelen en te kreunen, en daar zij te slecht ter been was om telkens de trap te loopen, werden haar tegelijk met den zieke de maaltijden boven gebracht.

Met bleeke, bange gezichten hadden de dochters de eerste dagen haar werk verricht; overal op trappen, gangen en portalen, hingen de benauwende reuken van vlier, kamillen en kruisemunt en op de linnenkamer, onder het lakens rekken, was het tusschen Keejetje de kalme ingetogene en Koosje de verzwegen fanatieke tot een heftig twistgesprek over Koosjes doleerderij gekomen; waarbij Koosje echter zulk een arsenaal van bijbelteksten en theologische spitsvondigheden bleek te bezitten, dat ze Keejetje binnen vijf minuten tot zwijgen had gebracht.

Het scheurend hoesten van den zieke dat door heel het huis te hooren was gaf Miebetje Sylvain opnieuw de gewetenswroeging, die ze in de eerste weken van haar heimelijk werken en geldverdienen had gevoeld, doch die ze langzamerhand naarmate ze er aan gewend was geraakt en haar vrees voor ontdekking kleiner werd in een hoekje van haar hart had weggeduwd. Oom Coornvelt was zoo onbetwist het middelpunt van het gezin, om zijn be-

langen draaiden zoo voortdurend en waakzaam alle gedachten van de werkende en zorgende vrouwen, dat ook haar tot haar eigen verbazing het eten niet smaakte nu zijn plaats aan tafel ledig bleef, dat ook haar oogen evenals die van Saartje en Keejetje vol tranen schoten, wanneer de oude Pietje in plaats van den zieke het dankgebed sprak. En ook zij, evenals de meisjes, sprak bijna den ganschen dag fluisterend en sloop op haar teenen door het huis.

Maar den derden dag durfde ze wat zij vóór ooms ziekte nooit had gewaagd in het stil middaguur heimelijk uit huis te glippen om naar den modewinkel te gaan en Madame Lebrun met het opmaken van de nieuwe zomerhoeden te helpen. Want voor haar bloemen en kransjes gaf de dikke modemaakster hoe langer hoe minder geld, terwijl ze hoe langer hoe hooger eischen stelde; ze beweerde, dat ze voor den grooten voorraad bloemen geen klanten en geen aftrek had en treurig langzaam was den laatsten tijd Miebetjes voorraad rijksdaalders en schellingen vermeerderd, het kon nog wel jaren duren vreesde ze, eer ze het geld voor de reis naar Parijs bijeen had.

Lodewijk Coornvelt was een lastige en ongedurige zieke, hij bleek niet tevreden met zijn vrouws zorgende aanwezigheid, noch met die van Koosje, die hem met een schuldig geweten urenlang voorlas uit den bijbel en zijn geliefden preekbundel van van der Palm; de oude Pietje, die hem telkens weer andere zorgzaam bereide lievelingskostjes kwam brengen, zond hij met een snauw en een grom uit de kamer en hij eischte met zijn gezag van verwenden autocraat de komst van kleine Naatje, die door haar moeder uit vrees voor de kwade dampen zoo ver mogelijk van de ziekenkamer verwijderd werd, en

van het mooie, bevallige dochtertje, dat heimelijk zijn trots en lieveling was, van Keejetje.

En Keejetje kwam; zij zag heel bleek en in haar groote reebruine oogen was onrust en angst, over haar japon van paars barège droeg ze een zwart zijden schortje met geplooide strookjes en in het zakje van dat schortje hield ze heimelijk een doosje met lodderijn, dat ze telkens ter sluiks naar haar fijne neusje bracht, want zij had van klein kind af een heftigen, onoverwinnelijken afkeer en vrees voor ziekte en zieke menschen. Niemand dan haar moeder wist van dien angst, ontstaan in haar prille jeugd, toen zij naast een aan stuipen lijdend broertje in dezelfde bedstee ziek gelegen had en zij zelve schaamde er zich bitter voor nu zij hem bij den toch zoo geliefden en vereerden vader niet overwinnen kon, doch een gevoel van flauwte haar overviel wanneer zij zijn heet en koortsig lichaam bij een hoestbui steunde of wanneer zij de zurig ruikende compressen om zijn hoofd vernieuwen moest. Met een misselijk-makende hoofdpijn verliet ze de ziekenkamer, zoodra zij een poos in de dompe, van medicijndampen doortrokken atmosfeer had doorgebracht.

In den middag, juist toen haar moeder op Koosjes bed wat van haar verloren nachtrust poogde in te halen, hield het ‘brommertje’ van dokter Wijsman voor het huis stil en binnen stapte, niet de oude dokter op wiens gemoedelijk gezag Keejetje evenals al haar broers en zusters in haar kinderjaren zoo menigmaal haar tong had uitgestoken, doch zijn eenige en knappe zoon, die pas te Utrecht zijn examen als heel- en vroedmeester had gedaan en nu de praktijk waarnam, daar zijn vader met koudvuur in zijn rechterduim zat.

Hij was een grof-gebouwde, stoere jongeman met

een goedhartig, roodbeloopen gezicht en stugge geelblonde haren; hij imiteerde zijn vaders gemoedelijke luidruchtigheid en eveneens diens spreekwoordelijk slordige kleeren: vadermoorders, die aan den eenen kant veel hooger dan aan den anderen en verre van hagelwit waren en een valige, zwarte rok, die vol groote en naar Keejetjes meening onzegbaar griezelige vlekken zat.

Na de begroeting - zij hadden elkaar in geen jaren gezien, maar daar zij als kleine kinderen samen op het matressen-schooltje waren geweest noemde Willem haar nog als vroeger bij den naam - slipte Keejetje haastig uit de kamer; het duurde echter slechts enkele minuten of de zilveren tafelschel naast haar vaders bed luidde lang en dringend en terwijl zij de deur weer opende, schalde zijn bevelende stem haar al tegemoet:

'Haast je wat kind, de dokter wil me bloedzuigers zetten en gij moet hem daarbij helpen.'

Het meisje deinsde terug. 'Ik zal Koosje vragen...' probeerde ze stotterend, maar nu was het de jonge dokter zelf, die haar vroolijk doch autoritair tevens terug riep: 'Wel neen, Keejetje, uw vader wil stellig het liefst door u geholpen wezen. Het schijnt wel, dat u ze nog nooit van uw leven gezien hebt die kleine aardige bloedzuigertjes, die zoo'n kostelijke aanwinst voor de geneeskunst zijn!'

Hij had haar bij haar hand tot voor het bed getrokken en als achter een mist zag zij het groote, dof-roode gezicht van haar vader naar haar toegekeerd. 'Maakt gij mijn rechter-mouw los en stroop die omhoog,' beval hij, 'en krijg de doos met pluksel uit de ladenkast.'

Als in een droom gehoorzaamde Keejetje; haar beenen voelden als zwikkende stokken onder haar

lichaam terwijl ze van het bed naar de chiffonière ging. Toen zij de doos met pluksel op de guéridon zette zag ze dat de jonge man een breed plat fleschje uit den zak van zijn zwarten rok trok en met zijn dikke ronde vingers, die haar op eenmaal een fellen weerzin gaven, vischte naar een klein zwart voorwerp dat er in ronddreef. En een oogenblik later zat dat kleine voorwerp - niet zwart bleek het maar donkerbruin met geel-grijze strepen - vast op haar vaders blooten arm. ‘Ziezoo,’ zeide dokter Wijsman luid en vroolijk, ‘nu kunnen we geduldig wachten of die kleine gulzigaard zijn plicht wil doen.’

Hij vond dit zelf blijkbaar een zeer geestig gezegde want hij lachte luidruchtig, terwijl hij Keejetje den stoel naast de bedstee wees en voor zichzelf een tweeden bijschoof; op Coornvelt's vraag vertelde hij, dat hij binnenkort de praktijk van zijn vader voor goed zou overnemen; een puike praktijk, het notabele deel van de gemeente, de twee beste ‘bossen’ en op marktdag een stoet van boeren als loopende patinten. Zijn vader had kortelings een aardig buitentje onder de Leidsche Schouw gekocht, die wou op zijn ouden dag kippen gaan fokken en tuinieren, hij kreeg dan, mèt de praktijk, het groote doktershuis op de Hoogewoerd.

‘Maar daar kon hij niet alleen in...’ zei hij met een blik op Keejetje, ‘een ongetrouwde dokter had zijn vader hem van jongsaf geleerd dat was niets gedaan; een dokter had een vrouw noodig, om de kom bij het aderlaten vast te houden en soep voor zijn kraamvrouwen te koken en natuurlijk ook om hem te verzorgen en gezelligheid te geven, als hij moe van zijn zware dagtaak thuis kwam.

Maar Keejetje had den blik niet gezien en de woorden nauwelijks gerealizeerd; haar oogen zagen

als onder een ban naar het kleine, donkere ding op haar vaders arm... dat langzaam en bijna onmerkbaar groeide... dat eerst als een erwt was geweest, toen als een vingerhoed en dat nu al haast zoo groot als een okkernoot was...

'Kijk,' zei Willem Wijsman en weer vischten zijn breede, vlugge vingers in het fleschje; op de open palm van zijn hand toonde hij haar een ander bloedzuigertje, dat een klein levenloos ding geleek, 'met die kleine slurf van hem maakt de gannef een keurig sterretje in je huid, zoo fijn doet-ie het dat je het nauwelijks voelt, wilt u het eens probeeren?'

Doch nu vloog Keejetje Coornvelt opeens overeind met een gesmoorden schreeuw; ze vluchtte naar den versten hoek van de kamer, waar ze bleef staan met de rokken angstig samengepakt en omhooggetild en met oogen groot en donker van ontzetting, want bij Willems beweging naar haar toe, was de kleine bloedzuiger van zijn open handpalm geglipt en ergens op het donkere vloerkleed gevallen. De jonge dokter hield zich de zijden vast van het lachen. 'Die vrouwen-zenuwen!' zei hij hoofdschuddend tot zijn patint, 'of het een muis is, die haar onder de rokken vliegen kan!' Met geoefende vingers trok hij het volgezogen dier van den arm van den ouden Coornvelt los, en begon het heftig bloedende wondje te verbinden.

Maar toen hij omkeek om Keejetje een linnen zwachtel te vragen, zag hij de kamer leeg. 'Kuren!' zei Coornvelt driftig en weer luidde hij de zilveren tafelschel lang en dringend. Maar toen boog Saartje met een ontsteld gezichtje om den deurhoek en deelde mede, dat Keejetje zoo juist terwijl ze zich voor haar waschtafel een glas water in wou schenken flauw gevallen was.

Coornvelt's ziekte duurde. De bloedzuigers door den jongen dokter Wijsman als een wondermiddel aangeprezen hadden de pijnen, noch de benauwdheden doen verdwijnen en evenmin hielpen de heete pappen van roggemeel, die zijn vrouw hem met zorg op maag en lever legde. De koortsen hielden aan en de zieke viel merkbaar af; vreemd slap plooide de huid langs zijn groote, ingevallen gezicht, maar fel en nieuwsgierig zagen zijn oogen naar al wat er in het ziekenvertrek gebeurde, scherp en aandachtig luisterde hij naar wat er om hem heen gefluisterd werd en zijn ongedurige geest, tot ondraaglijke werkeloosheid gedwongen, vroeg en vorschte naar al wat er in huis, op de fabriek en in de stad voorging.

Elken middag om half vijf kwam Nicolaas na kantoortijd om van den afgeloopen dag verslag te doen. Hij zette zich, daar zijn moeder meestal de plaats bij het hoofdeind van het bed innam, op een stoel bij het venster en zat daar rechtop en stug, de armen gekruist voor de ingevallen borst, zijn ziekelijk bleek en spits gezicht somber en gesloten; en met zijn scherpgearticuleerde, wat heesche stem, deed hij elken dag hetzelfde verslag, de zaken gingen allertreurigst.

Sinds de afscheuring van Belgi kon, de nijverheid niet meer op krachten komen, de nijpende armoe die door heel het land heerschte drukte zwaar op een weverij als de hunne, saay en baay waren de kleedingstoffen voor den kleinen man en de kleine man had geen geld om ze te koopen. In Coornvelt's fabriek, die moeizaam aan den gang bleef met duur ingekochte materialen, was van winst al geen sprake meer, werden de kosten van het product nauwelijks meer gedekt terwijl er telkens meerdere der wevers moesten worden afgedankt.

Zakelijk en schijnbaar onverschillig sprak Nicolaas

van oude werklui, die zich bij de bedeeling hadden opgegeven, van kinderen, die liepen te bedelen langs de straat, van kooporders, die werden geannuleerd, van debiteuren, die insolvent bleken, van een inschrijving, waarbij het Lant van Coocanye weer niet had kunnen concurreeren; en bijna altijd viel aan het eind van zijn verslag de vermaledijde naam, die den ouden Coornvelt de vuisten deed ballen: ‘Van Doeveren heeft van de week vijftig balen goed naar Keulen verscheept; van Doeveren zal van 't jaar de leverantie voor het leger wel weer krijgen, hij blijft drie en een halve stuiver onder onze prijs en de jonge Kees is gisteren op audintie geweest bij de minister.’

Dan neep de vader de door koorts en pijn verdroogde lippen opeen en schamper en autoritair gaf hij zijn oordeel: het leger-bestuur zou wel wijzer worden, als ze maar eerst een keer de ondeugdelijkheid van dat met machines geprutste goed hadden ondervonden; en het volk, dat tegenwoordig alleen maar naar goedkoope prijzen en niet als vroeger naar duurzaamheid scheen te zien, zou tot z'n schade wel leeren, dat het zich een kat in den zak kocht.

Maar terwijl hij sprak spiedden zijn oogen onrustig en wantrouwend naar den zwijgenden zoon met zijn gesloten en ondoorgrondelijk gezicht. Want zoo lang was het nog niet geleden, dat Nicolaas vuur vatte op zulke woorden en pleitte en dwong om zijn eigen dolle plannen door te mogen zetten, om ten slotte in verbeten woede te zwichten voor den vaderlijken wil... En Lodewijk wist het... hij voelde het dat die wil niet meer heerschte als vroeger, nu hij machteloos en hulpbehoevend in zijn bed lag... hij voelde, al zou hij niet kunnen definieeren waardoor, dat de tucht al verslapt was in zijn huis en er thans

dingen gebeurden, die niemand onder zijn oogen had durven wagen.

Nicolaas Coornvelt bleef een plichtmatig half-uur in het duf en schemerdonker ziekenvertrek en luisterde schijnbaar aandachtig en eerbiedig naar de bevelen die zijn vader gaf. Want zelfs nu nog wou hij alles beslissen en bedisselen, zelfs nu hij ziek en machteloos lag, gunde hij den zoon geen zelfstandigheid of eigen oordeel, gaf hij zelve zijn wijdloopige beslissing over elk contract dat geteekend, over elken koop, die gesloten moest.

En Nicolaas in zijn keurigen, ietwat dandy-achtigen gras-groenen rok, het hoofd met de spitse kin gesteund op de hooge, wit-zijden stropdas, zat voor het venster van de slaapkamer terwijl zijn zieke oogen over de stille gracht zwierven, over de boomen met de al dikke, zwellende knoppen, over het zwarte, doode water en de stille, deftige huizen aan de overzij. En als altijd trokken zijn gedachten onweerstaanbaar naar het verre land waar hij eenmaal, als in een bonten, zaligen droom, zes maanden had doorgebracht; naar het ondernemend, vooruitstrevend Engeland, met zijn mist en zijn smook en zijn groote zwarte fabrieken, waardoor de stoom joeg en blies en de machines met razende snelheid draaiden en klapperden. Daar had hij menschen leeren kennen die den groeten tijd waarin zij leefden durfden verstaan en zich niet blind-staarden op het verleden en hun eigen voortreffelijkheid; daar had hij leeren begrijpen, dat de stoom het macht-werktuig van de toekomst zou zijn. Over twintig jaar, hadden hem de Engelsche wevers verzekerd, zouden er geen handgetouwen meer worden gebruikt, geen postkoetsen maar louter spoortreinen rijden, geen zeilschepen maar enkel stoombooten varen en alles in de wereld zou driemaal zoo

vlug als vroeger gaan. Thans was het tijd om het wachtwoord voor de toekomst te verstaan, en niet te laat te komen wanneer die groote opvlucht, die reeds begonnen scheen, zich ging voltrekken.

Hij was in zijn land teruggekomen, de kleine, onvolgroeide man, met een geestdriftige maar tegelijk een schroomend eerbiedige vereering voor dat machtige, geweldige element, dat eeuwen van voorvaderen hadden onderschat, met een hoofd vol plannen en een koffer vol teekeningen en zelfs met een klein compleet model van een stoom-machine, dat hij met al het bespaarde geld dat hij bezat in Glasgow gekocht had. Want hij wist, dat nog geen van de vele, elkaar beconcurreerende wolwevers in Leiden het geweldige voordeel van den stoom begrepen had... Coornvelts weverij kon de eerste zijn... en hun zoo kwijnend bedrijf zou met één slag alle andere overvleugelen.

Maar zijn vader zijn groote, statige, ernstig-gewichtige vader voor wien hij steeds een diepe uit vrees en vereering wonderlijk gemengde liefde had gevoeld zijn vader had naar zijn plannen en verhalen met ongeduld en ongeloof geluisterd, hij had de teekeningen van zich afgeschoven en den stoom een werktuig van den duivel, de asem van Belzebub genoemd. ‘Zoo als het nu is, is het altijd goed geweest’, was de machtspreuk waartegen al Nicolaas' geestdrift was opgebotst en waarvoor hij zich ten laatste in bittere opstandigheid had moeten buigen.

Een half jaar slechts had zijn reis geduurd, doch hij was meende hij weergekeerd als een vreemdeling; hij beschouwde zijn land en zijn volk niet meer met de critieklooze verrukking waarmede zijn vader het in zijn gedichten bezong, hij zag nuchter en scherp hoe het in eigendunk en zelfgenoegzaamheid

slaperig teerde op een ouden, verganen roem.

En als hij door de weverij liep zag hij waarop hij vroeger nooit had gelet de kromgegroeide lichamen, de grauwe ongezonde gezichten van de wevers; hij zag hun kinderen, die niet veel meer dan lompen droegen voor het keukenraam bedelen om den afval van hun tafel en er daagde hem iets dat dit toch niet, zooals hem altijd was geleerd, goed en vanzelfsprekend want door God beslist was. Als hij maar handelen mocht... als zijn vader hem tenminste de kans wou geven het te probeeren! Hij geloofde zoo eerlijk, dat hij het middel wist voor alle kwalen van zijn tijd! Hij zou het ze bewijzen die geestkrachtlooze, koppig-behoudende Hollanders dat niet zooals zij vreesden, de stoom met de nieuwe mechanische werktuigen de werklieden overbodig en de armoede nog grooter zouden maken, hij wist het immers uit ervaring hoe daar in Engeland, bij den geweldigen opbloei van de industrie, duizenden en nog eens duizenden in de steeds groeiende fabrieken noodig waren. En niet meer als vroeger alleen ervaren, geschoolde werklui, die een jarenlangen oefentijd noodig hadden eer ze hun vak machtig waren, allen, de vrouwen, de kinderen konden immers mee verdienen en daardoor helpen om zorgen en broodsgebrek uit de hutten der armen te verdrijven.

Doch hij met al zijn inzicht en zijn plannen hij was machteloos; al dreef hun bedrijf grootendeels op zijn zorg en zijn ijver, zijn vader hield het opperste gezag en duldde geen meening naast de zijne. En verbitterd was hij ook dien vroeger zoo vereerden vader gaan zien met andere oogen, hij zag hem zelfgenoegzaam zijn verzen rijmelen en wel-voldaan hokken bij het oude, omdat dat oude immers altijd goed was geweest; het ergerde hem, dat zijn vaders ver-

wende wil zoo oppermachtig heerschte in het huis, dat hij Abram dwong tot een studie waarvoor hij niet deugde en Keejetje naar een huwelijk, dat zij niet wou...

Vaak kon Nicolaas voor zijn lessenaar op het kantoor de pen neerleggen om te luisteren met een heftig, hunkerend verlangen naar het geluid dat hij zoo lief had van den zoevenden, hijgenden stoom en dat hij soms vaag en zacht onderscheiden kon in de fabriek der van Doeverens, die grensde aan de hunne. Maar op een Zaterdagnamiddag, op een al-warmen dag in April, toen een venster van zijn kantoor open stond, luisterde hij langer en scherper, zijn geoefende ooren hoorden een ander geluid dichterbij en met een sneller rhythme van bonzen en blazen... meteen al was hij ontsteld opgesprongen van zijn stoel en liep hij de lange gang in, die naar de volderij leidde. Weer luisterde hij ingespannen, het geluid scheen van beneden te komen en was onmiskenbaar het geronk van een stoommachine... Hadden de van Doeverens al wéér uitgebreid en thans in hun kelders een machine staan? Nicolaas liep met zijn vlugge even hinkende passen de trap af naar beneden; in het schemerig verwulf dat vol stond met oude, afgedankte getouwen, hoorde hij weer en veel duidelijker nog dan zooeven het geluid van blazenden en zoevenden stoom. En opeens schoot met een schok door zijn gedachten: de kleine machine die hij voor twee jaar uit Engeland had meegebracht, stond hier in de kelders, weggeduwd na zijn vaders onverschillige weigering, als oud roest. Wie had het durven wagen, wie van hun anders zoo gedwee gehoorzame knechts om zich in zijn vaders afwezigheid aan het verboden werktuig te vergrijpen?

Snel liep Nicolaas onder het lage verwulf door en

opende een kleine deur, die naar het achterste gedeelte leidde, en daar in de verte bij een smal getralied venster zag hij een gloed van vuur en een gestalte, die gehurkt zat bij het zwarte ijzeren ding, dat in zijn wonderlijk hijgend stooten een dreigend beest geleek... hij zag een zwart, besmeurd jongens-gezicht zich in intense spanning voorover buigen en luisteren met diezelfde trotsche, half ongeloovige verrukking waarmee hijzelf zoo vaak naar het als-levend mechanisme geluisterd had... verslonden van aandacht en zoo volkomen in den ban van het werktuig, dat hij den naderende hoorde noch zag.

'Bram!' de oudere broer legde zijn hand op den schouder van den jongen, de knaap schrok als werd hij op een misdaad betrapt. Maar toen hij in den zwakken gloed van het vuur de groene oogklep en de hooge witte stropdas van Nicolaas onderscheidde kwam er een triomfante lach om zijn grooten groven mond en als tot een medeplichtige begon hij te fluisteren: 'Ik zàl het vinden Klaas, ik zal het uitvinden hoe we ze moeten maken, stoomgetouwen die nog tienmaal vlugger als die van van Doeveren gaan! Als de weverij aan jou komt, Klaas, kom ik erbij om je te helpen, dan maken wij er samen de grootste en rijkste fabriek van de stad van!'

'Jij?' zei Nicolaas, zijns ondanks onder den indruk van het hartstochtelijk pleit en het verduwend onder schamperen spot, 'jij moet immers dominee worden, jongen!'

'Ik wil zoo'n vervloekte steek niet zijn!' zei het kind fel, 'liever loop ik weg en ga ik op zee als naar de academie! Ik wil een wever zijn als m'n vader en m'n grootvader en m'n overgrootvader zijn geweest... ik wil bij jou in de fabriek komen, Klaas en ik zàl er komen... als... als hij dood is...'

‘Foei Bram! Je bent een slechte zoon je moest je schamen,’ zei de oudere broer en schudde hem verontwaardigd bij zijn schouder heen en weer, ‘hoeveel opofferingen getroost onze vader zich niet om drie van zijn kinderen te laten studeeren?’

Maar hij wist op dat oogenblik met een ondraaglijke helderziendheid, dat hij menigmaal in zijn diepste hart hetzelfde had gedacht als zijn broer thans roekeloos uitsprak... dat ook zijn geknotte wil in machteloozen triomf dien eenen uitweg had gezocht: ‘Als hij dood is... komt de beurt aan mij...’

Hoofdstuk VII Lente en maneschijn

EERST hadden Klaas en David er half bedekte toespelingen op gemaakt en toen werd het een vast grapje aan de maaltijden, waar de oude Pietje den zin van de rap gesproken woorden toch niet volgen kon: de jonge dokter Wijsman had er zijn reden voor, dat hij vader Coornvelt die al lang geen koortsen of kolieken meer had altijd nog bed-rust voorschreef en dagelijks bezocht.

Inderdaad duurden de bezoeken van den jongen dokter opmerkelijk lang en Keejetje was er op haar vaders bevel steeds bij tegenwoordig. De andere meisjes merkten wel, dat zij daarna soms uitermate prikkelbaar en zenuwachtig kon zijn, doch alleen Koosje wist, dat de oudste zuster eiken avond in het gemeenschappelijk bed lag te zuchten en te woelen, dat zij menigmaal in den nacht opstond om in haar bijbeltje te lezen, waar haar mooie, met petit-

point bewerkte leeswijzer bij het hoofdstuk van Jephta's dochter lag.

Overdag onder het druk en opgewekt bedrijf van de ‘groote schoonmaak’ die eerst door Coornvelt's ziekte onderbroken nu met verdubbelden ijver werd voortgezet, was Keejetje menigmaal de vroolijkste van allen, kon zij met Saartje en Miebetje mee Koosje plagen met den voorganger van de afgescheidenen, een weduwnaar, die een scheeven neus en zes kinderen had en lachen om de grommen van de oude Pietje, die de door zon en lentelucht uitbruisende vroolijkheid van de meisjes geen baas kon en den ganschen dag mopperde, dat het werk niet met voldoende zorg verricht werd, dat er stof in de hoekjes bleef en de versch geboende meubels nog vol strepen zaten.

Er kwam een wonderlijk luchthartige, plaagzuchtige en overmoedige stemming over de kinderen Coornvelt in die laatste weken van huns vaders ziekte, toen alle zorg en gedruktheid geweken waren en zij, daar hun moeder nog steeds op de ziekenkamer verbleef, zich onder het strenge ouderlijke gezag uitwisten, terwijl alleen de oude Pietje toezicht hield, om wier zuur vermaan geen van hen zich bekommerde. Abram spijbelde, Naatje vergat de dagelijksche taak aan haar kous, Saartje sloop telkens weg van haar schoonmaakwerk en bleef soms urenlang onzichtbaar en David, die zich sinds hij het vorige jaar voor zijn doctoraal zes maanden had gekregen weinig meer in het ouderlijk huis had laten zien, kwam dagelijks op etenstijd om naar zijn vaders gezondheid te informeeren en het luidruchtige gezelschap aan den avonddisch met de laatste studentengrappen te vermaken.

Hij zat dan naast zijn Fransche nichtje, dat weer als vroeger vol aandacht naar zijn verhalen van

studenten-vreugde en -vrijheid luisterde en telkens weer andere naar de meening van Koosje en Pietje ongepaste vragen deed; en het was merkwaardig hoe dikwijls zij haar servet liet vallen en hij moest bukken om het op te rapen en weer op haar schoot te spreiden; en hoe hij altijd wat in de kamer had te zoeken wanneer Miebetje de tafel ruimde en, om met de Coornveltsche zuinigheid licht te sparen, haar taak in de maneschijn, die door het groote op den tuin uitziende venster viel, volbracht.

'Willem Wijsman is altijd een knappe jongen geweest,' zei David, toen Nicolaas aan tafel het gesprek weer op den jongen dokter bracht, die nu ondanks haar heftig protest Keejetje wegens bleekzucht onder behandeling had genomen en zijn brommertje nog tweemaal zoolang als anders voor de huisdeur liet wachten. 'Als kleine jongen al hielp hij zijn vader met secteeren op lijken; ik weet nog hoe hij vroeger op de Latijnsche school allerlei preparaten op sterk water meebracht, harten en levers van honden en katten en konijnen, en hoe hij op zijn twaalfde, louter voor de grap, al examen als chirurgijns-leerling heeft gedaan.'

'Wat een griezel!' zei Saartje en stak ongegeneerd haar lange roode tong uit, een teeken van afkeuring, dat zij in haar ouders tegenwoordigheid zeker niet had durven maken; en ze wierp een steelschen blik naar Keejetje, die heel bleek was geworden en de haar voorgeschreven extra-portie rood en sappig rundvleesch met een walgend gebaar van zich afschoof.

'Hij zal zeker een prachtige praktijk krijgen,' meende Nicolaas ernstig, 'hij is er nu al voor bekend, dat hij zoo'n gelukkige hand met fistels en koudvuur heeft;' en David, terwijl hij zijn duimen in de armgaten van zijn fluweelen vest stak en zijn oudste

zuster onderzoekend aanzag, voegde er veelbeteekenend bij: ‘Om een goede praktijk te krijgen moet hij eerst van al trouwen, in een ongetrouwden dokter hebben de getrouwde dames geen zin.’

‘En Kee is nog wel zoo bang voor bloed!’ durfde Abram overmoedig, ‘ze sluit zich altijd in 'r kamer op als het varken geslacht wordt!’

Een fel rood was naar Keejetjes wangen gevlogen; ‘Hoe durf je!’ bitste ze verontwaardigd naar haar jongsten broer en met een schrille zenuwstem die ze tevergeefs poogde te beheerschen, ‘je kunt je flauwe grappen gerust sparen David als Willem Wijsman een vrouw zoekt, hoeft hij niet zoo verwaand te zijn om te denken dat de eerste de beste hem nemen zal.’

‘Keejetje Coornvelt is de eerste de beste niet;’ Nicolaas zei het schertsend maar z'n toon klonk scherp, ‘en zeker wijs genoeg om zoo'n voortreffelijke partij niet om een meisjesgril af te slaan. Je bent zes en twintig zuster de tijden zijn slecht en onze vader heeft groote zorgen; het wordt hoog tijd dat jullie meisjes eens gaat trouwen om bezorgd te zijn.’

Keejetje gaf geen antwoord. Haar hoofdje knakte voorover en ze schreide geluidloos in den grooten linnen zakdoek, die ze in haar hand hield gekneld.

Het was Saartjes stem, die opeens schel en verontwaardigd de pijnlijke stilte brak:

‘Hoe leelijk! Hoe ijselijk van je om dat te zeggen!’ viel ze hakkelend van drift haar broer aan. ‘Kan Keejetje het helpen dat de zaken slecht gaan, moet zij daarom een man nemen waarvan-ze een griezel heeft?’

‘Een griezel onzin groote woorden.’ Nicolaas was dadelijk scherp en driftig als zij... ‘meisjes hebben

zoo dikwijls van die kuren en grillen voor ze kunnen besluiten en verbeelden zich, dat hun aanstaande man een adonis en een romanheld moet wezen...'

'Het uiterlijke is maar schijn en aas voor de wormen,' zei Koosje, terwijl haar groote, hunkerende oogen tusschen de naakte leden naar den schemerdonkeren tuin staarden, waar het lentegroen al over de boomen en heesters waasde; maar Saartje en Miebetje hadden elkaar aangezien bij Nicolaas' woorden en proestten nu allebei om een heimelijke alleen door haar beiden geweten grappigheid, die David plagend deed vragen: 'Hebben jullie daar soms verstand van, jullie jonge kinderen, over zooiets gevaarlijks en diepzinnigs als de Liefde?'

Weer schaterde Saartje overmoedig terwijl zij opsprong om de bordjes en schalen weg te ruimen, maar toen ook Nicolaas opstond en naar het venster liep, hoorde hij opeens de heftige stem van zijn nichtje naast zich: 'Waarom schatten jullie ons toch altijd zooveel lager dan jezelve? Zou jij een meisje trouwen waar je niet van hield, omdat je vader het wou? En zou jij het liefde en de heilige band van het huwelijk durven noemen, als een vrouw je alleen nam om geborgen en haar familie niet langer tot last te zijn?'

De kleine onvolgroeide man was heel rood geworden, nerveus schoven zijn vingers de groene klep heen en weer voor zijn oogen. 'Wij mannen moeten zelfstandig oordeelen en besluiten,' zocht hij moeilijk zijn woorden, 'terwijl gij vrouwen nu eenmaal gewoon zijt aan leiding en steun'; en toen hij zag dat zij zich alleen in de kamer bevonden - de andere meisjes waren naar de keuken gegaan en David had de glazen deur geopend en drentelde in den tuin - voegde hij er met zijn scherpe, nerveuze stem opeens snel en veelbeteekenend bij: 'En jelui meisjes al

zijt ge nog zoo fiksch en bijdehand laat u zoo gemakkelijk begoochelen! Je vergeet, dat een knappe vrijer nog geen goed echtgenoot en een minnezang nog geen huwelijkscontract is...' Hij legde zijn heete, vochtige hand dwingend op haar blooten arm, maar op hetzelfde oogenblik uitte Miebetje een kreet, die David deed keeren, terwijl Saartje snel toeliep. Nicolaas was haastig achteruit gesprongen maar had niet kunnen voorkomen dat de koffiekan, die plotseling was gekanteld in Miebetjes handen, met een deel van haar inhoud zijn smettelooze, muisgrijze pantalon bedorven had.

'Het spijt mij zoo allerijselijkst!' murmelde het Fransche meisje met haar zachtste stemmetje, terwijl Saartje argeloos vroeg: 'Hoe kwam je zoo dicht in haar buurt te staan, Klaas?' en zij knielde om de vlekken haastig met lauw water af te wrijven.

In het besef van hopeloos belachelijk te zijn, onttrok Nicolaas zich aan de bewerking maar toen hij de deur achter zich had dichtgetrokken hoorde hij opeens Saartjes schaterlach en David's sonore stem die 'Ah, que l'amour est dangereuse' trillerde, en in blinde, machtelooze woede balde hij zijn handen.

Dienzelfden avond nadat de tafel was afgeruimd en Miebetje met een mandje vol zilver dat zij op moest wrijven in de groote diepe vensterbank van de tuinkamer zat, tikten zachte vingers tegen de ruitjes en het knappe gezicht van den student verscheen ervoor.

'De meisjes hebben de tuindeur al gegrendeld,' verontschuldigde hij zich, 'ik heb in den koepel gezeten en een vers gemaakt, het is te donker dat gij het hier lezen kunt, mag ik het voor je reciteeren?' Miebetje schoof het venster omhoog, hij, staande op het wat lager gelegen terras, leunde in het kozijn,

zijn gezicht met het goudblonde kinbaardje en de groote glanzende, in het voorhoofd gestreken lokken was vlak bij het hare; en de tot fluisteren gedempte stem waarmee hij zijn dichtstuk reciteerde, maakte hun samenzijn tot een verrukkelijke intimiteit. Het was niet de eerste maal, dat hij haar een dichtstuk vereerde, doch de vorige waren slechts bevallig complimenteus en dit, al kon zij den zin nog niet zoo dadelijk vatten, dit noemde haar Muze en Hartenbreekster en sprak van des dichters onrust en ijverzucht:

...'Amor, ach, die schelmsche guit.
Zoekt uw hartjen tot zijn buit.
Doch nog verjaagt uw vaste hand,
Hem uit uw meisjens lustwarand,
Leef nog een wijl zoo vroolijk voort.
Smaak lust en scherts van 't meisjesleven,
Totdat uw Dichter die verstoort,
Die liefde inplaats van scherts wil geven.
Tot hij u leidt, met zoet gevoel,
Naar een verrukkend levensdoel.'

Miebetje voelde haar hart bonzen. De stille, zoele lenteavond, het maanlicht over den tuin, het knappe lieve gezicht zoo dicht bij het hare, en de gevoelvolle stem, die dichtregels murmelde aan haar oor... Maar als een angel stak opeens de herinnering aan Klaas' jaloersche woorden: 'Een minnezang is nog geen huwelijksaanzoek,' en aan haar moeder moest ze denken, die voor vleiende, bekorende mannenstemmen zoo dringend gewaarschuwd had...

'Wil je niet wat buiten komen?' vroeg de jongeman, terwijl hij zijn gedicht ineenvouwde en in haar mandje met zilver liet vallen en juist nog in den

schemer kon onderscheiden hoe haar blanke handje het snel vatte en wegmoffelde in haar zak tusschen de plooien van haar donkere japon. ‘De avond is zoo zoel en mild en de tuin is vol zoete geuren van seringen.’ Maar zij schudde haar krullen, dat zou naar de meening van tante Aagje stellig buiten de grens van het betamelijke gaan en bovendien, wie wist of Koosje en de oude Pietje haar niet uit het keukenvenster zouden bespieden!

‘Ik moet je wat vragen,’ zei zij plotseling zeer ernstig. ‘Ben je zelve altijd zoo stipt gehoorzaam aan je vader als je wilt dat Keejetje het is?’

De student lachte. ‘Alsof dat hetzelfde is...! Der Mann musz hinaus ins feindliche Leben... natuurlijk, zoolang ik van mijn vader afhankelijk ben, dien ik mij te voegen naar zijn wil... maar als de beurt eenmaal aan mij komt... als je eens wist nichtje wat er allemaal gist en broeit onder ons... onder het jonge geslacht van tegenwoordig... wij hebben ons vaderland niet minder lief dan onze vaders, maar we zijn niet blind voor zijn gebreken en willen wat beters dan het op te hemelen in verzen en te laten voor wat het is!’

‘Vertel er mij van? vroeg het meisje met een zachte, vleiende stem en met geen ander doel dan deze zalige vertrouwelijkheid te doen duren; haar handen gleden werkeloos in haar schoot en ze boog zich wat verder uit het venster. Met een lenigen sprong hief David zich omhoog en zette zich in het kozijn, hij boog zich zoo diep naar haar over, dat het golvende haar van zijn kuif haar voorhoofd raakte.

‘Gij meisjes weet van dat alles zoo niet af,’ zei hij, met de superioriteit die hem zoo goed afging, ‘van de groote strijd om vrijheid, die er tegenwoordig in de heele beschaafde wereld is; maar je zult eens zien

voor het tien jaar verder is hoeveel er veranderd zal zijn! Hoe al degenen, die nu voor beethoofden worden uitgemaakt, dan in het gelijk zullen zijn gesteld! Of is het soms geen schande, dat bij ons de burgerij nog over geen regeeringszaak heeft mee te praten? Dat wij geregeerd worden door een troepje slaperige pruikekoppen, die de handel beknotten en het volk arm houden uit bekrompen eigenbelang! Weet je hoe we ons noemen, wij die vrijheid en vooruitgang willen, die Holland weer groot en fier willen zooals het voor twee eeuwen was? Wij zijn de Liberalen... is dat geen kloeke naam voor wie zich geschaard hebben om Thorbecke en van den jongen koning vrijheid en een menschwaardig bestaan willen voor elk schepsel onder Gods hemel?'

Met groote stralende oogen, geboeid door het knappe, geestdriftige gezicht, waarover toen hij het ophief de zilveren glans van het maanlicht stroomde, had het meisje geluisterd; geluisterd naar zijn hartstochtelijke stem, naar de pathetische woorden, die hij met zooveel gloed en redenaarstalent voordroeg. En toen hij zweeg, boog ze zich opeens voorover en zei half schertsend half met verlegen ernst: 'En als gij die vrijheid voor alle schepsels veroverd hebt, gij "Liberalen", zult ge ons vrouwen dan ook laten doen zooals we zelf willen?'

Het bleef even stil. De vraag scheen den jongen man te overvallen en maar half te voldoen. Opeens greep hij heftig haar handen en begon dringend te fluisteren: 'Dat meen je niet... dat kunnen de vrouwen zelve niet wenschen, dat ze vrij en onafhankelijk zouden zijn... want het grootste geluk voor elke vrouw is immers een onderwerping uit liefde! Ach kom, de liefde zou haar schoonste doel verliezen als de vrouw niet langer hulpbehoevend en afhankelijk was en met

haar zwakheid steunde op zijn kracht...! Je kent Tollens' prachtige gedicht toch wel: van de klimop die zich slingert om den sterken eik! Beken het eens eerlijk nichtje, lief bekoorlijk meisje of je nog vrijheid wenscht als ik je vast en veilig in m'n armen sluit... of het niet veel zaliger is om zóó gevangen dan om vrij te zijn?'

Hij boog zich voorover en trok haar naar zich toe, nu lag haar hoofdje aan zijn borst en voelde ze het zachte fluweel van zijn vest tegen haar gloeiende wang. Door het open raam kwam de zoete bekoring van den lentenacht, ergens in een der groote boomen klonk het zachte, geheimzinnige gekoer van een duif. En in de machtelooze zaligheid van haar overgave, onderging ze het als een bijna ondraaglijk geluk om zoo in twee vaste armen gevangen te zijn, met een vleiende stem bij haar oor, een smeekenden, lachenden rooden mond vlak bij den hare. 'Zeg het dan...' dwong hij, half nog in scherts, doch tegelijk met een dringende hevigheid, die haar deed beven; en zij murmelde een antwoord en voelde, terwijl alle wijze en voorzichtige gedachten vervaagden, den brand van zijn kussen op haar geheven gezicht.

Een paar uur nadat Nicolaas, met een door koffie bedorven pantalon en een vergeefsche poging tot een waardigen aftocht de deur van de eetkamer was uitgegaan, begaf hij zich zooals meesttijds op dit uur van den avond voor het schrijven van een paar brieven naar het kantoor, dat hij door een achter in den tuin gelegen poort gemakkelijk kon bereiken. Die poort gaf toegang tot een steeg, waar zich aan het eene einde de ingang van ''t Land van Coocanye' bevond en aan het andere een lage houten deur, die naar de volderij van van Doeveren voerde; het trof den jongen

man, toen hij verdiept in naargeestige gedachten door het al bijna geheel donkere steegje stapte, dat van Doeverens deur, wat anders nooit gebeurde, open stond. En juist toen hij zijn kantoor met een sleutel wou ontsluiten, hoorde hij in de diepe stilte van den avond een gerucht en opziend zag hij nog juist hoe een tengere meisjesgestalte met een wit doekje over het hoofd en het gezichtje in schuldig zich-verbergen zoo ver mogelijk neergebogen, door de tuinpoort kwam geglipt om snel te verdwijnen door de geopende deur van zijn concurrent.

Wie... wie uit hun huis...? De plompe figuur van Kaatje hun dienstmeid kon dit niet zijn... en het was ondenkbaar dat één van zijn ingetogen, zedige zusters... Wie anders dan het brutale Fransche nichtje zou zoo'n heimelijke avonduitgang durven, en wie anders kon haar minnaar zijn dan de verwaande jongen met zijn polkalokken en smeltende oogen... hun vijand, die aap van een Kees van Doeveren? Bevend van woede en verontwaardiging trad Nicolaas zijn verlaten, geheel donkere kantoor binnen; hij sloeg vuur uit zijn tondeldoos en ontstak een kaars en zette zich voor zijn geelhouten lessenaar om te overleggen. Haar achterna sluipen en op heeterdaad betrappen en onvermurwbaar voor haar schreien en smeeken haar euveldaad verraden aan zijn strengen vader? Hij balde zijn vuisten en voelde zijn slapen bonzen bij het kwellend genot dezer fantazieën, maar op hetzelfde oogenblik gaf hij met zijn gewone nuchtere scherpte zich rekenschap van het gevoel dat hem dreef: jaloersch was hij... want wat ging het hèm aan of zijn Fransche nichtje zich misdroeg... voor zijn zusters eer en goeden naam had hij te waken, doch wat deerde hem dit wufte kind, wat kon het hem schelen of ze zich afgaf met een burgerjongen als van

Doeveren! Hijzelf had waarlijk geen plan om haar te trouwen, hij verwierp hooghartig de wenken van zijn vader, die aan duidelijkheid niets te wenschen lieten... hij had niet de minste lust om op zijn vaders bevel een vrouw te nemen en zeker niet zoo'n heetbloedig, opgewonden standje, zoo'n eigengereid kind met meeningen, die voor een meisje allerminst pasten!

Juist een meisje voor zulke heimelijke amouretjes... je hoefde haar oogen maar te zien, haar behaagzieke manier om kwasi zedig achter haar krullen uit te kijken, haar lachen om Davids flauwe grappen... Hij drukte de veeren pen zoo driftig op het papier, dat de inkt spatte... toch... toch... zij was de eenige thuis, die met aandacht, met spanning zelfs in die groote behaagzieke oogen luisteren wou naar zijn verhalen over Engeland; voor den stoom had zij zelfs belangstelling getoond, hoewel ze toch maar een meisje was en natuurlijk haar hoofdje vol had met allerlei beuzelingen en nietigheden.

Het viel hem toch bitter van haar tegen, dat zij zich op zoo'n heimelijke ongepaste manier inliet met een kwast als die van Doeveren... En opeens schoot er als een bevrijding door zijn denken, dat hij alles waarover hij zich hier zat op te winden nog maar vermoedde, dat hij daareven in den schrik van dat korte oogenblik het meisje nauwelijks en den jongeman in het geheel niet had kunnen zien.

Hij stond op en sloop behoedzaam het kantoor weer uit; geluidloos duwde hij de poort open, het steegje was nu bijna geheel donker. Langs den blinden, vochtig uitgeslagen muur liep hij met ingehouden adem en stond dan stil, gespannen luisterend... Eerst was er geen ander geluid dan het koeren van een duif ergens hoog in een der boomen van den tuin, dan weer de stilte, zoo intens, dat hij het bloed

hoorde gonzen in zijn ooren... En dan opeens vlak bij zich hoorde hij met tergende duidelijkheid het geluid van kussen en een weeke, lispelende mannenstem, die hij maar al te goed herkende... Weer voelde hij als daarstraks die felle pijn van jaloezie, en dan joeg een wilde, blinde woede in hem op, wat vermeette zich die vlerk en hoe dùrfde Miebetje, die toch lang genoeg in het gezin verbleef om van de vijandschap tusschen de Coornvelts en de van Doeverens te weten?

Toen hoorde hij het meisje zeggen, snel en opgewonden fluisterend: 'Nee, nee, nu niet langer... ik moet naar huis, ze zullen me missen...' en een wild geluksgevoel stroomde opeens door Nicolaas Coornvelts hart, het wàs Miebetje niet... het was duidelijk en onmiskenbaar de stem van zijn zuster Saartje. En hij was weer in het kantoor terug met de ganzenpen tusschen zijn vingers en de brandende kaars naast zijn schrijfpapier geschoven, toen hij begreep hoe iets verschrikkelijks, schandelijks hij daar had ontdekt: Saartje, zijn zusje, een zedig en welopgevoed meisje, dat heimelijke samenkomsten met dien jongen hield, dien ze vast nooit zou trouwen...

Als vader niet ziek te bed lag, had ze het nooit gedurfd; de verantwoordelijkheid neep hem: moest hij zijn ouders dadelijk waarschuwen of zou hij haar met zijn overwicht van ouderen broer streng onder handen nemen... Maar hij moest zich dwingen om aan Saartje en haar euveldaad te denken... er was een juichende blijdschap in zijn hart bij de plotselinge zekerheid, dat hij zijn arme, verweesde nichtje zoo schandelijk miskend had.

Met zijn brief in de hand en diep in gepeins kwam hij een half uur later de huiskamer binnen. Onder het licht van de lamp, dat zacht spiegelde in het

glanzende tafelblad, zat Miebetje te naaien; naast haar breide kleine Naatje, stil en zoet, de dagelijksche taak aan haar kous; vreemd-leeg stonden de hooggerugde stoelen van de anderen rond de tafel. En weer voelde Klaas Coornvelt dat wilde, duizelig-makende geluksgevoel als een gloed in zijn hart, toen het meisje opzag, fronsend naar het schemerdonker om te herkennen wie er binnen kwam en glimlachend toen ze zijn goeden-avond hoorde. Hij zette zich wat hij nooit deed in zijn vaders grooten stoel.

'Ik zal een pijp voor je krijgen,' zei ze opstaand. Hij keek naar het vlugge bewegen van haar kleine ranke figuurtje, terwijl zij langs hem heen slipte en de pijpela van de dikbuikige secretaire opentrok; hij hoorde het ritselen van haar rokken, de wijde mouw van haar kleedje streek langs zijn schouder toen ze zich langs hem boog om het tabakskistje en het komfoortje bij hem neer te zetten.

'En stoppen?' eischte hij plagend-bevelend op een schertsenden toon, die hem niet afging.

Zij tuitte haar rooden mond en haar kleine vlugge vingers grepen in het kistje, dat hij haar geopend voorhield; even voelde hij die vingers, warm en zacht, tegen zijn hand toen hij de lange witte pijp van haar overnam. En weer had hij dat overmoedige, dwaze geluksgevoel, omdat zij het nièt geweest was, niet zij, die hij daarginds in het donkere steegje kussen en verliefde woorden had hooren wisselen, die zich als een losse deern had gedragen.

'Het is hier zoo stil vanavond,' zei Miebetje, in een behoefte zijn zwijgend, dringend kijken af te leiden, 'Koosje en nicht Pietje zijn naar de avondkerk, Keejetje zit boven bij oom...'

'En Saartje?' vroeg hij onverhoeds en hij meende

te zien, dat een felle gloed in haar gebogen gezichtje vloog terwijl ze zich onder de tafel boog, om het naaiwerk dat van haar schoot gleed op te rapen. ‘Saartje had wat hoofdpijn, ze ligt te bed,’ zei ze dan met haar liefsten, kinderlijksten glimlach, en haar groote donkere oogen zagen zoo rustig en onbevangen naar den jongen man, dat hij de zijne, onder de beschuttende groene klep, knipperend en in verwarring neersloeg.

‘Ze jokt het... wat kàn ze jokken met haar groote onschuldige oogen...,’ dacht hij in opbruisende drift, ‘een vat van leugen en ongerechtigheid, zij als alle andere vrouwen...’

Maar op hetzelfde oogenblik vond hij als een bevrijding: ‘Het kan toch zijn, dat zij niets weet van Saartjes escapade, natuurlijk durft Saartje niet te praten over zulk een schandelijk geheim...’

‘Het spijt mij toch zoo van die koffievlek...’ zei Miebetje met haar vleiende stem en het Fransche accent, dat zij op sommige momenten zoo bevallig wist te gebruiken.

De kleine, leelijke man tegenover haar lachte zoo jongensachtig en onbekommerd als zij hem nog nooit had gehoord. ‘Een ramp is altijd wel ergens goed voor,’ zei hij geheimzinnig, ‘wie weet wat gij en ik die koffievlek later dankbaar zullen zijn!’

Een paar avonden later sloop Nicolaas onhoorbaar door het beschaduwde gedeelte van den maan-overlichten tuin met een lantaarn, die hij door een zwarten doek bedekt hield. Hij droeg een zwaar hangslot in den zak van zijn rok, waarmee hij den grendel van de poort ging sluiten; in de keuken had hij Koosje en Keejetje bezig gezien, terwijl hij wist, dat zijn nichtje voor het geopende raam van de eet-

kamer het zilver wreef, hij had dus goede reden om te veronderstellen, dat zijn eervergeten zuster Saartje opnieuw op een heimelijk rendez-vous was uitgegaan.

Liever dan haar gedrag koelbloedig aan zijn vader te verraden - en daardoor stellig een minachtend verwijt in een paar donkere oogen te moeten zien - spande hij den strik waarin Saartje argeloos zou vallen... bij haar terugkeer zou ze de poort gesloten vinden en gedwongen zijn aan de voordeur te schellen; nicht Pietje zou de deur voor haar openen en zeker niet verzuimen om het relaas van die ongewone en door niets gerechtvaardigde thuiskomst aan hun vader te doen...

Doch toen hij terugkeerde en het eetkamerraam vermijdend dicht langs den gevel van het huis sloop, hoorde hij bij dat raam opeens een geluid, dat hem als verstijfd deed stil staan, want het was onmiskenbaar en tergend duidelijk. De lantaarn ontglipte bijna aan zijn bevende handen en met een machteloos, loodzwaar gevoel in zijn beenen leunde hij tegen den gouden regen die in dichte trossen tegen het huis groeide.

Hij hoorde zijn broer David plagend zeggen:

'Wacht... ik houd je gevangen!' En dan Miebetjes stem, teeder en half-angstig: 'Nee nu niet langer... ik moet weg, ze zullen me missen...'

Miebetje was, zich verontschuldigend met hoofdpijn, wat vroeger dan anders naar boven gegaan; voor het smalle raam van haar slaapvertrek stond ze en telkens zocht haar gloeiend voorhoofd een andere plek van het koele glas, terwijl zij dacht met een bevend, bonzend hart aan al de heimelijke verrukkingen, die zij de laatste dagen doorleefde. Hoeveel malen kwam zij hem niet tegen op de trap of het

portaal en trok hij haar mee naar een donker hoekje, om zijn heete gretige lippen op de hare te drukken; elken avond, nadat zij in de schemerdonkere eetkamer de tafel had geruimd en in de vensterbank zat om het zilver te wrijven, kwam hij leunen over het kozijn en haar een nieuw vers voorlezen, dat hij in haar mandje liet vallen. Zij droeg het met een sentimenteele verrukking tusschen de plooien van haar halsdoek, tot zij het 's avonds bij de andere in haar koffer sloot, bij het medaillon met haar moeders haar en het getuigschrift van meneer Michel, en de zeeuwsche rijksdaalders en schellingen, die zij gedurende twee jaren heimelijk verdiend had.

Voor het eerst drong het dezen avond tot haar door, dat zij dat geld nu niet meer zou behoeven. Hoe had hij het ook gezegd, haar vrijer? Het grootste geluk voor een vrouw is onderwerping uit liefde... Zij zou nu niet meer weg hoeven gaan om haar eigen brood te verdienen, zij zou blijven in het land dat haar zoo vreemd en vijandig was, o, met vreugde zou zij er blijven als David's vrouw!

Wat had moeder ook weer gewaarschuwd? Nooit aan liefdesbetuigingen het oor leenen, als ze niet van een duidelijk gesteld huwelijks-aanzoek vergezeld waren... Maar David... al had hij van trouwen nog niet gesproken... David had haar vurig en oprecht lief!

Vaak gingen in deze dagen Miebetjes gedachten naar haar moeder, die in ditzelfde huis misschien op deze zelfde kamer ook háár zalige, door niemand vermoede droomen van liefde had gedroomd; die ook tegen den wil van een strengen vader haar recht op geluk verdedigd en gewonnen had.

Zij twijfelde er niet aan of ook zij en haar David voor hun liefde zouden moeten strijden; zij was lang genoeg een lid van het gezin om te weten welke

eerzuchtige plannen oom Coornvelt voor zijn knappen zoon koesterde, en hoe een huwelijk met een arm nichtje met die plannen zeker niet strooken zou. Maar zij hadden elkaar immers lief! Zij zou geduldig wachten tot haar vrijer gevestigd en onafhankelijk was, en welke macht zou hun huwelijk dan nog beletten? In dien tusschentijd zou zij doorgaan met bloemen maken en geldverdienen om zelf haar uitzet te kunnen betalen en daarvoor niet van oom en tante afhankelijk te hoeven zijn... Zij vouwde de handen op haar borst met een gebaar van teederen deemoed. Hij had gelijk haar knappe vroolijke held, het grootste geluk voor een vrouw was niet om vrij en onafhankelijk te zijn... maar om zich aan een beminden man te kunnen onderwerpen uit liefde...

Zij schrok op uit haar gedroom toen zij haastige stappen over het portaal hoorde en opeens drong het tot haar door, dat het al heel laat moest zijn en dat, hoewel iedereen al naar bed scheen, Saartje nog niet terug was gekomen. Op hetzelfde oogenblik vloog de deur open Saartje strompelde binnen en viel snikkend en kreunend op een stoel, terwijl ze het kanten doekje dat haar op haar escapades voor herkenning moest behoeden met een ruk van het hoofd trok om er haar ontsteld gezichtje in te verbergen.

‘Alles is verloren!’ kreet ze theatraal, ‘de poort was gegrendeld, ik wist niet wat ik beginnen moest! Wel twee uur heb ik staan wachten in de hoop dat je het zou merken en me zou komen bevrijden... ten laatste ben ik over de straat naar huis moeten komen, de nachtwaker heeft me geleide gegeven... morgen zal de heele stad erover praten!’

Bleek van schrik had Miebetje zich omgedraaid; de poort gegrendeld... wie had die laffe streek...? En onmiddellijk wist ze onwrikbaar zeker, dat moest

het werk van Klaas zijn, had ze daar straks in de eetkamer niet een oogenblik stellig gemeend dat ze zijn kleine onvolgroeide gestalte door den donkeren tuin naar de poort had zien gaan? Haar roode mond neep in schampere minachting opeen... stond er niet in den bijbel: hoed u voor de geteekenden... en zij, die den laatsten tijd nog wel meende dat hij tegen zijn vaders tirannie haar bondgenoot en vriend zou willen zijn!

Zij knielde haastig bij Saartje, die in een hysterische huilbui was uitgebarsten. ‘Pietje, die oude zure verklikster deed mij open... gesmeekt heb ik haar om niets aan vader te verraden, maar ze zei dat ze me niet op de paden van de verdoemenis kon laten voortgaan... Morgen hoort vader alles en is alles uit...!’

‘Uit?’ herhaalde Marie Elizabeth Sylvain, en dan riep ze, met pathetische verontwaardiging: ‘weet je dat nòg niet... heb je dan niet in alle boeken gelezen, dat de liefde sterker dan de dood is?’

Hoofdstuk VIII Harde werkelijkheden

OP de linnenkamer, een groot, laaggezolderd vertrek op de bovenste verdieping van het huis, dat door wat prenten aan den wand, door een naaitafeltje van Koosje en een breimand van Keejetje tot een soort van meisjeskamer was gemaakt waar door de dochters des huizes, behalve gemangeld, gestreken en versteld, gebabbeld, gelachen en gekibbeld werd, zat Saartje Coornvelt voor het open, op den tuin uitziend venster en schreide. Haar oogen waren gezwollen, haar wangen en kleine wippende neus zagen vlekkig rood, want ze schreide al sinds vele uren, al sinds ze vroeg in den morgen met een popelend geweten de ziekenkamer van haar vader op bevel betreden had. Dadelijk was er vanuit de bedstee een stroom van toornige en dreigende vragen op haar toegedaverd: of zij kon ontkennen, dat zij den laatsten tijd samenkomsten had gehad met den

jongen van Doeveren, of zij het durfde loochenen, dat zij dien eervergeten en slinkschen knaap heimelijk, op de meest ongepaste tijden en plaatsen had ontmoet; of zij begreep hoezeer zij een eerzame en welopgevoede jongedochter haar goeden naam en dien van heel haar familie te grabbel had gegooid? Er was geen mogelijkheid geweest om iets te ontkennen, zelfs niet om iets tot verklaring of verontschuldiging te zeggen, want haar vader liet geen oogenblik pauze tusschen zijn woorden, totdat een zware hoestbui hem tot zwijgen dwong.

'Hoe kun je je beklagenswaardigen, zieken vader zoo iets aan doen!' zei toen moeder Coornvelt's stem verwijtend vanuit haar hoek bij het venster en toen was Saartje in wilde snikken uitgebarsten en neerknielend bij het bed had ze gesmeekt met kinderlijke teederheid:

'Ach, vind het dan goed... vind dan goed dat ik met hem trouw lieve vader! Ik weet wel dat u en Klaas de van Doeverens altijd hebt gehaat omdat ze uw concurrenten zijn en meer geld verdienen dan wij... maar Kees en ik kunnen het toch niet helpen dat wij elkander beminnen... Hij is een eerzame en brave jongen, twee jaar geleden al hebben wij elkaar in de schuit van Leidschendam ontmoet, ik zou hem niet liefhebben als hij niet braaf en degelijk was! Laat ik met hem mogen trouwen vader, want wij beminnen elkaar eerlijk en oprecht en wat God vereenigd heeft mag de mensch niet scheiden!'

Maar zij voelde het al nog voor zij haar harts-tochtelijken woordenstroom beëindigd had haar pleit had den boozen man in het bed nog boozer gemaakt. Hoe zij het waagde den naam van God te noemen, verweet hij toornig, bij zulk een schandelijk bedrijf als deze heimelijke liefdeshistorie, waarbij ze als een

deerne een slechte meid haar eer en goeden naam door het slijk had gesleurd. Wat dien kerel aanging... wiens vervloekten naam hij in zijn huis niet meer wilde noemen, nooit zou hij zijn dochter aan een man ten huwelijk geven, die haar op zulk een slinksche, oneerbare wijze had trachten te benaderen.

'Maar er bleef hem immers geen andere wijze over!' had het kind wanhopig gesnikt. 'Zoo hij gepoogd had mij hier te bezoeken, zoudt gij hem immers de deur hebben gewezen vader!'

'Natuurlijk zou ik hem de deur hebben gewezen,' zei de oude Coornvelt en zijn zware slappe onderkinnen drukten zich vol waardigheid in den witten halsdoek. 'En daar gij dit kondt weten, had het u reden genoeg moeten zijn om u nooit met hem in te laten.'

Saartje herinnerde zich niet meer wat zij nog alles gesnikt en gesmeekt had, hoelang zij nog op haar knieën voor het bed had gelegen, doof voor haar moeders herhaalde smeekbee om nu toch in 's hemelsnaam op te staan. Want als ze opstond, had ze haar pleit gewonnen gegeven, dan was het uit tusschen haar en Kees... en het kòn niet uit zijn, ze kon buiten Kees niet leven. Kees en zij hadden elkaar eeuwige trouw beloofd en ze kòn niet, zooals moeder fluisterend drong, vader om vergeving vragen en beloven dat ze hem nooit meer... nooit in heel haar lange leven...

'Gij komt het huis niet meer uit,' besliste de oude Coornvelt, toen dit bewijs van kinderlijkei onderwerping achterwege bleef, 'zoolang ik uw plechtige belofte niet heb, dat gij nooit meer zult probeeren om dien eervergeten knaap te ontmoeten... Geen voet zet gij meer zonder geleide op straat: naar de lidmatencatechisatie zal Koosje u vergezellen en naar de kerk zult gij onder geleide van Klaas of Pietje gaan! En

nu gaat gij heen en in stilte om kracht worstelen in het gebed en den Heer vergeving vragen, dat gij deze schande over de hoofden van uw ouders hebt gebracht.'

Maar in de stilte en eenzaamheid had Saartje het niet kunnen uithouden en ze had haar toevlucht op de linnenkamer en in Miebetjes bijzijn gezocht. Ze zat werkeloos in de breede vensterbank en tuurde met haar halfblindgeschreide oogen tusschen het lichtgroen der heesters, door naar de tuinpoort, die ze zoo menigmaal heimelijk had ontsloten en naar de deur van van Doeverens weverij, waarachter zij op de knieën van haar Kees in een veilig donker hoekje had gezeten, waar zij elkanders harten hadden hooren bonzen en diep doordrongen waren geweest van het geweldig, doodsverachtend avontuur dat zij te zamen doorleefden.

Bij het andere venster stond Miebetje achter de strijkplank bezig met een lastig, roze strookjes-jurkje van kleine Naatje en zoo nu en dan hieven zich haar donkere oogen van het werk om met een halfmeelijdenden, half geërgerden blik naar het in elkaar gedoken, wanhopige figuurtje van haar nichtje te zien.

'En als ik bedenk,' kreet Saartje in een nieuwe overweldigende uitbarsting van leed, 'dat hij vanavond weer op me zal staan te wachten... dat ik niet komen kan en hij niet zal weten wat er met me geschied is, of ik nog leef of van vernedering en ellende ben gestorven!'

'Hij had je gisteren niet mogen verlaten,' zei Miebetje met sombere stelligheid, 'hij had over den muur moeten klimmen... nu ja ik weet wel dat die hoog en met glasscherven voorzien is, maar een oprecht en vurig minnaar is geen gevaar te veel.'

Saartjes oogen knipperden. 'Zijn vader is niet

minder streng dan de mijne,' zei ze in zwak verweer.

Maar Miebetje had een spottenden lach en haar strijkbout bonkte driftig op het roze neteldoek. 'Als gijlieden elkaar waarlijk liefhebt kan geen vaderlijk verbod je weerhouden,' zei ze met een stelligheid, die diepen indruk op Saartje maakte. 'Ik heb je gisteren al gezegd dat de ware liefde sterker is dan de dood...'

'Bedoel je...' vroeg Saartje hakkelend en met groote ontstelde oogen, 'dat ik toch... tegen het verbod...? Maar een kind moet toch gehoorzaam zijn aan zijns vaders wil... Het vijfde gebod leert toch. 'Eert uw vader en uw moeder...'

'De Bergrede leert: Zweert ganschelijk niet. En je vader eischt dat je met een eed je liefde afzweert,' weerlegde Miebetje prompt. 'Gij hebt elkaar immers eeuwig trouw gezworen en de eene eed is zoo goed als de andere... Je zou het eerste meisje niet zijn Saartje Coornvelt dat trouwen durfde tegen haars vaders wil!'

'Maar je meent toch niet...' Saartje beet nerveus haar nat geschreide zakdoek aan flarden, 'dat ik... dat Kees... dat wij...'

'Dat hij je schaakt,' durfde Miebetje aarzelloos het geweldige woord. 'Je zegt dat hij zonder je niet leven kan, zoomin als jij zonder hem... wat kun je anders doen dan samen de ouderlijke tirannie ontvluchten? Schrijf hem alles in een brief, bezweer hem, dat dit het eenige is wat jullie te doen blijft. Bepaal een samenkomst bij donkere maan en diep in den nacht. Er moet dan een koets met vurige paarden op een afgesproken plaats staan en voor iemand iets kan merken zijn jullie al mijlen ver weggereden...'

'En dan?' vroeg Saartje, hoewel ze ademloos had toegeluisterd, met een nuchterheid, die Miebetje geweldig irriteerde.

‘En dan, gans,’ haar stem klonk opeens heel wat minder zelfverzekerd, ‘wel dan stuur je een bode uit Den Haag of uit Amsterdam om te zeggen, dat je samen wilt terugkeeren als alles vergeven en vergeten is; dan móét je vader wel goedvinden, dat je met hem trouwt omdat je eer en goede naam anders weg zouden zijn...’

‘Maar de menschen...’ weifelde Coornvelt's dochter, ‘dan zullen de menschen het te weten komen. En dan zal natuurlijk iedereen hier in Leiden...’

‘Bah,’ zei de ander, ‘de menschen daar denkt gij bier in Holland altijd het eerst van alles aan. Méér om wat de menschen zeggen dan om het geluk van heel je leven... Als je er dàt niet voor over hebt, ben je geen groote liefde waard...’

‘O ik heb er alles voor over!’ betoogde het blonde Saartje hartstochelijk. ‘Want ik weet, dat ik niet kan leven zonder Kees en hij niet zonder mij. Wij kunnen geen dag buiten elkander, wij zouden allebei de tering krijgen en sterven! Maar als ik hem schrijf... Miebetje... hoe kan ik dan zeker zijn dat mijn brief in zijn handen komt en hoe kan ik zijn antwoord bekomen nu ik natuurlijk aan alle kanten word bespied en bewaakt?’

‘Daarmee zal ik je helpen,’ beloofde Miebetje met zulk een plechtigen ernst dat Saartje opeens weer trilde van opgewonden spanning. ‘Ik zal zorgen dat de brief in de handen van je vrijer komt, zoodat hij alles voor jullie vlucht kan beramen. Vertrouw op mij en geloof in de kracht van de liefde... en laat voorloopig je vader in de meening, dat je je in deemoed en berouw onderworpen hebt.’

Met haar bikkels zat het kleine Naatje op de onderste trede van de breede eikenhouten trap en

zoet en stil speelde ze haar eenzaam spelletje met de beenen kootjes en den glazen stuiter op de blauw en witte steenen van de gang. Diep in haar hartje voelde ze een benauwend schuldgevoel omdat ze haar tekst nog niet had geleerd, omdat ze gisteren zoomin als eergisteren een tekst had geleerd of opgezegd, terwijl niemand van de anders zoo nauwgezette huisgenooten - zelfs nicht Pietje niet, die op het gebied van teksten onvermurwbaar streng was - er iets van bleek te merken. Gisteren zoomin als eergisteren was Naatje aan haar vaders bed geweest. Vaders hoest, had Keejetje haar bij het naar bed brengen verteld, was opeens erger; en dokter Wijsman zelve had gezegd, dat het niet goed was om een jong kind zoo in de dichte nabijheid van de kwade dampen van een zieke te brengen. In haar avondgebed had ze, op Keejetjes voorbeeld, een smeeking voor vaders herstel gevoegd en de zoekende vroegwijze gedachten van het kind gingen onder haar spelletje gestadig over een kwellend probleem: Als God in zijn raadsbesluiten alles van te voren voor de menschen vaststelde, alles van hun leven, en sterven, van hun zonde en schuld, hoe kon Keejetje dan willen, dat ze voor vaders herstel zou bidden? Naatje overdacht, dat God nu misschien heel boos op haar zou zijn, net zoo boos als vader werd, wanneer ze het waagde hem iets te vragen waarvan zij van te voren kon weten, dat hij het niet toe zou staan... en bovendien wist en zag God alles, dus hij wist ook dat ze haar tekst niet had geleerd en hier zat te bikkelen inplaats van haar plicht te doen... Misschien zou God haar straffen nu vader er niet was, die anders altijd strafte in zijn naam.

Uit de tuinkamer, het was een half uur voor den middag-schooltijd en in huis erg stil, kwam David in een gebloemd zijden kamerjapon en een formidabel

lange pijp in zijn mond; daareven was hij in draf de trap afgestormd en bijna over een van haar bikkels uitgegleden, waarbij hij een allerafgrijselijkst leelijk woord had gezegd, een woord dat hij in het bijzijn van vader of moeder zeker nooit had durven spreken.

'Waar is je nicht Miebetje?' vroeg hij aan het kind, dat zich klein maakte tegen de trapleuning om hem voorbij te laten gaan.

'Miebetje?' Naatje verzon met haar spitse neusje in de hoogte; 'het is laat 's kijken Woensdag... dan zal ze boven op de linnenkamer aan het strijken zijn.'

'Loop jij,' zei David zich naar haar overbuigend, 'dan eens op een drafje naar de linnenkamer en breng haar dit briefje. Hier in het zakje van je schortje zal ik het stoppen, want niemand niemand hoor je niemand mag je het onderweg laten kijken.'

Een driekantig, kunstig ineengevouwen, roze papier, dat met een groote, glanzige ouwel was gesloten, hield hij haar voor, maar Naatjes lust in den trappen-tocht bleek uiterst gering, over een kwartier moest ze weer naar school en ze was net zoo prettig aan het bikkelen. 'Als je terugkomt krijg je een stooter,' paaide de groote broer, een heele stooter, die je niet in je spaarpot hoeft te doen, maar waarvan je trekbrokken of zoethout kunt koopen...' Naatje bezweek. Met het briefje veilig in den zak van haar schortje en haar handje beschermend op den zak, begon ze den tocht door het groote hooge trappenhuis naar de linnenkamer op de bovenste verdieping; en in het blij vooruitzicht van het beloofde geldstuk liep ze huppelend over het portaal, terwijl haar schelle, wankele kinderstem een op school geleerd liedje galmde. Toen klonk, terwijl ze langs de op een kier staande deur van het ziekenvertrek ging, opeens haar vaders heesche en zoo vreemd veranderde stem: 'Is dat mijn dochter

Naatje, die daar zingend over het portaal gaat en die haar zieken vader nog niet eens goeden morgen heeft gezegd?'

Het kind was met een bonzend hartje blijven staan, ze hoorde, dat haar moeder gedempt iets zeide, doch luider nog dan daareven en met kracht van bevel hernam de oude Coornvelt; 'Vader wenscht Naatje aan zijn bed te zien!'

'Ik kom dadelijk, lieve vader!' Naatje gedachtig aan den te verdienen stooter stak een bang muizensnoetje om den deur-hoek. 'Ik moet even een heel klein oogenblikje naar boven gaan.'

'Sinds wanneer,' daverde opeens de stem van den vader met de oude ontzagwekkendheid, 'sinds wanneer laten kinderen hun ouders wachten, om eerst te doen waar zij zelve genoegen in hebben?'

Gehoorzamend als een automaat stond Naatje al in de kamer, op den zak van haar schortje hield zij stijf en krampachtig haar bevende hand, terwijl zij op de bedstee toeliep en, zich op de punten van haar teenen heffend, het groote gezicht onder de witgepluimde slaapmuts kuste.

De oude Coornvelt zat rechtop door vele kussens gesteund in bed, terwijl voor hem op de bonte deken zijn trouwe veel gebruikte schrijfcassette was geplaatst. Sinds een paar dagen bracht hij verscheidene uren van den dag met dichten door en toen zijn vrouw daarstraks op zijn verzoek het schrijftuig van de tafel naar het bed droeg, had zij met ontroerde schrik het opschrift van zijn pennevrucht gelezen:

MIJN LAATSTE ZANG. *Aan mijne Echtgenoote en Kinderen*

en het eerste couplet, nog slechts in klad met vele doorhalingen en veranderingen:

Wanneer de zomer rijst, geen dartle zefirs spelen,
Als heeter zon Natuur doet blaken van haar Gloed,
Dan staakt de nachtegaal zijn zang' rig galmend kweelen,
En rolt uit twijgen en abeelen,
Zijn laatste gorgeltoon den wand'laar tegemoet.
En ik? Ik sloeg de luit, van 't opgaan mijner jaren,
Tot in mijn levensherfst; reeds trilde zij te lang,
De stem des tijds verdooft de klanken van haar snaren,
Ik zing met reeds vergrijsde haren,
U, die mijn hart bezit, zij dan mijn laatste zang!

De vader schoof thans zijn papieren op zij, terwijl het kind zich in den hoogen leunstoel voor het bed heesch en met een toonloos stemmetje antwoord gaf op de vragen naar haar vorderingen en goed gedrag, welke hij stelde; de gedachte aan David, die op haar wachtte onderaan de trap, verzwond voor de dreigend naderende verschrikking, dat vader informeeren zou naar haar tekst... ze zou haar tekst voor vader moeten zeggen en hij zou merken, dat ze hem nog heelemaal niet kende... ‘Gods alziend oog achterhaalt de booswicht,’ had Koosje haar geleerd... daareven had ze er nog aan zitten denken, dat God boos op haar was en haar stellig straffen zou...

‘Wat heb je daar toch in je zak, kind?’ vroeg Lodewijk Coornvelt opeens, ‘zit er soms een muis of een kikker in en ben je bang dat-ie er uit zal glippen?’ De moeder lachte om het grapje blij dat haar echtgenoot eindelijk den strengen toon tegen de kleine lieveling varen liet, maar Naatje, in plaats op vaders scherts in te gaan, keek nog banger dan zooeven en zweeg terwijl ze haar handje vaster op de schort hield.

‘Wat zit er in dien zak van je?’ herhaalde de zieke, dadelijk ongeduldig en achterdochtig.

Naatje slikte naar een prop in haar keel: ‘Dat mag ik aan niemand laten zien.’

‘Màg ik? Wie heeft er hier behalve uw vader en uw moeder over u te bevelen?’

‘David heeft gezegd, dat ik het aan nicht Miebetje op de linnenkamer moest brengen en een stooter zal krijgen als ik weerom kom.’

Opeens bloosde moeder Coornvelt alsof zij het was die op een liefdeshistorie betrapt werd, want haar Heer en Meester knikte haar toe met een grimmig gezicht en een triomfant gromgeluid, dat geleek op een lach:

‘Geef jij dat briefje maar aan mij, m'n dochter, en ga dan zoet naar beneden.’

‘Maar... maar!’ Naatjes stem beefde en groote tranen sprongen in haar oogen terwijl ze haar hand nog altijd op haar schortje hield en de aderen op vaders voorhoofd dreigend zag zwellen.

‘Coornvelt?’ smeekte haar moeder, ‘wat zult ge u opwinden en toornig maken lieve man terwijl de dokter u zoo nadrukkelijk rust en kalmte heeft bevolen.’

‘Geef mij dat briefje,’ herhaalde de vader tot zijn dochtertje en toen het kind had gehoorzaamd en gebukt onder een dubbel gevoel van schuld uit de kamer was geslopen, viel zijn heesche stem driftig naar zijn vrouw uit: ‘Wou je mij soms beletten een eind te maken aan die onvertogenheden? Is het nog niet genoeg dat uw dochter zich heeft misdragen? Dacht gij dat ik niet wist, dat er hier in huis nog meer geschiedt, dat het daglicht niet kan zien?’

Het roze epistel droeg geen naam, zonder aarzelen brak hij den glanzenden ouwel en vouwde het open. Vanuit haar hoekje gluurde de moeder met angstige oogen, even nog klampte zij zich aan de dwaze hoop dat de inhoud een nietsbeduidend grapje zou zijn,

maar reeds hoorde zij grimmige gromgeluiden uit het groote bed en een schamperen lach, die niets goeds voorspelde.

‘Hier, lees gij dit ook,’ klonk het na een lange kwellende stilte en terwijl ze zenuwachtig haar bril op den neus duwde, zag ze aan den voorkant van het roze blad een sepia-teekening van een duif, die met een briefje in den snavel op de hand van een jong meisje zat... en dat jonge meisje - moeder Coornvelt had zich in vroeger jaren zoo menigmaal op het teekentalent van den knappen David verhoovaardigd - geleek onmiskenbaar op Miebetje Sylvain...

De bode der liefde.

Vanwaar die blos, bevallige Miebet?
Vanwaar de traan die opwelt in Uw oogen?
Hoe zoo gejaagd, zoo rust'loos, zoo ontzet,
Wat heeft Uw ziel melieve, dus bewogen?

Wat nu bedacht, vriendin, wat nu gedaan?
Wat nu gedaan voor heel een volgend leven?
Te zwaar een vraag voor wie alleen moet staan,
Voor haar wie nu geen moeder raad kan geven.

Hij bad, hij schreef, ik breng U 't vluchtig blad,
Een hoogen gloed verwt U de rozen wangen,
Wees zijne gezellin op 't hoblig levenspad,
Vervult zijn wensch, voldoet zijn zielsverlangen.

O, spreek het uit, dat zoete tooverwoord,
Dat heel 't gevoel der ziel weet uit te drukken,
Dat heilig woord nooit door den man gehoord,
Dan met een rein en zaligend verrukken.

‘Ach God,’ zei Davids moeder ontroerd en de tranen drupten uit haar oogen op de duif, die de

bode der liefde was. ‘Als zij malkander oprecht liefhebben Coornvelt... natuurlijk David is te haastig met nu al om het jawoord te vragen, maar als hij dat meisje oprecht bemint - ik had als gij liever gezien dat hij later eerst als gevestigd man en dan een vrouw met fortuin...’

‘Ach wat, bemint!’ viel de zieke haar toornig in de rede, en zij hoorde met schrik hoe benauwd en gejaagd zijn adem ging. ‘Achter hoeveel meisjes heeft David in zijn leven al niet aangeloopen? Ik gun zijn jeugd een amouretje... hat zal wel niet zijn eerste minne-briefje zijn. Maar onder zijn ouders dak... en met een huisgenoot... een meisje, dat aan onze zorgen is toevertrouwd... ‘Bemint’ zeidet ge? Neen vrouw, beminnen doet een eerzaam man alleen wanneer hij weet, dat hij het voorwerp van zijn liefde kan trouwen... en David kan nog in jaren niet aan een huwelijk denken, een student die op zijn vaders zak leeft en om carrière te maken geld en aanzienlijke verbindingen meer dan iets anders noodig heeft!’

‘Ach God,’ zei tante Aagje nog eens en zij vouwde de ongeluksbode-der-liefde weer in zijn kunstige vouwen terug en legde hem in het kozijn met een bangen blik op het van opwinding paars-roode gezicht van haar man. ‘Dat David zoo ondoordacht kan zijn en nog wel in deze dagen van zorg en ziekte... En Miebetje, dat luchthartige kind...’

‘Miebetje...’ herhaalde Lodewijk met minachtende heftigheid, ‘Miebetje is het kwade voorbeeld in dit huis... reeds lang geleden heb ik ervaren, dat zij opstandig en hoovaardig is. Dacht gij dat David ooit zoover zou durven gaan, als zij het hem niet had toegestaan, of God weet het - ertoe aangemoedigd heeft? In dat meisje is de slechte geest, die haar moeder tot verderf heeft gebracht en de Heer moge het mij

vergeven, zoo ik haar met te weinig gestrengheid heb geleid. Ga gij naar beneden,' beval hij zijn schreiende vrouw, 'en zend David sito bij mij boven.'

Hij stond tegen den schoorsteen geleund de zwierige vroolijke student en zijn knap, overmoedig gezicht was strak en heel bleek terwijl hij de mokerende woorden van den vader over zijn gebogen hoofd hoorde gaan. Bitter verwenschte hij in zijn hart het kleine zusje, dat onbewust verraad had gepleegd en bitter ook zijn eigen zorgelooze luchthartigheid, die het kind een zoo gevaarlijke boodschap had opgedragen.

Een huwelijk een zich-binden-voor-altijd, hij had er nog nauwelijks aan gedacht vóór hij het meisje waarop hij sinds een paar weken tot over zijn ooren verliefd was het versje had gestuurd, dat hem zelf zoo bizonder geslaagd, zoo frisch en oorspronkelijk was voorgekomen... Maar nu zijn vader van een amouretje praatte van een grap zooals studenten er wel meer uithalen, maar dat waar het een huisgenoot en zijn vaders pupil betrof toch in geen geval pas gaf, nu begon hij zich heftig te verweren... hij koesterde wel degelijk ernstige gevoelens voor zijn nichtje, al begreep hij volkomen, dat er van een verloving in den eersten tijd nog geen sprake kon zijn.

Toen viel de oude Coornvelt hem in de rede met den harden, daverenden stemklank waarvoor de kinderen beefden, doch die hij, David, zoo zelden hoorde: 'Dan rukt gij die gevoelens maar uit uw hart dadelijk en voor altijd. Gij zult uw toekomst en uw carrière niet vergooien, gij weet dat ik mij voor u meer heb getroost dan voor een van mijn andere kinderen. En gij weet ook dat het mij in zaken slecht gaat, dat gij geenerlei fortuin te wachten hebt en hoe gij dat behoeven zult voor de carrière, die ge u gekozen hebt... Gij zult

dat meisje zonder geld, dat meisje met een vlek op haar naam niet trouwen, gij zult mij zweren hier op deze plaats dat gij haar nooit meer een woord van liefde zeggen of schrijven zult.'

Maar dat was den jongen man te machtig, hij verloor de beheersching die zijn moeder hem daareven onder tranen op het hart had gedrukt, met gebalde vuisten stond hij voor het bed. 'Dat kàn ik niet,' zei hij bijna schreiend en vergeefs pogend naar vastheid in zijn stem onder den stalen blik der grijze oogen. 'Ik wil u belooven vader, dat ik haar met geen woord meer van mijn gevoelens zeggen of schrijven zal... zoolang ik student en nog van u afhankelijk ben.'

Doch de oude Coornvelt transigeerde niet met zijn kinderen, zelfs niet met dezen liefsten zoon. 'Gij zult mij zweren, dat gij nooit of te nimmer met dat meisje zult trouwen,' herhaalde hij onvermurwbaar.

'En als ik dat weiger?' David gooide met een theatraal gebaar het hoofd in den nek, hij was zich het tragische van de situatie machtig bewust en deernis met zichzelf en met zijn ongelukkige liefde dreef tranen naar zijn mooie bruine oogen.

'Als gij weigert?' De vader boog zich uit het bed naar voren, zijn zware onderlip stak dreigend vooruit in het paarsig beloopen gezicht, 'als gij weigert houdt gij morgen aan den dag op student te zijn, dan komt gij in de zaak en kunt op het kantoor onder Nicolaas uw werk doen.'

De jongen beet zijn roode lip onder het coquette kleine snorretje aan bloed. 'Vader,' probeerde hij opeens smeekend, 'waarom bent u zoo onvermurwbaar hard? Waarom mag alles hier alleen gebeuren als u het wilt, waarom mogen uw kinderen als zij volwassen zijn niet hun eigen hart en gevoelens volgen, maar alleen doen zooals gij het beveelt? U wilt

dat Keejetje trouwen zal met een man, dien zij niet mag. U verbiedt Saartje den omgang met een jonkman dien ze liefheeft en u wilt dat ik voor altijd afstand van Miebetje...'

'Hard?' onderbrak de vader bruusk zijn woorden, en David zag wat hij nimmer nog gezien had, dat er tranen in de grijze oogen welden en langs de paarsige, raspige wangen naar beneden gleden. 'Hardheid durft ge mij verwijten, die u in staat heb gesteld student te wezen en een leven te voeren als een prins? Hard, omdat ik meer weet van het leven dan gij en niet wil, dat gij en uw zuster uw toekomst vergooien en het later bitter berouwen? Heb ik, dien gij hardheid verwijt, dan voor iets anders geleefd dan voor het geluk van mijn kinderen? Heb ik ooit anders dan het goede dan uw stoffelijk en geestelijk heil met u allen voorgehad? Dacht gij, dat mijn vader het tiende deel voor mij heeft gesloofd en gezorgd, dat ik sloofde en zorgde voor u en dacht gij dat ik het zou hebben gewaagd mij te verzetten tegen zijn wil, toen hij mij het meisje aanwees waarmee hij wenschte dat ik zou trouwen? Toont gij zoo uw kinderlijke liefde, om mij nu ik ziek ben en, God weet het, wellicht weldra tot een beter leven zal worden geroepen, te verwijten dat ik in mijn vaderplicht jegens u en uw zusters te kort geschoten ben?'

'Neen vader... neen dat waarlijk niet!' verdedigde zich de zoon, wien nu ook de tranen in een vreemde, verlegen ontroering over de wangen rolden. En evenals zijn zuster een paar dagen geleden, knielde ook hij voor de bedstee en pleitte met al zijn overredingskracht of hij tenminste later, als hij onafhankelijk en een gevestigd man zou zijn... Maar terwijl hij zijn woorden tragisch en pathetisch hoorde klinken door het groote stille vertrek, wist hij al dat zijn strijd

verloren... dat er geen uitweg was. Of het om een appel of een huwelijk ging, wat hij eens bevolen had zette de oude Coornvelt door... en hoe verliefd David ook was, zijn glorieuze studenten-tijd smadelijk af te breken, de spot van zijn vrienden te zijn als 'gesjeesd' student en inplaats van een aanzienlijk rechter een bescheiden wolwever te worden... hij wist wel, dat hij dàt voor de mooie oogen en de zachte lippen van zijn nichtje niet over had...

Doch zijn tranen vloeiden om het lieve meisje, dat zoo wreed van hem gescheiden werd en meer nog om eigen hard en bitter lot; en hij wist dat hij de smarten van de liefde nu stellig schooner dan ooit zou kunnen bezingen...

'Laat ik dan met haar mogen spreken,' vroeg hij ten laatste, 'laat ik haar mogen uitleggen dat het uw wil is en niet de mijne.'

Maar weer schudde de vader het groote hoofd. 'Zweer mij en schrijf haar,' zei hij minder gestreng dan zooeven, 'schrijf haar een minzame en waardige brief en vermijd dan de eerste tijd dit huis, want het zou voor u beiden pijnlijk zijn om elkaar zoo spoedig te ontmoeten. En leer één ding van mij, zoon, voor heel uw volgend leven argumenteer nooit met een vrouw. Zeg haar waar het op staat en laat het daarmee gedaan zijn. Dat is een raad, die mijn vader mij in mijn jeugd heeft meegegeven en waarbij ik mij altijd wèl bevonden heb. Want zoodra wij mannen met de vrouwen gaan argumenteeren zal het voor goed gedaan zijn met onze vrede en onze rust.'

'Een brief voor je! Eindelijk!' Miebetje stormde de keuken binnen waar Saartje bezig was de jonge molsla schoon te maken, die haar vader zoo gaarne at en die hem als een bizondere versterking door

den dokter was voorgeschreven; tusschen de wijde plooien van haar rok grabbelde ze naar een met vijf cachetten gesloten, gewichtig uitziend papier dat Saartjes naam en adres droeg.

'Om je de waarheid te bekennen,' zei ze, terwijl ze zich hijgend neerliet op een der keukenstoelen, 'om je de waarheid te zeggen was ik niet gerust over zijn lange zwijgen! Ik was bang, dat je brief, hoewel Madame Lebrun bezwoer dat ze hem eigenhandig aan hem had afgegeven, onderschept was, en zijn vader jullie plan te weten was gekomen en het je op het laatste oogenblik zou beletten!'

Saartje had haar bevende handen aan haar blauwen-witte voorschoot afgeveegd voor zij ze verlangend uitstrekte naar het klein-gevouwen papier; dan drukte ze ontroerd het epistel van haar geliefde aan haar borst. Wat beteekende Miebetjes onrust bij de ondraaglijke spanning waarin zijzelve de laatste dagen had doorgebracht, nadat ze het haarfijn uitgewerkte plan voor een schaking door de hulp van haar nichtje aan de zorgen van Madame Lebrun had toevertrouwd! Ondenkbaar leek het in de rustig-voort-schrijdende, gelijkmatige dagen, dat zij zooiets ontzaglijks als een vlucht uit het ouderlijk huis ooit werkelijk zou ondernemen, dat er werkelijk om middernacht een koets bij den hoek van de Witte Poort zou staan om haar en Kees van Doeveren naar den Haag te voeren, vanwaar ze haar vader zou bezweren in een dwingenden maar toch eerbiedigen brief toestemming te geven tot haar huwelijk. Wat er daarna zou gebeuren wanneer zij en Kees weer terug moesten komen in de stad, waar ieder dan van hun avontuur wist, hoe ze ooit weer voor de oogen van haar vader zou moeten verschijnen of voor de niet minder strenge van den ouden heer van Doeveren daar

durfde Saartje nog niet aan denken... en zoo Miebetje er niet was geweest om haar vaak versagenden moed met heftige argumenten te prikkelen, om haar als slachtoffer van haar vaders tirannie te beklagen, zou het schakingsplan haar menigmaal onzinnig en onuitvoerbaar hebben geschenen. Doch nu hield ze den angstig verbeiden brief van haar vrijer in de hand en zag de geweldige werkelijkheid opeens in dicht bereik; bij het lezen van haar naam in zijn stijf en statig handschrift schoten haar tranen van verrukking en ontroering in de oogen.

Aan Mejongvrouwe Sara Coornvelt,
Op het Rapenburg bij de Kloksteeg.
Zeer geëerde Mejongvrouwe en Vriendin!

Hebbende een schrijven van UWelEd. door tusschenkomst van Mejongvrouwe Uwe Nigt Sylvain ontvangen, en tot mijne genoegdoening UEd. welvaren daaruit vernomen hebbende, neme ik de vrijheid tot UWelEd. deze letteren te richten.

Hoewel met een bloedend harte en diep doordrongen zijnde van de smartelijkste aller menschelijke beproevingen, n.l. die der Liefde, kan ik mij met het plan, door UWelEd. in Uwe letteren ontvouwt niet vereenigen, daar de daarin voorgestelde handeling te zeer in strijd zoude wezen met mijne gevoelens van betamelijkheid zoowel als die van den kinderlijken Pligt. Zeker heeft het door UWelEd. geopperde plan groote verlokkingen, doch ik schrijve het aan UWelEd. jeugd en onervarenheid toe dat UWelEd. zich van de verstrekkende gevolgen van hetzelve geene voorstellingen heeft gemaakt. Ik stemme UWelEd. toe, dat wij bij de doorvoering van hetzelve plan UEd. Heer Vader tot het geeven van ZEd. consent zouden

dwingen, terwijl ik, meerderjarig zoon zijnde, inderdaad hetzelve consent van mijnen Heer Vader niet meer behoeve. Doch wat, zoo mijn Heer Vader, door mijn gedrag in gerechte en begrijpelijken toorn ontstoken zijnde, mij de toelage ontnam welke ik tans door mijne arbeid in ZEd. Fabrijk verdiene? Zoo ik met UWelEd. als mijne Gaade in armoede en zorgen zoude moeten leeven waarbij dan teevens alle de Agting van de menschen voor ons zoude zijn verbeurd en men zeeker tallenkant om ons zoude lagchen?

Ach! Geliefde Vriendin! Laat ons in vereende deemoedigheid de beproeving dragen dewelke door den Almagtigen Heer op onze jeugdige hoofden wierd gelegd. Laat ons niet aflaten te hoopen en te bidden dat onze vuurige wenschen alsnog mogen worden verhoord en UwEd. Heer Vader ZEd. toorn moge verzagten en alsnog moge toestemmen dat UWelEd. met mij in den Egtelijken Staat vereenigd worde, om in aangename en Godsvrugtige Pligten onze dagen tezamen te mogen slijten. Doch laten wij geene kinderlijke ongehoorzaamheid plegen en benevens met den Toorn van onze Ouders ook met dien van den Almagtigen Heer ons Zieleheil bezwaren, daar wij alsdan de kans zouden verbeuren op eene Vereeniging in een Beeter en Eeuwig Leeven na dit droeve en moeilijke Tranendal.

Aldus beveele ik mij hartelijk in UWelEd. Gebeden en Herinneringen aan en verblijve,

WelEd. Jonkvrouwe en hooggeagte Vriendin,
UWelEd. Volvaardige Dienaar
Cornelis van Doeveren.
Gedaan te Leyden, de 23 van de Grasmaand, 1842
Handelingen 3:23.

Het duurde lang eer Saartje het epistel ten eind gelezen had, in de groote keuken hing de stilte als een ondraaglijke spanning, dan opeens wierp ze het blad naar Miebetje met een harden lach die klonk als een schreeuw, in een exces van onbeheerschte droefheid bonsde ze haar hoofdje op het wit geschuurde aanrecht. ‘En hij heeft honderdmaal verzekerd,’ schreide zij wild, ‘dat hij niet zonder mij leven kon, dat hij aan de tering zou sterven als hij mij missen moest! Hij heeft me bezworen, dat hij alle gevaren zou trotseeren en alle moeilijkheden zou doorstaan terwille van onze liefde!’

Miebetje's oogen waren snel over de plechtige zinnen gevlogen, dan vouwde ze den brief ineen en schoof hem het wild snikkende nichtje toe, ze stond op en sloeg haar arm om de schokkende schouders en haar klein donker gezicht was verbitterd en hard.

‘Ze zijn allemaal hetzelfde’... zei ze eindelijk als een sombre profetie, ‘alle mannen... hun tong is vlug met zoete en vleiende woorden met dure eeden en heilige beloften, maar in hun hart zijn ze allemaal laf en trouweloos. Hier!’ barstte ze opeens met een snikkende heftigheid uit en tusschen haar halsdoek haalde ze een gekreukeld roze papier te voorschijn; ‘Lees maar hoe mijn liefde geëindigd is en laat het je een troost zijn, dat niet jij alleen bedrogen en verlaten bent!’

Aan Mejongvrouwe Miebeltje Sylvain, Persoonlijk en in Handen.

Nigtje, ach mijn lief nigtje, mijn hart bloed en mijne tranen vloeyen over deze met beevende hand geschreven letteren. Er moet een einde wezen aan onze zoete heimelijkheden, een einde aan onzen schoenen

maar ligtvaardigen liefdedroom. Mijn Heer Vader is van alles op de hoogte gekomen. Het zoude nutteloos zijn U den samenloop van rampen op te sommen, dewelke gevoerd hebben tot ZynEd. ontdekking van ons zoet geheim. Mijn lief Meisje wij moeten scheiden er is geen uitzigt voor ons om in het huwelijk te worden vereenigd want mijn Heer Vader keert zijn wil tegen zulk een bond. Na een lang en smartelijk onderhoud, waarin ik vergeefs heb gepoogd ZEd. te vermurwen en tot andere gedachten omtrent U te brengen, heb ik mij gebogen voor zijnen wil daar het den plicht der kinderen is om gehoorzaam te zijn aan hunne Ouders, en daar ik niets beginnen kan zonder geldelijke toelage om mijne studieën te voltooyen en eene mij waardige plaats in de maatschappij te verwerven. Vaarwel geliefd Meisje! Ontvang dit schrijven als den laatsten groet van Uw door smart gebroken vrijer! Wordt gelukkig! Vindt een anderen, Uwer waardigen Levensgezel en vergeet den vermetelen zanger, die Uw hartjen met zijn liedjes en Uw bloed met zijne kussen in opstand heeft gebragt. Pleng nog een enkele maal een teeder traantje op zijne herinnering, en tragt hem dan te vergeten. Moge de Heer U zegenen en behoeden Miebetje, en mogen wij, bij een weerzien in later tijden, malkander zonder smart of toorn in de oogen kunnen blikken.

Dit hoopt en bid van ganscher harte, Uw dienstvaardige en droevige dienaar

David C.J. Coornvelt.

Naast elkaar op het witgeschuurde aanrecht tusschen de molsla gezeten schreiden zij te zamen. Saartje Coornvelt en Miebetje Sylvain. Zij schreiden lang

en met een weldoenden stroom van tranen over de trouweloosheid der mannen en de smart der verlaten en bedrogen liefde, elk over haar eigen leed en dat van de andere. Totdat Miebetje haar tranen energisch droogde aan Saartjes blauw-en-wit geruite schort en met een vermetel plan kant en klaar voor den dag kwam. Zij ging weg, zij wou in het huis van den tiran die het geluk van zijn kinderen niet achtte geen dag langer blijven dan noodig was. Zij had geschreven aan haar vriend monsieur Michel om haar een betrekking als gouvernante te bezorgen; zoo gauw zij zijn berichten kreeg zou zij heimelijk het huis verlaten. En waarom zou Saartje niet met haar mede gaan? Wat voor geluk stond haar nog in het ouderlijk huis te wachten, nu ze wreed van haar geliefde gescheiden was en haar vader haar zeker tot een huwelijk zou willen dwingen, evenals hij Keejetje dwingen wou, met een man dien zij niet beminde? Zij, Miebetje, had genoeg geld om voor haar beiden de reis te betalen en eenmaal daarginds zou er ook voor Saartje wel een passende betrekking zijn te vinden. O, het zou een schoone triomf zijn, het beste wat zij in hun geknakte levens nog konden bereiken om zich zoo op den harden onvermurwbaren oom Coornvelt te wreken. Zijn toorn? Ongetwijfeld, maar ontgingen zij die thans? Had hij sinds hij Saartjes geheim ontdekte, één goed woord tot haar gesproken? Had hij haar, Miebetje, niet verweten, dat zij David met behaagzucht en vrijpostigheid tot ondoordachte dwaasheid had verleid?

Miebetje voelde den indruk, die haar woorden op Saartje maakten. Ze wond zich op aan haar plan, telde zelve bezwaren noch moeilijkheden meer. Saartje had lang genoeg gezucht onder de tirannie van vader en broers, zij behoorde eindelijk te toonen dat zij

ook een wil bezat. En Saartje luisterde met gloeiende wangen en brandende oogen, zooals ze zoo menigmaal in het gemeenschappelijk bed naar Miebetjes boeiende en meeslepende verhalen geluisterd had, en ook zij wond zich op aan het vermetel plan van vrijheid en onafhankelijkheid, aan het uitzicht van een leven met grootsche mogelijkheden zooals haar nichtje het schilderde. Eerst Parijs zien met zijn angstig verlokkelijke heerlijkheden en dan gouvernante worden op een groot kasteel... In hoeveel romans had zij niet gelezen dat de jonge Graaf de schoone gouvernante zijner zusters beminde en tot zijn gade verhief...?

Maar in het diepste van haar hartje wist Saartje Coornvelt op datzelfde oogenblik, dat ze als het er opaan kwam het geweldige van een vlucht uit het ouderlijk huis nooit zou durven. Wèl met Kees... als hij werkelijk de stoute en vervoerende held was geweest waarvoor ze hem gehouden had... maar met Miebetje... met het zelfverwijt bij de gedachte aan moeders tranen... bij de zekerheid, dat vader het haar nooit, nooit, zoolang hij leefde zou vergeven...

‘Wij moeten 's avonds gaan en de nachtschuit op Utrecht nemen,’ hoorde ze Miebetje zeggen, ‘en gaan dan den volgenden morgen met de diligence naar den Bosch...’

Hoofdstuk IX Onderwerping en opstandigheid

KOOSJE Coornvelt, stil en bleek, met den somber-peinzenden blik dien haar pokdalig gezichtje den laatsten tijd meer en meer had aangenomen, zat in de vensterbank van de linnenkamer met een moeilijk werk waarvoor haar vingers een virtuooze vaardigheid bezaten, een ragfijn knipsel in wit papier. Ze verstond de kunst om silhouetten van al de huisgenooten met een merkwaardige gelijkenis te knippen en vroeger had Naatje met genot naar de vedelende muzikanten of koetsen met wild voortdravende paarden zitten kijken, terwijl ze onder haar vlugge vingers ontstonden; doch den laatsten tijd had Koosje dat soort werk als te wuft en te lichtzinnig terzij gesteld, en knipte zij met het geduld en de zorg van tientallen uren voorstellingen uit den Bijbel. Die werden dan op paars of groen sits-papier geplakt aan vriendinnen of verwanten als ‘Album-blad’ of lees-

wijzer ten geschenke gegeven; nog kortelings had zij haar vader een zinvolle voorstelling van Job en zijn plagen geschonken, met al de rafels van Jobs gescheurde kleeren afzonderlijk uitgeknipt, terwijl van de kippen en kalkoenen, die rond zijn mesthoop liepen, de veertjes, de kammen en snaveltjes waren te onderscheiden.

Aan het ander venster zat Miebetje Sylvain en maasde kousen, terwijl Saartje wier beurt van strijken het was, met een droevig, bleek gezichtje over de strijkplank gebogen stond.

Buiten bloeide de lente met volle uitbundigheid, door het open venster dreef het geluid van kwetterende spreeuwen en het weeke gekoer van duiven naar binnen en beneden tusschen de met palm en kruisemunt omzoomde perken drentelde vader Coornvelt voetje voor voetje steunende op een stok; hij droeg zijn groene pelerine-jas over zijn kamerjapon en zijn hoogen zijden boven een dikke rood-wollen bouffante, telkens klonk het harde, als-driftige schraapgeluid van zijn hoest boven de zoete geruchten van lenteblijheid uit, een geluid dat Saartje de bleeke lippen op elkaar deed knijpen en Miebetje met een blik donker van haat en heimelijk geschreide tranen naar zijn groote, zware gestalte deed zien.

Toen werd de deur van de linnenkamer opeens opengeduwd met een onbeheerschten stoot en Keejetje strompelde binnen hijgend heur hand tegen de zijde gedrukt en bijna struikelend over haar rokken. Ze schrok toen ze de drie verschrikt naar haar toegewende gezichten zag, ze had blijkbaar verwacht de kamer leeg te vinden en maakte even een beweging of ze weer weg wou vluchten, maar dan viel ze neer op den eersten den besten stoel, bovenop een stapel doeken, die ze dienzelfden morgen nog gevouwen

had en met haar hoofdje op den zwaren trekmangel begon ze te snikken geluidloos en stil met alleen een heftig, martelend schokken van haar tengere lijf en met zoo'n wanhopig, uitzichtloos verdriet, dat Saartje en Miebetje hun eigen droefheid opeens als onbeteekenend voelden.

Ontzet zagen de drie anderen elkaar aan, natuurlijk vermoedden zij de oorzaak, het was het uur waarop dokter Wijsman zijn bezoek bracht, gisteren nog had hij met hun vader in den tuin gedrenteld en naar het scheen heftig en dringend met hem gesproken... De jonge man bleek tot over zijn ooren verliefd, al had Keejetje hem duidelijk genoeg laten merken dat ze op zijn bloedzuigers en bloederige verhalen niets gesteld was...

Koosje eindelijk legde haar knipsel uit de handen en ging naar haar zuster toe, en teeder - want ondanks meeningsverschillen en kibbelarijen waren zij innig aan elkaar verknocht - begon zij met de snikkende te fluisteren. En opeens na een paar gedempt gewisselde zinnen barstte Keejetje anders zoo kalmbeheerscht met hysterische hevigheid uit, terwijl ze wild haar krullen uit het gezicht streek en haar oogen in wanhoop dwaalden door het vertrek: ‘Wat moet ik toch doen!’ en zij wrong de fijne handen met een theatraal gebaar. ‘Ik wil mijn vader geen leed doen, mijn arme lieve vader die al zooveel verdriet door zijn kinderen heeft gehad... Ik weet, dat het mijn plicht is om mijn vader gehoorzaam te zijn, omdat hij mijn bestwil met mij voorheeft... en toch kan ik het niet, kàn ik het niet...! Ik heb mij vast voorgenomen om ja te zeggen als Wijsman straks komt, want vandaag moet ik hem m'n antwoord geven... natuurlijk rekent hij er op, dat ik ja zal zeggen... want hij is net als vader overtuigd dat het alleen een gril en wispelturigheid

van mij was, dat ik zoolang heb geaarzeld... Maar als ik hem dan weer zie, als hij zoo heel dicht bij me komt en zoo luid staat te praten en te lachen en vertelt van de armen en beenen, die hij heeft afgezaagd en hoe hij lijken in stukken snijdt en arme konijntjes openmaakt om hun hartjes te zien kloppen, dan kan ik het niet... dan heb ik een gevoel dat ik liever dood wil... liever in het water...'

'Keejetje!!!' Drie stemmen gilden het in afgrijzen. Het was of die kreet haar weer tot bezinning bracht, ze hief het gebogen hoofd en keek hen beurtelings met groote felle oogen aan. 'Jullie weten dat niet,' fluisterde ze opeens geheimzinnig, 'niemand dan ik weet het, want ik moet altijd heel dicht bij hem komen om hem met het zetten van de bloedzuigers te helpen... soms ruikt hij naar bloed... naar bloed en naar lijken... zijn kleeren ruiken er naar en zijn handen... zijn handen, die zoo groot zijn en zoo rood...'

Saartje had de hare voor het gezicht geslagen, de woorden: 'Zoek troost in het gebed;' wilden Koosjes lippen niet over. Maar opeens kletterde Miebetjes maasbal over den houten vloer en met een sprong was ze naast het snikkende meisje, dat ze om de schouders vatte en heen en weer schudde, als gold het haar wakker te maken uit een droom.

'Maar je zult toch niet met hem trouwen als je zulk een afkeer van hem hebt!' barstte ze uit. 'Trouwen... denk toch na Keejetje! trouwen is je heele leven bij elkaar zijn... is je onderwerpen met lichaam en ziel! Je zult rampzalig ongelukkig worden en hij niet minder! Je kunt toch niet trouwen uit kinderplicht... en je heele leven offeren om je vader te gerieven!'

Keejetje had opgezien en geluisterd met groote wanhopige oogen, maar nu rechtte Koosje haar smallen

rug en duwde het nichtje met een heftig gebaar opzij. ‘Luister niet naar haar!’ beval haar fanatieke stem. ‘Uit haar spreekt Satan, haar hart trekt naar de lusten der wereld en zij weet niet dat het zaligheid is, om het vleesch te kruisigen voor het heil van de ziel. Heeft de Heer niet gezegd, dat wie zijn leven behouden wil, hetzelve zal moeten verliezen? Heeft Hij niet gezegd, zoo uw oog u hindert zoo ruk het uit!’

‘Jij bent geen dochter van vader,’ wendde zich Keejetje tot haar nichtje, als moest ze zich verdedigen. ‘Ach jij hebt al zoo lang geen vader meer en weet niet hoe vreeselijk het is om hem ongehoorzaam te zijn, om in opstand te zijn tegen zijn wil! En jij weet ook niet, wat het is om zes en twintig te zijn en zoo weinig kansen meer te hebben... een meisje moet toch trouwen... het huwelijk is onze bestemming; als ik Willem niet neem word ik een oude vrijster... een lastpost meer, waar onze vader al zooveel zorgen heeft...’

‘Kom dan niet hier om je te beklagen,’ barstte Saartje op haar beurt verontwaardigd uit. ‘En maak jezelf niet wijs, dat je hem trouwt om vader en God welgevallig te zijn, want dan doe je het alleen om geen oude vrijster te hoeven worden. O is het niet rampzalig om als vrouw op de wereld te zijn gekomen! Om niet eens een eigen wil te hebben en over je eigen leven te kunnen beschikken!’

‘Alsof niet elk mensch een werktuig is in Gods hand,’ verweerde Koosje, ‘alsof wij op de wereld zijn om vreugde en geluk te zoeken, alsof niet de eenige ware voldoening voor het menschenhart deemoed en versterving is!’

Ze liep naar het raam en nam haar knipsel, dat ze omzichtig naar de tafel droeg en neerlegde voor haar zacht schreiende zuster.

‘Dit maakte ik voor jou,’ zei ze, ‘het is nog wel

niet heelemaal gereed, maar je kunt het toch al wel goed zien, het is Jephta's dochter.' Een spottende grom kwam van den hoek bij het raam waar Miebetje weer over haar kous gebogen zat, maar Keejetje beschouwde het fijne minutieuze werk met diepe ontroering; langzaam verdween uit haar oogen het radeloos opstandige, op haar bleeke gezichtje kwam een trek van stille resignatie, in de houding van haar slanken hals en haar even gebogen schouders de deemoedige berusting... der vrouwen schoonste deugd. En Miebetje, die het zag, voelde voor het eerst de geweldige kracht van dat harde dwingende geloof, dat ze nooit had kunnen begrijpen of aanvaarden.

Maar op hetzelfde oogenblik ging er een schok door Keejetjes lijf, beneden in den tuin hadden de schelpen geknarst onder een vluggen stap, nu begroette de luide stem van den jongen dokter hun vader en een oogenblik later schalde de oude Coornvelt Keejetjes naam naar het geopende venster, waarachter hij zijn dochters aan den arbeid wist.

'Kom,' zei Koosje dringend, terwijl ze haar zuster hielp om op te staan, 'ik zal je begeleiden.'

Naast elkander stonden Miebetje en Saartje voor het venster, met bonzende harten wachtten zij tot ze Keejetje in den tuin zagen komen en het hoofdje met de pijpekrullen diep neergebogen haar hand reiken aan den glunder lachenden jongen dokter. En dan zagen zij het plechtig gebaar waarmee de oude Coornvelt, het groote gelaat hemelwaarts gericht, zijn zegen aan het jonge paar gaf.

Toen sloeg Saartje haar armen om Miebetjes hals en snikte of haar hartje zou breken... om haar eigen hopelooze liefde, om Keejetjes offer, om een week medelijden met àlle vrouwen... en om al het liefdeverdriet, dat er in de wereld geleden werd.

Maar Miebetje maakte zich los en liep weg van het raam om den inktpot met de ganzepen naar de mangeltafel te dragen, waar het knipsel lag. En onder Koosjes geduldigen arbeid schreef ze met booze, hanepootige letters: ‘Op den vierden van Meimaand in den jare 1842 heeft Keejetje Coornvelt, gelijk Jephta's dochter, haar zelve opgeofferd aan haars vaders wil.’

Zou het werkelijk de laatste maal zijn?

Miebetje overdacht het met een bonzend hart een vreemd beverig gevoel in haar knieën toen ze den kleinen modewinkel in de Maarsmansteeg betrad. Voor de laatste maal zou ze vandaag haar bloemen en kransjes aan Madame Lebrun brengen, het laatste geld innen dat nog voor haar reis naar Frankrijk noodig was. De vorige week, vier maanden nadat ze hem had geschreven, was aan het adres van Madame Lebrun het antwoord van monsieur Michel gekomen: de kostschoolhouder had een plaats als gouvernante voor Miebetje gevonden bij een familie op het land, wijselijk had het meisje hem niet geschreven, dat ze tegen den wil en buiten het medeweten van haar oom naar Frankrijk terugkwam en evenmin dat ze van zins was de lange reis zonder het voor een jonge dame onontbeerlijke geleide te volbrengen. Als ze maar eerst wèg was uit het land, dat ze zoo bitter was gaan haten, waar haar felle aard alle vrouwen als domme sloven, alle mannen als listige tirannen was gaan zien, als ze maar eerst terug was in haar geliefd Parijs en onder de hoede van den ouden, deftig-gewichtigen onderwijzer die een vriend van haar vader was geweest, zou ze alles wat krom scheen wel recht zetten, zou ze monsieur Michel wel weten te overtuigen dat ze niet anders had kùnnen handelen. Een Franschman, zelfs al was hij een streng kost-

schoolhouder, geloofde altijd in de met tranen en zuchten begeleide biecht van een vrouw...

Tusschen de modemaakster en het meisje dat heimelijk het werk van haar handen verkoopen kwam, was in den loop der tijden een door wederzijdsche belangen gesteunde vriendschap ontstaan. Madame Lebrun wist reeds lang dat Miebetje een nichtje van Coornvelt was, en daar zij om een duistere reden een wrok droeg tegen den wolwever, als tegen zoo menig thans deftig-deugdzaam en eerwaardig heer met wien ze in lang vervlogen dagen tegelijk jong was geweest, had zij den brief uit Parijs afgehaald en bewaard, overtuigd dat zij daardoor meehielp in een liefdes-geschiedenis van het Fransche nichtje, waarvan de oude strenge Coornvelt niets weten mocht.

Miebetje was den kleinen winkel binnen getreden en op verzoek van de modemaakster den trap op naar een kleine laaggezolderde boven-kamer gegaan; sinds eenigen tijd hielp zij Madame Lebrun om bloemen en kransjes op de hoeden en mutsen te naaien, werk dat goed betaalde en waarvoor ze tot nu toe ongemerkt elke week de lidmaten-catechisatie verzuimde.

De kamer waar haar werk gereed lag was donker en Miebetje zette zich zoo dicht als ze kon bij het venster; aan de mogelijkheid dat iemand haar daar zou zien dacht ze niet, wie zou er wandelend door de smalle Maarsmansteeg opkijken naar zoo'n onaanzienlijk venster? Doch terwijl haar vlugge vingers een tuiltje violieren schikten tusschen de weidsche groene strikken van een muts en ze voor de zooveelste maal berekende of haar bespaarde rijksdaalders en schellingen werkelijk zouden reiken voor den vrachtprijs van schuit en diligences, de fooien en de onvermijdelijke maaltijden op den dagen-langen tocht, bekroop haar

langzaam de onaangename sensatie, dat zij niet als eerst veilig verborgen haar heimelijk werk deed, maar dat iemand ergens haar bespiedde.

Ze wierp een blik naar buiten in de bijna verlaten straat doch geen van de weinige voorbijgangers keek naar haar venster, het was een gure najaarsdag en wie er liepen hielden het hoofd diep in den jaskraag gedoken. Ze dwong haar gedachten naar haar werk, doch een oogenblik later had zij weer en sterker nog het gevoel dat scherpe oogen naar haar zagen, weer keek ze naar buiten en nu viel haar oog op de twee lage vensters boven den wol-winkel van Peeters aan den overkant, het leek haar of ze achter het blikkerend zwart van de kleine ruitjes een bleek gezicht naar zich zag turen; een felle schrik voor ontdekking pakte haar opeens en ze vluchtte met haar werk naar de kleine opkamer beneden, waar ze Madame deelgenoote maakte van haar vrees. Maar de modemaakster lachte haar uit. De oude Peeters was zoo kippig, dat hij nog op geen el afstands een gezicht herkennen kon; de jonge joffer plaagde ze, voelde zeker haar geweten knagen, dat ze zooveel heimelijks buiten het weten van haar eerwaardigen oom deed. Het meisje bloosde heftig om het veelzeggend knipoogje dat de woorden vergezelde; ze vergat haar schrik terwijl ze Madame met een heftigen woordenvloed uitlei, hoe ze er heusch geen heimelijke liefdes-geschiedenis op na hield, en met een heel ander doel geld verdiende en het huis van haar oom wou ontvluchten; dat ze van ‘de liefde’ en ‘de mannen’ niets meer wilde weten, na al wat ze van hun huichelarij en lafheid en onstandvastigheid had ervaren...

Het was dienzelfden dag na het avondmaal - oom en tante waren naar de kerk en Miebetje zat in de breede vensterbank van de tuinkamer het zilver op

te wrijven - toen er zachtjes aan het venster werd geklopt, een geluid dat even een verlammende schrik en tegelijk een onzinnige hoop door haar hartje joeg. Hoe lang leek het al geleden, dat David in zoele, schemerige lente-avonden voor datzelfde venster had gestaan, zoo dicht naar haar toegebogen, dat ze de zijdige zachtheid van zijn blonde kuif tegen haar voorhoofd voelde. Dat hij haar zijn minnezangen had voorgedragen, waarin zij, dwaas en onervaren schepsel, als in eeden van trouw en vereering had geloofd!

Ach David was ver weg, in Utrecht waar hij werkte voor zijn doctoraal-examen en stellig allang troost in een andere liefdeshistorie had gezocht; het moest Nicolaas zijn die daar klopte; daarstraks had ze hem met zijn lantaarntje door den tuin naar de poort van de fabriek zien gaan. Het was te koud om thans het venster op te schuiven, ze nam den kandelaar van de tafel en ontsloot de tuindeur, die al op de grendels zat. En ze wou na een kort ‘goeden avond’ weer naar haar plaats terug gaan, toen ze zich op eens bij haar mouw voelde gegrepen en de scherpe stem van den kleinen mismaakten man bevelend hoorde: ‘Ik moet je spreken!’ Zijn autoritaire toon wekte haar verzet. ‘Ik heb geen tijd, ik moet het zilver wrijven en Koosje straks nog met de hoofdkaas helpen,’ zei ze kortaf en draaide zich onwillig van hem af. ‘Ik moet met je spreken,’ herhaalde hij, en met opnieuw een bevelend gebaar trok hij een stoel van den wand en schoof dien bij de tafel. In het stille vage licht van de kaars, die hij uit haar hand nam en voor haar zette, zag ze vreemde trekkingen in zijn scherp bleek gezicht, ze voelde dat hij zonderling bewogen was en bemerkte ondanks zijn bevelenden toon een schuwe onrust in zijn oogen.

Hij bleef voor haar staan terwijl ze zich op den

stoel zette en haar gezichtje verbergend achter haar krullen met haar polsmofjes speelde. ‘Wat hebt ge elken Donderdag in de modewinkel van Madame Lebrun te doen?’ overviel hij haar opeens terwijl hij zijn zieke oogen dicht bij haar gelaat bracht en zij, nog meer beducht voor dit contact dan voor zijn woorden, van hem wegweek zoover ze kon. ‘Ik weet dat je in dien winkel gaat elke week op het uur van je lidmaten-catechisatie, uit het huis van Peeters heb ik je gezien.’ Zij wist dat haar heftig gebaar van schrik hem niet was ontgaan; wist in machte-looze woede hoe hij op dit oogenblik genoot van zijn overmacht... zijn mannen-overmacht over de zwakke en naar hij waande, zondige vrouw... ‘Het helpt je niet om het te ontkennen,’ ging hij dreigend voort: ‘ik wil weten wie de vrijer is, met wie je daar samenkomsten hebt?’

Maar nu lachte ze luid op en zag met een wreed genot hoe hij deinsde voor dien lach... opeens realizeerde ze wat ze altijd nog uit haar gedachten had weggeschoven, dat deze leelijke man, die er op snoefde dat hij een vrouwenhater was, verliefd op haar was en haar begeerde... hij zoo goed als Henrik en David... dat zijn verontwaardiging over haar ‘zondigheid’, zijn bevelend eischen van haar bekentenis niets anders waren dan jalouzie. Haar roode, even-tuitende bovenlip trok omhoog over de kleine scherpe tanden. ‘Alsof ik nog een vrijer zou willen!’ zei zij smadelijk hooghartig, ‘alsof ik nog ooit wat met mannen wil te maken hebben sinds ik weet wat een ellendige huichelaars en bedriegers zij zijn!’

De felle woorden lieten hem even sprakeloos; hij schoof de groene klep naar zijn voorhoofd zooals altijd wanneer een gesprek hem emotioneerde en zij zag hoe zijn zieke oogen onrustig knipperden.

‘Ik had je voor David gewaarschuwd,’ zei hij, als moest hij zich verdedigen, ‘maar daarom zijn niet alle mannen trouweloos en onstandvastig, Miebetje.’

Hij legde met een schuwe beweging zijn hand op haar schouder en weer als daareven boog hij dicht over haar heen en voelde ze zijn nabijheid als een ondraaglijkheid, als een gevaar waaraan niet te ontkomen was. Ze wist, dat nu woorden op zijn lippen brandden, heete woorden van liefde en verlangen die zij niet hooren wou... zij, die de liefde en de mannen immers haatte; woorden, die belachelijk zouden klinken uit zijn mond, omdat hij leelijk en onaanzienlijk was, een mismaakte... een op wien nooit een meisje kon verlieven...

En als eenige uitweg zei ze hem de waarheid, snel, haastig, om er zijn liefdesverklaring mee te bezweren. ‘Ik kom bij Lebrun omdat zij mij geld geeft voor bloemen, die ik maak en mutsen, die ik garneer en dat geld heb ik noodig om hier weg te komen... om naar Frankrijk terug te gaan, want ik wil niet langer het genadebrood van je vader eten en ik wil geen oude zure huissloof worden als nicht Pietje... Ik wil vrij zijn om mijn eigen brood te verdienen, ik ben nu eenmaal niet gedwee en onderworpen als je zusters, ik wil terug naar Parijs en daar in een betrekking gaan.’

Ze zag hoe volslagen haar bekentenis hem overrompelde. Ongeloof, afkeer, ontsteltenis zag ze op zijn bleeke gezicht, waarop zweetdroppels begonnen te parelen, hulpeloos frutselden zijn bevende vingers aan de groene klep. En pas na een lange, gespannen stilte vond hij hakkelende moeilijke woorden, terwijl hij nerveuze gebaren maakte en haar vastgreep bij haar mouw als zou ze hem op hetzelfde oogenblik ontvluchten. ‘Je mag niet, je zult niet! Je weet niet

wat je wilt... wat weet een onschuldige jonge vrouw als jij van de slechtheid der wereld...? Een vrouw kàn niet onbeschermd en zonder steun door de wereld gaan...! Jij weet niet - je kunt je niet voorstellen wat je lot zou zijn als je het probeerde, een zwak onervaren meisje als jij... zonder een beschermer, en dan dáár, in dat zondige land...'

Zij lachte weer hard en spottend. 'Geloof jij waarlijk, dat ze daar ginds zooveel slechter en zondiger zijn? Ik heb ervaren hoe deugdzaam je broer Henrik was... achter zijn brave uitgestreken gezicht! Ik heb meer ervaring dan je denkt Klaas, ik heb de slechtheid van de wereld leeren kennen!'

'Ga niet weg! Blijf hier... ik smeek het je Miebetje!'

Opeens, voor ze het had kunnen verhinderen, was hij voor haar neergeknield en ruw-onhandig met het gebrek aan zelfvertrouwen, het weten van zijn leelijkheid dat hem bij elk samenzijn met een vrouw kwelde, omklemde hij haar knieën en borg zijn bleek en smartelijk gezicht in haar schoot. 'Als je in mijn vaders huis niet blijven wilt, trouw dan met mij. Ik zal geen tiran zijn of op je neerzien als zooveel mannen op hun vrouw, ik zal je dienen en vereeren... als een koningin zul je heerschen in m'n hart! Zeg dat je het wilt Miebetje zeg dat je afziet van je onzinnige plan, dat je niet anders dan verderf kan brengen. Het is immers de bestemming van de vrouw om te trouwen en van den man om haar beschermer en helper te zijn!'

Het meisje kruiste de handen voor haar borst als kon ze zich zóó alleen weerhouden om ze niet uit te strekken naar het bleeke gezicht, dat zich nu smeekend nat van tranen naar haar ophief. Want even lokte het beeld dat hij had opgeroepen met dwingende macht... zij heerscheres en hij, de vrouwenhater de hooghartige als dienaar aan haar voe-

ten... Meelij verteederde haar even met zijn leelijkheid, even voelde ze denzelfden drang naar een offer, dien ze in Saartje en Keejetje niet had kunnen begrijpen... en tegelijk, in een troebele overmacht van gewaarwordingen waarin zij geen weg wist, de triomf van haar vrouwenmacht... zij, die zelve zoo vernederd en gesmaad was in haar liefde.

Maar dan flakkerde de kaars hooger op, en opeens zag zij met ontstellende duidelijkheid, wat zij een oogenblik had kunnen vergeten, dat hij een krommen schouder had en zieke oogen... in een ondraaglijk fel visioen zag ze zich onderworpen aan de teederheden die zij, de heerscheres in zijn hart, als zijn vrouw zou moeten ondegaan. En tegelijk zei ze met een stelligheid die haar zelf ontroerde: 'Ik zal nooit trouwen, want ik wil niet aan een man onderworpen zijn. Niet aan jou Klaas en niet aan een ander! Sta op,' beval zij kortaf toen hij opnieuw wou spreken, 'je zou zelve niet willen dat een van je zusters je zoo zag.'

Met een besef van volslagen belachelijkheid terwijl woede in hem opjoeg om de vernedering waartoe hij zich had laten gaan, heesch hij zich overeind; en voor de koude onbewogenheid waarmee ze hem aanzag, joeg opeens zijn haat op, haat, omdat hij haar, valsch en huichelachtig als alle andere vrouwen, zijn armzaligen trots geofferd had.

'En toch zul je niet weggaan!' barstte hij opeens woedend uit. 'Ik zal mijn vader waarschuwen en je plan vertellen...'

'Dat zul je niet!' Ze was opgestaan als hij en nu was zij het, die hem vastgreep en dringend haar gezicht bij het zijne bracht: 'Als je dat doet, zal ik je mijn leven lang verachten als een ellendige verrader...'

Maar hij lachte hoonend om haar heftigheid. ‘Vat van sluwheid en bedrog,’ zei hij schamper, ‘jij als de anderen.’

Hij balde zijn vuisten om zich te beheerschen, om kalm met een spottenden glimlach toe te zien hoe zij haar mandje met zilver bij elkander zocht en, als was in elk contact met hem gevaar, met haar wijde rokken schuivend tegen den muur, wegglipte uit de kamer.

‘Zij zàl niet gaan...’ dacht hij opeens in oplaaiende woede, ‘zij zal ervaren dat een meisje geen eigen wil heeft. Neen... wat een voorbeeld zou die schandelijke opstandigheid voor Saartje en Keejetje zijn...!’ En terwijl hij voor den penantspiegel trad, zijn verwarde haren rechtstreek en de groene klep weer voor zijn oogen trok, overdacht hij de woorden waarmee hij straks zijn vader, zoodra hij van de avondkerk thuiskwam van Miebetjes misdadig plan op de hoogte zou stellen.

Maar nog voor de oude Coornvelt gesticht door het hartig en verheffend woord van zijn vriend Professor Dermout zijn glanzend gepoetsten sleutel in het deurslot stak, had Marie Elizabeth Sylvain het huis verlaten. Toen ze Saartje onder een boozen tranenvloed het pijnlijk gesprek met Nicolaas herhaalde, had die gewaarschuwd: ‘Nu verraadt hij je aan vader... zooals hij mij ook verraden heeft...’ en gepakt door een helschen angst voor die mogelijkheid, voor den geweldige, die onvermurwbaar zou zijn wanneer hij wist, die het immers in zijn macht had om elk levenslot te dwingen naar zijn wil, had ze haastig en met bevende handen het allernoodigste in haar linnen reiszak gepakt en haar bezit aan geld in het fluweelen zakje op haar borst, bij haar moeders medaillon en Davids afscheidsbrief geborgen, om geholpen door

Saartje weg te slippen uit de achterpoort; juist nog in tijds om aan het Utrechtsche veer de nachtschuit naar Alphen te kunnen halen.

Met haar reiszak in de eene en een harer groote hoedendoozen in de andere hand, stond het meisje even hijgend van opwinding en angst in het kleine verlaten steegje; ze luisterde hoe Saartje aan den binnenkant den roestigen grendel weer voor het slot schoof, hoe dan haar zachte passen zich over het schelpenpad verwijderden en de deur van de tuinkamer met het overbekende geluid knarste in het slot. Zij liep het steegje ten eind en even later was ze op het donkere Rapenburg onder de kil ritselende najaarsboomen in de stilte van den avond. Nu moest ze het huis nog aan de voorzij voorbij, zwijgend stond het vijandig in zichzelf besloten met de blinden voor de ramen, alsof het haar niet kende, alsof zij er nooit in had thuis gehoord.

Zij poogde de ontzaglijke werkelijkheid te vatten dat zij vrij was, dat het moeilijkste, de vlucht uit het huis stoorloos gemakkelijk was gelukt en zij over een half uur op de schuit en voor achtervolging vrijwel zeker zou zijn. Maar zij voelde geen vreugde... alleen een vreemde beklemming of zij liep in een droom en of het huis in haar rug met zijn stille, gesloten oogen naar haar staarde.

Zij liep het Rapenburg ten einde, zooveel zij kon aan den waterkant en uit het licht van de over de straat gespannen lantarens en sloeg een stille zijstraat in om het afgelegen Utrechtsche veer te bereiken. Als zij maar eenmaal op de schuit was, dacht zij huiverend onder haar sjawl, als de schipper zijn boom tegen den wallekant had gestooten en het jagertje zijn trieste roep door de stilte riep... dan zou dat afschuwelijke gevoel van angst en verlatenheid wel

van haar afvallen en zou ze de bevrijding voelen de juichende zekerheid van haar vrijheid, die ze zich maanden en maanden lang zoo tot in kleinigheden had voorgesteld. Maar ze voelde tot haar ergernis hoe er telkens domme tranen welden in haar oogen, terwijl ze aldoor denken moest aan het huis dat zij verlaten had... het huis dat zij toch had gehaat en waarnaar nu, met een vreemde starre macht, haar gedachten trokken... aan Keejetje moest ze denken, die altijd zoo lief en zacht voor haar was geweest en die ze niet eens vaarwel had gekust; aan Saartje, die snikkend aan haar hals had gehangen omdat ze niets liever dan méé zou willen in het leven van vrijheid, maar er den moed toe miste en die zich zeker van avond in het groote bed in slaap zou schreien van eenzaamheid. En aan haar vogeltje moest ze denken, dat ze niet mee had kunnen nemen en waarvoor Saartje, naar ze beloofd had, zou zorgen; sneller stroomden de zwakke tranen over haar koude strakke gezicht, terwijl ze niet eens een hand vrij had om ze te drogen.

Maar toen ze hijgend van het haasten het veer bereikte, merkte ze dat het vroeger moest zijn dan ze dacht. De Utrechtsche schuit legde juist aan, over de loopplank kwamen de passagiers uit Alphen en de dorpen aan den Rijn, meest boeren die morgen op den marktdag vroeg in de stad moesten wezen. Met wrevelige onrust bedacht het meisje, dat het zeker nog wel een uurtje zou duren eer het vaartuig gekeerd was en gevuld voor zijn nieuwe reis; ze ging wat opzij om den dunnen stroom van reizigers voorbij te laten; dicht bij de plaats waar ze stond brandde een olielamp op een staak en verlichtte de in zichzelf gekeerde gezichten van huiverend zich voorthaastende menschen, die het veilige roefje van de schuit

werden uitgedreven in den kouden najaarsnacht.

Opeens viel een groote schaduw over haar heen en met een schrik-schok die als een verlamming in haar beenen schoot, hoorde ze een verbaasde stem haar naam zeggen: 'Zijt gij het nicht? Wat doet gij hier, Miebetje?' Vóór zij in het naar haar toegenegen gelaat durfde zien, wist zij wie het was die de woorden sprak, wiens hand zich zwaar legde op haar arm. Aan den zalvend-plechtigen stemklank herkende ze haar neef Henrik de dominee, deftig en waardig met zwarten steek en hooge witte stropdas, en opeens voelde ze een wilde woede jegens hem, leek het haar, dat *hij* de oorzaak, de aanstichter van al het verdriet was, dat ze in het huis van haar oom had beleefd... Hoe kwam hij hier als een kwade geest op haar weg juist op het oogenblik dat ze haar vrijheid zou veroveren! Dan herinnerde ze zich... ach, dom was ze geweest om de Utrechtsche schuit te kiezen; ze had kunnen weten, dat ze kans liep hem te ontmoeten. Want in den huize Coornvelt was de laatste dagen geheimzinnig gefluisterd, dat de jonge dominee op vrijers-voeten ging, hij dong naar de hand van jongejuffer Dermout, de oudste dochter van den Professor, en zeker zou hij, zoo de verloving haar beslag kreeg overkomen om zijn bruid aan zijn ouders te presenteeren.

'Hoe kom je hier? Je gaat toch niet op reis? Op dit uur en zonder geleide?' Ze hoorde de booze, autoritaire vragen en wist met verlammende zekerheid dat zij onmogelijk een uitvlucht of een leugen kon bedenken, de overval was zoo onverwacht en volkomen, dat ze zich gewonnen zou moeten geven. De jonge predikant zag snel om zich heen als steeds beducht voor het decorum en zijn goeden naam; welk een indruk zou het maken, wanneer een bekende

hem op deze plaats zag praten met een meisje, dat zonder geleide en met de nachtschuit op reis wou gaan! En pas bij die gedachte drong het tot hem door, dat men stellig bij hem thuis niets van Miebetjes escapade zou weten; wanneer zij met zijn vaders toestemming op de schuit ging, zou natuurlijk een van de mannelijke huisgenooten haar vergezellen. Hij trok haar terzij, zoodat zij buiten den lichtval van de lantaarn stonden. 'Hoe kom je hier?' vroeg hij nog bevelender dan zooeven. 'Sinds wanneer past het voor een jonge dame om in nacht en ontijd zonder geleide bij den weg te zijn?'

Maar die strenge toon dien hij precies van zijn vader imiteerde, joeg opeens haar woede op en tegelijk de vaste wil geen kamp te geven; alle bezwaren had ze overwonnen en nu nóg zou haar plan mislukken door dien huichelachtigen dominee?

Ze wrong haar arm los. 'Ik hoef u geen uitsluitsel te geven, neef,' zei ze zoo kalm en hooghartig als ze kon. 'U ziet, dat ik op reis wil en het tijd voor me is om aan boord te gaan.'

Hij greep haar pols nog vaster. 'Je bent weggeloopen, je bent hier heimelijk en wie weet met welk doel! Het is Gods wil, dat ik op je weg kom, nog juist intijds om je van verderf en ondergang te redden.' Reeds greep zijn andere hand naar den reiszak, dien ze krampachtig omklemde. 'Je gaat met me mee!' beval hij ruw. 'Wie weet hoezeer ze thuis al in onrust over je zijn. Nog kortelings heeft mijn vader zich over je lichtzinnig en opstandig gedrag beklaagd, is dit je dankbaarheid voor alle weldaden die je van hem ondervonden hebt?'

Maar nu kwam er een fel verzet in haar tengere lichaam, dat hij trachtte voort te duwen door den druk van zijn hand; ze keerde zich plotseling naar

hem toe, zich op de teenen heffend om dicht bij zijn strenge, toornige gezicht te zijn. Wanhopig greep ze de eenige kans op bevrijding, het eenige dat haar zwakke vrouw mácht gaf over den sterken dwingenden man: ‘Als je mij niet laat gaan... als je dúrft om mij te dwingen...! Ben je soms vergeten wat ik je eens gezegd heb, wat ik zou verraden als je ooit waagde mij een handbreed in den weg te leggen? Als je mij dwingt om met je terug te keeren, zal ik het vertellen... aan allemaal, aan je vader, aan je moeder en aan de vrome joffer die je vrijen wilt... dan zal ik precies vertellen, wat er die nacht op je kamer gebeurd is...’

Er was een stilte na haar heesch gefluisterde woorden, een stilte waarin ze zijn heftig ademen hoorde en tegelijk het donkere geheimzinnige waterklotsen tegen de schuit. En dan voelde ze, met een intense spanning alsof het ging om haar lijfsbehoud dat zijn greep om haar hand verslapte: schuw haar oogen heffend, zag ze hoe hij op haar neerkeek met een mengeling van angst en minachting als ze nooit nog in mannenoogen had gezien. En dan zei hij een woord uit het diepst van zijn hart terwijl zijn oogen vol donkere woede boorden in de hare: ‘Feeks!’... en ze hoorde haar eigen onheilspellenden, triomfanten lach, terwijl hij haar losliet en zich omwendde en haastig begon voort te stappen in de richting van de stad.

Maar toen een kwartier later de schuit werd losgestooten om zijn geruischlooze tocht door het donkere water te beginnen, toen zij op de voorplecht stond en de lichten aan den wal langzaam weg zag wijken, klonk dat woord vol minachting en hoon aldoor smalend in haar gedachten. En met een heimwee, dat zij niet wilde, waartegen ze vergeefs vocht,

dacht ze weer aan het huis, dat ze verlaten had, aan de avondlijke kamer en de stille vrouwengezichten rond het spiegelend tafelblad onder het rustige, goudige schijnsel van de lamp... Het was of ze den geur van het vertrek weer rook, den geur van menschen, tabak en doove kolen, of ze Koosjes naald door het grove keper hoorde piepen en de veeren pen hoorde krassen in oom Coornvelts hand. Hoe begon ook weer dat vers, dat hij haar den dag van haar komst geschonken had... Het Geweten...? Neen, neen, zij had geen berouw... zij móést haar vrijheid veroveren, zij kon niet als de nichtjes haar leven lang gedwee en onderworpen zijn... zij wóú geen geminachte huissloof worden als nicht Pietje... Maar het beeld van het veilige, besloten huis, den kring van rustige gezichten bleef haar kwellen met smartelijke duidelijkheid; om haar heen was de wijde, wijde wereld donker en vijandig, nergens was een veilige schouder om haar hoofd aan te verbergen, nergens wachtten een paar armen om haar teeder en veilig te omvatten.

Vrij was ze... maar troosteloos eenzaam... en klein van moed.

EINDE VAN HET EERSTE BOEK.

Tweede boek 1872

Hoofdstuk X Moeders en dochters

MEVROUW Sara Berkhout stond voor den grooten vergulden, met lofwerk kwistig versierden spiegel in haar salon en hief zich op de teenen om zooveel mogelijk van haar nieuw toilet van ‘Bismarck-sombre’ in het oog te krijgen. Zij was klein en dik, en door den hoogen schoorsteen - steeds een doorn in haar oog bij de overigens zoo modieuze inrichting van het vertrek - kon ze in den spiegel slechts het bovenste deel van de japon zien, de wijde openvallende mouwen met een reeks volants, de puntige en zeer strak zittende taille met de vier rijen glazen knoopjes en de geplooide ruche in de bescheiden halsopening, die met een broche-met-haar, - een erfstuk van haar moeder - was gesloten. Maar de omvangrijke rok met de vele strooken en de groote ‘tournure’ kon ze, hoe ze ook draaide, niet in het oog krijgen; haar handen voelden naar het

groote uitsteeksel onder aan haar rug en haar nog gladde voorhoofd rimpelde, al had haar dochter Cateau, de handige naaister van het ingewikkeld kleedingstuk haar verzekerd, dat zulke groote tournures de mode waren en ze in den Haag en aan het Hof nog veel grooter werden gedragen; men kon in het deftige maar stijve Leiden niet te voorzichtig zijn met de keus van kleeren.

Mevrouw Saartje wist dat zoo dadelijk op haar wandeling door de stad tal van bekenden haar nieuwe japon zouden zien en den omvang van haar tournure becritizeeren; ze wist bovendien, dat zij en haar dochters den naam hadden zich te kleeden boven haar middelen en ze wist ook dat elk nieuw kleedingstuk onvermijdelijk een onaangenaam gesprek met haar man, den gepensionneerden Majoor Berkhout ten gevolge had.

Majoor Berkhouts eega zuchtte, haar heldere bruine oogen, die nog altijd het nieuwsgierig-gretige van kinderoogen hadden, verdoften zich terwijl ze zich afwendden van het voldoening gevend beeld in den spiegel en het vloerkleed beschouwden, dat zoo vaal en het meubeltrijp, dat zoo versleten was. Het bleek geen kleinigheid om vier volwassen dochters in deze dure tijden ‘aan den man te brengen’ en zoo gunstig mogelijke kansen voor een goed huwelijk te geven; al naaiden Coba en Cateau met smaak en handigheid haar eigen kleeren, alleen al de aanschaf van die tallooze ellen stof en zij en kant kostte oneindig meer aan speldengeld dan haar man voor zijn schaar van vrouwen beschikbaar stellen kon.

Nogeens zuchtte mevrouw Berkhout, terwijl ze zich de nauwe glacé handschoenen aan de dikke vingers begon te schuiven; het was zoo prettig om een beetje goed gekleed te wezen, om tenminste in dat ééne

opzicht niet bij haar rijke familie achter te hoeven staan... En het was zoo prettig zelfs voor een deftige vijftigjarige dame om zoo nu en dan nog eens heimelijk iets te doen waarvan ze wist dat het verkeerd was... Wonderlijk, hoe een mensch in sommige dingen altijd een kind bleef. Misschien kwam het ten deele doordat zij sinds jaren weer woonde in het huis waarin ze haar jeugd had doorgebracht, dat door Berkhout na den dood van haar moeder in '67 voor een prijsje gekocht was, maar wanneer zij een nieuwe japon droeg waarvan het goed nog onbetaald was of als ze uitging op een uur, dat zij eigenlijk toezicht op de meiden behoorde te houden, had Sara Berkhout altijd weer hetzelfde opgewonden, popelend-prettige gevoel waarmee ze als kind ongehoorzaam aan haar strenge ouders durfde zijn. En wanneer zij als nu op een mooien zonnigen dag ging wandelen, alle dagelijksche zorgen van zich afschoof en haar kleine welgekleede gestalte in de glanzende vensters van het deftige Rapenburg weerspiegeld zag, had zij nog, als toen ze achttien was, het vaag besef dat er iets heerlijks gebeuren ging en het leven groot en boeiend en romantisch was, dat zij eigenlijk bij vergissing de vrouw van den braven maar suffen Berkhout was geworden en nog voor een groot, geweldig avontuur was voorbestemd.

Zij zette haar kleine platte hoedje op het omvangrijke blonde kapsel - niemand meende zij in naïef vertrouwen kwam bij haar jong en blozend gezicht op het idee dat ze zich verfde - en na een laatsten keurenden blik in den spiegel, schikte ze haar sleep naar de regelen der kunst in de linkerhand en opende met de rechter de voordeur.

Een kleine vlugge meisjesgestalte kwam juist de hardsteenen stoep opgewipt.

‘O dag tante Sara, zijn de meisjes boven op haar

kamer? Mag Betsy of Cateau vanavond met ons mee naar het Nut? We hebben twee extra kaarten nu de Spreker bij papa en mama logeert; Cateau zei, dat oom van 't jaar geen lid meer was en ze het zoo jammer vond om meneer Beets niet te kunnen hooren...'

Beleefd trad Clara Coornvelt terug om haar tante naar buiten te laten treden. Had het kind gezien, dacht mevrouw Berkhout, hoe heet haar het bloed naar de wangen was geschoten? Wat hoefde Cateau die flapuit aan Davids dochter te verraden, dat zij geen lid meer waren van het Nut? Haar blik ging naar het kleine blonde meisje in haar dure blauwfluweelen door bont omzoomde kleeren met een fellen boozen steek van jalouzie. Dus wéér hadden David en zijn vrouw den Nuts-lezer ditmaal den beroemden en gevierden dominee Beets te gast, weer zouden zij na de lezing een souper geven in hun groote mooie huis en wéér waren zij en Berkhout daar niet op genoodigd.

In één slag was het met Sara's prettig blijmoedige stemming gedaan, van bittere, jaloersche vernedering liep haar hart over.

'Ga maar naar boven en vraag het de meisjes zelf,' zei zij kortaf tegen het nichtje, terwijl zij de stoep afstapte en haar kleine parasol opende voor de al scherpe Maartsche zon; zij voelde Clara's oogen in haar rug, Clara's aandacht voor haar weidsche strooken en draperieën van Bismarck-sombre... maar zij voelde geen trots of voldoening meer, straks zou het meisje thuis vertellen, dat tante Saar alweer een nieuwe japon aanhad en zij kon zich voorstellen hoe haar schoonzuster Aleida de smalle lippen op elkaar zou knijpen en spottend lachen...

'O,' dacht ze opeens in vertwijfeling, 'had ik het maar gedurfd dertig jaar geleden om weg te loopen

met Miebetje Sylvain...! Wat had ik een kansen gehad... wat had ik een voornaam huwelijk kunnen doen en wat zou ik allemaal hebben gezien en beleefd, in plaats me hier in dit kleine nest te zitten verkniezen... en getrouwd te zijn met een ouden suffen man, die niet eens geld genoeg heeft om te leven zooals het voor zijn stand past...!' En haar nog altijd vaardige fantasie bedacht, hoe zij zou zijn teruggekomen als een deftige adellijke douairière, door al haar familieleden en kennissen bewonderd en benijd om haar onmetelijk fortuin... hoe zij schitterende feesten zou geven en welk een voorname huwelijken zij haar dochters zou laten doen... Zij schrok op uit haar gepeins, toen de bakker-van-den-hoek die onder den luifel van zijn huis een luchtje stond te scheppen haar onderdanig groette; zij had hem de vorige maand niet betaald, doch het geld besteed voor net zoo'n nieuwe bloementafel van gevlochten ijzer in haar salon, als ze bij haar zuster Wijsman gezien en bewonderd had en ze zag deze maand met geen mogelijkheid kans om het achterstallige in te halen...

Zij was haar zorgen echter weer vergeten toen zij den schelknop van haar zusters huis op de Hoogewoerd overtrok. De lentezon scheen uitbundig over het grijze plaveisel en het was het uur waarop de dames wandelden, zoodat Saartje tal van bewonderende en keurende blikken naar haar nieuwe barège had gezien. Ze nam haar sleep een ietsje hooger in de hand, en opnieuw vergenoegden zich haar gedachten met de kleine belangen van haar nauw omkringde leventje. Dat mevrouw Immerzeel haar daareven het eerste had gegroet hoewel ze de vrouw van een kolonel was, en wat Keejetje wel zou zeggen van het feit, dat Louis Coornvelt David's eenige zoon den da-

tum van zijn examen wederom had verschoven.

Dan had ze een blik van technische waardeering voor de stoep waarop ze stond; Keejetje maakte zich den naam waardig de netste huisvrouw van Leiden te zijn! Hoewel het spreekuur van den dokter nauwelijks kon zijn afgeloopen, was de stoep alweer smetteloos rein geschrobd en glom de belknop of er den ganschen dag nog geen hand aan geraakt had. In de vestibule lag een werkster op haar knieën te dweilen en in de gang bevonden zich alle stoelen van de wachtkamer, die elken middag na het spreekuur van den dokter, grondig 'gedaan' werd.

Kea Wijsman stond daar op het werk toe te zien; ze keerde haar stille, bleeke gezicht onder het spierwit haar en het kleine mutsje van fijne zwarte kant naar haar zuster toe en begroette haar met haar moeden wat nerveuzen glimlach; zij geleek naast Saartje dikke blozende beweeglijkheid een oude vrouw. Dan traden de beide dames in de voorkamer links aan de straat waar het aangenaam schemerig was na het schelle zonlicht buiten; een groote, hooge kamer, waarvan de kostbare deftigheid Saartje altijd weer imponeerde, en waar alle meubels, het dozijn stoelen, de sofa en fauteuils, de vensterbank-kussens en de trepieds, in den loop der jaren door Keejetjes nijvere vingers met tapisseriewerk bekleed waren. Daar de oudste stoelen al weer begonnen te slijten voor de nieuwste gereed konden zijn, kwam er aan dit werk als aan dat van Penelope nooit een einde.

Lize de jongste dochter der Wijsmans zat met een boek in de breede vensterbank en terwijl de zusters zich in de fauteuils ter weerszij van het raam zetten, stond zij op om bankjes onder hun voeten te schuiven en om een karaf met madeira en een blad met glazen uit de kast te krijgen.

‘U hebt ma in een gewichtig werk gestoord,’ zei zij lachend tot haar tante, ‘er is een boer met schurft op het spreekuur geweest, nu was ze aan het toezien of de meiden wel voldoende schoonmaak houden!’

De moeder kreeg een kleur, terwijl ze een handwerk uit haar naaitafeltje nam en een draad uit haar voorraad wol zocht.

‘Je mama heeft groot gelijk,’ zei Sara Berkhout, die den toon van het meisje ongepast vond, al meende ook zij in haar hart, dat Keejetje het schoonmaken en reinhouden van het huis schromelijk placht te overdrijven.

‘In een doktershuis kan men zoo precies niet zijn,’ zei des dokters dochter met een tuiten van haar rooden wilskrachtigen mond. Zij was een mooi meisje, groot en forsch en ouder lijkend dan haar twintig jaren, haar gezicht had de fijne trekken van de moeder en de vitaliteit van den vader; onder een overvloed van donkerblond ver uit het gezicht gekapt haar stonden de grijze oogen pienter en ietwat uitdagend, en al had zij de manieren van een gedweeë, welopgevoede en beleefde jongedame, in den toon van haar stem en de keus van haar woorden was menigmaal een nuance van overmoed en spot, waarover de zusters en vriendinnen van haar moeder bedenkelijk het hoofd schudden, overtuigd dat deze jonge dochter door haar vader verwend en door haar moeder heimelijk gevreesd werd.

‘Tante, vertel u eens...’ maakte ze zich meester van het gesprek, nadat haar moeder met haar zachte en ietwat slepende stem over de naderende bevalling van Constance, haar oudste dochter in Indië en over de kinkhoest van de kinderen van Agatha, haar tweede dochter had gesproken, ‘wie van de meisjes gaan er vanavond naar het Nut? Weet u, dat

het een verbazend interessante lezing worden zal? Over de emancipatie van de vrouwen zal meneer Beets spreken, dus dat is net iets voor Betsy en Cateau. Maar is het waar, dat oom en u als lid hebben bedankt? Wat zou me dat voor hen spijten! Het Nut is tegenwoordig juist zoo goed en voor ons meisjes de aardigste uitgang van heel de winter...'

'Als er over de emancipatie van de vrouwen wordt gesproken, vind ik het volstrekt niet geschikt dat Cateau en Betsy er heen gaan,' redde tante Sara zich met waardigheid uit het netelig net van vragen. 'Er wordt tegenwoordig al meer dan genoeg over dat akelige onderwerp gepraat en geschreven en hoe minder jullie jonge meisjes er van hoort hoe beter.'

'Maar meneer Beets is er natuurlijk tégen,' viel Keejetje haastig en met nadruk in; 'daarom dacht ik... dachten Wijsman en ik juist, dat het heel goed zou zijn voor Lize en... en sommige andere meisjes om er heen te gaan... Zoo iemand, dan zal het dominee Beets gegeven zijn om onze dochters op de plicht van ware vrouwelijkheid te wijzen...'

Lize's mond had zich weer spottend getuit, haar moeder gebogen over haar borduurwerk zag het niet, de tante des te beter.

'En dat is waarlijk niet onnoodig,' zei zij heftig, 'wat hebben jullie meisjes tegenwoordig niet een veel makkelijker en prettiger leven dan wij vroeger en inplaats dat jullie je er dankbaar voor toont en gelukkig vroolijk bent, lijkt het wel dat er hoe langer hoe meer onvree komt. Dacht je Lize dat wij, je moeder en ik, in onze meisjesjaren ooit op een week-dag met een boek mochten zitten? Dat wij naar partijtjes en naar de comedie mochten of als we zin hadden een uurtje met elkaar konden gaan wandelen? Toen ik zoo oud was als jij, was ik nog nooit verder

dan met de schuit naar den Haag geweest, terwijl jij al met je ouders een reisje langs den Rijn hebt gemaakt, en je oom David zijn Claartje zelfs mee naar Brussel heeft genomen! Wij in onze jeugd hadden de gansche dag zorgen en plichten en toch lijkt het me... wat zeg jij Kee, dat wij blijmoediger en tevredener waren dan onze dochters tegenwoordig.'

Lize Wijsman trok de fijne wenkbrauwen omhoog en streek het zwarte blonde haar naar achteren met een loom gebaar. 'Misschien hebt u gelijk,' zei ze peinzend en haar gewoonlijk zoo scherpe en pientere oogen werden droomerig en melancholiek, 'misschien was het veel gelukkiger om, zooals ma en u vroeger, den heelen dag zorgen en plichten te hebben dan een overdaad van vrije tijd zooals wij, waarin je niet weet wat je moet beginnen.'

Weer vloog een snelle blos naar Kea Wijsmans fijne bleeke gezicht. 'Er is altijd werk genoeg voor een dochter in haar moeders huis,' zei ze, 'al is het gelukkig niet meer het grove werk dat wij vroeger moesten doen. Er is altijd toezicht op de booien te houden en te naaien en te borduren, waarom probeer je bijvoorbeeld nooit om je eigen kleeren te maken zooals Coba en Cateau zoo keurig doen?'

'Waarom zou ik, als vader mij geld genoeg geeft om een naaister te betalen?' meende Lize met een driftigen schouderschok, maar ze begreep te gelijk, dat haar woorden grievend moesten zijn voor tante Sara en voegde er met haar vroolijken meisjeslach bij: 'Ik zou er bovendien niets van terecht brengen tante Saar, ik ben gruwelijk dom met de naald en alleen maar handig met verband en pluksel. Als ik maar een jongen was... als ik maar in de plaats was van Willem en hij in de mijne... dan werd ik dokter... ik wéét, dat ik een goede dokter zou zijn, dan werd

ik vaders compagnon en later zijn opvolger zooals hij zijn vader heeft opgevolgd... en die zijn vader weer... al vijf geslachten lang zijn de Wijsmans dokters en heelmeesters geweest, maar die suffert van een Willem beweegt hemel en aarde om niet te hoeven studeeren en schilder te mogen worden!'

Haar moeder was opgestaan om de glazen vol te schenken en uit den zilveren trommel beschuitjes te presenteeren en bij de tafel, waar ze de glazen opwreef met een fijnen linnen doek, trok ze dadelijk partij voor haar eenigen zoon: 'Willem voelt nu eenmaal niet voor het doktersvak, hij heeft een afkeer van bloed en ziekte en narigheid, hij weet zelf het best, dat hij nooit een goede dokter zal kunnen zijn.'

'Des te afschuwelijker dat ik maar een meisje ben!' viel de dochter heftig uit, 'en gedoemd ben m'n leven door te brengen met kopjes wasschen en stof afnemen en later met kinderen te verschoonen...'

'Nu is het uit, Lize!' beval Kea Wijsman met plotselinge autoriteit, 'je weet, dat je vader en ik zulke boutades niet verkiezen te hooren. Het is Gods besluit dat je als een zwakke vrouw ter wereld bent gekomen, en als God het wil, zul je trouwen en kinderen krijgen zooals de eenige en hoogste bestemming van ons vrouwen is. Ik begrijp waarlijk niet wat voor een geest er de laatste tijd in jullie meisjes komt gevaren. Dat is Cateau en Coba, dat ben jij en zelfs die kleine Claartje Coornvelt, die er zich openlijk over durven beklagen, dat ze 'maar meisjes' zijn! Het komt omdat jullie allerlei boeken lezen waarmee meisjes niemendal te maken hebben dat je je vrouwelijke plichten vervelend en eentonig gaat vinden!'

Sara Coornvelt nipte met genot aan haar madeira.

Het gesprek tusschen moeder en dochter interesseerde haar allang niet meer. Ze wist natuurlijk wel, dat ook haar eigen kinderen zoo nu en dan dergelijke dwaze theorieën verkondigden, maar achtte het glad verkeerd daar zooveel notitie van te nemen als haar zuster thans deed. Als er maar eerst een vrijer daagde was het met al die malle ideeën immers vanzelf uit. Had Sophia, haar oudste, niet het plan gekoesterd om voor schooljuffrouw te gaan studeeren zoodra ze meerderjarig zou zijn? Nu was ze geëngageerd en dacht over niets anders meer dan over uitzet en meubels... nu zou ze Evert Immerzeel niet eens durven vertellen van die zotte blauwkouserij! Haar aandacht keerde zich naar het kostelijke zilveren blad dat Keejetje op het tafeltje voor haar had gezet. Ze verwedde er wat om, dat het nieuw was!

Het moest toch heerlijk zijn om als haar zuster altijd maar mooie dingen te kunnen koopen zonder je ooit te behoeven bekommeren om dat nare geld; om een rijken man te hebben, die zijn vrouw graag met mooie kleeren en kostbare juweelen zag... een man, die wist wat een vrouw toekwam... Sara had nooit kunnen begrijpen waarom Keejetje zich destijds tegen een huwelijk met den jongen, veelbelovenden dokter zoo fel had verzet; als een meisje eenmaal naar de dertig ging, moest ze nemen wie ze kon krijgen, was alles beter dan de kans een oude vrijster te worden en van je mannelijke familie afhankelijk te zijn!

Zoo had zijzelve ook geredeneerd jaren na haar avontuur met Kees van Doeveren, toen ze aardig opweg scheen om een vaatje zuur bier te worden en de kapitein Berkhout haar een huwelijksaanzoek deed. Hij was knap noch aantrekkelijk, doch bij zijn hofmakerij liet hij meer dan eens doorschemeren dat hij lang

niet onvermogend was. Pas toen ze een paar jaar was getrouwd, vond ze uit dat hij met ongelukkige speculaties een groot deel van zijn kapitaal had verloren en dat hij de weduwe Coornvelt in haar groote deftige huis voor een rijke oude dame had versleten.

Saartje was zonder veel illuzies in het huwelijk getrokken, maar de werkelijkheid had nog heel wat minder gegeven dan haar verwachtingen. Natuurlijk had ze als elke vrouw in het bezit van haar kinderen geluk gevonden, vooral toen zij nog klein waren en nog niet zooveel geld kostten, maar Berkhout had nakomelingschap verwacht noch gewenscht, hij was al te oud geweest om zich nog aan roezige kinderdrukte te kunnen gewennen en zijn zorgelijke aard had van den aanvang af getobd over al die monden, die hij van zijn klein pensioen moest voeden en die lichaampjes die hij moest kleeden; in het gezin met de nog vief-jonge moeder en de vier dochters was hij meer een grootvader dan een vader.

Sara bedankte voor het tweede glas madeira, dat haar zuster haar aanbood; ze begon te overleggen dat het tijd voor haar werd om heen te gaan, want ze had vergeten boter en vet voor het middagmaal uit te geven, toen ze het koetsje van den dokter stil zag houden voor het huis.

‘Daar is vader!’ riep Lize verheugd en zij sprong op om hem tegemoet te gaan. Keejetje had haar tapisseriewerk weer opgenomen, maar haar aandacht bleef merkbaar bij de geluiden in de gang bij de zware, ruwe mannenstem en het lachende gepraat van het meisje.

Willem Wijsman de zestigjarige geleek nog merkwaardig veel op den pas afgestudeerden dokter, die den ouden Coornvelt in zijn ziekte had verpleegd, die Coornvelt's mooie dochter had gevrijd

en met zijn bloedzuigers zulk een doodschrik op het lijf joeg. Hij had nog hetzelfde roode, goedmoedige gezicht en dezelfde drukke hoekige gebaren, zijn haar, dat nog in een dikken bos overeind op zijn hoofd stond, was van geelblond geelgrijs geworden en daar hij een heftig tegenstander van de zotte moderniteit van het tandenpoetsen was, pronkte hij graag met zijn sterke, gave, nog prachtig witte tanden. In zijn mooie, keurig precieze huis liep hij nog als vroeger met een jas, die vol vlekken zat en met ouderwetsche hoog-gepunte boorden, die aan zijn eene oor hooger dan aan het andere, maar aan allebei de kanten verre van schoon waren; en nog steeds rook Keejetje de stille geresigneerde bij zijn binnenkomst de ondefinieerbare lucht van ziekte en zieke menschen.

'Wel Sara, huisvrouw van Abram,' begroette hij luidruchtig de ronde gezellige schoonzuster, die een wit voetje bij hem had, 'kom je mijn vrouw eens vertellen dat ze met dit mooie weer niet de gansche dag in huis moet blijven? Ik durf er wat om te verwedden, dat ze weer een kamerdag of een groote schoonmaak heeft! Moest ze zich niet schamen om zoo wit te zien naast jou blozende gezondheid? Frissche lucht, een goed glas wijn en een lavement op zijn tijd zijn de beste medicijnen.'

Hij schonk het madeira-glas, dat hij met een ietwat bevende hand naar zijn mond had gebracht opnieuw vol, en grabbelde met zijn dikke breede vingers in het trommeltje beschuitjes. Zijn vrouw zag even op van haar werk en weer voor zich. 'En weet je al,' ging hij luidruchtig voort met een knipoogje naar zijn dochter, die weer in de vensterbank had plaats genomen, 'dat Keejetje vanavond met een oude vlam van haar gaat soupeeren? Met de beroemde dominee Beets, die haar in zijn studententijd een minnedicht

heeft gewijd, dat ze mij haar wettige gemaal natuurlijk nooit heeft durven toonen? En waarvan ik nòg niet weten zou als zwager David het niet aan zijn Claartje en die het aan onze Lize verraden had! Dat zal straks tusschen die twee een merkwaardig weerzien zijn!'

'Je moest je schamen, Wijsman!' zei Keejetje verontwaardigd en heel rood, maar de dokter proestte als een stoute jongen en propte zijn mond opnieuw vol met beschuitjes. 'Jullie gaat toch ook?' vroeg hij zijn schoonzuster, toen ze tegen haar gewoonte gansch niet op zijn grap reageerde; en hij begreep pas welk een dubbele onhandigheid hij had begaan toen zij spits riposteerde: 'Nee, wij zijn niet gevraagd, wij zijn blijkbaar niet deftig en niet rijk genoeg voor Davids fijne kennissen.'

'Wij zijn gevraagd omdat Wijsman oud-bestuurslid van het Nut is,' poogde Keejetje te vergoelijken; 'Aleid zei me, dat het allemaal officieele invitaties zijn en meer dan zestien kan ze er in haar eetkamer niet plaatsen...'

Maar Sara was haastig opgestaan, weer voelde ze de machtelooze, woedende jaloerschheid, die opeens alles voor haar verbitterde en verpestte, haar alle levensvreugde en levensmoed ontnam. Morgen zou heel Leiden weten, dat zij niet op de partij van de Coornvelt's ter eere van Nicolaas Beets gevraagd was, morgen zouden al haar kennissen haar beklagen of belachen...'

'Als ik m'n zin had,' bromde de dokter met zijn mond vol, 'zagen ze ons ook niet op die poppenkasterij,' maar Lize riep verontwaardigd: 'Niets van waar pa, u bent wat benieuwd om de beroemde meneer Beets te leeren kennen en u hebt beloofd hem te vragen of hij wat in mijn album schrijven wil...'

'Als je toch naar huis gaat Saar kan ik je wel met

het koetsje brengen,' trachtte Wijsman goedhartig zijn onhandigheid te herstellen. 'Lize, meid, sla gauw je burnous om en zet een hoed op, ik wil je mee hebben naar Zoeterwou, daar is een boer met koudvuur die ik moet snijden...'

'Wijsman!' Zijn vrouw wierp haar handwerk neer met seen heftigheid, die vreemd contrasteerde met haar gewoonlijk zoo kalm-beheerschte bewegingen. 'Je kunt Lize niet meekrijgen, ik heb Lize noodig en ze moet bovendien nog nieuwe strikken naaien op haar japon voor vanavond... Wat jij van haar wilt is geen werk voor een meisje, een meisje hoort bij haar moeder thuis, ze hoort geen weet te hebben van akelige wonden en van zieke menschen!'

Lize was de kamer al uit, haar hooge luide sopraanstem zong door het huis, terwijl ze de trap op naar boven vloog en de dokter ontweek den boozen blik van zijn vrouw. Opnieuw schonk hij zich een glas madeira in en sloeg het met een gulp naar binnen, dan trok hij zijn schoonzuster in het dilemma: 'Of het niet bovenste best is als een meisje voor ze trouwt, wat van ziekte en verwondingen te weten komt! Dat ze niet met scheeve handen staat als de nood aan den man komt of flauw valt als ze een bloedende snee ziet! Wat zeg jij Saar, is het geen malligheid van Kee om zich daar zoo tegen te verzetten?'

'Kee had zelf altijd zoo'n angst voor bloed,' vergoelijkte de zuster met een blik naar het bleek-ontstelde gezicht vóór haar; 'maar kwaad kan ik er niet veel in zien. Lize klaagde daarnet nog over verveling en gebrek aan bezigheid en beweerde, dat ze dokter zou willen worden als ze een jongen was...'

'Juist daarom...' Keejetje had zich weer op haar stoel bij het venster gezet en boog zich weer over haar handwerk als schaamde ze zich plotseling over haar

uitbarsting van heftigheid. ‘Wijsman moet het natuurlijk weten, hij is de baas in huis... maar ik zie er geen heil in... veeleer een gevaar, een veel grooter gevaar dan jullie denken!’

Toen het koetsje met den dokter en Saartje achterin, en Lize op de smalle voorbank was weggerateld over de keien, legde Kea Wijsman opnieuw haar werk terzij; en met schuwe, haastige bewegingen of ze iets ongeoorloofds deed, haalde ze een doek te voorschijn en begon de stoelleuningen en het tafelblad af te wrijven, al de plaatsen zorgvuldig schoon te maken, die de dokter met zijn breede, roode vingers had aangeraakt. Dan ging zij met de zilveren trommel naar den brandenden haard en liet de beschuitjes waartusschen hij gegrabbeld had, in den vuurgloed vallen, ze tuurde naar het verschroeien en verschrompelen van het deeg met een vreemd lachje van genot op haar meesttijds zoo stil-zachtmoedige gezicht. Dan schelde zij en liet een blik en veger brengen en stond streng en gespannen toe te zien, dat het vloerkleed, van de deur tot aan de tafel bij het raam, door de werkmeid, op haar knieën, grondig en zorgvuldig geveegd werd.

Toen Sara Berkhout uit het dokterskoetsje stapte en de hardsteenen stoep van haar huis opliep, zag ze haar echtgenoot over de andere zij van het Rapenburg naderen. Hij liep als altijd schuifelend en gebogen en meer dan het zielig hulpbehoevende van zijn bewegingen, trof haar het onverzorgde van zijn te wijde, versleten uniform, het triestig tobbende van zijn mager gezicht met den tandeloozen mond en de als uitgebluschte oogen... ‘Wat is hij oud... hij kon mijn vader zijn...’ dacht ze bitter, want daareven had ze haar eigen gestalte in het venster van haar salon weerspiegeld gezien, haar gezicht,

blozend en opgewekt na de grapjes van den dokter in het rijtuig en haar bewegingen zoo vlug en kwiek als van een jong meisje. Hij bemerkte haar pas toen hij steunend op zijn stok de stoep opkwam. ‘Waar ben je geweest?’ vroeg hij met zijn gewone achterdocht. ‘Het heeft de heele middag aangebrand geroken en de booien hebben uit het raam gehangen en gegekt met de tuinman van hiernaast in plaats van haar ‘werk te doen... hoe kan een vrouw behoorlijk haar huis besturen als ze elken middag bij den weg loopt?’

Hij trok omslachtig zijn sleutelbos te voorschijn en draaide het deurslot open. Zij gaf geen antwoord op zijn boutade, in haar jeugd had zij de wijze levensles geleerd die ze in haar huwelijk had meegenomen, dat een goede huisvrouw haar man niet anders dan in gedachten tegenspreekt; ze liep snel voor hem uit en zette in de salon met de rood damasten meubels haar hoedje af.

‘Er is daarstraks een kist gebracht van het Amsterdamscbe veer,’ begon hij opnieuw op zijn zeurigen, klagenden toon, ‘de meisjes hebben een leven als een oordeel gemaakt toen ze hem naar boven droegen. Wat kan dat wezen? Je hebt toch weer geen dingen gekocht, die we niet kunnen betalen? Wat kan er voor een kist van Sinkel uit Amsterdam komen als het geen koopwaar is?’

Saartje boog een schuldig, blozend gezicht over haar bloementafel, de nieuwe van gevlochten ijzer, die ze betaald had met het geld van den bakker... wat een ongeluk dat Berkhout juist moest zien dat de kist gebracht werd... als hij te weten kwam wat zij had gekocht... op crediet en voor zooveel geld...!

‘Er is vanavond een souper bij David en Aleida,’ poogde ze zijn aandacht af te leiden, ‘ter eere van

Dominee Beets, die op het Nut leest. Ze hebben ons wéér niet gevraagd terwijl Keejet en Wijsman er heen gaan.'

'Een zegen,' meende Berkhout terwijl hij nog altijd met zijn oude versleten kapotjas aan in de deuropening stond, 'als wij gevraagd waren zouen jij en de meisjes weer nieuwe kleeren moeten hebben, weer nieuwe jurken, terwijl jullie kasten vol hebben hangen... en als het regende zou ik bovendien nog een vigelant moeten betalen...'

Sara beet driftig op haar lippen. 'Wat een man!' dacht ze, als zoo honderdmaal na de wrange boutades, die haar volkomen onbewogen lieten, 'wat een man om mee getrouwd te zijn! Als ik met Miebetje was weggeloopen, hoeveel beter was dan mijn leven geweest!' En dan, met de gedienstigheid haar van haar jeugd af als een eerste vrouwelijke plicht ingeprent, trok ze hem zijn jas uit en hing die aan den kapstok en zette het kalotje op zijn grauwe, spaarzame haren.

Er zoemde een wonderlijk geluid door de meisjeskamer boven in het huis toen ze daar een oogenblik later hijgend en blazend van het snelle trappenloopen binnentrad; de groote naaitafel in het midden stond verlaten, maar bij het raam bogen blonde en bruine meisjeshoofden om Jacoba, die over een wonderlijk gevormd voorwerp gebogen zat en met haar snel bewegenden rechterarm het vreemde geluid produceerde.

'O ma, kom gauw! Het is gekomen, het naaimachine! Het is net tooveren, het is gewoon niet te gelooven!' Sophia haar oudste gilde het met een opgewonden stem en een kreet van verrukte blijdschap schalde uit al de meisjesmonden, toen Coba met draaien ophield en een meterlange citroengele strook triomfant in de hoogte hield.

Met vlugge dribbelpassen kwam moeder Saartje naderbij en boog zich op haar beurt over het vreemde toestel, dat in zijn donker binnenste van raadjes en schijfjes een eigen geheimzinnig leven leek te bezitten; weer begon Coba's hand het wiel te bewegen, aan den anderen kant danste een naald heen en weer en langs een nieuwe citroengele strook vormden zich de steken met zoo'n razende snelheid, dat men hun ontstaan nauwelijks volgen kon.

Sara hield haar adem in... ja, dat was werkelijk als een wonder! Eerst had ze niet veel willen gelooven van Cateau's opgewonden verhalen over de wonderen van de naaimachine, het had veel overredingskracht van de meisjes gekost, vóór ze er bij Sinkel in Amsterdam een had durven bestellen...

...Als Coba, de welbespraakte, haar niet had voorgerekend hoeveel werk het zou besparen en hoe het dus met het oog op Sophia's uitzet bepaald onontbeerlijk was... Terwijl ze toekeek met verrukte oogen vergat ze dat het dure toestel nog niet was betaald, en ze zich daareven terwijl ze de trap opklom vertwijfeld had afgevraagd waar ze het geld vandaan zou moeten halen... Volop genoot ze als een kind van een nieuw speelgoed, denkend hoe jaloersch al haar kennissen en al de vriendinnen van de meisjes zouden zijn, hoe ze allemaal naar het nieuwtje zouden komen kijken, hoe er door Leiden verteld zou worden: ‘bij Berkhout hebben ze een naaimachine;s’ en voldaan knikte ze, toen ze Cateau hoorde zeggen: ‘Nu kunnen we onze jurken met vijf en dertig strooken naaien, net als de Koningin op het Hofbal droeg en zooals er verleden week een in de ‘Gracieuze’ stond. Fie kan nu haar lakens met oprijgen en tusschenzetsels nemen, net als Agaath Wijsman aan haar Brusselsch uitzet had...

‘En als we nòg armer worden dan we al zijn,’ meende Coba met haar scherpe, spottende stem, s‘kunnen we met het machien uit naaien gaan en ons brood verdienen...!’

Haar moeder had een snellen blik naar het nichtje Coornvelt, dat tegenover Betsy haar jongste, in de breede vensterbank zat; zou Co nooit begrijpen wat ze moest zeggen of zwijgen? Maar Claartje Coornvelt liet juist een van de gele strooken door haar handen glijden en zei met haar droomerigen, peinzenden glimlach: ‘Wat zullen wij nu veel tijd krijgen voor andere dingen, als de machine het naaiwerk zoo vlug voor ons afmaakt. Wat zullen we nu een tijd krijgen om te kunnen lezen en wat zullen we over veel dingen kunnen gaan denken, nu we niet altijd meer met japonnen en ondergoed in de weer hoeven zijn...’

Mevrouw Sara fronste de wenkbrauwen, de woorden strijd tusschen haar zuster Wijsman en de mooie eigenzinnige Lize kwam haar weer in de gedachten; Keejetje had gelijk, dat het lezen van allerlei geleerde en niet voor meisjes bestemde boeken haar een tegenzin in de vrouwelijke plichten deed krijgen... begon het verwende dochtertje van David ook al mee te doen? En met ergernis hoorde ze het antwoord van haar dochter Betsy, dat kìnd dat nog op de Fransche school ging: ‘Ja, als je bedenkt, dat de vrouwen altijd eeuwen en eeuwen lang alles met haar handen hebben genaaid... dat het bij een vrouw hóórde, dat haar handen altijd met naaiwerk bezig waren... en nu opeens wordt er een machine uitgevonden en maakt onze handen vrij...’

Cateau had het zoemende rad stil gezet; haar spits gezicht met het scherp afgeteekende roode kleurtje was in nadenken verernstigd.

‘En toch is het geen toeval,s’ zei ze, ‘dat de naai-

machine juist nú is uitgevonden. Louis Coornvelt heeft het me laatst nog uitgelegd, dat zulke dingen nooit zooals wij denken toeval zijn... maar evolutie, dat beteekent, dat ze groeien uit de omstandigheden... Tot op onze tijd zijn de vrouwen altijd met dat handen-werk tevreden geweest, ze wisten niet beter of het hóórde zoo, dat de mannen hun hersens leerden gebruiken maar de vrouwen alleen haar handen... De naaimachine is uitgevonden omdat de tijd er rijp voor is...'

Sofie en Coba hadden elkaar aangekeken en proestten het uit: 'Het wapen, dat ons uit onze slavernij zal verlossen!' gilde Co in dolle uitbundigheid. 'Sinds Cateau zoo dik is met je broer, Claartje, worden wij hier opgevoed in de emancipatie!'

Mevrouw Berkhout lachte mee, blij dat de meisjes zelf de zaak in 't malle gooiden. Want het werd haar altijd onheimelijk te moede als ze de dochters, die in haar oog nog nauwelijks meer dan kinderen waren, zoo vreemd hoorde spreken over dingen, die niet in meisjeshoofden pasten; als ze haar kleine Betsy met boeken over voorwereldlijke beesten en allerlei griezeligheden zag, als ze Cateau zoo zwaarwichtig hoorde redeneeren als een oude schoolmatres... Als die wat gewoner was en niet zoo met haar malle ideeën te koop liep, zou ze allang een goed huwelijk hebben gedaan... er was niets wat de mannen zoo afschrikte als een meisje dat 'geëmancipeerd' deed!

'Ma, ik ga vanavond met Evert naar het Nut,' berichtte Sofia, als gold het de gewoonste zaak van de wereld dat ze met haar verloofde en zonder verdere chaperonne naar een lezing ging. Mevrouw Berkhout, hoewel overtuigd dat ze meer dan de meeste dames met haar tijd was meegegaan, schikte zich nooit dan met ergernis in die moderniteit, maar

helaas de meisjes van tegenwoordig waren lang niet zoo volgzaam en onderworpen als in háár jonge jaren... Evert Immerzeel, een veelbelovend luitenant van deftige, hoewel helaas gansch niet gefortuneerde familie, was gelukkig de correctheid in persoon...

Sara Berkhout was naar het venster getreden en keek in den tuin waar het eerste lentegroen over de heesters waasde... De kamer, die thans 'de meisjeskamer' heette, was dezelfde waar vroeger zij en haar zusters hadden gestreken en de wasch gerekt, dezelfde waar zij eens in wanhoop haar verboden liefde voor van Doeveren had beschreid en met Miebetje het plan tot schaking had beraamd, waarvan Kees de lafaard niet had willen weten... Vergeven had ze hem dat nooit, al dankte ze nú den hemel dat ze voor de dwaasheid van die daad was gespaard gebleven... Haar huwelijk met Berkhout was zeker geen lot uit de loterij, maar Berkhout was tenminste deftig en in stand geen haar minder dan haar broer David of haar zwager Wijsman, terwijl van Doeveren hoewel een welvarend wever een burgerman was gebleven, wiens vrouw nog altijd juffer werd genoemd...! Doch haar heimelijke haat aan al wat man was stamde uit die dagen, waarin ze voor het eerst de bittere waarheid had ervaren, dat de heeren der schepping naar wie zij geleerd had in deemoed en eerbied op te zien, geenszins allen vurige en onverschrokken helden waren; dat de 'zwakke vrouw' met meer moed voor haar liefde op de bres durfde staan dan de sterke man...

En Sara Berkhout, nog zoo jong en kwiek voor haar vijftig jaren, voelde zich oud terwijl zij op de kamer van haar meisjes boven in het huis naar de oude tuinpoort tuurde, waarachter ze twee en dertig jaar geleden haar eerste en eenige liefdesavontuur

had beleefd. Zij vónd opeens weer, dat het leven haar niet meer dan een schamel deel had gegeven; jaloersch en triest luisterde ze naar het drukke praten en plannen maken van haar meisjes, de vier die háár leven pas begonnen... een leven, dat zoo oneindig veel vroolijker en prettiger was dan het voor haar en haar zusters ooit was geweest. En toch... tòch was er in de meisjes van tegenwoordig een onvree, een bunkeren naar nog meer vrijheid, naar geleerdheid... toch konden zij zoo onbegrijpelijk klagen over de leegheid, de onbelangrijkheid van haar bestaan...

Hoofdstuk XI De nutslezing

TOT de laatste plaats was de Nutszaal dien avond gevuld. Om den beminden en beroemden dichter en voorganger Beets te hooren trotseerden de leden in drommen den regen, die tegen den avond rijkelijk was beginnen te vallen; en al wat de stad aan vigelantes en brommertjes kon requireeren reed af en aan tusschen de deftige behuizingen van Breestraat en Rapenburg, om de Leidsche Beaumonde te vervoeren.

Dominee Beets had ten huize van zijn ouden vriend en studiegenoot Professor David Coornvelt ‘en familie’ gedineerd; eerst vanavond zou na afloop van de lezing het luisterrijk feestmaal plaatsvinden, waaraan de élite van de Sleutelstad genoodigd was.

Aleida Coornvelt had de lijst der gasten opgemaakt, en David in de ervaring van ruim twintig huwelijksjaren had het wijs geacht daar niet in te

veranderen. Al speet het hem voor zijn zuster, ook hij vond den ouden Berkhout in zijn valige versleten uniform geen familielid waarmee men op een groote deftige partij voor den dag kon komen, terwijl Aleida Saartje nu eenmaal niet uit kon staan, en het beter was haar toch al niet standvastig humeur op een dag als deze niet te prikkelen...

Professor Coornvelt had overigens ook heden weer alle reden om over de leidster van zijn huis tevreden te zijn. Aleid mocht prikkelbaar en heerschzuchtig wezen, zij was een voortreffelijke gastvrouw en de illustere gast had zich het licht maar uitgezocht diner dan ook zeer wel laten smaken. En aan den intiem gezelligen disch met zijn statige, minzaam-deftige vrouw, zijn mooie dochtertje en zijn knappen, hoewel zwijgzamen zoon, had David Coornvelt weer als vroeger zoo vaak de glorie gevoeld van den man wien alles in het leven naar den wind ging, de glorie van bekend, gezien en rijk te zijn, een der eersten in zijn stad, hij, die zijn carrière als een fortuinlooze jurist was begonnen; en volmondig had hij den ouden studievriend toegestemd, toen die in een korte tafeltoast naast Gods zegen der huisvrouw de eer gaf van het zichtbaar geluk dezer hem dierbare familie.

Het koetsje van zijn zwager Wijsman bracht David met den spreker tijdig naar het Nutsgebouw, Aleida en Claartje zouden in een vigelant te zamen met Keejetje en Lize gaan; hoe stak het den Professor op dezen glorieuzen avond, dat hij nog steeds geen eigen koets bezat... zijn altijd rusteloos-eerzuchtige gedachten gingen naar de aanstaande verkiezingen... de groote kans op den ministerzetel, waardoor het houden van equipage volstrekt noodzakelijk zou worden...

‘O hij is zoo'n aardige, lieve man!’ vertelde

Claartje Coornvelt verrukt aan haar nichtje Lize, terwijl zij samen op de smalle voorbank van het rijtuig, met moeite plaats vonden voor haar tarlatannen jurken met de groote tournures, ‘hij heeft me geplaagd, dat hij straks naar mij zal zien of ik wel goed en aandachtig luister en dat hij, alleen als hij over me tevreden is, wat in mijn album schrijven zal.’

Aleida, even omvangrijk in groen moiree als haar schoonzuster in zwart Mozambique, deed met haar slepende wat nasale stem haar beklag over de booien.

‘Er zijn tegenwoordig geen goede meiden meer,’ klaagde zij, ‘ze hebben geen zorg en geen plichtsbesef meer. Jansje denkt maar alleen aan haar vrijer en durfde me een boos gezicht te toonen, omdat ze vanavond niet uit kan gaan.’

Keejetje stemde volmondig toe, ook zij had klachten; werken, echt netjes en zindelijk zooals vroeger thuis door de meid werd gewerkt, kreeg je van de tegenwoordige booien niet meer gedaan... ‘Waar zou het toch aan liggen?’ vroeg ze zich verwonderd af en Aleid wist stellig bescheid: ‘Dat komt omdat er tegenwoordig veel te veel notitie van dat soort van menschen genomen wordt en ze in boeken en couranten worden beklaagd en als stakkers voorgesteld. Vroeger moesten de meiden veel harder werken voor veel minder loon en nooit hoorde je ze klagen...’

Voor Aleida als vrouw van den President waren op de voorste rij van de ‘dameskant’ twee stoelen gereserveerd. Claartje zocht met Lize en Cateau Berkhout die haar in de vestibule had opgewacht, langs de al volle rijen; ze móést een plaats vinden waar ze den lieven dominee goed zou kunnen zien.

Ze zaten nauwelijks en waren nog bezig haar rokken op de smalle stoelen zoo goed mogelijk te schikken, toen de deur van de bestuurskamer open

ging en Professor Coornvelt als Voorzitter van de afdeeling den spreker binnenleidde, voor wien dadelijk een luid en hartelijk handgeklap weerklonk. De stoet van deftige heeren, allen in nauwsluitende zwarte schootjas en witte das onder de plechtig in den boord gezakte kin, nam zijn plaatsen in aan de bestuurstafel, die terzij van het spreekgestoelte stond; naast den Voorzitter schoof de bode een fauteuil voor den spreker uit en dadelijk tikte Professor Coornvelt om stilte en opende hij de vergadering.

Groot, zelfbewust en forsch, jonger lijkend dan zijn vijf en vijftig jaren daar zijn haar nog nauwelijks en zijn fraaie goudblonde bakkebaarden in 't geheel niet grijsden, stond hij, zijn blanke handen steunend op het groene tafelvlak, even de volle zaal te overzien vóór zijn sonore stem het nog altijd roezig gefluister ging bedwingen. En Claartje zijn dochter, die hem aanbad als den mooisten, knapsten en beminnelijksten man onder alle mannen die zij kende, voelde haar hartje weer zwellen van heerlijke, ontroerde trots, dat deze door allen geachten en geëerden man haar vader was; even ving ze zijn blik, een bijna onmerkbaar knippen van zijn lachende oogen; blozend en gelukkig knikte ze terug.

David Coornvelt heette eerst alle aanwezigen, dan zijn ouden studiegenoot welkom. Dominee Beets, het auditorium wist dat wel, was tegenwoordig slechts zelden tot een Nutslezing te bewegen. Dat hij zich desalniettemin bereid had verklaard om de voordracht, welke hij laatsleden zomer voor het Utrechtsch Provinciaalsch Genootschap had uitgesproken dezen avond hier te Leiden te herhalen, dankten de aanwezigen behalve aan des dichters welbekende genegenheid voor de oude Sleutelstad, aan - hij kon niet nalaten dat hier te zeggen - aan de hechte

vriendschapsband, die hem met den voorzitter van het Leidsche Nut verbonden, een vriendschapsband, ontstaan en geknoopt in den schoonsten tijd des levens, in beider onvergetelijke studentenjaren.

En Professor Coornvelt memoreerde in fraaie en vloeiende volzinnen, hoe hij en de toen nog zoo jonge doch reeds beroemde Beets, tezamen lid waren geweest van de Genieën-club, waarvan zoo menig lid later een sieraad van de Nederlandsche schoone letteren was geworden. Hijzelf, voegde hij er met bescheidenheid bij, had reeds lang de lier aan de wilgen moeten hangen en gebruikte zijn pen slechts nog om er de wetenschap en het vaderland nederig mee te dienen. 'Doch gij, waarde Beets,' wendde hij zich naar den illusteren gast, 'gij zijt, van een vroolijk en talentvol student een beroemd dichter en... grooter lof... een vurig en bemind dienaar van het Evangelie geworden. Onze wegen gaan niet langer in dezelfde richting, doch wij houden beiden de zinspreuk hoog, die wij in onze onvergetelijke jonkheid in onze vanen hadden geschreven en die een slappe en verderfelijke geest van moderniteit onder de hedendaagsche jongelingschap dreigt omlaag te halen: 'Alles voor ons Vaderland en voor God!'

Er was handgeklap en veel geschuifel van stoelen, neuzengesnuit en gekuch. Twee der bestuursleden wisselden een blik, hun voorzitter die zichzelf zoo erg graag hoorde praten, was daar zijn boekje wel wat te buiten gegaan...; het Nut was neutraal en had zich buiten alle politiek te houden, en deze laatste boutade sloeg zooals ieder begreep, op de Radicalen, waarbij stellig sommige der aanwezige studenten, zelfs, naar men zeide, Professors eigen en eenige zoon, zich aangesloten hadden.

Thans stond Dominee Beets op, om langzaam en met de waardigheid die bij zijn stand paste, het spreekgestoelte te beklimmen en zijn plaats achter den katheder in te nemen; zijn vriendelijk gezicht beschouwde minzaam de tevreden wachtenden, waartusschen hij zoo menig bekend gelaat zag; en plotseling scheen hij zich iets te herinneren, zijn twinkelende oogen zochten de rijen langs en daar knikte hij met een schelmsch lachje naar het mooie dochtertje van zijn gastheer, dat hem met een hoog-blozend gezichtje zijn groet terug gaf.

Een oogenblik later vulde zijn sonore en welgeschoolde stem de doodstille zaal, leidde hij zijn onderwerp in met een schertsend woord aan de ‘dames’: ‘Hoewel stellig niet ‘Sans vous’ zal er toch vanavond ‘chez vous et sur vous’ worden gesproken’; dan sprak hij over zijn aanvankelijken twijfel of het gekozen onderwerp wel voor een Nutslezing geschikt was, een twijfel hem door zijn vriend den geachten Voorzitter met onweerstaanbare welsprekendheid uit het hoofd gepraat... daarna volgden de eerste zinnen over de vrees, de onrust, die er alom in den lande bleek te bestaan ‘voor de vreemde en voor ons mannen onbegrijpelijke neiging naar kennis en geleerdheid, die den laatsten tijd door een zekere categorie van vrouwen aan den dag wordt gelegd...’

‘Maar mijne geachte toehoorders, ‘les femmes docteurs’ vallen bij ons tot nu toe niet in den smaak, wij hebben nog geen promotie van een vrouwelijk dokter als te Zürich en het zal gelukkig nog wel wat aanloopen eer de collegebanken onzer Hoogescholen met bonte rijen worden geëerd.’

Er ging een rimpeling van plezier door de zaal; in glimlachende, geamuzeerde aandacht hieven zich de gezichten naar den spreker.

Bewonderenswaardig dacht David Coornvelt, terwijl hij met een gewoontegebaar zijn zijïge bakkebaard door de vingers liet glijden, zooals Beets altijd weer zijn menschen wist te vatten. Nauwelijks drie volzinnen had hij uitgesproken, of hij 'hield' zijn hoorders, had hen midden in het waarlijk niet makkelijke en naar veler meening zelfs zeer précaire onderwerp gebracht. Verscheidene leden van zijn Bestuur waren tegen deze lezing over 'Emancipatie' geweest, achtten haar ongeschikt voor een Nutspubliek en zeker ongeschikt om in tegenwoordigheid van dames te worden behandeld. Het woord 'Emancipatie' alleen al was den meesten menschen een gruwel, het onderwerp behoorde voor velen tot het soort, dat men in de openlijkheid niet bespreekt, zooals men over sommige maatschappelijke kwalen zwijgt hoewel toch iedereen het bestaan ervan kent...

Doch Coornvelt had met zijn gewone autoriteit het plan doorgezet. De naam van Beets was waarborg dat er niets aanstootelijks zou worden gezegd en zooals hij had voorspeld, had de roem van den geliefden dichter de zaal voller doen stroomen dan ooit. 'Er zijn teekenen te over,' hoorde hij, en bemerkte met ergernis dat zijn gedachten even waren afgedwaald, 'dat bij de schoone wederhelft een 'roeping' wordt gevoeld en een streven aangemoedigd, hetwelk zich naar de door het mannelijke ingenomen terrein der geleerdheid, of zooals men het thans zegt, der Wetenschap beweegt.

Maar mijne Heeren -' de spreker keerde zich met een sierlijk handgebaar naar de heeren-rijen - 'zijt gij niet overtuigd dat gij er bij zoudt verliezen, indien de vrouw, inplaats van u aan de deur van het studeervertrek op te wachten, u derwaarts volgen wilde om uw mede-arbeidster te zijn? Onze vrouwenwereld draagt

met enkele volkomen uitzonderingen den alle gloriën te boven gaanden stempel eener vrouw- en moederwereld. Maak haar tot een politieke wereld, tot een geleerde wereld, tot een kunstenaarswereld, - laat 'al wat in de boeken staat' en in de dagbladen gelezen wordt ook in deze beminnelijke hoofden varen - en de taal die van haar lippen vloeit, zal in spijt van hare betere natuur en tot onherstelbare schade voor onze goede smaak en gezond verstand, in plaats van de onze te verbeteren, onze pedanterie en kunstmatigheid met de moedermelk aan onze kinderen mededeelen.'

De luisterende gezichten waren verernstigd en verstrakt; nu raakten aan de 'dameskant' vele der lintgetooide mutsen in beweging. Wat de dominee daar zei was den meesten uit het hart gegrepen. Kea Wijsman wendde zich even half om, trachtend het gezicht van haar Lize in het oog te krijgen, en Aleida Coornvelt tuitte de smalle lippen en drukte de zware onderkin waardig in haar kanten halsboord; had zij Clara dezen zelfden morgen niet berispt toen ze haar op haar broeders kamer in een zwaarwichtig gesprek met Louis en zijn vriend Deelman had gevonden, terwijl de koffietafel beneden nog half afgeruimd stond en haar hoofd omliep van de zorgen voor het souper van van-avond...? Liet Coornvelt zich dat maar eens in de ooren knoopen, die er nog altijd trotsch op scheen dat zijn meisje zulke vlugge en goede hersenen had... alsof het voor een vrouw een déúgd was om knàp te zijn!

Thans gebruikte de spreker het woord 'emancipatie', hij sprak het met langzamen nadruk uit, doch glimlachend als bezwoer hij zijn hoorders om er niet van te verschrikken.

'Wanneer dit woord,' zeide hij, 'niets anders inhoudt dan, hetgeen natuurlijk en eenvoudig is, algemeene ontwikkeling, hetgeen verstandigen, ik zeg niet

voor het vrouwelijk, maar voor het menschelijk geslacht altijd hebben gewild, waarom zet men er dan zulk een keel voor op... spreekt men van hervorming van het leven der vrouw, van haar eindelijke mondig-verklaring, van een omkeering in den maatschappelijken toestand en gebaart men zich of er een omwenteling zal gaan plaatsgrijpen als van dag en nacht?'

Er kwam eenige onrust in de vergadering... de strijdvraag was opgeworpen en te langzaam naar veler meening, schreed de geschoolde spreker naar het standpunt, dat hij zou verkiezen in te nemen...

Weer dwaalden David Coornvelt's gedachten af; terwijl hij zijn hooge blanke voorhoofd fronste, bedacht hij hoe er eens, langen tijd geleden al, tot heftige ergernis van Aleid, over datzelfde woord aan zijn disch getwist was. Louis had toen verteld, dat er in Groningen een jonge dame was, die voor dokter studeerde, terwijl het in den Haag heette, dat Thorbecke dat niet ongunstig gezind was en er een wetsbesluit te wachten viel, waarbij de Groningsche Hoogeschool zou worden opengesteld voor vrouwen. Hij, David, had er spottend om gelachen, Thorbecke zou wel wijzer zijn dan zich in zijn toch al niet heel sterke positie de vingers te branden met een besluit, dat bij de geheele natie ergernis en verontwaardiging zou wekken; en toen was Claartje, zijn zachtmoedige, aanhankelijke dochtertje, opeens uitgevallen met een heftigheid die hij niet van haar kende: En waarom niet? Was Minister Thorbecke niet een liberaal, en altijd de groote voorstander van het nieuwe, van den vooruitgang geweest? Was het niet juist iets voor hem om tegen de sleur van de algemeene opinie in te gaan en die jonge dame in Groningen de kans te geven om het te probeeren? Als het niet lukte, als werkelijk haar hersens te klein

en haar krachten te zwak bleken, zou dat immers het beste wapen zijn dat de tegenstanders van de emancipatie konden wenschen?

Emancipatie... hij had het ergerlijk woord uit dien lieven rooden meisjesmond gehoord en plotseling was hem een mogelijkheid gedaagd van nooit vermoede ellende en moeilijkheden... was ook zijn Claartje, dat kind, zijn mooie, teere dochtertje besmet met den afschuwelijken geest die in sommigen vrouwen en meisjes was gevaren, een geest van onvree en onvoldaanheid, had de een of andere ellendige blauwkous in die naïeve ooren over ‘ontwikkeling’ en ‘vrijheid’ gebazeld?

Pas op dat oogenblik had hij plotseling ingezien, dat zij geen kind meer was, dat ze na haar kost-schooltijd veel stiller en ernstiger was geworden, lang niet meer zoo graag bereid voor zijn grapjes en de pretjes die hij voor haar verzon... En hij had den wensch gehad met haar te praten... vertrouwelijkheid met haar uit te lokken op een van hun lange wandelingen... maar tegelijk had hij geweten, dat hij dáárover niet met haar zou kùnnen spreken, dat hun vertrouwelijkheid er een van grapjes en vleierijtjes was... hij was bang voor den ernst in zijn kind, want die ernst maakte een mensch van het kleine meisje, dat zij nog altijd in zijn oogen was, dat hij nog met zoo'n dankbaar genot spelend en liefkoozend op zijn knie kon trekken.

David Coornvelt's oogen zochten opnieuw naar het blonde hoofd met het ingewikkeld kapsel van krullen en de dwaas groote chignon, die de mode was; hij zag zijn dochtertje luisteren met aandacht, maar toch ook met een onwillig gefronst voorhoofd met een bijna boos protest in haar groote blauwe oogen. En opeens leek hem de rede van den geleerden

Beets laf en lauw... een compromis van geven en nemen... een angstig ontwijken van alle scherpgestelde conclusies... Groote God, hij zou het ànders doen, als hij thans over de vrouwen-emancipatie zou moeten spreken...! Mokeren zou hij met woorden, met vlammende argumenten... mannen en vrouwe zou hij ten strijde roepen tegen de enkelen, die het waagden het schoonste in de vrouw te verstoren, haar teere onschuld, haar lieflijke aanhankelijkheid...

Maar hoorde hij thans niet meer warmte en heftigheid in des sprekers stem? Waarlijk de Dominee begon warm te loopen; wat voorovergebogen over den katheder sprak hij met klemmend betoog, met dwingende gebaren en opnieuw waren de aandacht en de spanning voelbaar in de zaal.

'Zij is niet zoo onschuldig deze beweging, als zij den oppervlakkigen toeschouwer moge schijnen; er is een aangroeiend leger van ontevredenen, dat heel wat meer en heel wat anders wil, waarvan de voorhoede te Zürich promoveert en te Londen het stemrecht voor de verkiezingen van het Parlement vraagt, terwijl de achterhoede in Amerika, met de beenen over elkander, hun... ik bedoel háár sigaar rooken in de Vrouwenclub!'

Hilariteit roesde aan den heerenkant... en in de damesrijen keerden ongeloovig-verbaasde gezichten zich naar elkander, terwijl fijne en plompe, rechte en wippende neusjes zich eenstemmig rimpelden; de oude mevrouw Dorhout, de weduwe van den Professor, had zelfs een kreetje van afgrijzen geslaakt en naar haar keken Cateau Berkhout en Lize Wijsman... de Professor zag het duidelijk, met achter haar gehandschoende handen verborgen proestlachjes, om... 'Die meisjes...' dacht hij in snel opschietende erger-

nis, ‘die drukke, bazige Cateau vooral, waren volstrekt geen gewenscht gezelschap voor zijn dochtertje.’ Gelukkig had Claartje niet aan dat onbeleefde lachen méégedaan, maar haar gezichtje toonde toch niet den afkeer, dien hij er graag op had gezien... nog zat zij stil-aandachtig en zooals het paste voor een rustig ingetogen jonkvrouw te luisteren, maar in haar oogen zag hij niets meer van den verrukt-verzaligden blik waarmee ze in het begin naar den ‘lieven Dominee’ had opgezien.

Thans bleek Beets aan de kern van zijn betoog gekomen. ‘Was er reden,’ vroeg hij met verheffing van stem, ‘om den strijd te vreezen, waarvan zoo velen de voorteekenen meenden te zien naderen, die zelfs naar het heette op enkele uiterste voorposten al gestreden werd? Werd de vrouw niet vereerd, werd ze in haar waarde en rechten miskend, zou de vrouw een slavin zijn in het vrije, het beschaafde, het om zijn huiselijk leven zoo terecht geprezen Nederland? ‘Neen, mijne geachte toehoorders, hiertegen durf ik met allen ernst en vrijmoedigheid op te komen!’

Het:

> ‘Ehret die Frauen, sie flechten und weben,
> Himmlische Rosen in's irdische Leben,’

is in Nederland tot op dezen dag steeds meer dan een lied, het is een heilig, een door de schoonste ervaring steeds aangemoedigd beginsel geweest. Dewaarde der vrouw: Hollandsche degelijkheid maakt ze voor de oogen van den Hollandschen man steeds onmiskenbaar, haar rechten... (tenzij men van nieuwe banen spreekt, die in de natuur van haar wezen geen grond hebben,) haar rechten, de heilige rechten der

zwakken; hij, die ze onder ons openlijk schendt of gering acht, wordt door ons allen gebrandmerkt! De Hollandsche vrouw een slavin? Ja... voor zoover ook de Nederlandsche man een slaaf wil wezen, van dien welkomen meester: de Plicht!'

David Coornvelt zat teruggeleund in zijn stoel, zijn eene hand streelde nog steeds zijn zijïg golvende bakkebaard, doch hij betrapte zich plotseling dat hij met de andere een ongeduldigen roffel op de tafel trommelde. Een handige zwenking van een handig redenaar, precies wat het ietwat onrustig geworden gehoor behoefde om weer verzaligd te glimlachen en te knikken, maar als een bolwerk tegen het gevaar der 'emancipatie' was deze argumentatie toch wat al te zwak! Want voor de 'rozen vlechtende', dus de getrouwde vrouwen, dreigde naar David spottend bij zichzelve vaststelde, dat gevaar nauwelijks; hij moest glimlachen bij het idee dat Aleida of Aleida's vriendinnen of een van zijn getrouwde zusters, zich anders dan fel-vijandig tegenover dien modernen geest zouden stellen; voor de meisjes echter dreigde het, voor de jonge onervaren kinderen, die zoo makkelijk door fraaie leuzen waren mee te sleepen, en dan natuurlijk voor de derde soort, die tot nu toe nimmer mee had geteld, die eigenlijk alleen maar belachelijk was, de oude vrijsters!

Blijkbaar was de dominee thans waar hij wezen wou... met een dierbaren glimlach wijdde hij over zijn lievelingsthema uit de heiligheid van het huwelijk, de verrukkingen van het gezinsleven, daar kwam hij al met zijn geliefkoosd beeld van het handen-paar, de man de rechter, de vrouw de linker... elk afzonderlijk waren zij bijkans machteloos, doch hoeveel schoons wrochten zij te zamen! En David Coornvelt, hoewel hij schijnbaar nog aandachtig luisterde, slaakte

een heimelijken zucht, dat was een gebied waar hij zijn literairen vriend niet verkoos te volgen, een verrukking die hij niet deelen, een sentimentaliteit die hij niet begrijpen kon... Liefde naar zijn meening, paste bij jeugd en schoonheid; slechts de liefde van een jong minnend paar was waard om in verheven woorden geroemd en met sentimenteele verrukking bezongen te worden... Het huwelijk... dat was natuurlijk goed, nuttig en noodzakelijk, doch met de vervoeringen van jeugd en min had het niemendal te maken... Het huwelijk was iets waarmee ieder voor zichzelf zoo goed mogelijk trachtte uit te komen, en hoe minder men er over sprak, hoe beter...

De redenaar naderde voelbaar het slot van zijn betoog; zijn stem had zich uitgezet, zijn woord stuwde naar een laatst, beslissend pleit met al het dwingende gezag van den voorganger-prediker, die weet dat de schare aan zijn lippen hangt.

Niet op het veroveren van macht of gezag nevens dat van den man, hetwelk de natuur der dingen haar geweigerd heeft, maar op het versterken van haar weldadigen invloed op den man, die het voorrecht van haar wezen is, zij de opvoeding van de hedendaagsche vrouw gericht. Eere den mannen en vrouwen, die met oprechtheid het goede willen voor de vrouw, maar dat zij het willen in Gods weg, welke geen andere is dan die der natuur, en waarvan elke afwijking niet dan tijdelijk... en niet dan noodlottig kan wezen.'

Nicolaas Beets stapte van zijn verhoogde spreek-plaats af, terwijl luid applaus en van de achterste rijen waar de studenten zaten, zelfs bravo-geroep opklonk; tusschen de bewegende mutsen-hoofden der voor hem zittende dames door, kon David zien hoe zijn dochter en haar beide nichtjes zich naar elkander

bogen in druk heftig gefluister en dit schokte hem zoo, dat hij een oogenblik zijn plichten van voorzitter verzuimde. Hij vergat op te staan, en vóór hij zich deze fout bewust werd, was de gevierde spreker reeds weer naar voren getreden, om opnieuw met zijn minzamen glimlach voor de hem uitbundig gebrachte hulde te bedanken; dan liep hij op de bestuurstafel toe, waar een der leden was opgesprongen en zijn fauteuil voor hem uittrok.

Op dit oogenblik gebeurde er iets verbijsterends.

Van een hoekplaats op de vijfde of zesde rij aan de 'dameskant' was iemand opgestaan, en opeens klonk een vrouwenstem, luid, helder en scherp gearticuleerd boven het geroes van de honderden fluisterpratende stemmen uit.

'Een oogenblik heeren en dames, een oogenblik illustere Spreker, wilt gij veroorloven, dat een vrouw u een vraag stelt, nadat gij den ganschen avond over het lot der vrouwen hebt beslist?'

Dominee Beets veerde omhoog in den stoel waarin hij zich in ontspannende moeheid had neergelaten, de zakdoek waarmee hij zich het bezweete voorhoofd had afgewischt, hield hij nog in de hand. In verwarring zocht zijn blik dien van den President,... er was geen debat... er was nooit, na een Nutslezing debat... het was even brutaal als ongehoord om hardop een op- of aanmerking op zijn juist beëindigde rede te maken... Doch wat er thans gebeurde, dat een *vrouw* opstond en haar stem verhief, juist nu, na al wat hij over haar ingetogenheid en de plaats waarop zij hoorde te staan, gezegd had... dat scheen monsterachtig en ongelooflijk, dat scheen eerder het spooksel van een overspannen verbeelding dan een mogelijkheid...

De spreekster had zich het oogenblik van verwar-

ring handig ten nutte gemaakt, in de plotselinge, verbaasde stilte verhief zich haar heldere stem nog dwingender en luider en met zulk een hartstochtelijken nadruk, dat zij dwong tot luisteren.

'Over de gehuwde vrouw hebt gij schoon gesproken, over haar, die de hemelsche rozen vlecht voor den man, die de onmisbare linker is van het handenpaar... maar er zijn nog andere vrouwen dominee, honderdduizend méér vrouwen dan mannen zijn er alleen al in dit land... ongehuwden, linkerhanden naar wie zich geen rechter uitstrekt... En in naam van al deze vrouwen vraag ik u... met welk recht ontzegt gij haar de mogelijkheid om voor zichzelf te zorgen in plaats van afhankelijk te moeten zijn van haar vaders en haar broers? Met welk recht spreekt gij tot hun van de zegeningen van het vrouwen moederleven, wijst gij haar op de plichten van huisvrouw en opvoedster en met welk recht onthoudt gij uw dochters de gelegenheid om zich te ontwikkelen en te bekwamen, waar toch misschien ook voor haar die afhankelijkheid, de vernederende slavernij der ongehuwde vrouw is weg gelegd?'

Een oogenblik van diepe, verbaasde stilte; dan tumult op de studentenrijen achter in de zaal, door heftig gesis en stiltegeroep bedwongen, dan een ruwe verontwaardigde jongensstem: 'Een Blauwkous... gooit 'r d'r uit!' En dan opeens loste de angstige, bang-bedwongen spanning van het auditorium zich op in een bevrijdend gelach... hooge vrouwen-lachjes en zwaar mannelijk geschater... maar tegelijk al wendden tal van deftig-gemutste dameshoofden zich in heftige verontwaardiging naar het lid harer sekse, dat de wetten der welvoeglijkheid en ingetogenheid zoo grof had durven schenden...

'Maar hamer dan toch!' had de secretaris al bij

den eersten zin van de brutale spreekster tot den President gefluisterd en mechanisch was David opgerezen den hamer in zijn geheven hand, toen het opeens werd of er een machteloosheid in zijn groote, stoere lichaam kwam en hij voorover gebogen en met trillende knieën gedwongen werd te luisteren... Die helle, gearticuleerde stem, de woorden, de klanken, met telkens... nauwelijks merkbaar, een even-vreemd accent... Een stroom van verbijsterende, wervelende gewaarwordingen ging opeens door zijn gedachten... zijn jeugd, zijn ouderlijk huis... een zomeravond... de maan over de heesters in den tuin, en hij leunend in een open venster luisterend met een bonzend hart, naar juist zoo'n stem, zoo'n heldere dwingende stem, die een gevoel in hem had losgemaakt, een hunkerend geluksverlangen en tegelijk een sterken wil om goed en groot en sterk te zijn... als hij nooit later... nooit meer in heel zijn lange werkzame, succesvolle leven had gekend.

'Maar mijn hemel, hamer dan toch, Coornvelt!' Een forsche hand duwde zijn arm neer, zoodat de met zilver beslagen hamer met een dreunenden slag op de tafel bonsde en tegelijk als was hij bevrijd uit een verlammenden greep, kwam David weer tot bezinning, en hij bleef kloppen snel en dringend tot de stilte in de zaal zich volledig had hersteld. Hij voelde niets anders meer dan toorn en wrevel om de stoornis, die een vreemde, een dwaas en geëxalteerd vrouwspersoon in deze deftige bijeenkomst had durven scheppen, over de beleediging den waardigen spreker zoowel als net bestuur en het auditorium aangedaan.

En onmiddellijk met al zijn sang-froid van geoefend en zelfverzekerd redenaar trachtte hij woorden te vinden, om de pijnlijke situatie zoo goed

mogelijk te redden: ‘Waarde Beets, een even ongehoorde als betreurenswaardige interruptie heeft mij een oogenblik belet de tolk te zijn van de ontroerde dankbaarheid der velen hier vergaderd... Hoe noodig het is, dat aan sommige afgedwaalden door u den weg der ware plicht werd gewezen, wij hebben het door deze dwaze en ergerlijke storing duidelijker dan ooit beseft...!’ Hij sprak voort den redenaar en zijn theorieën prijzend, maar de wolk van toorn en ergernis verdween niet van het meest zoo minzame gelaat van den dichter; het Leidsche Nut had zich voor den beroemden Beets geblameerd, doordat de voorzitter een oogenblik zijn tegenwoordigheid van geest had verloren; terecht kon de Spreker den President verwijten, dat hij het dwaze, ongepaste vrouwengepraat veel te laat had gestuit...

Hij eindigde met warme woorden van hulde en dank... hij hoorde het lauw applaus van het publiek en voelde, dat Beets hem een slappe hand reikte... en dan, terwijl hij zijn stoel achteruit schoof om de zaal te gaan verlaten, zag hij dat zijn dochtertje en haar nichtje Lize zich met een zeer ongepaste haast door de nog volle rijen drongen en verdwenen door de deur, waarvoor de vreemde spreekster daareven gestaan had.

Lize Wijsman had Claartjes arm gegrepen. ‘Wie is dat? Wie durft dat?’ fluisterde ze in heftige opgewondenheid, en zich steunend op Cateau's schouder, had ze gepoogd over de hoog-gemutste hoofden der dames heen de vreemde in het oog te krijgen. Zij was lang en op haar teenen staande gelukte het haar; bij een der zijdeuren van de zaal zag zij een kleine gestalte in een zwarte rotonde en met een zwarte capuchon over het hoofd; de gelaats-

trekken kon zij nauwelijks onderscheiden, zij kreeg alleen een indruk van een paar groote, donkere, scherp-booze oogen. En zij voelde een wilde opgewondenheid, een dollen lust om te schreeuwen en te juichen om het ongelooflijke, dat was gebeurd, het ondenkbare, dat die kleine vrouw daar had gedurfd!... Hoe wekte het haar eigen strijdlustigheid! Waren het geen prachtige ware en rake woorden na al die oude waarheden-als-koeien van den Dominee, die hij de denkbeelden-van-den-dag had genoemd! Driftig begonnen haar gehandschoende handen te applaudisseeren, maar dadelijk had Cateau haar gestuit. ‘Ben je dwaas... dat mag niet, dat kun je niet doen! Als oom het ziet...!’ en Lize keek naar Claartje, zij hield de handen in haar schoot gevouwen en tuurde met verrukte oogen naar den kant van de zaal, vanwaar de vreemde stem had geklonken.

Opeens wist Lize wat ze wou. ‘Ga mee!’ dwong ze het blonde nichtje autoritair. ‘Ze is door die deur daar weggegaan... ga mee haar achterna! Ik wil zeggen hoe dapper ik het van haar vond... Ik wil zeggen hoe ik haar bewonder en hoe heerlijk ik het vind, dat zij dat allemaal hardop heeft durven zeggen.’

Zij had Clara bij de hand gepakt en trok haar haastig mee; in de gangen was het leeg, maar de vreemde dame was ook daar niet meer te zien en Lize, zonder vrees voor de koude natte avondlucht, sloeg haar doekje over de neteldoeksche schouders en snelde naar buiten. Doch Clara Coornvelt aarzelde, reeds vulde zich de gang met vertrekkenden, wat moest zij zeggen wanneer haar moeder zoo-met-een merkte dat ze zonder mantel en met haar bloote hoofd naar buiten was geloopen?

‘Juffrouw Coornvelt, hoe staat u hier zoo alleen?

Mag ik u helpen met uw sortie, kan ik misschien uw rijtuig halen?

Met een schokje van schrik wendde het meisje zich om en bloosde tot in haar blonde haren. ‘O, nee, dank u... ik zou... ik moet...’ hakkelde ze doodelijk verlegen en nog feller blozend om wat de hoffelijke jonkman zeker van haar denken zou. ‘Ik wacht hier op mijn moeder en mijn nichtje Wijsman,’ vond ze eindelijk als plausibele uitleg, ‘en ons rijtuig zal dadelijk wel komen.’

‘Maar laat mij dan teminste uw mantel mogen zoeken,’ drong hij opnieuw aan; ‘er is mannenkracht voor noodig om tusschen het gedrang bij de kapstokken te komen!’

Ze keek hem na, terwijl hij met forsche passen zijn weg zocht; jonkheer Van Schagen was grooter dan de meesten en over zijn herculische kracht had haar broer Louis van wien hij een clubgenoot was, menig verhaal gedaan; een oogenblik later al was hij terug en hield haar met grijs bont gevoerde rotonde triomfant in de hoogte, er was iets trouwhartigs en tegelijk iets streelend eerbiedigs in de manier waarop hij haar met het kleedingstuk hielp en vertrouwelijk fluisterde hij: ‘Is het geen schande van dat brutale vrouwspersoon om de rede van onze groote Beets zoo te verstoren? Kunt u begrijpen, juffrouw Claartje, hoe een vrouw - een dame kan ik haar niet noemen - zoo iets durft te doen, hoe ze zoo de eer van haar sekse te grabbel durft gooien!’

Weer bloosde Claartje Coornvelt; nu moest ze moed toonen, nu moest ze even dapper zijn als de vreemde, die ze daareven zoo hartstochtelijk bewonderd had, nu moest ze den jongen man zeggen, dat hij een averechts verkeerd en bekrompen oordeel velde, en de onbekende dame groot gelijk had gehad... Dat zij

haar sekse niet vernederde, doch integendeel alle meisjes en vrouwen haar dankbaar moesten zijn... Doch zij keek in het knappe gezicht met het blonde kneveltje en de blauwe oogen, die zoo eerbiedig bewonderend naar haar zagen; en de woorden wilden haar lippen niet over... Misschien zoo straks, paaide ze zich, hij zou thuis aan het souper ter eere van den dichter haar tafelgenoot zijn... Misschien kon zij dan ernstig met hem spreken, probeeren hem te overtuigen, dat hij zijn denkbeelden over de vrouw gansch al diende te veranderen, als hij haar ooit...

Maar zij wist in haar hartje, dat ze zichzelf begoochelde. Straks aan tafel zou ze geen ernstig gesprek met hem voeren, want een knap, vroolijk jongmensch als hij hield er niet van om ernstig met een meisje te praten... Hij zou vleiende dingen zeggen over haar japon en haar kapsel... hij zou plagerijtjes verzinnen en in zijn oogen zou dat eerbiedige en tegelijk dwingende zijn, dat haar zoo vaak beangstigde en verwarde...

Op dit oogenblik zag zij haar nichtje terug komen. Zij drong zich haastig door de nu zeer volle vestibule en Claartje zag hoe Lize's oogen schitterden, hoe 'n triomfante lach er om haar mooien eigenzinnigen mond lag.

‘Zal ik u wat verraden?’ fluisterde haar begeleider dicht aan haar oor. ‘Weet u wie het was, die daareven ‘Blauwkous’ heeft geroepen? Dat was Gerrit van Doeveren, die tot over z'n ooren verliefd op juffrouw Wijsman is.’

Even voorbij het Nutsgebouw, juist toen ze den hoek naar de Langebrug in zou slaan had Lize de vreemde ingehaald. Zij legde dwingend haar hand op den zwarten mantel. ‘Och toe... wacht u een

oogenblik... laat me een oogenblik tot u mogen spreken...'

De onbekende die haastig liep, verschrikte bij den dwingenden greep, pas toen ze het warme meisjesgezichtje zag, het dunne roze japonnetje in de Maartsche avond-kou en de opgewonden schitterende oogen kwam er een lach op haar gezicht, een lieve zonnige lach, die de harde stugge lijnen opeens verzachtte en Lize moed gaf om haastig te fluisteren: 'Zeg mij wie u bent... ik zou u zoo graag willen kennen, raad aan u willen vragen, ik bewonder u zoo, dat u dit hebt gedurfd... Ik wil even moedig zijn als u, ik wil ook dingen zeggen en doen, die de mannen woedend en de vrouwen wakker maken... toe wilt u mij helpen?'

Er was een merkbare aarzeling in de vreemde vrouw, een critisch kijken in haar donkere oogen waaronder het meisje zich onrustig voelde worden. 'Goed,' zei zij eindelijk als kostte de beslissing haar moeite... 'Ik zal met je praten, kind... en eens onderzoeken hoever dat vuur en die opgewondenheid echt zijn. Als je durft... als je morgenochtend nog geen spijt hebt, kun je me in hotel Levedag vinden...'

'Natuurlijk zal ik geen spijt hebben!' beloofde Lize met pathetische opgewondenheid, 'natuurlijk zal ik komen, al moest ik er eerst als Siegfried den draak voor overwinnen!'

Ze had de haar toegestoken hand heftig gedrukt en zon op een woord om de vreemde, die zich alweer omwendde om verder te gaan, nog een oogenblik te doen blijven.

Dan opeens wendde het kleine, donkere gezicht onder de ver in de oogen getrokken capuchon zich weer naar haar toe: 'Hoe heet je?'

'Ik ben Lize Wijsman... de dochter van de dokter op de Hoogewoerd.'

‘Was je moeder een Coornvelt?’

‘Keejet Coornvelt... Is het mogelijk dat u haar kent?’

De ander schudde het hoofd en begon voort te stappen, doch voor de derde maal hield Lize's hand de zwarte rotonde vast. ‘En de uwe? Naar wie moet ik vragen als ik morgen aan het hotel kom?’

Een stilte... een merkbare aarzeling... ‘U kunt naar Sylvia vragen,’ klonk het kortaf; ‘ik ben schrijfster en Sylvia is m'n pseudoniem.’

Hoofdstuk XII Conflicten

TOEN David Coornvelt in 1865 tot Professor aan de Leidsche Universiteit werd benoemd en de Hofstad, waarin hij zich sinds zijn huwelijk zoo volkomen thuis was gaan voelen, weer verwisselde voor zijn vaderstad, had hij gaarne het wat vervallen en ouderwetsch geworden ouderlijk huis in een voor zijn stand en middelen passende woning veranderd. Doch in '65 woonde zijn moeder er nog en zat er met zijn zusters Naatje en Koosje die beiden ongehuwd waren gebleven, achter de horren van de beschilderde voorkamer, met haar breikous en haar stoof, slecht ter been, kwiek van geest en rad van tong, als in de jaren, toen haar deftige geleerde zoon nog een overmoedig en vroolijk student was.

Lang geleden al, in 1848, het groote, veelbewogen ‘revolutiejaar’, had de toen even dertigjarige nog onbekende jurist Coornvelt zijn eerste

schreden op den weg naar succes gezet. Het was het groote jaar van Thorbecke, tot wiens beste en geest-driftigste leerlingen hij als student had behoord, en dank zij Thorbecke, kreeg hij een plaats bij het secretariaat van de gewichtige en aldra zeer machtige Commissie tot herziening van de Grondwet. Het bracht hem in aanraking met allen, die in die jaren 's lands zaken behartigden, niet alleen met de vurige volgelingen doch ook met de tegenstanders van den ‘Jacobijn’, den geweldigen Thorbecke, die alles doordreef wat hij wilde. De jonge eerzuchtige advocaat bleek plooibaar en handig, hij vermeed uitersten en maakte zich aan alle kanten waardevolle relaties en toen het eerste ministerie Thorbecke in 1850 aan het bewind kwam, kreeg Mr. David Coornvelt een belangrijken post aan ‘Justitie’ en een paar jaar later vertegenwoordigde hij zijn vaderstad in de Tweede Kamer.

Pas toen durfde hij het meisje vragen waarmee hij al enkele jaren te voren kennis had gemaakt, in den tijd dat hij als jong, nog volkomen onbemiddeld advocaat de officieele recepties an den minister Vorster van Walsem bezocht en de oudste dochter des huizes haar genegenheid voor den knappen, maar als huwelijks-candidaat niet in aanmerking komenden jonkman, schuchter had durven toonen. Hij was toen niet bang meer om te worden afgewezen: Aleida was inmiddels vier en dertig geworden en sinds haar vader die tot de conservatieven hoorde, niet meer aan de regeerings-tafel zat, waren haar kansen op een voornaam huwelijk zeer verminderd. Zij was niet mooi, niet bevallig en ook niet zeer beminnelijk, maar zij bezat, wat den zoon van den Leidschen wolwever imponeerde, een aangeboren voornaamheid en een geschoolde gemakkelijkheid in den omgang; zij zou met

slechts één zuster het groote fortuin te deelen krijgen, dat grootvader van Walsem die als deugniet naar de Oost was gegaan, daar als suikerplanter gemaakt had.

Sinds dat glorieuze en hem door zoo velen benijde huwelijk, was Davids carrière snel omhoog gegaan. Was het nog uit te maken, hoeveel hij dankte aan de invloedrijke relaties van zijn vrouw en hoeveel aan zijn eigen capaciteiten? Aleida was te verstandig en te welopgevoed om zich op háár aandeel openlijk voor te laten staan... en tòch liet ze het hem voelen, in honderd kleinigheden, in haar onbetwiste heerschappij waar het de leiding van het 'deftig' huishouden betrof, in de voorkeur die ze háár familie, en de hooghartige neerbuigendheid, die ze aan de zijne toonde...: 'Zonder mij was jij onbemiddeld zoon van een eenvoudig handelsman nooit zoover gekomen...'

David had, toen hij zich in Leiden vestigen moest, een groot dubbel huis op de Breestraat gekocht, dat door Aleida, die zich gaarne liet voorstaan op haar goeden smaak, zeer nieuwerwets was ingericht. De oude lambrizeering en beschilderingen hadden plaats gemaakt voor papieren behangsels, de 'witjes' voor groote spiegels en consoles met zwaar verguld, zij had de hooge gebeeldhouwde schouwen laten sloopen en inplaats van de ouderwetsche open vuren moderne kachels genomen, terwijl haar somptueuse meubels van fluweel en ebbenhout en rijkdommen van passement en kwasten, kostelijk voldeden onder de kristallen kronen met gasverlichting, die de voortdurende jaloersche bewondering wekten van al de Leidenaars, die haar feestmalen en avondpartijen bezochten.

De oude Mevrouw Coornvelt - sinds zij een zoon had, die Professor was gaf het geen pas dat zij nog Juffrouw zou heeten - had over dien groeten staat

menigmaal het hoofd geschud; en Naatje en Koosje, wier tongen met de jaren scherper waren geworden en wier oordeel over de deftige Haagsche schoonzuster nooit zeer welwillend was geweest, hadden voor de partijen stelselmatig bedankt, met de wrange motiveering dat zij, als eenvoudige juffers bij die voornaamheid niet hoorden, maar Saartje Berkhout had, hoewel onder heftig protest van haar echtgenoot, in haar salon ook de lambrizeering en de geschilderde paneelen weg laten breken en er een papieren behang voor in de plaats genomen, terwijl Dr. Wijsman, op het voorbeeld van zijn zwager Coornvelt, zijn huis met gas had doen verlichten.

Tusschen de jaren 50 en 60 was de oude volderij achter het huis op het Rapenburg eerst als pakhuis in gebruik genomen en toen gesloopt; aan den buitenkant van de stad op de geslechte wallen bij de Heere-poort, hadden Nicolaas en Abraham een nieuwe fabriek gebouwd, en tot verontwaardiging van hun broer Henrik, den dominee en evenzeer van David, den Professor, hadden zij den ouden, zedeloozen gevelsteen met de twee dansende wevers, die bijna twintig jaar in een kelder had gestaan, weer een plaats in de toegangspoort gegeven. ‘'t Lant van Coocanye’ was een van de laatste weverijen waarin de stoom werd toegepast, en aan Nicolaas, den eerzuchtige, wilde het ook na zijns vaders dood niet gelukken om het verloopen bedrijf tot nieuwen bloei te brengen; het was Abram, eerst een luie scholier, toen een boemelend student, dan een slechte dominee, die in 1855, toen hij den brui aan ‘de zieleherderij’ had gegeven, er nieuw leven in wist te brengen.

Abraham durfde wat Nicolaas door vele jaren van tegenspoed en zorg voorzichtig geworden, een roekeloos waagstuk achtte; hij liet machines uit Engeland

komen en een paar Engelsche werklui, die den zijnen een nieuwen tak van bedrijf het dekenweven naar de allermodernste methode moesten leeren. Inplaats van de 'saayen, baayen en greynen', die langzamerhand door goedkoopere en fijnere stoffen van de markt werden gedrongen, werden dekens van de echte, onvolprezen Leidsche wol het voornaamste product van de Coornveltsche weverijen, en nog geen tien jaar nadat Abraham méé de hand aan den ploeg sloeg behoorden de Gebroeders Coornvelt tot de eerste dekenwevers van Leiden.

Hun moeder, die als weduwe met twee ongehuwde dochters in de grootste zuinigheid moest leven, had in haar laatste jaren nog mee genoten van de gekeerde fortuin; dank zij den zoon, die zoo lang het zwarte schaap was geweest, kon ze zich toen een dure plaats in de kerk en een kachel op haar slaapvertrek permitteeren.

Maar toch had Abraham een nieuwe schande over de familie en een nieuw verdriet over zijn moeders ouden dag gebracht, hij trouwde met een meisje uit het volk, waarmee hij al jaren 'heimelijke betrekkingen' had onderhouden, en liet haar twee kinderen echten. Met zijn broers en zusters was hij sedert die gebeurtenis volslagen gebrouilleerd; de verhouding met Nicolaas, wiens compagnon hij nu eenmaal was, beperkte zich uitsluitend tot het zakelijke; en alleen Saartje, die hij zoo nu en dan uit den nood van dreigende schuldeischers hielp, bezocht hem een enkele maal in zijn woning. Hij was vergroofd en verruwd onder den invloed van zijn heerschzuchtige vrouw en verbitterd als zij op de hooghartige deftigheid van zijn familie, maar in de stad was de groote, dikke, vroolijk-goed-moedige Abraham een bemind man, heel wat minder deftig dan zijn broer de Professor, maar om zijn gul-

heid regent van verschillende gestichten en door zijn helder verstand en kloek inzicht een geacht lid van den Gemeenteraad.

In zijn huis woonde na den dood harer moeder in '67, zijn zuster Naatje die geen der andere broers en zusters toen terwille van haar slecht humeur had willen ‘nemen’; zij was er wat meer dan een dienstbare en wat minder dan een huisgenoot, zooals dat nu eenmaal het lot was van onbemiddelde oude vrijsters.

Koosje vroom en in zichzelf gekeerd, deed sedert den dood der oude mevrouw het huishouden bij haar broer Henrik, den predikant in den Haag, wiens groot gezin reeds in '66 de moeder verloren had.

Den dag na de lezing en het bezoek van dominee Beets, zat David Coornvelt in den morgen op' zijn groote rustige studeerkamer, de boventuinkamer die voor alle straat- en huisrumoer beveiligd was.

Hij zat er voor het groote cylinder-bureau van helglimmend notenhout, dat zijdelings voor het linker venster stond, en in het prille Maartsche licht, dat onder het hoog-opgehaalde valgordijn door naar binnen viel, stond zijn gezicht, terwijl hij achterover in zijn stoel geleund zijn bakkebaarden door de vingers liet glijden, zorgelijk en ontevreden... een heel ander gezicht dan het zelfbewuste, minzaam-opgewekte, dat de wereld van hem kende en waarmee hij den vorigen avond de Nuts-vergadering geleid had.

Zijn kamer was, als al de vertrekken in zijn huis, weelderig gestoffeerd met zwaar geplooide gordijnen, met lofwerk versierde meubels en met van kwasten en passementen voorziene pluche stoelen, doch een paar eenvoudige erfstukken uit zijn ouderlijk huis hadden er, tot Aleida's verontwaardiging eveneens plaats gevonden, de gladde, geel-verniste met groen saai bekleede boekenkast uit zijn vaders kamer waarop de

bustes van Cicero en Homerus stonden, die hij zoo vaak had bestaard wanneer hij als knaap in dat vertrek zijn pensums zat te maken, de oude voltaire van zwart leer, waarin zijn vader altijd gezeten had, en de met koperen banden belegde schrijfcassette waarop de oude Coornvelt zijn verzen had geschreven, verzen, waarover des Professors zoon Louis, die sinds zijn jongelingsjaren dichterlijke neigingen bezat, spottend placht te lachen.

Professor Coornvelt had het zich gemakkelijk gemaakt, want hij was als het gevolg van het zware souper van den vorigen avond, met een lichte hoofdpijn opgestaan; hij had den deftigen schoot-rok uitgetrokken en droeg een oudmodische kamerjapon, waarin een fantastisch patroon van bloemen en draken was geweven, een kleedingstuk waaraan zijn vader bizonder gehecht was geweest en dat hij hem bij wilsbeschikking vermaakt had. De Professor steunde het hoofd in de hand, want hem kwelde een vage wrevel, de dompe ergernis over een niet-te-herstellen fout... Nadat hij zijn illusteren gast op den trein had gebracht en in diens woorden van dank en betuiging van vriendschap toch een onmiskenbare koelheid had meenen te bespeuren, overdacht hij weer spijtig het gebeuren op de lezing, zijn eigen onbegrijpelijk gebrek aan tegenwoordigheid van geest, de verwarring waarin de avond was geëindigd en de schaduw die daardoor over het zoo grootsch opgezette souper was blijven hangen. Openlijk had natuurlijk niemand over het pijnlijk intermezzo gesproken, zelfs bij de toespraken aan het dessert was er niet op gezinspeeld en aan hulde had het den beroemden gast waarlijk niet ontbroken, als vliegen om de stroop hadden de dames om hun dierbaren dichter gezwermd en om album-versjes of teekeningetjes gebedeld.

Van een zijner medebestuurders had David het gefluisterde nieuws vernomen, dat de verstoorster der vergadering een schrijfster was, een zeer geëmancipeerde dame, die kortelings een blaadje voor vrouwen genaamd ‘Onze Roeping’ had opgericht en er nu haar dagelijksch werk van maakte om met alle geoorloofde en helaas ook ongeoorloofde middelen voor meerdere vrijheid en ontwikkeling van het vrouwelijke geslacht te pleiten. Hoe onbegrijpelijk, dat hij bij het hoeren van haar stem zoo sterk aan Marie Elizabeth Sylvain had moeten denken, dat het verleden, toen opeens zoo machtig op hem was toegestormd dat hij zijn plichten van voorzitter had vergeten!

Miebetje Sylvain! In vele jaren had David Coornvelt nauwelijks meer aan haar gedacht; lang geleden had hij eens van zijn zuster Saartje gehoord dat zij als gouvernante naar de Oost was gegaan, en Saartje had toen uitgemaakt dat zij daar zeker wel met een of anderen millioenen-bezittenden nabob zou trouwen. Miebetje Sylvain... het viel den Professor vreemd om te bedenken, dat zij thans een oude vrouw moest zijn... slechts een paar jaren jonger dan hijzelve... want hij,... ook dat viel soms moeilijk te aanvaarden... was, zooal niet oud dan toch ‘een heer op leeftijd’ de vader van volwassen kinderen...

Wanneer werkelijk Miebetje Sylvain de rustver-stoorster van den vorigen avond was geweest - maar in den nuchteren morgen leek dit volslagen onwaarschijnlijk - zou het noodig zijn haar zoo spoedig mogelijk op het ongepaste van haar optreden te wijzen, haar te doen begrijpen, dat ze beter deed haar tenten niet in Leiden op te slaan daar de familie Coornvelt op een weer aanknoopen van de relatie absoluut niet gesteld was... Hoe licht konden haar dwaze theorieën invloed krijgen op zijn dochtertje of op

Cateau en Lize, die toch al zulke opgewonden standjes waren... de Professor had nu voorloopig tot over zijn ooren genoeg van die ellendige emancipatie, hij vond dat de oude Berkhout verstandig gehandeld had, toen hij het vervloekte woord in zijn huis had verboden...

David Coornvelt doopte zijn pen in den inkt om zich aan zijn te lang reeds uitgestelde dagtaak te zetten, en terwijl hij peinzend naar buiten zag om zich op den aanhef van een brief te bezinnen, ontdekte hij opeens beneden in den tuin zijn zoon die langzaam slenterend met zijn handen in de zakken in het Maartsche zonnetje liep, vol aandacht voor de crocussen die tusschen het gras bloeiden en voor de til met duiven, die tegen den achtermuur tusschen het klimop hing.

Een kleur van ergernis vloog in het gezicht van den vader, tegelijk al had hij driftig met zijn zegelring tegen het raam getikt. En terwijl hij wachtte tot de jongeman gehoorzamend aan zijn gebiedenden wenk de studeerkamer zou binnenkomen, wierp hij snel een blik op de ‘Series Lectionem’; dacht hij het niet, dat de luiaard weer een van de belangrijkste colleges verzuimde, pas had hij zijn examen een half jaar uitgesteld en nog liep hij zijn Romeinsch Recht niet...

Maar toen zijn zoon met een opgewekt ‘Goeden morgen vader’ voor hem stond, met een crocus in het knoopsgat van zijn korte, bruin fluweelen jasje en zonder een spoor van een kwaad geweten in den vrijmoedigen blik van zijn blauwe oogen, was de snelle drift van den vader al weer voorbij; hij had, toen Louis zijn studie begon, zich voorgenomen dat hij zijn eenigen zoon een even royale, blijde studententijd zou gunnen als hij zelve had genoten; hij had zich zelf beloofd, dat hij geduldig en tolerant zou

zijn, extra beren zou betalen en zijn oogen zou sluiten voor veel buitensporigheden... student-zijn maakte een knaap tot man, en Louis, die nooit uitbundig, die altijd wat stil en in zichzelf gekeerd was geweest, had het naar zijn vaders meening noodig om eens flink uit den band te slaan.

Doch Louis had nimmer neiging tot de echte studenten-euveldaden getoond, die zijn vader hem zoo graag zou hebben vergeven. Hij had geen brave burgers gemolesteerd, geen bierpullen op voorbijgangers leeggegoten, noch was hij met een aantal heldhaftige makkers in een meisjeskostschool ingebroken; hij snoefde nooit over de groenen die hij 'gebeuld', de flesschen wijn, die hij gedronken en de meisjes, die hij gezoend had, en na twee jaar kamerleven had hij zelf voorgesteld om weer thuis te komen wonen.

Doch zoo hij, naar zijns vaders illuzie, al geen 'echte student' was geworden, hij had evenmin beantwoord aan de stellige verwachtingen, die David aan zijn vlug verstand had gesteld; na vier jaar had hij het nog niet verder dan zijn candidaats gebracht en zijn doctoraal had hij ook kortelings weer voor een half jaar verschoven.

De Professor wist, dat zijn zoon op zijn vage manier, 'liefhebberde' in staatkunde en politiek, in 'sociologie' zooals dat met een nieuw woord tegenwoordig heette; en hoewel Louis met zijn gewone geslotenheid vermeed er over te spreken, wist Coornvelt dat de richting die hij volgde, gansch niet de zijne was.

'Ik wou graag uitleg,' begon hij, trachtend naar den gebiedenden, imponeerenden toon, die hij zich van zijn eigen vader zoo goed herinnerde, 'waarom je je gisterenavond niet hebt vertoond op ons feest ter

eere van meneer Beets? Behalve onbeleefd tegenover de gast van je ouders, was dat hoogst onverstandig van een jongmensch dat op het punt staat z'n intree in de maatschappij te doen. De dichter heeft bij een vroegere gelegenheid heel welwillend belanggesteld in je verzen... en ook ditmaal heeft hij je er aan tafel naar gevraagd en niets dan een ontwijkend antwoord van je gekregen.'

'Och papa!' De student had gebloosd, dan onwillig de wenkbrauwen gefronst: 'U weet hoe ik tegenwoordig zelf denk over mijn gerijmel... en over het gerijmel van meneer Beets en consorten, dat in dit lieve land met de naam van poëzie bestempeld wordt!'

Hij voelde de drift die hij met zijn insolente woorden wekte, hij zag de pen in zijn vaders blanke, groote hand onrustige, booze krassen maken op den smetteloozen vloeier; hij groef zijn eigen handen dieper in de zakken en ergerde zich over het onrustige bonzen van zijn hart.

Het duurde even eer de Professor sprak en zijn stem klonk rustiger dan de zoon verwacht had, er trok zelfs een glimlach om den strengen mond. 'Het schijnt nu eenmaal te hooren dat het jonge geslacht voor het zelf wat presteert begint met het oude af te breken. Ik herinner me dat wij dat ook deden, ik zeg wij, omdat ik er in dien tijd indaad ook bijhoorde al stond ik niet in de voorste gelederen. Ook wij hebben gesmaald op de rederijkers en de rijmelaars in de Vaderlandsche Letteroefeningen...'

'Maar er niets beters voor in de plaats gegeven!' viel de zoon spottend uit. 'Wat is er nog over van al de groote idealen waarmee Potgieter indertijd de Gids heeft opgericht? Zeg zelf vader, is er bij ons op het oogenblik één verzenmaker die een groot onderwerp aandurft met de gloed en het vuur van

een Da Costa of een Bilderdijk? Is er één prozaschrijver die iets uitspreekt van de groote, geweldige worsteling, die er tegenwoordig gestreden wordt... niet in dit slaperige land natuurlijk, maar overal elders... in Engeland, in Duitschland, tusschen de zwoegende armoelijders en hun onderdrukkers... is er één, behalve Multatuli...'

'Dàcht ik het niet!' viel de Professor heftig uit, 'Multatuli... een grootspreker en een opruier is de eenige die de eer van jou appreciatie geniet! Het is fraai! Zelf niets presteeren, schelden op al het bestaande en in Multatuli een profeet zien! In een man, die God en zijn vaderland durft verloochenen, een comediant, die over moraal en zedelijkheid durft preeken en zelf een onzedelijk leven leidt...'

'Dat deed de verheven Bilderdijk ook! Maar die kneep de kat in het donker! Leest u er Huet eens op na wat die pas nog over de vrome verheven Bilderdijk heeft geschreven, hoe hij z'n vrouw in iedere brief trouw bezwoer, terwijl hij in Londen met de dochter van zijn weldoener samenleefde!'

'Een ander fraai voorbeeld!' smaalde de vader, zich even zeer opwindend als de zoon. 'Huet, die afgeeft op al z'n tijdgenooten en als voorbeeld van hoe-het-zijn-moet dat walgelijke Lidewyde heeft geschreven...! Een boek waarin de ontrouw als iets begeerlijks en de wellust als iets onvermijdelijks wordt voorgesteld... een boek, dat geen eerzaam man in de handen van zijn vrouw of dochters zou willen zien.'

'Ik prijs Lidewyde immers niet!' gaf de zoon onwillig toe. 'Huet is als romanschrijver toch ook maar een slechte copie van de Franschen. Maar als criticus is hij de eenige, die niet mee doet aan het misselijk elkaar ophemelen en het flauwe elkaar nadoen van de Hollandsche schrijvers, de eenige die durft zeggen,

dat Holland geen behoorlijke litteratuur heeft, de eenige die durft inzien, dat we niet zoo'n machtig, hoogstaand en voornaam volk zijn als de Hollanders zelf nog altijd denken!'

'Ik heb genoeg van dit dwaze en zinlooze gepraat,' zei Professor Coornvelt toornig, en hij nam zijn pen weer ter hand als om te toonen, dat hij het gesprek beëindigd vond. 'Ik wil je een goede raad geven: begin met zelf iets te presteeren voor je zoo'n oordeel over je land en je volk durft herhalen. Ik weet niet wie de vrienden zijn met wie jij tegenwoordig omgaat, jongelui van je eigen stand zijn het zeker niet; in onze kring geldt het nog niet voor moedig en fraai om zijn vaderland te bespotten en te belasteren, als jij slagen wilt, een carrière wilt maken en wat anders dan een grootspreker begeert te worden, zul je je theorieën grondig moeten herzien.'

Zij hadden zich beiden boos gemaakt, beiden waren den goeden wil tot elkaar begrijpen vergeten waarmee ze het gesprek begonnen, en om hun beider mond was dezelfde smadelijk hooghartige trek, toen zij elkaar in de harde onwillige oogen zagen.

En dan na een lange pauze, zei de zoon: 'Ik ben niet van plan mijn theorieën zooals u het noemt, te herzien, integendeel en dat wou ik u nu meteen maar zeggen papa, ik ben van plan niet langer te verheimelijken wat mijn diepste overtuiging is. Hier in Leiden is sinds kort een afdeeling opgericht van de 'Dageraad', u zult de naam wel kennen, het is een groep van jongeren die vooruitgang, werkelijk vooruitgang willen, die zich 'socialisten' noemen... en bij hen...'

'Je wou mij in koelen bloede vertellen...!' David was half van zijn stoel opgerezen en vond met moeite zijn woorden, 'jij, een luie student, die nog om elke

cent aan je vader moet vragen... dat jij met die schurken en landverraders... dat jij, die de naam Coornvelt draagt, en wiens vader misschien weldra met Gods hulp tot de leiders van het land...'

'Wind u niet op, papa!' de jongen had onmiddellijk spijt van zijn hooghartige bekentenis en begreep, dat hij het oogenblik en de woorden slecht had gekozen. 'U weet vermoedelijk van die vereeniging niets anders dan wat het groote publiek...'

'Ik weet er genoeg van om jou te verbieden... te verbieden, versta je, om er ooit nog het allerminste mee te doen te hebben. Ik wist, dat je zooals zooveel van je vrienden liefhebberde in de politiek en zoo'n beetje coquetteerde met de radicalen, wat nu eenmaal mode schijnt bij sommige jongelui; maar als ik had kunnen vermoeden dat je zoo... dat je je goede naam en je toekomst op die manier zou vergooien...'

Met een schamperen lach vulde Louis de stilte, die de vader na zijn woedende woorden liet, hij zag met een vreemde mengeling van minachting en medelij, hoe volkomen de Professor zijn gewone, deftige kalmte had verloren, hoe hij, als om zich een houding te geven weer de pen greep en krassen en teekens op den vloeier begon te maken...

'U kunt mij toch niet verbieden een eigen *overtuiging* te hebben,' zei hij ten laatste langzaam en nadrukkelijk.

Maar zijn kalmte bracht den vader tot het uiterste.

'Ik kan je gelukkig wèl verbieden die "overtuiging" openlijk te toonen,' beet hij zijn woorden, 'zoolang je nog voor je studie en voor het maken van een carrière van mij afhankelijk bent.'

Er was weer een stilte... dan vroeg de jongen zachter en met veel minder zekerheid: 'U bedoelt...?'

'Ik bedoel, dat je morgen aan den dag ophoudt

student te zijn, als je mij niet belooft... op je eerewoord belooft...'

Hij streek met de hand over het voorhoofd;... met een vreemde, duizeligmakende zekerheid trok het opeens door zijn gedachten, dat hij dit zelfde nog eens juist zoo had beleefd, dat hij oneindig lang geleden, nog eens dezen zelfden, afschuwelijken strijd had uitgevochten... En opeens wist hij het: zooals Louis thans voor hem, had hij eens in machteloozen opstand voor zíjn vader gestaan; zooals hij thans zijn zoon, had zijn vader hem met precies hetzelfde dreigement gedwongen. Als een ontspanning herinnerde hij zich op hetzelfde oogenblik hoe volkomen hij toen voor dat onvermijdelijke was gezwicht. Hij zag op en zocht het gezicht van den jongeman, die zich had afgewend en met den rug naar hem toe voor het venster stond; en reeds schoot, als een felle vlam zijn meelij op... hij was niet zoo'n harde, meedoogenlooze vader als de zijne was geweest, hij zou het goed maken... zich weer voluit met den knaap verzoenen... hij had zich immers beloofd, dat hij voor zijn Louis niet alleen een leider maar ook een vriend wou zijn... hij had zoo vaak getracht naar vertrouwelijkheid met den stillen, gesloten jongen...

Dan keerde Louis zich naar hem toe, er stonden tranen in zijn oogen, maar zijn bleeke gezicht was verbeten en hard.

'Dan zal ik niét afstudeeren papa,' zei hij, 'misschien is dat nog erger voor u dan voor mij. Dan zal ik geen jurist worden en carrière maken op de manier die u voor me had vastgesteld en geen opvolger zijn van uw beroemde naam. Want dat alles is mij minder waard dan mijn overtuiging.'

Hij had met bijna pathetische heftigheid gesproken, nu draaide hij zich om en een oogenblik later had

hij de kamer verlaten, waarin de stilte weer dadelijk groot en plechtig stond. Mechanisch doopte David Coornvelt zijn pen in en zette zich om te gaan schrijven, doch opeens smeet hij het staafje weg terwijl het bloed hem heet naar het hoofd schoot en zijn vuist bonsde op de tafel. ‘Mijn eigen schuld,’ mompelde hij, ‘ik ben te zwak voor hem geweest... wij ouders van tegenwoordig zijn te zwak voor onze kinderen.’

Toen zijn dochtertje hem een half uur later stoorde, had hij nog slechts een paar regels van het groote foliovel volgeschreven; zij schrikte van zijn moe en zorgelijk gezicht, toen hij zijn werk van zich afschoof om het koffiekopje van haar aan te nemen.

Maar hij glimlachte, toen zij vertrouwelijk kwam leunen aan zijn stoel, met haar hand door zijn nog vol en nauwelijks grijzend haar streek. ‘Ik moet u nog laten zien wat meneer Beets in mijn album heeft geschreven,’ zei ze, ‘maar ik ben er weinig mee in mijn schik.’

Hij sloeg zijn arm om haar heen en voelde de ranke veerkracht van haar meisjeslijf, de zachte ronding van haar schouders onder het dunne mousselien van haar grijze kleedje met kleine roze bloemetjes, de zijdige zachtheid van haar wang en de buiging van haar hals met een verteederde verrukking, waarvoor hij zich zeker geschaamd zou hebben, wanneer hij zich haar bewust was geweest.

‘Was Louis ook maar een meisje...’ dacht hij, terwijl de herinnering aan het ellendig gesprek, die hij met al zijn wilskracht een poos lang had verdreven, zich opnieuw met een feilen pijn aan hem opdrong, ‘zoo'n zacht aanhankelijk meisje... zoo'n zonnetje...’

Ontwikkeling der vrouw.

‘Het vrouwelijk geslacht
Dient tot hooger ontwikkeling gebracht’
Dat is: dochters en moeders behooren te weten,
Wat vaders en zonen vergeten.
En een vrouw dient te doen
Wat een man van fatsoen
Noodwendig moet negligeeren
Zal hij tijd hebben, mijnheeren,
Om in de club het land te regeeren
  En over rijp en groen
(Geen oordeel te hebben maar)... te redeneeren,

las hij, in het in rood fluweel gebonden boek, dat zij hem voorhield; het kostte hem moeite om de beteekenis van de zinnetjes te vatten, de gedachte aan Louis' smalende kwalificatie ‘verzenrijmelaar’ drong zich zijns ondanks aan hem op.

‘En waarom is dit niet naar de jonkvrouw haar zin?’ probeerde hij een grapje. ‘Gisteren middag werd er nog zoo met de lieve dominee gedweept?’

Hij zag hoe haar fijne blonde wenkbrauwen zich fronsten, hoe haar gezicht het kinderlijk blijmoedige verloor.

‘Omdat dit, net als al wat hij gezegd heeft, zoo heel anders is, dan ik verwacht had, omdat hij over alles praatte behalve over het belangrijkste; natuurlijk was het verkeerd wat die vreemde dame deed, ongepast en ik begrijp dat het u ergerde; maar wat ze zei papa, over al de vrouwen die géén kransen konden winden, al de linkerhanden, naar wie geen rechter zich uitsteekt... daarin had ze toch groot gelijk, die vrouwen moesten toch voor zichzelf kunnen zorgen in plaats van afhankelijk van haar vaders en broers te zijn en

haar levens in ledigheid door te brengen. Aan èlk meisje moest toch de kans gegeven worden om zich nuttig te maken, dan zouden er niet zooveel zijn die maar trouwen om geborgen en onderdak te zijn en zouden er geen ongelukkige huwelijken meer wezen.'

Hij luisterde met stijgende ergernis. Even voelde hij den driftigen lust haar het zwijgen op te leggen en met een toornig bevel uit de kamer te sturen; de herinnering aan den vorigen avond, toen hij haar op de lezing zoo heftig had zien fluisteren met Lize en Cateau dreef hem echter tot voorzichtigheid: misschien was het het beste om haar eens uit te laten spreken wat er allemaal aan dwaze bedenksels in haar kleine hoofd zat opgezameld, om de ophitserij van de nichtjes voor goed te ontzenuwen.

'Mijn lieve kind,' zei hij, terwijl zijn groote hand zich sloot om de hare, die zenuwachtig speelde met de strookjes van haar neteldoeksche schortje, 'in ieder mensch zit, als hij jong is, een neiging om de wereld anders en een beetje beter te willen maken. En in elk jong meisje is vanzelfsprekend een verlangen, elke jonge vrouw voelt zich onbevredigd, zoolang haar leven nog niet aan zijn ware bestemming beantwoordt, zoolang ze de man nog niet gevonden heeft wie ze dat leven wil wijden... Zoo is het altijd geweest, zoo waren mijn zusters en zoo zal je moeder ook wel geweest zijn toen ze zoo jong was als jij nu... maar vroeger heeft nooit iemand eraan gedacht, dat de meisjes daarom moesten gaan werken en studeeren, en zich gaan dringen op de plaatsen, die nu eenmaal aan de mannen behooren...'

Zij trok haar hand onder de zijne uit en streek zich het haar uit het gezicht met een onrustig, nerveus gebaar dat hij niet van haar kende: 'U praat er óók om heen!' zei ze heftig. 'U weet niet waar het om

gaat of u wìlt het niet begrijpen! Het kan toch ook zijn, dat een meisje nièt trouwt, dat ze niet de man vindt om haar leven aan te wijden...'

Hij probeerde het nogeens met een grapje. 'Ik geloof, dat dit kleine meisje zich daar allerminst druk over hoeft te maken!' plaagde hij.

Haar hand legde zich haastig op zijn mond. 'Och nee,' smeekte zij, 'och nee, papa... ik weet dat mama het graag zou willen en dat u hem graag moogt lijden omdat hij knap en eerzuchtig is... omdat hij van adel is en zoo'n heel goede partij... Maar toen ik gisteren avond naast hem zat en zoo vervuld was van ernstige dingen en daar zoo graag over had gesproken terwijl hij alleen maar grapjes en complimentjes maakte, toen heb ik begrepen, dat ik hem toch nooit... Och neen... ik weet het nu, de heeren houden er niet van met dames over èrnstige dingen te praten... ze willen van een meisje dat ze lief en bekoorlijk is en van hun vrouw dat ze voor het eten en het huis en de kinderen zorgt... en daarom papa... het is misschien maar het beste dat ik het u eerlijk zeg... daarom geloof ik vast dat ik nóóit zal trouwen...'

Het kostte hem even moeite om haar woorden te verwerken, dan lachte hij een harden, on-vroolijken lach, terwijl hij haar wegtrok van de leuning van zijn stoel en dwong om vlak voor hem te gaan staan. 'Durf dat nog eens zeggen!' eischte hij als een grap; 'durf mij eens goed aan te kijken en dat dan nog eens te zeggen?'

Maar zij keek hem niet aan, zij hield haar blonde hoofd neergebogen en begon stil en geluidloos te schreien. Hij voelde zich geslagen en hulpeloos als steeds bij vrouwen-tranen, een drift joeg in hem op om haar te bevelen met dien zotten onzin op te houden en tegelijk een week verlangen om haar als een

klein meisje op zijn schoot te trekken en te troosten.

Maar reeds was zij van hem weggeweken en stond voor het venster op dezelfde plaats waar zijn zoon daarstraks met zijn afschuwelijke bekentenis voor den dag gekomen was; hij zag hoe zij zich dwong tot kalmte en haar tranen met heftige vegen van haar zakdoek droogde. En tegelijk zag hij weer, met een verteedering die brandde aan zijn hart, hoe kinderlijk jong en teer zij was; wat kon zij begrijpen van het leven, de liefde en het huwelijk, dit kleine, zachte meisje; wat zou hij niet geven om de teleurstellingen en ontgoochelingen van haar weg te kunnen houden, die de liefde immers altijd bracht...

'En ziet u papa,' begon zij opeens met een kalme, zakelijke stem, 'omdat ik vast geloof, dat ik niet trouwen zal, wil ik werken en me nuttig maken en niet langer mijn leven met beuzelingen vullen zooals ik tot nu toe heb gedaan. U moet niet denken, dat het een gril van me is, of iets, dat ik vandaag pas heb verzonnen, ik heb er al heel lang over gedacht en het meest sinds ik Multatuli...'

Zijn vuist bonsde dreunend op het blad van de schrijftafel, dan was hij òp en naast haar bij het venster en schudde haar bij haar schouder heen en weer. 'Je wou toch niet zeggen... dat jij die Godloochenaar... dat jij die walgelijke, zedelooze boeken kent...? Dat je broer zich zoo vergeten heeft, dat hij jou die schandelijkheid heeft laten lezen?'

Zij was doodsbleek als hij, maar ze gaf geen kamp. 'Als u zoo over Multatuli oordeelt kent u zijn werk niet vader. Hij strijdt voor de armen en de onderdrukten, hij strijdt tegen al het vreeselijke onrecht dat er in de wereld is en dat maar voortduurt en voortduurt, omdat de menschen te egoïst en te laf zijn om het te willen zien. Ik heb vroeger ook geloofd,

dat het Gods wil was dat er rijken en armen zijn, maar sinds ik Saidja en Adinda gelezen heb en de Kruissprook en ‘Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb...’ ben ik gaan begrijpen, dat ieder mensch het zijne doen moet voor de ellende van anderen... dat zelfs ìk daar iets voor doen moet, al ben ik maar een zwakke vrouw...’

Hij haalde bevrijd adem. Dit klonk overdreven en dweperig, maar heel wat onschuldiger dan het eerst geschenen had. ‘Als je dat wilt,’ zei hij, ‘je bent er nog wel erg jong voor, maar er is immers een vereeniging Dorcas, waar dames en jonge meisjes kleeren voor arme menschen naaien en dan is er de Maatschappij voor Weldadigheid...’

Maar zij schudde haar hoofd met een spottend lachje, dat hem weer heftig ergerde. ‘Ik wil heel iets anders,’ zei zij; ‘ik heb gelezen van het werk, dat Engelsche vrouwen doen, die de arme veroordeelden in de gevangenissen op gaan zoeken om met hen te bidden en de bijbel met hen te lezen, van vrouwen, die de arme meisjes in de fabrieken helpen en haar naai-les geven en muziek voor haar maken, omdat er nooit iets van vreugde is in haar levens. En vader!’ haar handen klemden om zijn arm en hij zag onrustig den gloed in haar oogen, ‘het allermooiste is wat Florence Nightingale heeft gedaan. U weet toch wel, Florence Nightingale, die in de Krim-oorlog de zieke soldaten heeft verpleegd en die later in al de akelige hospitalen van Londen in gegaan om de ruwe bewakers en verpleegsters te leeren om goed en zacht voor de arme zieken te zijn. Ziet u vader, dàt is wat ik bedoel, zoo zou ik ook de armen en ongelukkigen willen helpen... ik zou...’

Hij schudde haar hand af, en opnieuw als daareven greep hij haar bij haar schouder, maar nu of

hij haar wakker wou schudden uit een afschuwelijken droom. ‘Kind...’ zei hij en hij sloot even in afgrijzen zijn oogen om de beelden te verjagen, die haar woorden hadden opgeroepen, ‘je weet niet waarover je praat... Goddank weet je het niet! Je hebt je laten meeslepen door dwaze, onware boeken, waarin het gedoe van geëxalteerde, bigotte vrouwen beschreven werd, vrouwen in een ander land, want hier zal het geve God nooit zoover komen! Een meisje als jij, een rein onschuldig meisje, zou uit vrije wil tusschen vuil, armoedig fabrieksvolk, tusschen zieken en gevangenen willen gaan; je hebt immers geen denkbeeld mijn kind wat het is, een gevangenis... een hospitaal, wat je er zou zien... en, God helpe me... zou hooren!’

‘Ik stel het me ook niet als iets plezierigs voor, maar als iets waartoe God me geroepen heeft... Die anderen, daar in Engeland, hebben ook met verzet en minachting en verdachtmaking te kampen gehad... maar ze hebben volgehouden... en o,... als u leest hoeveel goeds ze hebben bereikt!’

‘Ik zou wel eens willen weten,’ zei hij, voelend hoe zijn kalmte hem begon te begeven en drift hem harde woorden naar de lippen joeg, ‘uit welke boeken jij die vervloekte nonsens hebt geleerd, wie jou zulke zotte ideeën in je hoofd heeft durven brengen?’

Haar oogen knipperden; het zou laf zijn om Louis te verraden. ‘Ik ben het eenige meisje niet papa,’ zei ze zich opwindend evenals hij, ‘dat zulke ideeën heeft, dat er beu van is om in ledigheid te zitten wachten tot de een of andere jongeman haar gelieft te trouwen...’

Zijn booze gedachten gingen naar zijn vrouw; wie anders dan de moeder was te laken, als een dochter thuis geen vrede vond en zulke dwaze, onzinnige dingen wilde? Aleid had altijd wat te zeggen op de

toegevendheid van zijn zusters, die háár dochters te veel ‘vrijheid’ lieten, nu bleek waartoe haar eigen strenge en vormelijke opvoeding had geleid... En hij vond even een wrange voldoening in de gedachte, hoe hij straks zijn koele, zelfbewuste vrouw met dit, háár tekort zou vernederen... haar zou kunnen verwijten: jou schuld...

Maar tegelijk al wist hij haar antwoord: gedroeg de zoon, dien hij had opgevoed, van wien hij zulke hooge verwachtingen had gekoesterd... zich beter?

Doch dan vond hij een bevrijdende gedachte... dàt, òpstaan tegen zijn gezag, dóórdrijven haar eigen dwaze verlangen zou zijn meisje niet... Zij vroeg, smeekte, poogde hem te overtuigen... doch háár kon hij een onverbiddelijk veto geven en omdat ze een vrouw was, zou ze zich móéten buigen voor zijn wil... Later zou hij het goed maken, verzoenen, wat hij haar leed moest doen in haar eigen belang... hij zou verzinnen wat hij kon om haar af te leiden van haar dwaze gedachten...

‘Clara...’ zei hij streng en hard, zooals hij nimmer tot haar sprak; ‘ik wil nooit meer... nooit, versta je dat goed, over die dwaze, geëxalteerde dingen hooren. Je hebt daareven durven spreken van Gods wil. Het is Gods wil, dat een dochter haar ouders gehoorzaamt... dat ze haar moeder tot steun en hulpe is, totdat zich haar bestemming vervult in het huwelijk...’

Zij keek hem aan van terzij, half schuw en als niet begrijpend bij dien toon, dien zij niet kende... toen hij zijn hand uitstrekte met een verzoenend gebaar week zij van hem weg... en op haar kleine bleeke gezicht was een uitdrukking, die hem ondragelijk was... hetzelfde vervreemde, vijandige, dat hij daareven in Louis' oogen had gezien... Maar zij zei ‘Goed vader’, op den deemoedigen toon van een gedwee klein

meisje; als een welopgevoede, zorgzame dochter nam zij zijn leege kopje van het schrijftafelblad en ging zwijgend uit de kamer.

Professor David Coornvelt zette zich opnieuw in zijn bureau-stoel en opnieuw greep zijn hand de penhouder en doopte hij zijn pen in den inkt.

Maar dan bedacht hij, dat hij nu het gebeurde van dezen morgen aan zijn vrouw moest zeggen... dat het onvermijdelijk zou zijn om het gedrag van Louis zoowel als van Clara met Aleid te bespreken... En even, terwijl een bittere glimlach over zijn knap, hoogmoedig gezicht vloog... herinnerde hij zich de verheerlijkende woorden van den Dominee-dichter over de vrouw als steun en hulpe van den man... over het beeld van de linker-hand en de rechter, die voor elkaar onmisbaar waren, die tezamen zooveel schoons en sterks konden volbrengen.

Hoofdstuk XIII ‘Sylvia’

LIZE Wijsman liep haastig en dicht langs de huizen over de Hoogewoerd en de Breestraat; ze had het gevoel dat achter alle horren en door alle spionnetjes, gezichten nieuwsgierig naar haar gluurden, welk jong meisje liep des morgens om half elf - en zonder geleide - door de drukste buurt, waar het krioelde van studenten! Wat was je toch te beklagen wanneer je als een meisje op de wereld was gekomen. Daar liepen de ‘Heeren der schepping’ vrij en onbekommerd te wandelen, maar zij, omdat ze een meisje was, moest altijd denken om wat ‘mocht’ en wat ‘paste’... ‘Bah...’ dacht Lize en tuitte haar mooien mond, ‘als we maar eerst een beetje moediger worden en niet altijd bang zijn voor wat de menschen ervan zullén vinden. Misschien brengen wij vrouwen het nog wel eens zoover, dat we net zoo vrij en onbekommerd op straat durven loopen als de mannen en op welk uur we maar willen.’

Zij voelde zich onrustig en verlegen, toen ze een oogenblik later op de stoep van het hotel Levedag stond. Aan den overkant waren huis aan huis studentenkamers. Hoeveel kans was er, dat een van de daar wonenden haar escapade zag en aan haar broer verklikte, waarna die akeligheid zeker de gelegenheid zou benutten om er in het bijzijn van haar moeder over te beginnen...

Zij had de koperen schel overgehaald en vroeg aan een knecht in een boezeroen die haar opendeed, om juffrouw Sylvia te mogen spreken.

Hij krabde zich het hoofd en gluurde naar haar uit de hoeken van zijn oogen. ‘Kwam ú daarvoor?’ vroeg hij ongeloovig, want natuurlijk kende hij haar als een dochter van dokter Wijsman.

‘Juffrouw Sylvia zou me om half elf wachten.’

‘Ze is niet meer hier,’ overviel hij haar met een grinnikenden lach. ‘Me baas wou er niet houen, nadat de heeren studenten gisteren avond zoo'n schandaal hebben gemaakt.’

‘De studenten?’ Lize voelde den schrik in haar knieën, ze bedacht, dat de kleine vrouw in haar zwarte rotonde moedig en zonder geleide haar weg door de donkere straten was gegaan. Ze had gemerkt, dat de studenten zich heftig over de stoornis van meneer Beet's lezing hadden opgewonden, niet alleen in de zaal maar ook later in de vestibule, en zelfs nog op straat had ze ‘Weg met de blauwkousen!’ gehoord; maar ze had geen oogenblik vermoed, dat het iets anders dan branie en luidruchtigheid geweest was.

‘Ze benne met ketelmuziek voor 't huis gekomme,’ vertelde hij, weer grinnikend bij de herinnering, ‘een heel troepie van de Societeit, as ik me niet erg vergis, was uwes broer d'r ook bij. En ze hebben ‘Dood aan de manwijve!’ en ‘Weg met de blauwkousen!’ ge-

schreeuwd en me patroon hêt met de dienders gedreigd, maar het hêt niks gegeven.'

'En toen?'

'Toen hêt me patroon d'r sebiet gezegd, dat ze maar lievers erges anders most logeeren. Ik heb vanmorge vroeg d'r koffertje naar de Maarsmansteeg gekruid, naar de hoedenwinkel van Lebrun, daar had ze bekenden.'

Lize Wijsman draaide zich om en ging de stoep van het hotel weer af; met een ellendig beschaamd gevoel, of zij zelf een bitteren smaad had ondergaan, liep ze de stille zijstraat in naar de kleine hoedenwinkel.

Dat de studenten, dat àlle mannen spotten met 'vrije vrouwen', met 'blauwkouserij' en 'emancipatie'... daaraan was ze gewoon, dat hóórde er nu eenmaal bij, maar dat ze de lafheid hadden gehad om die eenzame, weerlooze vrouw uit te jouwen, dat die ellendelingen van het hotel haar hadden weggejaagd als een schurftig beest...! In woedende drift balde Lize haar handen. 'Als ik er achter kom wie het gedaan hebben...' en dan opeens dacht ze aan een wild donker gezicht, aan dien éénen, die bij alle dolle plannen, bij alle studenten-streken haantje de voorste was, en dien ze om dien brutalen durf zoo dolgraag mocht lijden. Aan Gerrit van Doeveren dacht ze, den jongsten zoon van den wever, die het Leidsche gezegde glorieus tot waarheid maakte, dat aanstaande dominees dikwijls de grootste schelmen zijn. 'Als hij erbij is geweest,' dacht ze met tranen van woede in de oogen, 'wil ik nooit meer iets met hem te maken hebben... dan zal ik hem laten voelen hoe ik hem minacht... dan zal ik nooit meer dulden dat hij me zoo lang in m'n oogen kijkt... of m'n hand zoo'n geheimzinnig, veelbeteekenend drukje geeft...'

‘Gaat u maar gerust naar boven, juffer,’ zei de oude aamborstige modiste, die de dochter van dokter Wijsman natuurlijk dadelijk herkende. ‘Het trapje op en dan links om aan het eind van het portaaltje.’

Lize voelde haar hart bonzen toen ze tikte tegen de vervelooze, scheefgezakte deur; pas toen ze een heldere, opgewekte stem ‘kom maar binnen!’ hoorde roepen, gaf ze zich rekenschap dat ze verwacht had een bedrukte, vernederde, misschien een-in-tranenbadende ‘Sylvia’ te vinden.

Zij zag, in de smalle, laaggezolderde kamer een kleine gestalte bij het venster staan, en het eerste trof haar, als iets onzegbaar dwaas, dat die niet als alle vrouwen-gestalten die zij kende, met een wijden strookenrok en een tournure was omkleed, zoodat zij vreemd schraal en nietig ja, bijna nauwelijks een vrouw geleek. En toen zij nader trad, zag zij tot haar nog grootere verbazing, dat de vreemde niet alleen geen chignon noch een breed kapsel van krullen droeg, doch dat zij het dikke, grijze, golvende haar kort afgesneden en naar achteren had geborsteld. En Lize Wijsman, die op haar manier een ‘modern’ en ‘geëmancipeerd’ meisje was, dacht met ergernis en verwondering: ‘Hoe durft iemand zóó onvrouwelijk te zijn!’

Maar een oogenblik later, toen zij haar beide handen voelde gegrepen en de doordringende stem van den vorigen avond haar naam zei met warme woorden van blijdschap, dat zij tòch had durven komen, onderging zij onmiddellijk weer den fascineerenden, boeienden invloed van de vreemde. ‘Ik heb gehoord wat zij gewaagd hebben,’ zei ze met een kleur van verlegenheid, ‘die laffe branies van studenten... Ik schaam me ervoor en ik beloof u dat ik ze bij de eerste gelegenheid de beste...’

‘Lieve kind,’ de kleine vrouw had haar mee getrokken naar een zwart lederen sofa, die in den hoek bij het venster stond. ‘Je daar over op te winden is vergeefsche moeite. ‘Ze’ moeten zoolang ze kunnen, hun mannelijk overwicht toch verdedigen! En is het niet het beste bewijs dat ze gevaar voelen dreigen nu ze bij den kleinen aanval van één onbeteekenende vrouw op hun onbetwiste heerschappij het al noodig vonden zoo'n misbaar te maken?’

Lize Wijsman aanvaardde verrast dit ongewone gezichtspunt; zóó had ze nog nooit iemand over ‘de mannen’ hooren praten; al mopperden de jonge meisjes van haar kring dat ze ‘maar vrouwen’ waren, de eerbied voor het sterke geslacht was haar te zeer van kind af ingeprent, dat iemand openlijk met hen zou durven spotten.

‘Zal ik je eens wat vertellen?’ zei Sylvia lachend, ‘zij hebben zoo lang beweerd dat wij dom en zwak en afhankelijk zijn, dat wij het zelf zijn gaan gelooven. Als ze ons nu de kleinste kans gaven om het tegendeel te bewijzen, kon het wel eens met hun onbetwiste heerschappij gedaan zijn; en wie wordt graag in een hoekje van een kamer geduwd, als hij altijd het heele huis tot z'n beschikking heeft gehad?’

Het jonge meisje lachte, al voelde ze tegelijk een onrustige verlegenheid. Heel de groote almachtige mannenwereld werd door dit kleine kwieke dametje opeens in een dwaas daglicht gezet...; ‘ze’, dat waren haar vader en Dominee Beets en oom Coornvelt, en Gerrit van Doeveren... die allen zouden dus heimelijk doodsbang zijn voor de macht van de ‘zwakke vrouw’?

‘Gelooft u heusch,’ vroeg ze aarzelend en onder den indruk, ‘dat daarom al het misbaar is? Dus niet

omdat ze vreezen, dat wij onze vrouwelijke deugden, onze ‘charmes’ zooals dat heet, zullen verliezen, dat we zooals mijnheer Beets gisteren voorspelde zullen gaan rooken, met onze beenen over elkaar zitten en over kiesrecht en politiek praten, maar alleen omdat ze bang zijn van hún bevoorrechte plaats te worden afgedrongen... bang, dat wij ook een klein beetje mácht zouden kunnen krijgen?’

Sylvia had een schamper lachje. ‘Wacht maar eens meisje, wacht maar eens tot je wat langer in de wereld hebt rond gekeken, tot je eens in conflict bent gekomen met zoo'n vereerder en beschermer, die de dominee zoo hartroerend geschilderd heeft. Probeer maar eens om wat te willen en door te drijven, dat tegen de mannenwetten van “echte vrouwelijkheid” ingaat!’

Het bleef even stil. Dan zei Lize Wijsman, terwijl ze met oogen, groot van schuwen eerbied naar de kleine grijze vrouw keek: ‘Ik geloof dat veel vrouwen en meisjes tegenwoordig net zoo denken als u, maar tot nog toe heb ik nog nooit iemand gevonden die het ronduit durfde zeggen, die er voor uit durfde komen dat ze...’ ze aarzelde en bloosde heftig vóór ze het vreeselijke woord sprak... ‘vóór de... emancipatie is!’

‘Juist,’ knikte de ander en streek haar korte grijze haren naar achteren. ‘Ik geloof in de emancipatie van de vrouwen, zóó, dat ik zelfs trotsch ben op den scheldnaam van ‘Blauwkous’ en trotsch op den hoon en den schimp en den smaad, die m'n dagelijksch deel zijn. Want die bewijzen, m'n kind, dat de strijd begint te komen... óók hier, ook in dit lauwe land van deftigheid en braafheid. En het is een geweldige strijd, hoor je, de strijd tegen de slavernij van de vrouw; in Engeland, in Amerika staan ze al in het volle vuur,

daar hebben de vrouwen het juk al afgeschud, daar willen ze al heel wat anders dan hier waar ze nog met ‘beter ontwikkeling’ tevreden zijn. Daar eischen ze gelijke rechten, gelijke kansen voor jongens en voor meisjes, daar zijn al pioniersters die het tot dokter, tot advocaat of predikant hebben gebracht en het bewijs leveren dat de vrouwen geen slechter hersens of zwakker zenuwen hebben dan de mannen!’

Lize Wijsman voelde haar wangen branden en haar hart van een wilde, verrukkelijke opwinding bonzen. Ze had een vage herinnering aan het zilveren bruiloftsfeest van haar ouders, toen ze voor de eerste en eenige maal in haar leven champagne gedronken en diezelfde vreemde, lichte en wilde levensvreugde had gevoeld. Dit, meende ze, was het grootste, gewichtigste oogenblik van haar leven... van nu af zou alles, zouden al haar inzichten in ‘plicht’ en ‘recht’, en al haar idealen van geluk en liefde en huwelijk met één slag veranderd zijn!

‘We hebben strijdsters noodig,’ zeide Sylvia en legde dwingend haar kleine hand op den arm van het meisje. ‘Meisjes en vrouwen die dúrven, die niet bang zijn voor wat de wereld van haar zeggen zal, en er zelfs een eer in stellen om ‘Blauwkousen’ gescholden te worden. Want alleen door te strijden tegen de tirannie van de mannen op leven en dood, zullen ze zich kunnen bevrijden uit de slavernij, zullen ze hun vrijheid en onafhankelijkheid kunnen veroveren!’

‘Ik doe mee!’ barstte Lize in gloeiend enthousiasme uit. ‘Ik ben altijd strijdlustig geweest, ik heb me er nooit in kunnen schikken dat een meisje altijd maar lief en zacht en gedwee moest zijn, en nooit eens ronduit mocht zeggen wat ze meende en nooit mocht doen waar ze aanleg voor had. Ik heb altijd geweten dat ik net zoo goed of beter kon leeren

dan welke jongen ook, van klein kind af heb ik het afschuwelijk gevonden dat ik máár een meisje was en daardoor nooit, zooals ik wenschte, dokter en mijn vaders hulp zou kunnen zijn!'

'En waarom zou je dat niet? Waarom zou jij geen dokter worden als je er verstand en aanleg voor hebt? Eén moet de stoot geven, één moet durven beginnen. In Groningen schijnt al een meisje te zijn, dat het wil probeeren, waarom zou jij het hier niet wagen, waarom toon jij de Leidsche studenten niet dat een vrouw net zoo goed of beter zieken kan helpen en wonden verbinden dan een man?'

Lize Wijsman schudde ongeloovig haar hoofd en lachte zenuwachtig en verlegen.

'Hoe zou ik dat moeten aanleggen?' zei ze. 'Mijn vader en moeder zouden er immers niets van willen weten. Om dokter te worden zou ik Latijn moeten kennen en examens moeten doen, die alleen voor jongens zijn... Ach neen toch, dat zou immers nooit kunnen.'

'Dacht je kind,' zei de oude vrouw, met weer haar zachte, ironische lachje, 'dat ook maar één van de pioniersters, die je zoo bewondert en die je na zou willen volgen... dat er één zonder strijd en zonder verguizing of verdachtmaking van 'de wereld' gekomen is? Dat ooit ouders hun dochters geholpen of aangemoedigd hebben, als ze iets wilden dat lijnrecht tegen hun denkbeelden en wenschen inging? Je moet Latijn kennen, zeg je, zoek dan de boeken en leer het je zelve. Je moet geld hebben om te kunnen studeeren... zoek dan een middel om het te verdienen. Lijkt je dat onmogelijk en onbereikbaar...? Dan weet je nog niet wat het is om te strijden voor een ideaal, dan ken je het echte vuur en de echte zelfverloochening nog niet en het geloof dat bergen kan verzetten!'

‘Ik zal het probeeren!’ beloofde Lize opnieuw meegesleept en in vuur; en toen waagde ze de vraag die haar al telkens op de lippen had gelegen: ‘Hoe hebt u het zelf bereikt om zoo vrij en onafhankelijk te worden...? Wie bent u...? Hoe is eigenlijk uw naam?’

De kleine grijze vrouw kruiste de handen over de borst en zei, op een bijna plechtigen toon: ‘Ik zal jou vertellen, wat ik eerst voor ieder hier geheim had willen houden en wat je vooral niet aan je ouders mag verraden:... ik ben Marie Elizabeth Sylvain...’

Ze wachtte, haar donkere, doordringende oogen scherp op het meisjesgezicht gevestigd, met blijkbare spanning op de uitwerking harer woorden, maar zij zag op Lize's gezicht niet anders dan verwondering... verlegenheid...

‘Marie Elizabeth Sylvain... Miebetje Sylvain...’ herhaalde ze. ‘Die naam heb je je moeder toch zeker vaak hooren noemen?’

Aarzelend, met het onplezierig gevoel dat ze in een stellige verwachting te kort schoot, schudde Lize Wijsman het hoofd.

‘Maar herinner je dan toch,’ herhaalde de oude vrouw ongeduldig. ‘Ik was het Fransche nichtje, dat bij je grootouders in huis was en dat weg is geloopen omdat ze haar eigen brood verdienen wou...’

Lize bleek nog altijd verlegen. ‘Ik denk dat ma en de tantes het maar wijzer vonden daarover met ons meisjes niet te praten, maar ik herinner me nu, dat ik uw naam eens onder een Fransch versje in moeders album heb zien staan, en tante Saar heeft me eens een op rose papier geteekend portretje van u laten zien, waarboven ‘De Bode der Liefde’ stond en me verteld dat Oom David dat toen hij student was gemaakt heeft.’

De kleine grijze vrouw had glimlachend geknikt.

‘Je moet me van hen vertellen,’ zei ze met een plotselinge verteedering in haar stem. ‘Wat is er van hen allemaal geworden... van Saartje en Koosje en van Nikolaas en Abraham... met wie is de knappe gevierde David getrouwd? Wat is er van de deftige vrome Henrik geworden, en wat van de kleine Naatje, die zoo knap in de teksten en psalmen was?’

En Lize Wijsman, blij dat ze over het pijnlijk moment van daareven heen kon praten, begon met animo te vertellen; van Tante Saartje, die met een veel ouderen, saaien en suffen man was getrouwd en wier dochters zoo ontevreden waren met een leven van doelloos thuis zitten en altijd tobben over geld... Van de tantes Koosje en Naatje, allebei ongetrouwd, die heel vroom waren en het altijd met elkaar aan den stok hadden over theologische spitsvondigheden, totdat Tante Koosje voor een paar jaar bij Oom Henrik den weduwnaar was ingetrokken, om daar het drukke, groote huishouden te bestieren. Oom Henrik, dat zou juffrouw Sylvain zeker wel weten, was een heel bekende, heel gevierde dominee in den Haag, hij was de lievelings-predikant van Koningin Sophie en het was altijd stampvol in de kerk als hij preekte. En ook Oom David was een bekend man, Professor en Kamerlid en naar ieders verwachting een aanstaand Minister, zijn eenige dochtertje was gisteren in Lizes gezelschap op de lezing geweest; ‘maar zij was banger dan ik!’ zei het jonge meisje niet zonder zelfgenoegzaamheid. ‘Ze dorst niet mee, toen ik de straat opliep om u aan te spreken, hoewel ik zeker ben dat ze het dolgraag had gewild...’

‘Je moet haar eens bij me brengen...’ vroeg ‘Sylvia’ met aandrang. ‘Davids dochtertje en de dochters van Saartje... allemaal meisjes, zeg je, die wat beters willen dan dom bij vader en moeder

thuis zitten en wachten op een man... Ik ga een woning zoeken hier te Leiden, den Haag wil mij niet bevallen, het is mij daar te wuft en te bont... Aan deze oude stad heb ik nog zooveel herinneringen... en zelfs aan onplezierige herinneringen kan een mensch op zijn ouden dag gehecht wezen... Het lijkt mij zoo, of ik jullie, jonge dochters wat zal kunnen helpen in je strijd tegen dom vooroordeel en bekrompen behoudzucht. Je moeder en je tantes, meisje, hebben zich vroeger ook wel teweergesteld tegen het ouderlijk gezag, maar in die tijd was het nòg veel moeilijker voor een meisje om een eigen wil te hebben en haar eigen weg te kiezen dan tegenwoordig...'.

Toen Lize Wijsman eindelijk met gloeiende wangen en schitterende oogen opsprong en zei, dat ze nu heusch afscheid moest nemen, want dat haar moeder stellig niet begrijpen zou waar ze den heelen morgen was gebleven, kwam Sylvia opeens met een verrassend plan voor den dag.

'Ik heb in mijn jeugd Latijn geleerd,' zei ze; 'ik zal er wèl heel wat van vergeten zijn, maar de boeken heb ik bewaard, daaruit zullen wij samen gaan studeeren. Want studie van het Latijn moet toch het begin zijn als je dokter wilt worden, en om dat mooie voornemen te verwezenlijken, wil ik je helpen zooveel ik kan.'

Toen Lize uitbundig bedankte en met geestdrift inging op het plan dat in zijn uitvoering stellig niet gemakkelijk zou zijn, - want hoe zou ze zoo vaak uit huis kunnen gaan, wanneer haar ouders het doel van haar uitgangen niet mochten weten, - zei Sylvia opeens met haar fijnen glimlach: 'Daar schiet me een kostelijke herinnering te binnen... Wij zaten in je grootvaders huis aan de avonddisch - het is zeker dertig jaar geleden - toen je oom Abram,

een blaag van een jongen, verraadde dat ik hem met z'n Latijnsche thema's had geholpen. En toen zei je oom David - hoe goed zie ik hem nog voor me met zijn blonde kuif en zijn "jeune France", - "Foei! een meisje dat Latijn kent... dat is alsof een bloeiende roos... zou geuren naar azijn..."'

Lize lachte. 'Precies iets voor mijn deftige vormelijke om David!' Maar dan krulden haar lippen smadelijk: 'Als een jonge man bij mij aan zou durven komen met zoo'n bekrompen oordeel!'

'Ik geloof niet m'n kind dat het oordeel van de mannen zich al veel gewijzigd heeft,' zei Marie Elizabeth Sylvain bedachtzaam. Maar Lize gooide het hoofd in den nek. 'Dan wordt het de hoogste tijd,' zei ze overmoedig. 'Ik zal de jongelui die ik ken, wel leeren om eerbied en bewondering te hebben voor een meisje dat haar hersens gebruiken durft!'

'Lize! Lieve hemel meisje, is dat een haastige stap voor een jongedame? Je sleep zit zoowaar al met een modderrand... en je burnous fladdert als de vlerken van een vogel! Wil je je onderdanige dienaar permitteeren om je langs Breestraat en Hoogewoerd een veilige geleide te geven?'

Lize had haar haastige passen ingehouden, bij de welbekende, plagende en toch vleiende stem schoot haar het bloed heet naar de wangen. Eigenlijk kwam het volstrekt niet te pas, dat een jongmensch, al was hij een goede bekende haar op straat staande hield en zijn geleide bood; maar kón ze ooit boos worden en een verontwaardigd gezicht zetten, als Gerrit van Doeveren met zijn knappe overmoedige gezicht en zijn lachende donkere oogen voor haar stond? Hij had de studentenmuts een beetje schuin op het hoofd, tusschen z'n vingers balanceerde hij een

klein badientje; zwierig wuifden de slippen van zijn das en zijn broekspijpen waren naar de nieuwste mode zóó nauw, dat hij er onmogelijk behoorlijk mee zou kunnen zitten. Was er een tweede, zoo knap en vroolijk en tegelijk zoo complimenteus en vleiend als hij onder al de Leidsche studenten? Wist Lize niet, dat er nu achter alle horretjes en in alle spionnetjes van de Breestraat jaloersche oogen keken naar haar en hem? Booze tongen smaalden op hem, zeiden dat het geen pas gaf voor een aanstaand dominee, een zoon uit een godvruchtig gezin als dat van de van Doeverens, om zulk een leven van plezier aan de Academie te leiden; maar zij die hem kende, zij wist zijn gouden hart onder zijn overmoedige vroolijkheid, zij wist dat hij, al mocht hij wat veel fuiven en weinig werken, toch zeker geen slechte jongeman was.

'Ik heb gisteren na de lezing nog naar je uit gezien,' zei hij terwijl hij naast haar begon voort te stappen, en zij, met een verrukkelijke ijdelheid, bedacht wat een mooi paar zij vormden, allebei slank en rijzig, hij zoo donker en zij blond... 'Ik had je naar huis willen geleiden en willen hooren of je niet getroffen en geroerd was door onze groote Beets en of je je niet schaamde, voor de smaad die je sekse werd aangedaan, door het onzinnig gepraat van die Blauwkous?'

Lize Wijsman voelde zich bleek worden, haar beenen die daareven nog zoo veerkrachtig naast hem hadden voortgestapt, waren opeens als zwikkende stokken onder haar lichaam. De student bespaarde haar het antwoord. 'Wij hebben,' ging hij voort, terwijl hij zijn badientje liet duikelen tusschen zijn keurig gehandschoende handen, 'dat malle wijf meteen ingepeperd dat zij zulke zotheid hier niet moet beginnen. Een serenade met ketelmuziek hebben we haar ge-

bracht... en een rijmpje onder haar venster gezongen:

> ‘Een ouwe vrijster zonder man
> Trekt zich blauwe kousen an’

Vanmorgen kwam de oppasser me op bed al vertellen, dat de waard van Levedag haar niet langer wou logeeren, en voor dag en voor dauw met haar koffertje op straat heeft gezet.’

Nu had Lize haar tegenwoordigheid van geest terug. ‘Wou je zeggen,’ barstte ze uit, ‘dat jij daarbij bent geweest, dat jij hebt meegedaan om haar uit te jouwen en te beleedigen,... een weerlooze, zwakke vrouw, en dat je dat nog als een heldendaad durft beschouwen?

Ze was, in het vuur van haar verontwaardiging middenop de Breestraat blijven staan, vergetend dat uit het huis van Immerzeel aan den overkant, zeker twee paar nieuwsgierige oogen naar haar zouden kijken; tot haar vreugde zag ze dat haar woorden indruk maakten, dat tenminste die onuitstaanbaar voldane lach van zijn gezicht verdwenen was.

‘Zwakke vrouw,’ herhaalde hij. ‘Nee meisje, het heeft geen zin om daarmee aan te komen! Als een vrouw zich zoo gedraagt, zóó alle wetten van vrouwelijke ingetogenheid met voeten treedt, kan ze niet meer verwachten, dat de man eerbied voor haar heeft en zich als haar helper en beschermer voelt, dan moet ze maar ondervinden waar zulk gedrag toe leidt...’

‘En waarin,’ vroeg Lize Wijsman hakkelend van verontwaardiging, ‘is ze dan zoo onvrouwelijk geweest? Omdat ze Dominee Beets openlijk tegen heeft durven spreken? Ik geef je toe, het is tegen de gewoonte, maar heeft ze dan soms iets gezegd dat aanstootelijk of ongepast was, is het soms niet waar dat wij meisjes stelselmatig dom worden gehouden en

dat we, als we niet trouwen van de genade van onze vaders en broers afhangen?'

'Je wou toch niet zeggen... Lize...' Hij had haar arm gegrepen en keerde haar heftig naar zich toe. 'Dat jij... dat je er mee instemt, met die afschuwelijke theorieën, dat je het ééns bent met die geëxalteerde vrouw...? Jij, een lief mooi meisje... een meisje, dat zeker niet bang hoeft te zijn dat ze niet zal trouwen!'

Ze stampte van drift op den grond, ze had wel kunnen huilen van woede. 'Alsof het daarom gaat! Dat denken jullie, hè, dat een meisje alleen maar naar werk, naar studie verlangt, als ze bang is dat ze geen man krijgt en een oude vrijster zal worden?' Haar oogen vonkten terwijl ze hem aankeek, doch ze zag geen aandacht voor haar woorden, alleen verliefde, geboeide verwondering in zijn blik en voor het eerst voelde ze dat niet als een geluk, maar als een onbegrijpelijke vernedering.

'Wat zit er een vuur in je!' zei hij lachend; 'wat een heftigheid in dat kleine hoofdje! Het zal later voor je man nog niet gemakkelijk zijn om zoo'n wild paardje in toom te houden!'

De neerbuigendheid in zijn stem, zijn zelfbewuste manier om niets van wat zij zei voor ernst te nemen, dreven haar tot een wilden lust om hem te kwetsen.

'Maak je daar niet bezorgd over!' zei zij hakkelend van drift. 'Ik zàl niet trouwen. Tenminste niet met een man, die niets anders in me ziet dan een wild paardje dat hij temmen moet... Ik wìl niet getemd worden, versta je... ik ben niet geschikt om een gehoorzame, onderworpen echtgenoote te zijn, de man die mij tot vrouw verkiest, moet er zich maar op voorbereiden dat ik zijn gelijke wil zijn... Ik

wil leeren en studeeren, want ik heb nèt zulke goede hersens als een jongen...'

Hij scheen volkomen schaak-mat gezet. Hij stapte een pooslang zwijgend naast haar voort, het badientje, dat hij daareven nog zoo overmoedig had gezwaaid, hing achteloos tusschen zijn vingers. En zij voelde, hoewel ze recht voor zich uitstaarde met brandende oogen, dat hij telkens bijna schuw van terzij naar haar keek. Haar boosheid zakte, de geestdrift die haar daareven bij 'Sylvia' tot grootsche plannen en plechtige beloften had opgezweept, scheen haar opeens ver en onwezenlijk, maar een booze starre koppigheid bleef... ze zóú niet toe geven, hij moest eens en vooral weten dat ze geen volgzaam, deemoedig meisje was. Als hij werkelijk van haar hield, moest hij haar aanvaarden zooals ze nu eenmaal was, anders, sterker en voortvarender dan de anderen.

Eindelijk begon hij weer te spreken, zijn toon klonk kalm en met iets vaderlijk-beschermends; ze had erom kunnen lachen als ze niet zoo boos en verontwaardigd was geweest. 'Maar m'n lieve kind, al wou je dan nú die goede hersens van je gebruiken en 'leeren en studeeren', zooals je daar zoo deftig zei, en rimpels in je voorhoofd krijgen en je mooie oogen bederven over akelige boeken... je weet toch zelf wel dat het je bestemming is om een man en een huishouden en later kinderen te verzorgen. Dan zou je aan al die geleerdheid immers tòch niets meer hebben, waarom zou je er dan nu je mooie jongemeisjestijd mee gaan verknoeien?'

'Ik weet heelemaal niet of ik wel trouwen wil!' zei ze uitdagend. 'In alle geval... op het oogenblik hoef ik daar nog niet over te denken... nog niets te beslissen. Ik ben nog jong, ik heb nog jaren de tijd. En die jaren wil ik niet doelloos thuis zitten met

handwerkjes en romannetjes... Ik méén wat ik je daarnet gezegd heb,... ik ga studeeren... ik wil hetzelfde kennen, als de jongens die van het gymnasium komen en beginnen met Latijn...'

'Latijn!' hij herhaalde het woord ongeloovig en barstte dan in een schamperen schaterlach uit. 'Latijn! dat is van alle dingen wel het meest bespottelijke voor een vrouw! Net als die beroemde - hoe heette ze ook weer? - Anna Maria Schuurman, die kende ook Latijn en at spinnen... Kom Lize, wees wijzer, dat is malligheid... dat zou je zelf niet willen... Een meisje... een lief mooi meisje, dat Latijn kent, dat zou immers zijn of...'

'Of?' herhaalde zij opeens ademloos, terwijl ze haar hand die zich al gestrekt had naar den schelknop van haar huis, weer liet zinken; met een spanning of haar leven er van afhing, wachtte ze.

'Of?' herhaalde hij verward door haar heftig dringen en zocht zenuwachtig naar een passend beeld; 'of... of een duif... een zachte teere duif... zou willen krijschen als een pauw...'

Hij achtte het beeld uitstekend gevonden en knikte tevreden, dat móést haar imponeeren. Dan nam hij zijn muts af en stak haar zijn hand toe. 'Zeg nu maar gauw,' vroeg hij smeekend en met een ontroerden ernst in zijn stem, 'dat het allemaal maar dwaasheid van je is geweest... Je bent mijn lieve zachte duif, Lize,... o, ik zou de gedachte niet kunnen dragen, dat je heusch dat andere wou zijn...'

Hij hield haar hand vast en keek haar dringend in de oogen, ze sloeg verward de hare neer en voelde een loomheid in haar denken; het was of een macht buiten haar wil, haar dwingen wou tot den blik en het lachje, half triomfant en half beschaamd, waarmee een meisje zooveel méér kan zeggen dan met woorden.

Maar een oogenblik later had ze zich beheerscht en stond koel en rechtop voor hem. ‘Dat rijmpje op de Blauwkousen, waar je zoo trotsch op was,’ zei ze hooghartig, ‘zul je voortaan ook op mij kunnen zingen.’

Hoofdstuk XIV De familie-raad

SARA Berkhout had het turfvuur in den ouderwetschen open haard van haar salon laten aanleggen, zij was ijverig bezig om te zorgen, dat nergens stof lag in het weinig gebruikt vertrek, dat de stoelen in een regelmatigen half-cirkel om de gepolitoerde salontafel stonden en de madeira- en bitterkaraffen, de beschuitjes, het kistje sigaren en de standaard met de zwavelstokken op de guéridon tusschen de twee vensters gereed werden gezet.

Het was Januari 1873 en Sara was sinds drie weken weduwe. Een longontsteking had aan Berkhout's leven een snel einde gemaakt; zij was evenals haar dochters zeer ontsteld en natuurlijk ook zeer bedroefd geweest bij het plotseling gebeuren, maar vele drukke verantwoordelijkheden hadden haar een gewenschte en toch gepaste afleiding gegeven; de rouwkleeren van haar en de meisjes, die moesten geknipt en

genaaid van tientallen ellen golvend crêpe, de voorbereidingen tot de grootsche deftige begrafenis: al haar familie en al de familie van Berkhout, die genoodigd, ontvangen en na afloop van de plechtigheid gelaafd en gevoed moesten. En daarna waren er de visites geweest, het statig-vormelijk 'rouw-beklag', dat ze dag-in-dag-uit ontving in haar salon met de tot op een kier gesloten luiken, waar de schilderijen tegen den muur waren gekeerd en de spiegel met een zwart floers bleef omhangen. Sara Berkhout was in haar eigen oogen opeens een oneindig belangrijker persoon geworden, dan ze gedurende het leven van den klagenden en tobbenden majoor was geweest. Op háár alleen rustte nu de opvoeding der vier dochters en de voorbereidingen tot het huwelijk van Sofia, dat in April in alle stilte, maar toch met gepaste deftigheid zou worden voltrokken, en met de aanvaarding van haar weduwe-staat had ze dan ook het oogenblik gekomen geacht, om van goud-blond grijs te worden; vanaf den dag van de begrafenis droeg ze onder een smaakvol weduwe-mutsje een keurig kapsel met een groote chignon van grijs haar.

Drie weken was het sterfgeval geleden en het viel Sara niet moeilijk om zich met Christelijke lankmoedigheid te schikken in Gods raadsbesluit. Natuurlijk betreurde zij 'haar Berkhout' en sprak ze zijn lof, zooals het een trouwe echtgenoote betaamde, maar elken dag opnieuw vond ze het een verkwikking om van zijn voortdurend vitten, zijn eeuwig klagen en tobben bevrijd te zijn en daar het Januari was en de jaarrekeningen bij stroomen binnen kwamen, kon zij niet nalaten telkens te bedenken, hoe rustig de dagen thans verliepen terwijl ze andere jaren voortdurend met zijn verwijten over haar verkwisting en geld-verspillen gevuld waren geweest.

Dezen middag echter zouden drie van haar broers ten haren huize samenkomen om over ‘de financieele toestand’ van haar en haar gezin te overleggen; het plechtig woord was van Nicolaas, die door den overledene tot voogd over zijn minderjarige dochters was aangewezen. Het gaf Saartje een vaag gevoel van onrust en naderende zorg, zij had er zich zoo gauw zij kon en met haar gewone gemakkelijkheid van afgekeerd, ze zou de broers doen begrijpen dat zij slechts een zwakke onwetende vrouw was en van geldzaken geen verstand had.

Dezen dag mochten voor het eerst, naar het ritueel dat zij nauwgezet volgde, de blinden weer open en bleven alleen nog de witte valgordijnen voor de vensters neergelaten; en juist toen Sara door een kiertje op de stille verlaten gracht gluurde, zag ze David en Nicolaas, beiden keurig in rouwcostuum met doffe hooge hoeden en ebbenhouten wandelstokken, over de brug van de Kloksteeg komen. Ook Abraham naderde van den anderen kant, hij was in alles de tegenstelling van zijn broeders, zwaar en dik, met een vol, rood gezicht, blakend van levenslust en gezondheid; hij had tot groote ergernis van Sara geweigerd met zijn heele familie in den rouw te gaan voor zijn zwager; maar daar hij haar in menig benard oogenblik geld had geleend en zich bovendien op haar snikkende smeekbee, op den begrafenisdag met David had verzoend, had de weduwe bet wijzer gevonden dit ‘gebrek aan goede manieren’ op den invloed van Abrams onbeschaafde vrouw te schuiven en zwijgend te dragen.

Toen enkele oogenblikken later, de drie mannen plaats hadden genomen en zij als gastvrouw zich druk maakte met het inschenken der madeira en het presenteeren der sigaren, riep David haar met een autoritaire en ongeduldige stem tot aandacht.

Hij zag er slecht uit, oud en wat gebogen in de schouders, zijn oogen hadden een harde, onrustige uitdrukking, die haar bij zijn begroeting niet was ontgaan; terwijl zij zich op haar plaats zette en haar breede krippen strooken gladstreek, dacht ze aan wat Immerzeel, haar aanstaande schoonzoon, aan Sophia verteld had van Louis, die plotseling uit de stad was verdwenen... dat hij gebrouilleerd zou zijn met zijn ouders, omdat hij zich bij een sekte van opruiers en landverraders aangesloten had.

David deed het woord met een koele zakelijke stem, terwijl Nicolaas nerveus den groenen bril verschoof, dien hij de laatste jaren inplaats van de oude lastige oogklep droeg en Abraham, zijn blik onafgebroken naar de zoldering, dikke rookwolken uit zijn sigaar trok.

Sara zou wel begrepen hebben, zeide de Professor, dat het er met de financiën voor haar en haar gezin niet te best voorstond, doch ze was vermoedelijk nog niet op de hoogte van het feit dat Berkhout en zij boven hun middelen hadden geleefd en hun kapitaal bijna heelemaal was ingeteerd. Aan haar, Sara, was dat zeker niet in de eerste plaats te wijten, de man was de beheerder van het geld in een gezin, maar zij had toch, naar hem bij het doorlezen van de rekeningen was gebleken, tal van uitgaven gedaan die hij van een verstandige vrouw moeilijk kon begrijpen... daar was bij voorbeeld de aanschaf van een bloementafel en waarlijk zelfs van een naaimachine... een naaimachine in een huis met vier volwassen meisjes die toch handen hadden om te naaien! Wat gebeurd was kon niet meer veranderd, maar het was zaak dat Sara en haar dochters zich goed rekenschap van den toestand gaven; wanneer de velen schulden en de onkosten van de begrafenis

waren betaald, bleven haar niet meer dan zeshonderd gulden jaarlijks. Natuurlijk, hij begreep dat het voor de weduwe van een majoor met vier dochters een onmogelijkheid was, daarvan te leven; hij en zijn beide broers waren dan ook bereid om haar te helpen, zoo, dat zij tenminste voor het uiterlijk kon blijven in haar stand en de meisjes de kans op een goed huwelijk niet hoefden op te geven.

Nicolaas, Abram en hijzelve waren overeengekomen, dat zij haar samen duizend gulden zouden geven; zij hadden uitgerekend dat het gezin dan in uitersten eenvoud kon leven; maar daar gebleken was dat zij in zaken al te weinig inzicht had, zou Nicolaas het geld beheeren; aan hem zou zij verantwoording doen, hij zou beslissen of een aankoop noodig was en alleen in dat geval er het geld voor verschaffen.

Met stijgende onrust had de weduwe Berkhout geluisterd. Wanneer David cijfers noemde, had zij in het begin een paar maal met een gebaar als van pijn de hand aan het hoofd gebracht... zij was immers maar een vrouw... zij begreep niets van geldzaken... Maar bij de laatste scherp omlijnde feiten was zij aandachtiger geworden; dat de broers zouden helpen had zij gehoopt en verwacht... maar zóó, onder tirannie van Klaas, terwijl Klaas zou beslissen of zij nieuwe kleeren noodig hadden, terwijl Klaas haar huishoudgeld zou geven en ze hem verlof zou moeten vragen of ze iets nieuws mocht koopen!

‘Wat mij betreft, ik heb er nog één voorwaarde bij,’ hoorde ze Bram zeggen, ‘dat Naatje dan bij Saar in huis komt. Een zuster is daar toch nader toe als een broer en Sientje en de kinderen kunnen het tegenwoordig niet te best meer met haar vinden.’

‘Maar dat doe ik niet!’ barstte Sara uit. ‘De

meisjes kunnen Na niet uitstaan! Ik wil haar niet in mijn huis!'

'Het is hier niet de vraag wat je wilt maar wat je moet Saar,' zei David en legde kalmeerend zijn hand op de hare; hij wou zich zelf niet bekennen, dat hij toch ondanks haar domheid en verkwisting meelij met haar had, zooals ze daar hulpeloos met dat vreemde grijze kapsel op haar sofa zat, in haar 'moderne' salon waarop ze steeds zoo trotsch was geweest, zonder een spoor meer van haar kwieken vroolijken levenslust... opeens een zielige oude vrouw.. 'Misschien is het 't beste,' zei Nicolaas, 'dat we nu de meisjes binnen laten komen en haar het besluit meedeelen; ze zijn nog wel jong maar het is toch wenschelijk, dat ze op de hoogte zijn.'

Eenige oogenblikken later zaten de vier dochters des huizes mee in den kring en de kamer scheen plotseling overvol met het plooiend, ritselend en ruischend zwart van haar kleeren. Zwijgend en onder den indruk hadden zij de ooms de hand gereikt met de kleine neiging die daarbij hoorde; dan zetten zij zich op de rood-damasten stoelen, terwijl ze haar tournures schikten en met schuwe oogen naar de ernstige gezichten van de mannen en het ontsteld-bedroefde van haar moeder zagen.

'Vrouwen,' dacht Nicolaas schamper, 'dat is de maaier waarop ze haar verdriet toonen!' En achter zijn groene brilleglazen keek hij scherp naar de groote gitten oorbellen van Cateau, den keurigen zwart omranden zakdoek van Sophia, en de met zwarte kraaltjes bewerkte, zijden polsmofjes van Jacoba... Het zou goed voor die wufte kinderen zijn als zij de tering eens naar de nering leerden zetten, hij zou de teugels strak moeten houden...

David Coornvelt deed opnieuw bet woord, al was

Nicolaas voogd, hij trad nu, als steeds, als het hoofd van de familie op. Hij sprak welwillend en met geduld zooals men nu eenmaal spreken moest tegen vrouwen, die een zakelijke uiteenzetting niet konden begrijpen; hij had, al ergerden ook hem al die dure, modieuze rouwkleeren, meelij met de vier jonge kinderen, om het leven van zorg en armoe dat ze tegemoet gingen, waarbij voor drie van de vier de kans op een huwelijk toch vrijwel verkeken was.

Hij deelde haar het besluit van hem en zijn broers mee, om het gezin financieel te willen helpen en wees haar met nadruk op den plicht van strikte, nauwgezette zuinigheid; hij vermeldde ook het plan dat hun tante Naatje hun huisgenoot zou worden. Hij begreep, zeide hij, dat deze toekomstplannen de meisjes niet zeer rooskleurig zouden schijnen maar zij waren nog jong, en daar zij als welopgevoede knappe jongedames, voor het uiterlijk nog in hun stand konden blijven leven, was er toch zeker nog wel kans dat zij een goed huwelijk...

Het was op dit oogenblik dat Jacoba opstond... een beetje zenuwachtig, alsof zij nog een schoolmeisje was dat een beurt kreeg, zij verfrommelde haar zwartomrande zakdoekje in haar handen, terwijl ze beleefd en eerbiedig maar zeer vastberaden zei: ‘Oom, wij zijn u en oom Klaas en oom Bram natuurlijk van harte dankbaar wanneer u iets voor moeder wilt doen en haar geldelijke steun wilt geven, maar wij meisjes hebben uw hulp niet noodig, wij zijn namelijk besloten oom, Cateau, Betsy en ik... om zèlf ons brood te verdienen.’

Oom David zette het madeira-glas, dat hij juist van het glanzende tafelblad had genomen, zoo driftig neer, dat hij morste; oom Nicolaas schoof den groenen bril naar zijn voorhoofd, oom Abraham nam zijn

sigaar uit den mond en trok zijn logge gestalte met een ruk overeind.

‘Jullie bent besloten... om zèlf... om je eigen brood te verdienen...?’ herhaalde Professor Coornvelt zijn wenkbrauwen fronsend, en het hinderde hem sterk, dat het meisje groot en hoog opgericht in den wijden omvang van haar kleeren voor hem stond, terwijl hij vanuit zijn lage fauteuil naar haar op moest zien.

‘Maar begrijp je dan niet, m'n kind, dat je daarmee aan de heele wereld zou verraden dat je moeder in armoe, in gebrek aan het noodigste is achtergebleven?’

‘Besloten je brood te verdienen...’ zei oom Klaas met zijn scherpe spottende stem, ‘alsof dat maar zoo makkelijk gaat, of jullie dat zoo maar zoudt kunnen!’

‘Cateau en ik willen modiste worden,’ legde Jacoba uit, ‘wij hebben altijd onze eigen japonnen en die van moeder en de zusters genaaid, iedereen heeft ze bewonderd en gevonden dat wij dat zoo goed konden... Wij zullen al onze vriendinnen en alle kennissen van moeder vragen om voortaan bij ons haar kleeren en mutsen te laten maken... Wij hebben uitgerekend dat wij best acht gulden voor een kleedje en drie gulden voor een hoed of een muts kunnen rekenen en dan wel twintig tot veertig gulden in de week kunnen verdienen.’

‘En ik,’ zei Betsy, de stille, verlegene, ‘nu ik toch niet langer op kostschool kan blijven, wil ik eerst probeeren op een school als secondante te komen en dan later mijn examen doen. Ik heb mooie getuigschriften want ik kan goed leeren, ik ben altijd verreweg de beste van mijn klas geweest.’

‘Maar zien jullie dan niet in,’ zeide de Professor terwijl hij met moeite zijn stem tot kalmte dwong,

‘dat zooiets niet pàst, niet hoort voor meisjes van jullie stand, voor de dochters van een majoor... dat je zooiets niet doen kùnt, zonder verstooten te worden uit de kring waartoe de Coornvelts... en de Berkhouts.. nu eenmaal hooren!’

‘En wat vindt je moeder van dat plan?’ viel oom Abraham opeens met zijn grove, barsche stem in. ‘Waarom heb jij er ons daarstraks geen woord over gezegd, Saar?’

Sara begon zenuwachtig te snikken. ‘Omdat ik het niet wist, omdat zij er me niets van hebben verteld,’ klaagde ze, ‘de tegenwoordige dochters schijnen het niet meer noodig te vinden om hun moeder...’

‘Stil maar...’ het was Cateau, die met een beschermend gebaar haar arm om haar moeders hals sloeg. ‘Wij hebben er nog niet met u over gepraat, omdat we wel begrepen, dat u er in het begin niets van zou willen hooren. Maar we hebben het lang en breed overlegd, we stellen het ons werkelijk niet voor als een pretje en we begrijpen best, dat het een heel ander leven zal worden als we tot nu toe hebben geleid. Het zal toch in alle geval beter zijn dan ons te zitten verkniezen en tante Na in huis te moeten nemen en verkapte armoe te moeten lijden. En... neemt u niet kwalijk dat ik het zoo ronduit zeg oom, te moeten leven van aalmoezen van de familie!’

‘Maar er komt niets van in!’ Oom David, wat bijna nooit gebeurde, wond zich zoo op dat hij met zijn vuist op de tafel sloeg. ‘Wat is dat voor een verderfelijke geest, die er tegenwoordig in jullie meisjes komt, die jullie laat denken dat je precies kunt doen en laten wat je wilt! Heb jullie dan heel geen eerbied voor de nagedachtenis van je vader, bedenk je dan niet hoe je die onteeren zou, bedenk je dan

niet dat je zuster met een officier wil trouwen?'

Maar nu zei Sophia, de oudste, de bruid van den luitenant Immerzeel die tot nu toe had gezwegen: 'Wanneer wij zoo arm zijn als nu blijkt, oom, kunnen Immerzeel en ik voorloopig niet trouwen. Hij heeft niets meer dan zijn luitenants-gage, dus hoe zouden wij aan meubels en een uitzet moeten komen. Daarom ben ik besloten, oom, om muzieklessen te gaan geven totdat ik dat geld bij elkaar heb verdiend. Ik heb zelf jarenlang goede lessen gehad en het vrij ver in het klavierspel gebracht, monsieur Latige, m'n vroegere meester, zal me zeker wel willen aanbevelen.'

De drie mannen zagen elkaar aan en op dit oogenblik leken hun drie zoo verschillende gezichten verwonderlijk sterk op dat van hun vader, elk met de stugge onderlip norsch naar voren geschoven, elk met de koppige kin in gekwetste waardigheid tegen het halsboord gedrukt.

'Wanneer jullie zelf,' sprak eindelijk Abraham, 'geen begrip hebt van hetgeen past voor jullie stand, zal oom Nicolaas als voogd het jullie beletten...'

'Wij zijn meerderjarig!' zeiden Sophie en Cateau tegelijk triomfant.

'Ik ben het over een half jaar...' zei Jacoba en verborg met moeite een lachje.

'Blijkbaar,' spotte oom Nicolaas na de onheilszware stilte, die op deze openlijke oorlogsverklaring was gevolgd, 'blijkbaar twijfelen jullie er geen oogenblik aan of je werkelijk zult kùnnen wat je je voorstelt. Jullie, vrouwen, die altijd je tafeltje gedekt en je bedje gespreid hebt gevonden, jullie, die nooit anders gedaan hebt, dan het geld verkwisten, dat een man voor je verdiend heeft... jullie denkt dat je dat zoo maar kùnt, voor je zelf zorgen?'

Nu sprong Cateau, die aldoor nog met haar arm

om den schouder van haar snikkende moeder had gezeten, overeind, haar kleine scherpe gezicht met het afgeteekende kleurtje was vertrokken van woede.

'Dat is echt mannenredeneering!' barstte zij driftig uit. 'En dat is het, waar de vrouwen van tegenwoordig... de vrouwen, die nadenken, die genoeg hebben van de slavernij, zoo verontwaardigd over zijn! Nooit willen de mannen ons een kans geven om te toonen, dat we iets kunnen en toch verwijten ze ons, dat we dom en tot niets goeds in staat zijn!'

'Ah zoo, nu weten we uit welke hoek de wind waait!' zei oom David, die zijn kalmte weer hervonden had, met een sarcastisch lachje. 'Dat is het gevolg,' wendde hij zich tot zijn zuster, die nog altijd stil schreiend in een hoek van de sofa zat, 'van de slappe opvoeding, die jullie moeders van tegenwoordig aan je dochters geven. Nu zie je zelf hoe ze alle ontzag voor ouderen en wijzeren verliezen en precies durven zeggen wat er voor haar mond komt!'

'Wij hebben lang genoeg naar jullie geluisterd,' ging hij, zich naar de meisjes wendend, voort. 'Ik had weinig vermoed, dat ons edelmoedig voorstel zoo'n onthaal zou vinden, dat ik hier vanmiddag dergelijk ongepast gepraat zou moeten hooren.

Terwille van je arme moeder, alleen terwille van haar ben ik nog bereid te gelooven dat jullie overijld gesproken hebt, dat jullie je hebt laten ophitsen door wie weet welke heethoofden van geëmancipeerde vrouwen... Ik ben bereid alles als ongezegd te beschouwen, wanneer Cateau en Coba mij en oom Klaas excuus vragen voor haar ongepast gedrag. Maar mocht jullie, wat ik niet gelooven wil... of kan... blíjven bij je zotte plan van zèlf je brood te willen verdienen... dan trekken wij, de ooms... onze handen van je af; dan geven wij geen duit, dan helpen

wij ook je moeder niet, dan moeten jullie ook maar voor háár zorgen en haar onderhouden met dat "werk" waar je zooveel van verwacht...'

'Ach neen, David, David!' jammerde de weduwe Berkhout, en deemoedig smeekend greep zij de hand van haar vertoornden broeder. Maar driftig maakte hij zich los: 'Toon dat je gezag over je kinderen hebt,' zei hij haar streng aanziend, 'denk aan de tucht en het plichtsbesef waarin jezelf bent opgevoed.'

Op de Borstelbrug namen de drie broeders afscheid, zij stonden er even in zwijgen tegenover elkander, de twee oudsten deftig correct, de jongste in zijn slordige, dikke gemoedelijkheid. Hoewel David sinds de begrafenis van Berkhout met Abram verzoend heette, voelde hij ook thans weer niets dan wrevel en schaamte voor dien onverzorgden, ruw pratenden burgerman daar tegenover hem, die denzelfden naam droeg als hij.

'Het is een lastig geval, maar ze zullen wel tam worden als de nood aan de man komt,' beslechtte Abram met een breeden lach het probleem, dat hen alle drie bezig hield. 'In àlle geval laat ik Naatje de volgende week overhuizen. Sientje en de meisjes zullen de hemel danken als ze van haar slecht humeur verlost zijn.' Hij lachte zijn luiden, bulderenden lach van zwaarlijvig man - wie zijn vader nog gekend hadden, beweerden eenparig dat Abram het meest van alle Coornvelts op den ouden Lodewijk geleek - en ging zijns weegs, na een gemoedelijken zwaai van zijn ruigen hoogen hoed.

Naast elkaar drentelden Nicolaas en David de Vischmarkt op, twee deftige, zelfbewuste heeren op leeftijd voor wie bijna elke voorbijganger eerbiedig den hoed afnam.

‘Het zijn vreemde tijden,’ zei Nicolaas ten laatste, terwijl hij stil hield voor het smalle huis op de Oude Rijn dat hij met een huishoudster bewoonde, ‘het begint er tegenwoordig op te lijken of de wereld draait om de vrouwen!’

‘Ik moet dikwijls om een woord van vader denken,’ zei de Professor somber, terwijl hij zich den hoed van het hoofd lichtte en met zijn zwart omranden zakdoek langs zijn heete slapen streek, ‘die heeft mij eens de raad van zíjn vader gegeven: “Argumenteer nooit met een vrouw. Zoo gauw wij mannen met de vrouwen gaan argumenteeren, zal het gedaan zijn met ons overwicht en onze rust.”’

Hoofdstuk XV Het groote besluit

DIENZELFDEN middag, een uurtje na den pijnlijken familieraad, liet de dienstbode een bezoekster in mevrouw Berkhouts salon. De weduwe was toen ze de schel hoorde overgaan, haastig de kamer uitgeloopen om zich de roode oogen te betten en het mutsje, dat gansch was scheef gezakt, weer behoorlijk op de grijze haren te spelden. Dom dat ze geen ‘belet’ had gegeven; ze was volstrekt niet in een stemming voor bezoek. Ze trachtte na te gaan wie van haar kennissen ze kon verwachten, de meesten hadden reeds hun rouwbeklag gemaakt...

Zij had, toen zij de deur van het vertrek weer opende, haar pose van deftige, treurende weduwe herwonnen; gelukkig hoefde voorloopig niemand iets te weten van de vreeselijke zorg en armoe, die haar boven het hoofd hingen... nòg was ze de deftige weduwe Berkhout, correct in haar modieuze rouw...

Een kleine grijze vrouw stond op van de sofa, een vreemde sluike gestalte zonder tournure... Mevrouw Saartje minzaam-droef gezicht verstrakte in onwil, een vreemde... het zou toch geen beroep op haar liefdadigheid blijken?'

'Mijn lieve arme Saartje,' zei een vaag bekende stem met een even vreemd accent, 'hoeveel jaren is het niet geleden...'

'Excuus... U bent... je bent toch niet...? Hemel... nu geloof ik het toch! Je bent Miebetje! Miebetje Sylvain!'

Ze lagen in elkanders armen... Het verleden, hun verre, verre jeugd stormden op Saartje toe met overweldigende duidelijkheid... al haar grootsche verwachtingen van het leven... alle plannen, die ze met Miebetje gemaakt... al het liefdes-verdriet, dat ze samen met Miebetje had uitgeschreid... En dan overweldigde haar de ellende van het heden; haar leven was voorbij... niets had ze meer te wachten dan armoe en vernedering... zij, die tot voor kort zoo hardnekkig had willen gelooven dat ze nog jong was, dat het leven nog veel moois en rijks voor haar verborgen hield... ze was niets meer dan een oude grijze vrouw...

Ze zaten samen op de sofa, die in den linkerhoek stond en door de reet van het gordijn zag Miebetje Sylvain een deel van de deftige stille gracht, dezelfde boomen en dezelfde huizengevels, waarnaar ze als een jong ding van achttien had zitten turen, wanneer ze onder oude Pietje's toezicht kousen maasde en het lot vervloekte, dat haar tot een meisje had gemaakt.

De kamer was bijna onherkenbaar veranderd; en toch was die lang voorbije tijd met ontstellende duidelijkheid voor haar opgestaan toen ze binnen trad, toen

ze den geur rook van het zonloos, slecht-gelucht vertrek, den geur van menschen, kamfer, tabak en doove-kolen, die naar het haar thans scheen de quintessence van Holland's huiselijk leven was en haar na al die jaren nog een gevoel van beklemming, van bijna lijflijk onbehagen had gegeven.

Ze zag zichzelf weer zitten aan de spiegelende ovale tafel, avond na stillen avond... ze hoorde het kraken van oom Coornvelts voltaire en zijn luide bevelende stem, die haar zoo lang nog na haar vlucht in haar droomen kon achtervolgen.

Van die vlucht zat ze Saartje te vertellen, van het wisselend leven dat ze daarna had geleid; o, volstrekt niet zoo boeiend en avontuurlijk als de kleine dikke weduwe stellig bleek te verwachten... een leven van hard werken, van veel vernederingen en moeilijkheden. Vijf jaar na haar vertrek uit Holland was ze te Parijs met een Indische familie in contact gekomen, zij hadden haar mee naar Soerabaya genomen voor de opvoeding van hun kinderen en bij hen was ze als een dochter,... een gelijke geweest, geen ondergeschikte meer. Achttien jaar later pas kwam ze met twee der dochters weer naar Europa en had te Parijs gewoond, tot ze daar door den oorlog of eigenlijk door de troebelen van de commune waren verdreven. In den Haag, waar ze zich daarna hadden gevestigd, waren haar beide vriendinnen gestorven.

‘Dus je bent niet getrouwd?’ vroeg de weduwe met zoo'n duidelijke teleurstelling dat haar nicht in een lach schoot. ‘Ik was altijd overtuigd, dat je daar in Indië een nabob met een onmetelijk fortuin zou hebben veroverd.’

‘Ik wóú niet trouwen,’ zei Miebetje hooghartig. ‘Ik had geen geloof meer in de liefde en geen vertrouwen meer in de eeden en beloften van de mannen...’

‘De liefde...’ peinsde de kleine weduwe pathetisch, ‘ach, in de liefde geloof je alleen als je jong en mooi bent. Maar als je goede jaren voorbij zijn en je ouders hebben geen fortuin, moet je tevreden zijn als je eerzaam en in je stand kunt trouwen...’

‘Ik hoefde niet te trouwen om geborgen te zijn,’ zei Miebetje trots, ‘en fortuin heb ik toch gemaakt, want mijn twee vriendinnen hebben me het hare nagelaten.’

‘Ik heb het altijd wel gedacht!’ verzuchtte Saartje en keek naar de kleine grijze vrouw in haar eenvoudige, on-modische kleeren, als zag ze haar plotseling gansch anders. ‘Ach, honderdmalen heb ik spijt gehad, dat ik niet met je méé ben weggeloopen!’

‘Het fortuin, dat ik geërfd heb, komt mijzelf niet toe;’ vertelde de andere met een waardigheid, die niet naliet Sara te intimideeren. ‘Mijn beide vriendinnen waren mijn geestverwanten, ze geloofden als ik in de gelijkheid van de beide seksen en wij hebben daar te zamen voor gestreden, zooveel als in onze zwakke krachten lag. Het geld, dat zij mij vermaakten, is bestemd om zooveel mogelijk vrouwen, te helpen om onafhankelijk te worden, om haar te verlossen uit de slavernij, waarin ze in dit land nog altijd leven.’

Onwillekeurig schoof de weduwe Berkhout wat opzij. ‘Je wilt dus zeggen,’ vroeg ze verontwaardigd en diep teleurgesteld, ‘dat je meedoet aan die vreeselijke mode om de vrouwen tot mannen te willen maken, en je je geld gebruikt voor dat schandelijke bedrijf: de emancipatie?’

Miebetje Sylvain streek over de crêpe van Saartjes rouwjapon en er was een lange stilte. Dan vroeg ze met haar liefste stem en terwijl haar heldere oogen de kleine weduwe strak aanzagen: ‘Hebben de mannen jou altijd zóó goed behandeld Saar, ben je zóó tevreden over je eigen leven dat je niets in

het lot van de vrouwen veranderd zou willen zien? Ben je zoo gelukkig onder de voogdij van je broers dat je je dochters opvoedt voor zoo'n zelfde lot?'

Het kostte Sara Berkhout moeite om te begrijpen, maar langzaam, als onder den ban van Miebetjes woorden, kwamen herinneringen scherp naar voren: hoe haar vader haar huwelijk met van Doeveren genadeloos had verboden, nadat Klaas hem haar heimelijke liefde had verraden; hoe Kees, haar vrijer die liefde laf verloochend had en hoe later Berkhout haar bedrogen had omtrent den staat van zijn geld... En nu ze oud was en arm beschikten de drie broers over haar of ze een meubel was, scheepten ze haar en haar kinderen met een aalmoes af... 'Een vrouw is een beklagenswaardig wezen!' barstte zij plotseling uit, 'en de mannen... o, als je wist, Miebetje, wat *ik* van de mannen verduurd en geleden heb!'

Miebetje Sylvain liet zich de mantille van de schouders glijden en legde haar kleine, platte hoedje naast zich op de sofa. Dan zocht ze haar zakdoek en veegde Saartjes tranen van de arme, gezwollen en vlekkerig roode wangen. En de weduwe zag de lichtjes in haar oogen niet, noch den fijnen, ironischen glimlach om haar mond, maar zij voelde het teeder gebaar en hoorde de lieve, lang vergeten stem troostend en bemoedigend: 'Houd moed, Saar... we zullen eens verstandig samen praten.'

Mevrouw Berkhout kon zich later nooit precies herinneren wat er allemaal besproken was op dien wonderlijken, gedenkwaardigen middag van nicht Miebetjes eerste bezoek, hoe het eigenlijk gekomen was dat veel van haar inzichten en opinies die ze zoo vast en gevestigd had gewaand, toen met één slag waren veranderd. Ze had dien middag voor het eerst helder

ingezien dat het dom was om meer geld uit te geven dan je bezat en met mooie kleeren een schijn van rijkdom tegenover de menschen op te willen houden. Maar tegelijk begreep ze nu pas volkomen dat het niet haar schuld was geweest, die verkwisting en eeuwige geld-nood, maar de schuld van Berkhout die haar als een onmondig kind inplaats van een denkende vrouw had behandeld, die haar nooit inzicht in zijn geldzaken had gegeven. En met welk recht scheepten de broers, haar rijke en welgestelde broers haar thans af met een aalmoes en durfden ze haar en haar dochters dwingen tot een leven van schijn en huichelarij?

Zij wilden niet dat de meisjes haar eigen brood verdienden, ‘welnu was het dan niet hun plicht om het gezin een behoorlijk inkomen te geven; zij maakten natuurlijk misbruik van hun mannenmacht en dachten haar te kunnen dwingen, omdat zij arm en hulpeloos achterbleef... Met welk recht mengden zij zich in haar leven...? Hadden zij er zich een zier om bekommerd toen ze met Berkhout trouwen wou, hadden zij toen onderzocht of hij werkelijk de goede partij was waarvoor hij zich uitgaf, waren zij integendeel niet blij geweest, dat een van de ‘drie vaatjes zuur bier’ tenminste onderdak was?

David had haar te min gevonden om op zijn deftige partijen te komen, Abram durfde haar Naatje als huisgenoot op te dringen, en aan Nicolaas, krenterigen, slechtgehumeurden Nicolaas zou zij verantwoording moeten doen van elken stuiver dien zij uitgaf... In het midden van een drukken opgewonden kring zat zij op haar rood damasten sofa, naast haar Miebetje en op de stoelen rond de notenhouten tafel haar vier dochters. Het plan waarmee Jacoba dezen zelfden middag de ooms verontwaardigd had, bleek bekend aan nicht Miebetje; door Lize Wijsman waren de meisjes al

maanden geleden met ‘Sylvia’ in kennis gebracht, hadden ze haar bezocht op haar kamers in de Maarsmansteeg, zonder toen nog te weten dat de bekende, fel bestreden schrijfster haar nicht was.

Maar nu fronste Mevrouw Berkhout verschrikt... dat was dan toch wel iets... iets om zich voor te schamen! ‘Schrijven’, boeken schrijven, en stukken in couranten, was toch waarlijk geen vrouwenwerk en zij herinnerde zich vaag dat er een poos geleden op een lezing van het Nut iets akeligs en ongepasts was gebeurd waarin ‘Sylvia’ betrokken was geweest, iets waarover de Leidsche dames nog wekenlang verontwaardigd hadden gesproken. Maar dan keek zij weer naar Miebetje en kon in het kleine gezicht met de vele rimpeltjes om neus en mond het oude lieve meisjesgelaat duidelijk herkennen, en ze luisterde naar de stern die nog net als vroeger zoo onweerstaanbaar meeslepend vertellen kon: in Engeland, in Oostenrijk, in Duitschland had Sylvia gereisd en overal in de vrouwen een drang naar onafhankelijkheid gevonden; overal was verlangen naar wat beters dan de ‘africhting voor het huwelijk’ waarmee de meisjes tot nu toe tevreden hadden moeten zijn, maar overal hadden de voorvechters nog met spot en minachting te kampen... Ze voelde wel vaag, de dikke weduwe, dat Miebetjes stellige opinies volstrekt niet met haar eigene strookten, zij zou niet graag willen, dat een van haar deftige kennissen Miebetje zoo in háár salon hoorde redeneeren, maar het was of zij geen enkel bezwaar duidelijk formuleeren kon, alles vervaagde bij de bevrijdende, heerlijke zekerheid dat de ellende die daar straks nog onontkoombaar dreigde van haar afgewenteld werd. Want haar nicht kwam met een kant-en-klaar plan voor den dag; zij zocht al maanden naar een woning, zij zou huisgenoot van de Berkhouts

worden; geholpen door haar konden Cateau en Jacoba dan haar modezaak beginnen, zij zou de lessen van Betsy betalen en Saartje geldelijk helpen, zoolang de dochters nog niet genoeg verdienden om voor haar moeder te zorgen. De eenige eisch was: geen valsche schaamte, geen mooidoenerij naar buiten; de wereld moest leeren dat er geen schande in was wanneer meisjes zonder een cent fortuin haar eigen brood verdienden; het was veel meer schande wanneer zij met de handen over elkaar bleven zitten en familieleden voor zich lieten zorgen.

'Ja, ja stellig...' knikte mevrouw Berkhout vaag; en zij overdacht angstig of er dan een bord met 'Robes et Manteaux' op het huis van de Coornvelts zou moeten komen en wat haar vader zou hebben gezegd als hij dàt geweten had... Toen zag ze tot haar ontzetting mevrouw Immerzeel langs het venster gaan, haar kleine parasolletje sluiten, en met haar langzame en afgemeten passen de stoep beklimmen. Ook Sophia schrikte bij dit onverwacht bezoek van haar aanstaande schoonmama, haar oogen gingen weifelend naar de kleine gestalte van Miebetje, naar de simpele japon zonder tournure en het korte grijze haar. Maar reeds had mevrouw Immerzeel de bel geluid en even later deinde haar omvangrijke figuur in paars Mozambique de kamer binnen; majestueus in haar ruischende strooken-rokken en een van git glinsterende 'Bedouïne', stapte ze naar het gezelschap toe en maakte op haar afgemeten zuur-zoete manier haar compliment. Saartje kuste het strak-deftige, bleeke gezicht met den grooten neus en de zelfgenoegzame onderkin, de meisjes negen, dan stelde Sophia voor: 'Onze nicht, mejuffer Sylvain'. Het gelaat van mevrouw Immerzeel sprak boekdeelen terwijl zij uit de hoogte knikte en zich naar de regelen

der kunst met haar rokkenvracht neerliet op den stoel dien Betsy aandroeg, zij wist onmiddellijk dat dit rare mensch met het korte haar de Blauwkous was, die den lieven dominee Beets zoo schandelijk had beleedigd, zij wist nog heel wat méér van die juffrouw Sylvain; had zij niet kort geleden op de kamer van haar dochters een krantje gevonden dat 'Onze Roeping' heette en waarin jonge meisjes werden aangemaand tot bet lezen van onvrouwelijke boeken en het bestudeeren van politiek door iemand die zich 'Sylvia' noemde, en niemand anders was dan deze nicht van de Coornvelts, die de studenten plachten uit te jouwen als ze over de Breestraat ging. 'Sylvia' scheen niets te merken van mevrouw Immerzeel's ijzige kilte noch van de bevangenheid van Saartje en Sophia, zij ging rustig voort te vertellen hoe er tegenwoordig in Amsterdam twee vrouwen waren, dames van deftige, algemeen geachte familie, die het verplegen van zieken hadden geleerd en nu in den schandelijken toestand van de gasthuizen verbetering trachtten te brengen, en Betsy de vijftienjarige klapte opeens in de handen en riep in vervoering uit: 'O, dat wil ik nog veel liever dan voor examens leeren! Arme zieke menschen helpen... dat moet een prachtig werk voor een meisje zijn!'

Mevrouw Berkhout was heel rood geworden. 'Je praat naar dat je wijs bent,' zei ze boos tot haar jongste dochter, maar Miebetje Sylvain vroeg met haar liefste stem: 'Waarom zou het geen goed werk voor haar zijn, Saar, als ze toch een vak moet kiezen om haar brood te verdienen?'

Mevrouw Immerzeel zette het glas madeira neer dat Sophia haar gedienstig gebracht had en vouwde haar handen, in de mitaines, voor haar omvangrijken schoot. 'In ònze stand,' zei ze met al haar waardig-

heid van kolonelsvrouw, ‘in onze stand hoeven de jonge meisjes gelukkig nooit te werken. Zelfs als ze zooals de dochters van mijn arme vriendin in treurige omstandigheden achterblijven, acht de familie het haar plicht om te zorgen dat ze zich daartoe niet hoeven te vernederen.’

Sophia was vuurrood geworden. Zij zag haar moeders zenuwachtig vertrokken gezicht en het ijzig verstrakte van de deftige dame die haar schoonmoeder ging worden... en haar plan, dat daarstraks zoo eenvoudig en mooi had geschenen leek haar opeens akelig en vernederend. Maar dan zei Miebetje Sylvain op haar zachten en toch zoo dwingenden toon: ‘Mij dunkt Sophie je moest mevrouw meteen van je plannen vertellen,’ en hakkelend, te bang en te verlegen om op te durven zien, vertelde het meisje wat ze den ooms zoo zelfverzekerd had meegedeeld... zij zou pianolessen geven tot ze genoeg had verdiend om een uitzet en meubels te koopen... Zij had Evert er nog wel niet over gepolst, maar hij zou het zeker goed hoewel natuurlijk niet plezierig vinden. Hij zou wel inzien dat het de eenige uitkomst voor hen beiden was, zij hielden te veel van elkaar om terwille van een vooroordeel...

‘Vooroordeel?’ ving Mevrouw Immerzeel het woord met haar langzame, klanklooze stem... ‘Mijn lieve kind, heb je er dan geen oogenblik over gedacht dat Evert 's konings rok draagt? Dat hij daarmee verplichtingen op zich heeft genomen... dat het voor de verloofde, de aanstaande vrouw van een officier eenvoudig niet kàn dat ze pianolessen geeft. Voor genoegen, tijdverdrijf desnoods nog... maar om er géld mee te verdienen...’

‘Maar als wij het noodig hebben... dat geld! Wij kunnen toch niet trouwen zonder een uitzet en

zonder meubels... U en de Kolonel kunt ons niet helpen...!'

'Wij hebben Evert van zijn jeugd af ingeprent dat hij een meisje met geld moest zoeken,' viel Mevrouw Immerzeel haar in de rede en vergat haar afgemeten deftigheid in haar intense verontwaardiging; 'hij heeft niet naar ons willen hooren, luisteren de kinderen tegenwoordig nog ooit naar de raad van hun ouders? Vroeger hebben wij gemeend dat Sophia hoewel niet rijk toch voldoende vermogend was... Nu het anders blijkt... nu droevige omstandigheden... je bent de eerste en eenige niet kind die een droom in rook ziet vervliegen... als je van Evert houdt, als zijn geluk en zijn toekomst je ter harte gaan...'

'Ik geef hem niet op!' barstte Sophia uit. 'Wij houden van elkaar... en de tijd is voorbij, voorbij hoort u, dat de ouders voor hun kinderen beslisten wie ze moesten trouwen! En de tijd zal gauw genoeg komen dat het voor een meisje geen schande is om te werken en als het dan in den officiersstand niet past... dan moet Evert er maar uit gaan en klerk of onderwijzer worden, dan zullen we samen armoe lijden zónder den vergulden schijn!'

'Flink zoo!' knikte nicht Sylvain bemoedigend en zij legde kalmeerend haar hand op den arm van Saartje, die weer heftig was gaan snikken.

Maar nu keerde zich Mevrouw Immerzeel's bittere verontwaardiging naar Miebetje: 'Vrouwen als u, het woord 'dame' wil me niet eens over de lippen, vrouwen als u moesten achter slot en grendel! Hoeveel arme, onschuldige meisjes hebt u al, als deze hier, misleid met uw zotte geschriften en opgehitst om haar ingetogenheid prijs te geven en zich op de plaats te dringen die God aan de mannen heeft

toegewezen? In hoeveel gezinnen hebt u de kinderen al tegen de ouders opgezet, hun ongehoorzaamheid geleerd? Want het is de eerste plicht van een kind, de eerste en de grootste plicht, om zich te voegen naar de wil van degeen aan wie het zijn leven dankt... Onze Evert zal zeker niet vergeten wat hij zijn ouders verschuldigd is...'

Opeens rees de weduwe Berkhout bevend van ontroering overeind, zij schrok zelf van wat zij durfde zeggen en van den dreigenden, profetischen klank van haar woorden, en ze wist dat ze een halven dag geleden nog, diezelfde woorden nooit zou hebben gesproken. 'Neen Clazien,' zei ze met plechtig schudden van haar zwartgemutste hoofd, 'wij ouders hebben het recht níét om onze kinderen onze wil op te dringen, alleen omdat wij hun het leven hebben gegeven en hen groot hebben gebracht. Dat is een begrip uit de oude tijd en dat is het groote verschil tusschen ons geslacht en dat van onze goede ouders... Zíj vonden dat een kind dankbaar hoorde te zijn voor het geschenk van zijn leven, zij geloofden dat zij daarom over dat leven mochten beschikken naar hun wil! Maar ik weet... ik weet door een droevige ondervinding in mijn verre jeugd dat het verkeerd is... dat de kinderen het zélf moeten weten en dat de mensch niet mag scheiden wat God vereenigd heeft!'

Mevrouw Immerzeel stond op en schoof met driftige rukjes aan haar zwartzijden mitaines. 'Ja het is zeker jammer Saar,' zei ze na een lange stilte met zuurzoete vriendelijkheid, 'dat je vader toen niet heeft gewild dat je met dien burgerjongen van van Doeveren trouwde, terwijl de heele stad wist dat je in 't geheim met hem vree. Want dan was je tenminste in de koopmansstand gebleven waarin je thuis-

hoort en Evert zou het niet in z'n hoofd hebben gehaald om naar je dochter te kijken. Maar één ding verzeker ik jou en je blauwkous van een dochter... onze zoon zal te kiezen hebben; als hij wil doordrijven om te trouwen met een meisje dat werkt voor geld, blijft het ouderlijk huis voortaan voor hem gesloten!'

Zij draaide zich om en liep in de statige zwaaiingen harer rokken naar de deur die Betsy met een bang gezichtje voor haar open hield. Een oogenblik later gleed haar imposante gestalte met het dwaas-kleine hoedje en parasolletje langs het venster en tegelijk barstten de drie zusters in spottend gelach en verontwaardigde commentaren uit. Maar Sophia liep weg en ging zitten schreien op de meisjeskamer, zij was volstrekt niet zoo zeker van haar Evert als ze het aan de booze Mevrouw Immerzeel had doen schijnen; en het mooie plan van de pianolessen dat daarstraks onder Miebetjes bemoediging zoo aanlokkelijk had geschenen, had alle bekoring verloren. 'Een Blauwkous...' snikte ze in diepe rampzaligheid... 'Blauwkousen zullen ze ons vinden... en een Blauwkous is een oude vrijster, geen enkele man wil immers met een Blauwkous trouwen!'

Een paar dagen na den familieraad, op een kouden mistigen middag toen de weduwe Berkhout in krippen sluiers die tot haar voeten reikten de eerste contrabezoeken voor het rouwbeklag maakte, hield een vigilante, beladen met twee koffers, een hoedendoos en een houten kuipje met koperen banden, stil voor het huis. En eruit stapte, tot groots verwondering van Sophia en Cateau, die voor het venster zaten te naaien, haar tante Naatje Coornvelt, spichtig en mager met een rooden neus van de kou, die in haar eene hand een vogelkooi en in de andere een mutsenmand

torste. ‘Wat komt ze in 's hemelsnaam hier doen?’ vroeg de oudste der dochters Berkhout, want zij wist dat de verhouding van haar moeder met de lastige, scherptongige tante Naatje geenszins rooskleurig was. Doch toen de koetsier de koffers van het rijtuig begon af te laden om ze op de hardsteenen stoep te sleepen, greep Cateau haar zuster verschrikt bij een arm: ‘Oom Abram zei verleden week dat tante Na bij ons aan huis zou komen, dat z'n vrouw en dochters haar humeur niet langer konden dragen...!’

Voor Sophia kon antwoorden ging de deur van de salon open en binnen stapte de jongste dochter van Lodewijk Coornvelt, met een neerbuigend, welwillend ‘Goeden middag, meisjes,’ en terwijl ze zich op de rood damasten sofa zette met de vogelkooi op haar schoot en de mutsenmand naast zich zei ze op haar eigengereiden toon tot Sophia: ‘Het zal beter zijn als je toeziet op het afladen van m'n koffers, de koetsier moet drie schellingen hebben met twee stuivers fooi.’

Sophia en Cateau hadden elkaar met schrik en ontsteltenis aangekeken. ‘We begrijpen niet goed, tante...’ begon eindelijk de oudste, ‘er was ons niets van bekend, dat u hier zou komen logeeren.’

‘Ik kom hier niet logeeren,’ zei Naatje Coornvelt, terwijl ze de linten van haar vervaalden ouderwetschen hoed losstrikte; ‘zooals je moeder met je oom Bram heeft afgesproken, kom ik hier voortaan wonen. Ik ben gelukkig,’ voegde ze erbij terwijl ze haar zwartgaren handschoenen begon af te schuiven, ‘dat ik die onwaardige woning waar gevloekt wordt en waar Gods gebod niet wordt geëerd, eindelijk weer kan verlaten voor het huis waarin ik ben geboren en getogen.’ Weer zagen Cateau en Sophia elkander aan. Dat was een poets, die oom Bram haar moeder bakte! Die had zich in zijn koppige hoofd gesteld dat hij Na

kwijt wou, en stuurde haar eenvoudig op zijn zusters dak! Zenuwachtig wierp Sophia een blik door het venster, de koetsier had de koffers al op de stoep gezet, juist nam hij tezamen met Jans den grootsten op om naar boven te dragen. Als tante Na eenmaal met haar heele hebben en houden in hun huis was, zou het zoo gemakkelijk niet meer zijn om haar weg te krijgen...!

Zij moesten haar goed en duidelijk de waarheid zeggen, blijkbaar dacht ze stellig dat haar komst tusschen oom Bram en haar zuster was afgesproken; verbeeld je dat hun gezin terwijl ze oom Brams geldelijke hulp hadden geweigerd, nu toch met de lastige tante Naatje zou worden opgescheept!

Cateau, niet minder nerveus dan Sophia, gaf haar zuster een boozen wenk, zíj was de oudste, zij moest het maar zeggen... en Sophia, terwijl ze aan haar schortje frommelde, zocht wanhopig naar de geschikte woorden... En toen... toen opeens zag ze tante Na, de lastige zure oude vrijster zooals ze haar nog nooit in haar meisjesleven had beschouwd: niet meer als een lastpost, waarmee de familie geen weg wist, maar als een zielig, beklagenswaardig wezen. Ze zag de vale, snitlooze japon, waarom ze met haar zusters zoo vaak had gelachen, en realizeerde voor het eerst, dat Na niet anders dan de afleggers van haar schoonzuster droeg want dat ze nooit over geld beschikte om zich iets nieuws te koopen. Ze zag de twee oude koffers, de hoedendoos en het kuipje, het zielig beetje bezit, dat verloren op de stoep stond, als het eenige dat tante Na het hare kon noemen; ze zag de kouwelijk kleumende sijs in de vogelkooi als het eenige levende wezen, waaraan het hart van de oude vrijster zich had gehecht. En ze bedacht, dat tante Na niet altijd zoo vervallen en grijs en zielig leelijk was

geweest, dat ze eens, als zijzelve een jong meisje was, met verwachtingen en verlangens. Om oude vrijsters werd gelachen... altijd, door iedereen... maar was het niet in de eerste plaats voor de oude vrijsters dat ‘Sylvia’ om vrijheid en recht op arbeid streed, was het niet juist voor zulke stakkers die afhingen van haar familie, die als de een haar niet langer kon gebruiken, naar de ander werden ‘gestuurd’ als een stuk meubel? Er was in deze dagen onder Miebetje's invloed een geest van strijdvaardigheid, van verzet tegen alle bekrompen vooroordeel, tegen alle gezag en dwingelandij, in de meisjes Berkhout; en tegelijk met haar woede tegen oom Bram, die met echte mannen-tirannie zijn zuster trachtte te dwingen, voelde Sophia een wil om de oude, onvriendelijke tante Na te helpen en te beschermen. Het was hun aller plicht, wist ze opeens om tante Na huisvesting te geven want zij, de vernederde, die al zooveel jaren van de willekeur en de genade van haar familie had afgehangen, zou zich zeker geestdriftig aan den kant van de ‘emancipatie’ scharen, zij zou een bondgenoot in den strijd tegen vooroordeel en bekrompenheid worden.

En terwijl ze zich naast haar tante op de damasten sofa zette begon ze te vertellen van de groote dingen, die stonden te gebeuren; de volgende week al zou er op de deur een bord met ‘Gezusters Berkhout, in Mantels en Japonnen’, worden bevestigd en zouden Cateau en Coba zich als modistes bekend maken; terzelfder tijd zou zij zelve in Leiden en in den Haag met haar pianolessen beginnen en werd Betsy hulp-secondante op een school in Haarlem. Haar nicht Sylvain had geholpen om al die plannen te verwezenlijken, die had het mogelijk gemaakt om de hulp van de ooms af te slaan, aan nicht Sylvain

zouden zij en haar moeder haar vrijheid en onafhankelijkheid te danken hebben.

Sophia wond zich op aan haar eigen hoopvolle en enthousiaste woorden en ze zag niet de bevreemding, de afkeer en verontwaardiging op het gezicht van de oude juffrouw naast haar. Tante Naatje kon blijven, zei ze overtuigd, al was het geenszins met oom Abram afgesproken dat zij komen zou; ze zou zeker mee willen helpen aan het werk dat ze allen met zooveel geestdrift begonnen, tante Na had immers zelf ervaren wat het lot van een vrouw was, zoodra ze afhing van de goedgunstigheid van haar verwanten...?

Maar op dat oogenblik, tot ontstelde verbazing van de beide meisjes, rees tante Naatje overeind van de sofa, met haar vogelkooi in de eene en haar mutsenmand in de andere hand. En daar ze in haar haast en agitatie vergat om haar keelbanden vast te strikken, fladderden die heftig mee met haar knikkend en schuddend hoofd, terwijl ze hakkelend van verontwaardiging betoogde: Liever weer terug naar Abrams huis, naar Sientjes heerschzucht en het geplaag en gesar van de kinderen, dan hier te moeten wonen waar de eerste plichten van de vrouwen, die van ingetogenheld en onderwerping, met voeten werden getreden! Liever op den tochtigen zolder bij Abram, dan terug in de woning van haar brave, eerzame ouders als die de schande zou dragen van een bord waarop ‘Mantels en Japonnen’ stond! Al bleek haar beklagenswaardige zuster niet opgewassen tegen den kwaden geest die in de hedendaagsche jongedochters was gevaren, zij, Naatje, wist wat zij aan de nagedachtenis van haar ouders en den eerwaardigen naam Coornvelt verplicht was! En met driftige tikken tegen het venster riep zij de aandacht van den koet-

sier, beduidde hem met heftige gebaren dat hij wachten moest...

‘Maar tante, hoort u dan toch, het is juist omdat wij zoo'n leven als het uwe niet willen, omdat wij de genade van de familie niet begeeren... daarom willen wij ons eigen brood verdienen en onafhankelijk zijn!’

‘Jullie bent slechte dochters,’ zei juffrouw Coornvelt plechtig. ‘Ik heb altijd geweten, dat je moeder jullie veel te zwak en te toegevend heeft opgevoed en het haar daarna vergaan zou. Een bord met ‘Mantels en Japonnen’ op de deur van mijn ouderlijk huis! De schande voor heel de stad bekend, dat de dochters van een Coornvelt moeten werken voor haar brood...!’ En moeizaam balanceerend met de vogelkooi, droogde Naatje de tranen van booze, smartelijke verontwaardiging, die in haar fletse, roodomrande oogen stonden.

‘Maar laat haar dan toch gaan!’ fluisterde Cateau heftig tot haar zuster, toen ze zag dat Sophia opnieuw probeeren wou om de vertoornde oude vrijster te overtuigen. ‘Wij hebben haar pogen te houden en ze heeft zelf niet gewild... nu kan niemand ons iets verwijten...’

Tante Naatje was zonder een woord van afscheid en in trotsche verontwaardiging de kamer uitgestapt, de beide meisjes zagen door het venster hoe de koetsier mopperend en kwaadaardig haar bezittingen weer op de vigilante laadde, hoe hij dan een heftig gefluisterde argumentatie met de stuursche oude juffrouw had...

En dan, opeens, stond ze weer voor de meisjes in de kamer. ‘Hij wil eerst zijn geld,’ zei ze met een zielige poging tot waardigheid, ‘hij wil mij niet terugrijden die astrante kerel, voor hij zijn drie schellingen heeft...’

‘Wel en waarom...?’ begon Cateau op haar beurt hooghartig. Maar Sophia begreep: Tante Na, die het zoo'n schande vond als vrouwen werkten om geld te verdienen en die Saartjes dochters daarom als van God verlaten zondaressen beklaagde, tante Na bezat geen drie schellingen. Snel trok ze haar beurs uit haar zak, dien morgen had ze haar eerste verdiensten gebeurd voor een keursje, dat ze voor een vriendin genaaid had. Zij liep de gang in en betaalde den man.

‘Ik zal je dat geld morgen terug laten brengen,’ zei haar tante uit de hoogte, terwijl zij de hand afweerde waarmee Sophia haar in het koetsje wou helpen. En staande op de stoep zagen de twee meisjes toe, hoe het rijtuig met de twee koffers, de hoeden-doozen en het kuipje, langzaam en waggelend de terugtocht over het stille, deftige Rapenburg ondernam.

Hoofdstuk XVI Het ouderlijk gezag

HET gebeurde een enkele maal op een Zondagmorgen, dat Dr. Wijsman na de noodzakelijkste ziekenbezoeken een wandeling langs den buitenkant van de stad deed en hij was er ten zeerste op gesteld dat zijn dochter Lize hem daarbij vergezelde. Bij zijn vrouw gaf dat altijd zwijgende ergernis, volgens haar hoorde een Christelijk gezin des Zondagsmorgens in de kerk en zij stond erop dat Lize zoowel als haar zoon haar begeleidden, maar op een mooien lentemorgen, een Aprildag in 1873 gaf Lize den brui van preeken en dominees en vóór haar moeder in haar zwart moiré mantille en met haar besten hoed op beneden kwam, had zij de plaat gepoetst en was met den dokter verdwenen.

De oude Wijsman had een voorliefde voor dat deel van de geslechte wallen, waarop sedert een dertigtal jaren een kerkhof was aangelegd, het kerkhof met al

de welbekende namen, dat als een soort register was op zijn jarenlange nijvere, onafgebroken werkzaamheid. Hij had een ijzeren geheugen voor data en feiten en wanneer hij langzaam en behaaglijk drentelend tusschen de blauwe zerken liep en de namen las die er op gebeiteld stonden, wist hij van elk die er onder lag, den duur en het verloop van zijn kwalen nog te noemen. Hij placht daarover uit te weiden met de opgewekte nooit verflauwende belangstelling, die hij voor alles wat zijn vak betrof aan den dag lei en altijd had hij er een wonderlijk, half schuldig plezier in gevonden om zijn dochtertje op zulk een wandeling de griezeligste details te vertellen en te constateeren, dat zij volstrekt geen vrouwelijke kunsten en kuren bezat, doch belangstellend en bevattelijk was en vrijwel alles onthield wat hij leerde.

Tusschen de zon-overschenen graven onder het nog jonge geboomte met het lichte groen liepen zij te zamen, de groote zwaarlijvige vader met zijn goedmoedig rood gezicht en slecht geborstelden hoogen hoed, en zijn ranke dochter in een lichtgrijs zomerkleedje van gros-grain met een tunica ‘à la blan-chisseuse’ en een hoedje met een langen grijzen sluier, die bevallig over haar rijke blonde krullenvracht heenviel. Zij had haar arm vertrouwelijk door de zijne gestoken, hij sprak genoeglijk en wijdloopig van het groote gezwel, waaraan de oude van Doeveren die de vorige week gestorven was, jarenlang gesouffreerd had en hij bemerkte niet dat zij stiller was dan anders, dat zij nerveus op haar lippen beet en haar aandacht telkens afdwaalde van hetgeen hij vertelde.

Totdat ze opeens zijn woordenstroom onderbrak en snel, zonder hem aan te zien, maar terwijl ze zijn arm vaster greep, zeide: ‘Pa, ik moet u eens ernstig iets vragen.’

‘Een vrijer!’ dacht hij in ontstelde ergernis, ‘waarom ben ik ook over van Doeveren begonnen; die verwaande Gerrit studeert al vijf jaar en heeft nog geen enkel examen gedaan.’

‘Gelooft u niet, pa,’ hoorde hij de lieve meisjesstem half schertsend, half bang, ‘dat er in mij een goede dokter zou steken...?’

‘Dat er in jou...?’ hij lachte bevrijd op. ‘Wel wis en waarachtig,’ gaf hij gul toe, kloppend op het grijs-gehandschoende handje dat op zijn arm lag, ‘het is zonde, dat je niet als jongen op de wereld bent gekomen.’

Een stilte... in de boomen boven hun hoofd kwetterde een koor van uitbundige vogels, er lag een diepe vrede over den doodenakker en over heel de stille, zonoverschenen wereld... In het meisje was opeens een bijna onoverwinnelijke schroom om te zeggen wat haar zoolang al op de lippen brandde en de goede verstandhouding tusschen hem en haar misschien voor altijd zou verstoren. Maar zij had zichzelf dezen morgen beloofd, dat zij het telkens verschoven onderhoud dóór wou zetten en terwijl ze haar hart voelde bonzen in haar keel ging ze op zijn woorden in: ‘Natuurlijk, als ik een jongen was zou het makkelijker zijn, maar als meisje kan ik toch ook voor dokter gaan studeeren...’

‘Ik méén het, vader... ik wil dokter worden...’ herhaalde ze na eenige oogenblikken, toen hij hardnekkig bleef zwijgen of hij haar niet had gehoord, turend, met zijn blauwe, een beetje rood-beloopen oogen naar den grafsteen waarbij zij stonden; zij schudde hem zachtjes aan zijn arm.

Hij had direct gevoeld dat zij het meende. Er was geen zweem van scherts of overmoed in haar stem en hij wist tegelijk uit ontelbare herinneringen van

de jaren, waarin zij van een ondeugende blonde dikzak tot zijn liefste mooie dochter was opgegroeid, dat zij nooit, met geen goede woorden of geen straf, af te brengen was van wat ze zich eenmaal in haar hoofdje had gesteld.

Het leek iets monsterlijks en onmogelijks wat zij daar zei... maar hij wist dat er vrouwen, onvrouwelijke, verdwaasde wezens waren, die zulke dingen wilden... zij was de eerste en eenige niet, zij zou hem voorbeelden, voorgangsters kunnen noemen... En het was zijn eigen schuld... dit was het aller-verschrikkelijkste... hij zelf had haar die liefde voor zijn vak geleerd van haar kinderjaren af aan... baloorig omdat zijn eenige zoon er niet van weten wou, omdat die bange, verweekelijkte jongen Keejetjes angst voor bloed en ziekte scheen te hebben geërfd. Keejetje... bij de gedachte aan haar verschrikte, diepbedroefde oogen voelde hij een ijzigen greep aan zijn hart... zij zou hem niets verwijten met woorden... wanneer ooit had zij uitgesproken wat er omging in haar stille gesloten wezen?... maar in haar houding zou weer de koude reserve zijn waaronder hij de eerste jaren van zijn huwelijk zoo bitter geleden had, waarop hij zich later gewroken had, toen hij zijn dochter vertrouwd maakte met al de dingen, waarvoor zijn vrouw zoo'n hevigen onoverwinnelijken afschuw toonde...

‘Pa...’ smeekte het meisje naast hem, ‘zeg dan toch iets... wij kunnen er toch samen over praten. Ik dacht dat ú het zou kunnen begrijpen, terwijl ma natuurlijk nóóit...’

Er was maar één weg, hij lachte, ‘Ik dacht dat je wijzer zou zijn,’ zei hij luchtig, terwijl hij zijn hoed afnam die hem plotseling ondraaglijk kwelde, ‘dokter worden! Je weet toch even goed als ik, dat je daar van jongsaf voor moet worden opgeleid. Alleen

al het feit dat je geen Latijn hebt geleerd, dat je geen schoolexamens hebt gedaan...'

'Ik heb Latijn geleerd,' zei ze. 'Al een jaar ben ik daarmee bezig. Ik weet genoeg om toelatings-examen voor de universiteit te kunnen doen... Laat het mij maar probeeren vader, ik heb beter hersens, ik leer vlugger dan de meeste jongens... als ik maar eenmaal toestemming van de minister heb, net als Aletta Jacobs...'

Hij zag opeens weer zijn eigen studententijd met onbegrijpelijke scherpte, tal van kleine feiten die hij al lang vergeten had gewaand en die nu weer helder in zijn hoofd stonden uitgelijnd, De snijkamer en de obscene grappen die zij daar onder elkaar maakten, de colleges waar patiënten werden gedemonstreerd en waar vrijuit, ruw en grof werd gesproken over alles waarvan vrouwen niet wisten, waarvan zij geen begrip hadden, waarvan ze het walgelijke bestaan zelfs niet mochten vermoeden... Het kòn immers niet dat zijn meisje... zijn lieve onschuldige kind... dat zij zulke dingen zou moeten hooren en weten!

'Je moet dat maar eens en vooral uit je hoofd stellen,' zei hij kortaf en zoo onverschillig als hij kon. 'Ik begrijp wel eenigszins hoe je op die gedachte gekomen bent, omdat je mij wel eens hebt mogen helpen, hoe je toen bent gaan denken dat je al zoo-wat een halve dokter bent... Maar nee kind... als er één vak is, dat niet voor vrouwen deugt, dat een vrouw nóóit zal kunnen vervullen dan is het mijn ambt van dokter, waarin je voortdurend met alle ellende en narigheid in aanraking komt.'

'Dat weet ik,' gaf ze kalm toe, 'maar ik weet ook dat ik, als ik een jongen was, stellig dokter zou zijn geworden omdat ik er aanleg voor heb, er voor geboren ben, zooals u zelf hebt toegegeven.

Dat een meisje niet hetzelfde zou kunnen als een man is een dom vooroordeel, ik weet dat ik het bereiken kan en ik zal het de wereld toonen...'

'Je zult de wereld niets anders toonen,' viel hij opeens woedend uit, 'dan dat een meisje thuis hoort bij haar moeder totdat ze trouwt en een hulpe voor haar man en een zorg voor haar kinderen kan zijn!... Ik begin te begrijpen dat de zotte theorieën van de meisjes Berkhout je in je hoofd zijn geslagen, dat je te veel geluisterd hebt naar die malle Blauwkous, die bij hen inwoont en nog een nicht van je moeder is...'

Ze voelde zich driftig worden als hij, met bitterheid bedacht ze hoe ànders ze zich dit onderhoud had voorgesteld. Dat hij dadelijk toe zou geven had ze niet verwacht, maar dat hij haar verlangen zou begrijpen er kalm en waardig over zou willen praten...

'Ik heb het rècht om het te probeeren,' zei ze heftig, 'om mezelf te onderzoeken of ik er geschikt voor ben! Als dat nièt zoo is, zal ik immers vanzelf...'

'Recht!' viel hij haar in diepe verontwaardiging in de rede; 'sedert wanneer praten kinderen van rechten tegen hun ouders? Je hebt alleen maar plichten meisje, en je eerste en voornaamste plicht is gehoorzaamheid en ontzag.'

Hij zette zich den hoed weer op het hoofd en begon haastig voort te stappen; het kostte haar moeite met zijn groote passen gelijk te blijven. 'Nu verder zwijgen...' dacht hij, 'en doen of de kwestie eens en voorgoed afgehandeld is.'

Het duurde een lange poos, toen hoorde hij haar kalm en met een koude stelligheid zeggen: 'Het volgend jaar word ik meerderjarig vader, ik ben van plan dan voor dokter te gaan studeeren, ook als u géén

toestemming wilt geven.' Hij draaide zich met een ruk naar haar toe. 'Dat zullen we dan toch eens zien!' beet hij z'n woorden. 'Hoe zul jij die studie betalen als ik er geen cent... versta je geen cent geld voor geef?'

'Juffrouw Sylvain,' zei Lize, die kalmer scheen te worden naar mate hij zich meer opwond en zijn zelfbeheersching verloor, 'die nog een nicht van moeder is en die u daarnet een malle Blauwkous hebt genoemd, is bereid me daarmee te helpen.'

De dokter had even een gevoel of zijn roode, warme hoofd barsten ging. Hij maakte zijn arm uit die van zijn dochter los en liep zóó snel voort, dat zij hem niet meer kon volgen. 'Dat zullen we nog eens zien...' mompelde hij telkens, terwijl hij met zijn plompe, vierkante schoenen schopte tegen het grint in het pad. 'Dat zullen we dan toch verdomme nog eens zien...'

Dicht bij den uitgang passeerde hij het eigen-graf van de Coornvelts. De doodgraver, beleefd met de pet in de hand, kwam naar hem toe en wilde hem spreken over het klimop rond het hekje, dat in den strengen winter dood gevroren was. Hij liet den man praten en knikte vaag, terwijl zijn oogen gleden langs den blauwen steen met de gebeitelde namen: 'Lodewijk Cornelis Coornvelt' las hij, '1786-1848, De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid... en Agatha Sophia Spieghel 1794-1867, Zijn trouwe en gehoorzame Gaade.'

Willem Wijsman was nooit bijster op zijn lastigen, koppigen schoonvader gesteld geweest maar thans herdacht hij hem met een bijna ontroerd ontzag. 'Groote God,' mompelde hij, 'díé wist hoe je het doen moest, kinderen groot brengen en gehoorzaamheid leeren... geen een die zich verzetten dorst tegen

zijn wil! Als ze meerderjarig is...! Alsof Lodewijks dochters zooiets óóit hadden durven zeggen!'

Clara Coornvelt trad uit de deur van het groote deftige huis op de Breestraat, toen haar vader met zijn huissleutel al in de hand, de hardsteenen stoeptreden beklom. Zij zag nog juist hoe pijnlijk en zorgelijk zijn gezicht stond vóór het in een glimlach naar haar verhelderde. 'Moet er een nieuw zomerjaponnetje aan de vriendinnen vertoond?' vroeg hij op den ouden plagend-hartelijken toon, die nog telkens als bij ongeluk in hun verstrakte, vervreemde verhouding viel. En op hetzelfde oogenblik zag hij hoe dom zijn vraag was geweest, want zij droeg weer dat sluike, simpele kleedje van grauw-grijs zonder tournure, met het stijve, zwart strooien hoedje, waarover Aleida nog gisteren spottend haar beklag had gedaan en zij had pijnlijk gebloosd bij zijn woorden.

'Ik... ik kan er niet meer toe besluiten, vader, om met dure, opgeschikte kleeren te pronken, terwijl er in de stad zooveel armoe en ziekte en ellende is.' zei zij zacht, maar toch op dien beslisten toon, die hem zoo mateloos kon hinderen. Zij knikte hem even toe met haar bleeke ernstige gezichtje en was meteen de stoeptreden afgewipt en in het steegje naast het huis verdwenen.

Professor Coornvelt trad zijn woning binnen, zijn rijke, welverzorgde huis, welks stilte en stijve plechtigheid hem den laatsten tijd zoo wanhopig konden benauwen. De huisknecht - sinds enkele maanden had Aleida er op gestaan een mannelijken bediende te nemen - poetste met geluidlooze bewegingen de koperen knoppen van de groote scheepjesklok, hij trad dadelijk nader om des Professors hoogen hoed en wandelstok in ontvangst te nemen en liep vlug

voor zijn meester uit de breede gebeeldhouwde trap op, om in het studeervertrek de blinden open te stooten en de vensters te sluiten. David Coornvelt bleef toeven voor het raam, en tuurde in gedachten naar den keurig bijgeharkten, verlaten tuin met de hooge boomen, de dichte heesters en het dunne kwijnende gras; een zonlooze tuin, waarin bijna geen bloemen wilden tieren... zonloos als zijn huis, als tegenwoordig zijn leven... Hij was den laatsten tijd grijs geworden, de knappe David Coornvelt en zooals hij daar voor het venster stond met zijn langen rug wat gebogen, leek hij een oude moede man. Waar of zij nu weer heen zou zijn op dezen mooien zomermiddag, waarop al haar vriendinnen natuurlijk in haar nieuwste toiletjes langs de singels wandelden of met haar moeders in Zomerzorg naar het concert van de schutterij gingen luisteren... Weer naar een of ander arm gezin, waar ze ruw, vuil werk met haar eigen fijne handen verrichtte, waar ze woorden hoorde en toestanden leerde kennen waarvan een jong meisje het bestaan niet hoorde te weten...?

Weldadigheid... zij paste aan Christelijke vrouwen, zij was een eerste plicht voor de welgestelden; en toen Clara, nu ruim een jaar geleden, na het afschuwelijke gesprek, dat hem voor het eerst een inzicht had gegeven in haar geëxalteerde ideeën, vroeg of zij voortaan in plaats van haar moeder hun ‘vaste armen’ mocht ondersteunen en bezoeken, hadden zijn vrouw en hij daar, hoewel niet met vreugde, toch grif in toegestemd. Doch de wijze waarop Aleida met haar armen placht om te gaan, die zij, gevolgd door een dienstbode met een mand met gaven, minzaam wist te bemoedigen, terwijl ze toch een gepasten afstand steeds bewaarde, was wel gansch anders dan wat Claartje bleek te doen, die

zieke vrouwen waschte en verschoonde, die met verslonsde kinderen speelde en met ruwe kerels praatte en pleitte om hen af te houden van dronkenschap. Thuis sprak zij nooit met een enkel woord over dat alles; wat zij deed noemde zij armbezoek, wat zij aan kleeren, voedsel of medicijnen uitdeelde vroeg zij niet aan haar ouders, zij betaalde het blijkbaar van haar spelden-geld. Doch nog niet lang geleden had Nicolaas hem gewaarschuwd, die door een der werkbazen op de weverij van dat alles vernomen had: in de stad werd erover gepraat, men vond het natuurlijk ongepast, dat een jongmeisje van deftige familie zulke dingen deed en Nicolaas achtte het bovendien glad verkeerd voor den werkman, die toch al hoe langer hoe grooter eischen kreeg en zich langzamerhand ging verbeelden dat hij een recht had op hulp en verzorging door zijn meerderen. Maar toen David, hooghartiger dan hij zelf wel wilde, Clara ondervroeg en er haar op wees dat zij met haar overdreven hulpvaardigheid meer kwaad dan goed verrichtte, had hij een gansch andere dochter tegenover zich gevonden dan het dociele, zwijgend-gehoorzamende meisje van een jaar geleden.

Hij had haar verboden om ziekenverpleegster te worden, maar liefdadigheid had hij haar toegestaan, had zij heftig betoogd. Zij kon die niet beoefenen op de manier van de meeste dames van haar stand, die van den arme nog dankbaarheid eischten voor de kruimels die ze van haar overdaad afschoven; zij kon nu eenmaal niet gelooven dat het Gods wil was, dat de een in weelde leefde terwijl de ander aan het allernoodigste gebrek had. Sinds zij de armoe had leeren kennen, de vreeselijke armoe van het fabrieksvolk en meer nog van de wevers, die met hun heele gezin in hun vunze huisjes, zestien, achttien

uren werkten en dan vaak nog honger en kou en gebrek aan het noodigste leden, sinds zij begrepen had, dat de rijkdom van de Coornvelts, van oom Bram en oom Klaas en van henzelf toch feitelijk ook door uitbuiting van die arme tobbers was gekregen, zou zij geen rustig uur meer kennen, wanneer ze niet al haar tijd en haar kracht kon geven om tenminste een heel klein beetje van hun matelooze ellende te lenigen. Zij had het bijbelwoord leeren verstaan, dat het makkelijker voor een kemel was, om door het oog eener naald te gaan, dan voor den rijke om binnen te treden in het koninkrijk der hemelen. Dat zij geen rijkdom voor zichzelf meer wilde, geen ijdelheid en geen wufte pleziertjes meer was toch alleen háár zaak; ze was een gehoorzame dochter, zij hielp met de huishouding, zij onttrok zich nooit aan gezelschap, zij had zich geschikt naar vaders wil toen hij haar liefste illuzie verbood...

David Coornvelt zuchtte diep en streek zich met de hand over het voorhoofd. Waar moest dit alles mee eindigen? Nicolaas had het makkelijk opgevat en er spottend om gelachen. ‘Die dingen zitten in de lucht, besmettelijk als de nieuwe ziekte, de influenza, alle meisjes schijnen er voor het oogenblik mee aangestoken te zijn! Maar over een jaartje zullen ze wel geleerd hebben dat “werken” heusch zoo plezierig niet is en met hangende pootjes bij hun handwerkjes en schilderstukjes terug komen.’

Zóó was de aard van zijn dochter niet. Ook Louis was niet teruggekomen, al had hij lang de bitterste armoe geleden en verdiende hij nog nauwelijks genoeg om als een werkman te leven. En voor het eerst liet David Coornvelt de gedachte toe, die zijn gemakkelijke levenswijsheid zoo dikwijls had verdrongen: ‘Had mijn vader het récht om mij een huwelijk met Mie-

betje te verbieden, heeft ooit een vader het recht om het leven van zijn kinderen naar zijn wil te dwingen?' Hij zelf stelde thans immers evengoed zijn wil tegenover dien van zijn jongen... tegenover dien van zijn dochtertje, nu zij iets wilden dat met zijn inzichten niet strookte? 'Dat is niet hetzelfde...' weerlei hij snel den opkomenden twijfel, 'ik verlang van mijn kinderen slechts het redelijke, ik stel mijn grootere levenservaring tegenover de hunne... ik probeer hen te overtuigen waar zij dwalen... terwijl ónze vader eischte en gebood...'

Hijzelf en Nicolaas, Saartje en Keejetje, zij allen hadden hun leven laten sturen zooals hun vader het wilde... neen, zoo was hij niet... hij was een man van den nieuwen tijd en zou nooit zijn dochter een echtgenoot opdringen, dien ze niet vrijwillig koos; hij had zich zwijgend geschikt, toen zij den knappen veel-belovenden van Schagen bedankte, hoewel hij zoowel als Aleida dat huwelijk dolgraag hadden gezien. Maar als zij - het overviel hem plotseling als iets bijna ondraaglijks - als zij eens een huwelijk wenschte, dat niet met zijn inzichten en plannen strookte? Het zou toch kunnen... zij had zulke wonderlijke ideeën van eenvoud, van haat-aan-rijkdom tegenwoordig; door al haar liefdadigheid kwam ze in aanraking met lieden, die volstrekt niet tot haar stand behoorden... Hij huiverde bij de gedachte, hoe koppig en vasthoudend kon ze zijn ondanks haar teere zachtheid... Als hij eens zou moeten kiezen tusschen toegeven of haar verliezen?... Wat had hij een eerzuchtige droomen gedroomd voor zijn kinderen, hij, de fortuinlijke David Coornvelt, dien zoovelen benijdden, wien het zijn gansche leven zoo voor den wind was gegaan...

Met een diepen zucht greep hij naar zijn papieren,... en terwijl hij zijn pen doopte in den ouden

tinnen inktpot van zijn vader, dien hij altijd piëteitvol gebruikte, koesterde hij zich even in een week zelf-meelij aan de gedachte, dat hij thans, nu hij een oud man werd alles, eer, succes en fortuin zou willen verliezen, als hij daarmee het dochtertje kon behouden dat zijn licht en zijn oogentroost, dat nog het eenige geluk in zijn leven was. Want Louis was als zoon voor hem verloren, die had zich openlijk bij de opruiers en oproermakers aangesloten, hij schreef met een gloed en een geestdrift, die David nooit achter zijn kalme wezen zou hebben vermoed in een krantje voor socialisten. Sinds was zijn gezindheid algemeen bekend en wat de vader van het begin af gevreesd had, Louis deed hém schade in zijn carrière. Een Minister met een zoon, die openlijk het socialisme, de ondermijning van het staatsgezag voorstond, was immers een onmogelijkheid... David wist, dat zijn kansen voor de eerstvolgende kabinetsformatie uiterst gunstig hadden gestaan, maar voor kort had hij van hoogerhand een wenk gekregen, die aan duidelijkheid niets te wenschen liet, en wat zou het hem geven, wanneer hij den zoon vroeg... smeekte zijn onzinnige koppigheid te laten varen...?

De Professor keerde zich af van het venster; opeens trof hem de zware, intense stilte van het huis om hem heen rondom de groote kille ruimte van het vertrek waarin hij zat; hij voelde zich eenzaam, eenzaam als nooit nog in zijn leven en grondeloos bedroefd. Ergens in ditzelfde huis, in een der fraai gemeubelde vertrekken zat Aleida eenzaam als hij, want er was niets dat hen naar elkander trok, zelfs niet het gemeenschappelijk verdriet om hun kinderen, dat hen integendeel verder dan ooit van elkaar verwijderde en wederzijdsche grieven tot uiting bracht, die zij vroeger hadden verzwegen. Louis had zich van

hem afgekeerd... en zijn dochtertje, zijn zonnetje, scheen geen geluk en vrede meer te kunnen vinden in huis...

Zijn oogen gingen naar het geschilderde portret van zijn vader, dat tegenover hem aan den wand hing; het was uit Lodewijks laatste levensjaren, de groote kop, magerder dan vroeger, scheen nog strenger en hooghartiger in de witte stropdas en de hooge vadermoorders; de zwarte rok plooide strak over het zware lijf en de groote blanke hand lag met een plechtig gebaar op den geopenden bijbel. Hij was geen teeder vader geweest, hij had nooit gepoogd zijn kinderen te begrijpen en toch hadden zij hem liefgehad en geëerbiedigd en geen had gewaagd zijn strengen wil te trotseeren... Zij hadden allen in oprechte droefheid om zijn doodsbed gestaan en in elk van hen leefde nog ontzag voor zijn voorbeeld, het strenge voorbeeld van plichtsbetrachting en waardigheid, dat hij hen gegeven had.

Clara was intusschen met haastige stappen langs den kortsten weg door slecht geplaveide achterstraatjes naar de nieuwe groote fabriek van Coornvelt geloopen, die op de oude wallen, dicht bij de Heerepoort stond. Zij werd telkens beleefd-onderdanig gegroet door vrouwen, die in de deuren van haar huizen stonden en door kleine kinderen, die op straat speelden en dan hief ze even bijna schuw haar gebogen hoofd, terwijl er een verlegen lachje over haar ernstig gezichtje gleed.

De dekenweverij besloeg meer dan honderd meter van de nog nieuwe, pas half volgebouwde straat. Er naast bevond zich de oude wolweverij met de kantoren, waarnaar een hooge poort toegang gaf en in die poort was een oude gevelsteen gemetseld, die nog uit de lang gesloopte volderij op het Rapenburg af-

komstig was, een dwaze voorstelling van twee wevers, een mannetje en een vrouwtje, die elk met een weefspoel in de hand samen dansten, met erboven het jaartal: 1632 en eronder: ‘Saayen, Baayen en Greinen. In 't Lant van Coocanye.’

Clara Coornvelt was onwillekeurig even blijven staan om op te zien naar dien steen en weer als zoo vaak kwam haar de gedachte hoe ongepast zijn voorstelling eigenlijk was, een wever en z'n vrouw die dànsten, alsof er in het leven van die arme hongerende zwoegers ooit een oogenblik van plezier... van onbezorgde levensvreugd kon zijn... Het was onkiesch van oom Nico en oom Abram om dat oude ding, dat wel dertig jaar lang veilig in de kelders had gestaan, weer voor den dag te halen, maar ach, hielden zij beiden ooit rekening met de gevoelens van hun arbeiders, waren die iets anders voor hen dan een kudde vee, waaruit ze zooveel mogelijk nut moesten zien te halen?

Pas toen de portier uit zijn hokje naar haar toekwam en naar het doel van haar bezoek vroeg, schrok ze op uit haar sombere gedachten. Ze wou den werkbaas Verbeek graag spreken, zei ze vlug en op een hooghartig bevelenden toon, waarvoor ze zich op hetzelfde oogenblik schaamde; de man gaf een beleefd antwoord, hij ging haar voor over het fabrieksterrein naar een der weverijen en liet haar daar in een klein met glas afgeschoten hokje, dat uitzicht gaf op de groote ruimte met de weefgetouwen, waar het tumult van de ontelbare ratelende, zwatelende machines oorverdoovend doordrong.

Het jonge meisje zette zich op een krukje, dat de portier voor haar aanschoof en terwijl zij wachtte op den werkbaas, dien hij zou gaan zoeken, tuurde ze naar de wevers, die onafgebroken, ingespannen

en zonder op te zien hun werk vervulden; naar hun korte, meest krom of scheefgegroeide, grauw-grijze gestalten en bleeke ongezonde gezichten; en naar de kinderen keek ze, die naast hen stonden en telkens denzelfden handgreep met automatische nauwkeurigheid moesten verrichten; magere, slechtgevoede en armzalig gekleede kinderen, sommigen al bijna zoo groot en zoo handig als de ouders die zij hielpen, maar sommigen niet grooter dan tien of twaalf jaar, de meesten met de moede zorgelijke trekken en de doffe oogen van oude menschen.

En als steeds wanneer ze in de fabriek van de Coornvelts kwam, neep Clara's hart samen om de wreedheid die daar als in alle andere fabrieken werd bedreven; een wreedheid, waarover wel gesproken werd... die vooruitstrevenden zelfs door een wet wilden beperken, maar die door de meesten, zelfs door een edel, weldenkend man als haar vader een ‘sociale noodzakelijkheid’ werd genoemd; de wreedheid, dat kinderen in plaats van te leeren en te spelen, gelukkig en blij te zijn zooals kinderen toekomt, daar in die bedompte, ratelende ruimten moesten sloven en zwoegen, moesten werken van 's morgens vijf tot acht of negen uur 's avonds.

Ze wist het wel, de menschen vonden haar sentimenteel en lachten haar uit, als ze er over probeerde te praten, het was immers een zegen voor die arme wevers, dat hun kinderen meeverdienden, ten eerste omdat zij er geld - zij het dan ook weinig - mee kregen, en ten tweede omdat het hen van de straat afhield, waar ze niet anders dan slechte en goddelooze dingen konden leeren.

Dat was juist, had oom Nicolaas haar eens uitgelegd toen ze gewaagd had er met hem over te spreken, de groote zegen geweest, die de stoommachines gebracht

hadden; vroeger moest een werkman jaren leeren en oefenen voor hij z'n vak verstond, tegenwoordig kon een jonge knaap al evenveel presteeren als een arbeider, die tientallen jaren in het bedrijf was. En dan - ze zou dat wel niet goed begrijpen, want vrouwenhersens konden nu eenmaal niet logisch denken - was de kinderarbeid een zegen óók voor de arbeiders zelf, omdat zij de kosten van het product minder hoog maakte en daardoor den fabrikant in staat stelde te concurreeren. De tijden waren zwaar, de Hollandsche weverijen hadden de grootste moeite om zich staande te houden, om zich nog eenigszins met Engeland en Duitschland te kunnen meten en nu waren er waarlijk nog een handjevol heethoofden en opruiers, die den kinderarbeid af wilden schaffen en de industrie den nek omdraaien; en een jong meisje, een welopgevoed jong meisje als de dochter van David Coornvelt, liet zich het hoofd op hol brengen door zulk mal gepraat, bemoeide zich met dingen die een vrouw en zeer zeker een jongedame heelemaal niets aangingen, en zaaide onvree en onrust onder het werkvolk door zich veel meer dan goed was met hen te bemoeien.

Clara voelde weer tranen van machtelooze droefheid in haar turende oogen toen zij aan dat onderhoud met den lastigen, scherpen oom Nicolaas dacht; zooals hij het formuleerde had het ook heel begrijpelijk en verklaarbaar geleken; zij had zijn argumenten onmogelijk kunnen weerleggen, ze wist zelf immers maar al te goed dat ze een domme vrouw was, wier hersens niet logisch konden denken... Maar ze wist ook... ze vóélde, dat er aan al die duizenden arme kinderen in de fabrieken iets slechts, iets schandelijks geschiedde en dat het niet alleen opruiers en beethoofden waren, die zich tegen deze schandelijkheid verzetten.

Clara kende verscheidene van de wevers, die zij daar voor zich zag werken, van verscheidene wist zij de huiselijke zorgen, ziekte, ruzies, drankzucht of den eeuwigdreigenden angst voor den huisjesmelker en de eeuwige misère van het pandjeshuis en den woekeraar. Vroeger had zij vaak wat ten goede verricht door met Verbeek, den werkmeester of beter nog door met haar beide ooms over het een of andere gezin te spreken; de Coornvelts waren humane patroons, meer dan eens hadden zij een oppassend arbeider die door ziekte niet kon verdienen en wiens gezin in armoe en schuld was geraakt, geholpen; en menigmaal ook een afgeleefde oude, die geen getouw meer kon bedienen, een plaats in het oudemannenhuis of onderstand van de Diaconie bezorgd.

Doch den laatsten tijd had Clara, wanneer zij hulp of ondersteuning voor een van haar armen wenschte, zich altijd tot Hein Coornvelt, oom Abrams oudste zoon gewend en zij wou zichzelf niet bekennen, wáárom zij daareven naar den werkbaas Verbeek had gevraagd, terwijl Hein zeker wel in de fabriek rondliep...

Zij zocht tusschen de plooien van haar rok naar haar zak en haalde een notitieboekje te voorschijn; over de kinderen van Korver moest ze spreken, die naar de moeder zeide, al tweemaal ‘bloed hadden gespoegd’ en over Harmen Smeet, die Zaterdag wéér al het huisraad kort en klein had geslagen toen hij dronken thuiskwam, en over... Zij had, door het onafgebroken tumult van de weefgetouwen de deur niet hooren openen en opeens voelde ze een hand op haar schouder, een groote stevige hand, zoodat ze een kreetje van schrik slaakte, maar tegelijk een zalig geluksgevoel door zich heen voelde stroomen, terwijl het bloed heet en onstuimig naar haar bleeke wangen vloog.

‘Goeden middag, Claartje,’ zei een welbekende diepe stem achter haar, ‘laten we even samen naar mijn kantoor gaan, hier kunnen we niet rustig praten.’

Zij zat tegenover hem in het kleine kantoortje, dat hij in het oude fabrieksgedeelte naast de volderij voor zich had ingericht; er stond weinig meer dan een oud vurenhout bureau en een groote tafel vol teekeningen en plannen. Hein Coornvelt droeg een blauw werkmanspak en alleen zijn robuste gestalte en gezonde gelaatskleur onderscheidden hem van de arbeiders in wier midden hij werkte, want hij had een grof gezicht, vuile, onverzorgde handen en zijn spraak was het platte Leidsch zooals hij het in zijn jonge jaren van zijn moeder geleerd had. Toen Abram Coornvelt na een jarenlange ‘ongeregelde verhouding’, die de bittere schande van de familie was geweest, Sientje Pot in 1858 trouwde, had hij haar kinderen geëcht, doch het was een publiek geheim dat Hein zoomin als zijn zuster Doortje recht hadden op den deftigen naam, die, zoo de oude Lodewijk nog geleefd had, zeker nooit door een ‘deerne van het volk’ en haar nakomelingschap zou gedragen zijn.

Hij was een ruwe dikwijls wat onhandige, onbehouwen jonge man, om wien, veel meer dan de beide oude heeren zich wilden bekennen, de leiding van de fabriek draaide; hij was totaal anders dan de welopgevoede, keurige jongelieden met wie Clara Coornvelt haar leven lang in aanraking was gekomen. Maar een tweejarig verblijf op een groote weverij in Engeland had hem toch een zekere gemakkelijkheid in den omgang gegeven, een beleefde vrijmoedigheid, die hem van zijn broers, die typische Leidsche burgerjongens waren gebleven, onderscheidde. Clara Coornvelt was een kind van haar tijd en haar omgeving, ze ging nooit

met een jongmensch om wanneer hij niet van haar stand was en niet eerst op een deftige Zondagmiddag-visite door haar moeder aan haar was gepresenteerd,... zij had met de jongelui die zij ontmoette, nooit over wat anders dan het weer, de nieuwste danspassen of de nieuwtjes van den dag gepraat en oom Abrams zonen, zoo zij hen al van aanzien kende, waren altijd wezens uit een andere wereld voor haar gebleven... Totdat ze op een middag, nu een half jaar geleden, toen ze op de fabriek was gekomen om naar een kind te informeeren dat den vorigen dag in een flauwte was weggedragen en toch weer door zijn moeder naar het werk was gezonden,... inplaats van den werkbaas Verbeek, haar neef Hein tegenover zich had gevonden, en hem, in blozende verlegenheid voor de ietwat gênante kennismaking, haar klacht had verteld. En toen had ze dadelijk, van die eerste ontmoeting af geweten, dat deze man in zijn werkmans-pak met zijn vuile handen en zijn platte spraak haar nader stond dan één van de deftige jongelieden van haar kring; dat hij voelde als zij voor de armen en misdeelden en leed als zij onder al het onrecht, dat er in de wereld was en waaraan hij, in zijn nog ondergeschikte positie op zijn vaders fabriek nog zoo bitter weinig vermocht teveranderen.

Hij had niet belachelijk en geëxalteerd gevonden wat zij voor zieken en ongelukkigen trachtte te doen, maar haar dadelijk geholpen waar hij kon met geld, met zijn persoonlijken invloed, met zijn moreelen steun. En met haar praatte hij eerst een beetje schuchter onhandig, doch later met al meer gloed en overtuiging over de verbeteringen en sociale veranderingen die móésten komen, ook in het lauwe laksche Holland, dat altijd achteraan kwam, dat altijd pas begon als de andere landen vóór waren gegaan... Verbetering van

de loonen, meer veiligheid in de fabrieken, extra betaling van overwerk en vooral, vooral verbod om kinderen te exploiteeren en evenveel of harder te laten werken dan volwassenen, omdat hun verdienste minder en hun arbeid daardoor goedkooper was. Hij had haar verteld, bij een van haar latere bezoeken op zijn kantoortje, die telkens langer werden en waarin telkens weer een nieuwe heerlijke vertrouwelijkheid tusschen hen was opgebloeid, dat hij, wien het lot tot een fabrikant had gemaakt, eigenlijk een 'socialist' was en niets liever zou willen dan zijn leven wijden aan socialen arbeid. In Glasgow had hij een vriend, die dat ook als zijn roeping had gevoeld en die thans leefde in een arbeidersdistrict, arm als een werkman en temidden van de grootste misère.

Die vriend had de hulp van rijke weldenkenden weten te verkrijgen om tehuizen, ontspanningslokalen, zelfs een concertzaal voor het arme volk te stichten, om daarmee wat zon en wat verheffing in hun licht-looze levens te brengen. Zoo iets zou in Holland wel altijd een illusie blijven, maar hij, Hein, had toch groote plannen, zoodra hij maar wat meer zelfstandigheid kreeg, zoodra zijn vader hem een plaats als directeur gaf en zijn oude, koppige oom Nicolaas de rust ging nemen, die hem allang toekwam. Dan zou hij de loonen verbeteren en het overwerk extra betalen... hij zou een fonds stichten waaruit zieken en invaliden onderstand konden trekken... hij zou de kinderen elken dag een paar uren van ontspanning geven en een speelplaats inrichten waar ze tenminste die korte poos jong en onbezorgd konden genieten...

O, Claartje had pas goed gevoeld hoe 'n warm en nobel hart de weinig beschaafde jongeman bezat, wanneer ze hem over kinderen hoorde of hem met een kind zag praten. En geestdriftig als hij had ze méé

plannen gemaakt, hoe zij dan de leiding van die kinderspeelplaats zou nemen, hen goede boeken zou leeren lezen, hen liefde voor planten en bloemen bijbrengen en vooral, vooral ook hen nader zou brengen tot Gods woord. En als zij dan daarna, na hun altijd wat schuw, soms vreemd kort afscheid den weg naar huis liep, leek het leven haar groot en heerlijk en voelde ze haar hart zwellen van een nooit gekend geluk. Leven voor anderen, zich offeren, zich wijden aan de armen... samen met één, die voelde als zijzelf, die haar leider en helper wou zijn...

Maar toen was er langzamerhand in zijn houding een verandering gekomen, die ze zich eerst niet durfde bekennen, waaraan ze niet dan met schroom en verwarring durfde denken. Hij had het eerbiedige 'nicht' voor Clara en zelfs voor 'Claartje' laten varen, hij legde menigmaal in het vuur van het gesprek zijn hand op de hare, hij kon haar soms zoo dringend diep in de oogen zien, dat haar hart wild en onrustig begon te slaan.

De gedachte aan liefde tusschen hem en haar en als gevolg daarvan een verloving en een huwelijk, had zij eerst energisch en beschaamd verdrongen; dat kón immers nooit... haar vader had het huwelijk van oom Abram met een vrouw uit het volk altijd iets zóó verschrikkelijks, zulk een schande voor de familie gevonden... En trouwen tegen haar ouders wil... met hen moeten breken wellicht, haar lieven vader dàt aandoen... papa, die toch al zoo triest en somber was geworden den laatsten tijd, die toch al zooveel verdriet had van zijn kinderen, wier neigingen hij niet begrijpen kon...

Zij drong zich op, zij wilde immers niet trouwen. Trouwen beteekende voor een vrouw een huishouden bestieren, voor man en kinderen zorgen en zij was

eenmaal besloten haar leven in dienst te stellen van de armen en misdeelden, te werken voor een groot en machtig ideaal... Maar in een van de Engelsche boeken, die Hein haar te leen had gegeven, een van de prachtige sociale romans, die van den arbeid der rijken en machtigen onder de armen en misdeelden verhaalden, had zij gelezen van een paar, dat elkaar in de gemeenschappelijke liefde voor de verdrukten gevonden had en te zamen hun leven daaraan wijdde. Zij had wel begrepen waarom hij haar dat boek gegeven had. Toen zij het hem terug bracht en hij met levendige belangstelling haar indruk, haar oordeel vroeg, had ze er met een verlegen, nietszeggend zinnetje over heen gesproken.

Toen zij weer uit het kantoortje kwam en hij haar begeleidde over het fabrieksterrein, voelde ze zich onzeker en onrustig als nog nooit in zijn bijzijn; heftig verweet ze zich, dat ze verstrooid en vluchtig was geweest waar het de belangen van haar armen gold, dat ze verscheidene dingen vergeten had te vragen en haar vreemd genoeg den moed ontbrak er thans nog over te beginnen. De jonge man was zwijgend als zij, en naar zij wel voelde, terneergeslagen en teleurgesteld, omdat zij niet als anders bereid was geweest, met hem over haar plannen en zijn inzichten te keuvelen, omdat zij hun gesprek aldoor zakelijk en jachtig had gevoerd, en nauwelijks uitgesproken alweer was opgestaan.

Juist toen zij langs den zijgevel van het kantoor gingen om afscheid te nemen bij de poort, trad oom Nicolaas voor het venster van zijn kamer. Hij stond daar roerloos en oplettend in zijn geliefdkoosde houding, de spitse kin in de linkerhand gesteund, de groene bril op het voorhoofd geschoven en de rechterhand tusschen zijn zwarten dichtgeknoopten rok. Hij stond

daar mager, rechtop en onbeweeglijk, met zijn schrale grijze kuif saterachtig omhoog gestreken en er speelde een malicieus lachje om zijn bleeken dungelipten mond. Claartje groette vriendelijk eerbiedig, maar bij het spottend knikje dat zij terug kreeg en het veelbeteekenend knippen van zijn zieke oogen, schoot haar het bloed in heete schaamte naar de wangen. Het was duidelijk wat oom Nico dacht, zij gaf zich te veel vrijheid met Hein, zij vergat de wetten waaraan een jong meisje zich nooit te sterk gebonden kon voelen... o, als oom Klaas, die haar vader dagelijks op Amicitia sprak, het hem straks verraadde...

Zij stak opeens schichtig haar hand uit, ze dorst den jongen man naast haar niet meer aan te zien, haar oogen sprongen vol tranen. ‘Dus overmorgen niet waar...’ hoorde ze zijn stem, met een smeeking, die ze er nog nooit in had gehoord, ‘overmorgen kom je verslag doen over de jongen van Harmen Smeet...’ Zij wist zelf niet welk vaag antwoord ze mompelde; ze wist den weg niet, dien zij blindelings liep. Want in haar bonzend hart was een tumult van tegenstrijdigheden, angst en tegelijk de zekerheid van iets heerlijks, dat onafwendbaar naderde, schuldbesef en toch de zekerheid dat dit tusschen Hein en haar goed was en schoon...

Maar dien avond lag zij in vertwijfeling geknield voor haar bed, haar gedachten konden niet los van den blik vol droefheid en onrust dien ze uit haar vaders oogen had opgevangen; angstig was zij hem na tafel ontweken, hoofdpijn voorwendend om op haar kamer te kunnen blijven.

Hein niet meer zien... met een ijzeren wil elke ontmoeting voortaan vermijden... Ach, zij kon hem niet missen... het wanne licht in zijn oogen niet en zijn sterke hand om de hare, zijn sympathie en steun,

het heerlijke weten, dat hij juist zoo voelde en dacht als zij. En toch... zij kòn haar vader, dien liefsten, dien zij door heel haar kindertijd zoo had bewonderd en aanbeden, niet zóóveel leed doen... Zij kon zich niet indenken, dat ze het hem ooit zou durven zeggen: 'Vader... ik wil trouwen met de zoon van oom Bram...'

'Eert uw vader en uw moeder...' maar er stond toch óók in de Schrift dat de vrouw den man zou volgen, dien zij liefhad... dat de mensch niet scheiden mocht wat God vereenigd heeft...

'Ik ben uw dienstmaagd, Heer,' bad zij in vertwijfeling; 'toon mij mijn weg, opdat Uw wil geschiede...'

Het was meer dan een week later toen Clara Coornvelt voor de eerste maal weer naar 't Lant van Coocanye ging en op het fabrieksterrein dadelijk den weg naar Heins kantoor insloeg. Zij zou hem vanmiddag zeggen dat zij wegging uit Leiden, geruimen tijd ging logeeren bij haar nicht Agatha Wisdom in Winschoten, die na haar bevalling uiterst zwak was en gaarne hulp wou hebben bij haar kleine kinderen.

Was het niet als een teeken van Gods hand, dat zij den morgen na haar wanhopig gebed, Agatha's brief met het dringend verzoek had ontvangen? Met haar zuster Lize had tante Wijsman's tweede dochter het nooit kunnen vinden, met haar, Clara was ze van jongsaf zeer bevriend geweest en toen Agatha met Charles Wisdom den burgemeester trouwde, een eigen neef van Clara's mama, had zich de genegenheid tusschen de twee meisjes nog versterkt.

Morgen om dezen zelfden tijd zou ze al op de boot, al op de Zuiderzee zijn... een wereld tusschen haar en Hein... hij zou begrijpen, zich schikken in het

onvermijdelijke... en als ze, misschien pas na maanden weer terug kwam, was hij haar misschien vergeten...

Zij stond op het punt om aan te kloppen en de deur van Heins kantoor te openen, toen zij erachter opeens een zware stem booze woorden hoorde zeggen en ontsteld bleef ze staan. Dat was oom Abrams stem en nu zei Hein er driftig iets tegen in... Zij moest weggaan, niet blijven staan en hooren wat daar gesproken werd tusschen vader en zoon... Maar juist toen ze zich keerde en haar sleep weer in de hand nam, hoorde ze ook de scherpe stem van oom Nicolaas en ving tegelijk haar eigen naam...; in een machteloozen schrik, die haar grijpen deed naar den gekalkten muur van het nauwe gangetje waarin ze stond, kon ze niet anders meer dan luisteren... ‘Of Clara jou of jij haar het hoofd op hol maakt doet weinig terzake knaap; wat ik hier zeggen wil is dat het nu maar eens uit moet zijn met dat gefleem en gekoester van het volk... wij zijn hier de baas, je vader en ik, en we hebben geen inmenging van groene melkmuilen en geëxalteerde juffers noodig!’

De oude man sprak naar zijn gewoonte kalm en correct, zonder een zweem van opwinding maar op een vlijmenden toon, en bruusk, ruw viel Heins grove stem met het platte accent er overheen: ‘Ik ben geen melkmuil meer en ik verdom het om hier nog langer als Piet-snot in de fabriek te loopen en nog niet het recht te hebben een kind te redden, dat door jullie wreedheid naar de bliksem gaat. Dat mag in jullie jeugd zoo zijn geweest, dat een volwassen zoon nog als een kwajongen door zijn vader bedild werd, de tijden zijn nou anders. Ik werk tienmaal harder dan jullie met je beie en ik verdien nog niet meer als een onderbaas en nog niet eens genoeg...’

‘Genoeg waarvoor?’ spotte Abram's zware heesche

geluld. ‘Wou jij soms? God bewaar me, denk jij soms over trouwen? Dacht je, dat je oom David je z'n dochter geven zou? Dacht je, dat die een jongen als jij zou nemen, al heeft ze d'r nou plezier in vuile wijven en derlui kinderen te verschoonen, zooals dat op het oogenblik de mode bij de deftige jongedames schijnt te worden?’

Hij lachte luid en bulderend om zijn eigen aardigheid en oom Nicolaas lachte mee met zijn krakend geluid. En dan was er opeens een stilte, een dreigende, vreemde stilte, zoodat Clara in een opstuwenden angst opnieuw naar den muur greep om steun... Want achter haar dichte oogen wist ze, als was het haar gegeven door het hout van de deur te zien, dat Heins groote, behaarde hand zich nu klemde om het zware stuk ijzer, een gebroken moer van een der machines dat op zijn teekentafel lag...

Maar dan ademde ze bevrijd op, want weer sprak hij en zijn stem klonk langzaam, moeilijk, als van iemand, die zich met ontzaglijke moeite poogt te beheerschen:

‘Laat u Clara Coornvelt er buiten oom. Over haar gaat het niet. Over de jongen van Verstoor gaat het, die door die smerige dronkenlap van een Smeet bont en blauw werd geslagen en gisteren te ziek was om op z'n beenen te staan.’

‘Te ziek...’ herhaalde Nicolaas spottend, ‘al dat volk van Verstoor, de vader zoowel als de zoons is te lui om voor de duvel te dansen. Terwijl Smeet, al kijkt ie dan soms wat diep in zijn glas een van de beste wevers is, die voor ons werken.’

‘En nou wou jij,’ zei Abram en het meisje kon hooren hoe hij met zijn zware, plompe stappen ijsbeerde door het vertrek, ‘dat wij zoete broodjes gingen bakken voor zoo'n aap van dertien... die d'r waarachtig niet van zal doodgaan al heeft-ie een

bult op z'n kop en 'n paar blauwe plekken! Die kreeg ik in me jeugd ook als me vader me met de roe gaf en ik ben er geen zier minder om geworden.'

'De jongen van Verstoor,' zei Hein en Clara kon hooren dat zijn stem beefde; 'heeft al driemaal bloed gespoegd vader. Het is een zwak kind en gisteren nadat Smeet hem weer zoo geslagen had, is-ie wel een half uur bezwijmd geweest. Nou wil oom Nico hem ontslaan omdat ie al zooveel heeft verzuimd en omdat Smeet zegt dat-ie geen hulp genoeg van hem heeft...'

'Is het hier een fabriek of een inrichting van weldadigheid?' vroeg Nicolaas smalend. 'Ik zou wel eens willen zien waar we binnen het jaar naar toe gingen, als we naar jou zotte sentimentaliteit wouen luisteren...'

'U zùlt er naar luisteren... u zùlt doen wat ik daarnet heb geëischt en de jongen, als ie beter is, weer in dienst nemen en bij een andere wever zetten, en zoolang hij thuis ziek ligt z'n loon laten houwen...'

'Voor den donder niet!' barstte de vader in woede uit, 'dat kind van Verstoor is vanmorgen afgedankt en weggestuurd en daarbij blijft het. We zullen dan toch eens zien wie hier de baas is, me zoon of wij...'

'En als u dacht, dat ik me daarbij neerlei!' Ook Hein schreeuwde nu weer woedend zijn woorden. 'Als u hier dan op zoo'n manier de baas wilt zijn... nou goed, blijf het! Maar dan geef ik er de brui van, dan verdom ik het verder... dan motten jullie het maar zònder míj zien te stellen...'

Een stilte... een schamper ongeloovig lachje van oom Nicolaas en dan Abrams stem, heesch en onzeker: 'Hè? Wat? Wat wou je daarmee zeggen?'

'Dat ik hier niet langer blijf, dat ik weg wil... de stad uit, het land uit. W`eg uit dit suffe bekrompen

land, waar je niet meer aarden kunt, als je er eenmaal uit ben geweest en gezien hebt hoe het er buiten is. Hier draait alles om deftigheid, stand en geld...'

'Zoo denk je allemaal als je jong bent...' Ook oom Nicolaas' stem klonk opeens bijna sussend en veel zachter, 'zoo heb ik zelf vroeger ook gedacht... dat er in Holland niets deugt, dat het hier een suffe en bekrompen boel is... Maar als je ouder wordt... vergeet je dat allemaal vanzelf weer; dan ga je inzien dat onze degelijkheid en bezadigdheid nog zoo kwaad niet zijn...'

'Jullie kunnen er voor mijn part in stikken in die degelijkheid en bezadigdheid,' zei de jonge man hoonend. 'Ik begeer niet om rijk te worden door het zweet van het volk... en mezelf voornaam te vinden, omdat me vaders grootvader en overgrootvader hun wevers al net zoo hard hebben uitgezogen als jullie nou doen... Ik voel dat ik hoor bij die arme drommels... misschien omdat me moeder er toe hoort en er nog om wordt wèggetrapt door me vaders deftige familie. Ik wil het volk helpen, ik wil gaan leven om hun armoe en ziekte en ellende te bestrijden... En omdat ik dat hier niet kan... omdat geen mensch hier voelt, dat de armen net zoo goed recht hebben op een menschwaardig bestaan als wij... daarom wil ik naar Engeland... en nooit, nooit zet ik meer een voet in jullie weverij...'

Claartje Coornvelt klemde de handen voor haar borst en tranen van geluk stonden in haar wijd-open oogen. Zij voelde schrik... angst, maar tegelijk een bewondering, die als een bijna ondraaglijke heerlijkheid zwol in haar hart... Tot een held, tot een stralenden Sint-Michaël groeide de ruwe jongen met de grove manieren en de platte spraak... en zoo zij nog ooit getwijfeld had aan haar liefde... nu wist

ze, dat ze hóórde bij hem... zij, die dezelfde hooge idealen had, die rijkdom en voornaamheid verachtte als hij, die zich als hij wou opofferen om zich aan de armen en verdrukten te wijden...

Dan kraakte plotseling de deur van het kantoor en opeens, voor ze er zich rekenschap van had gegeven, voor ze haar ontroering en tranen kon verbergen, stond hij vlak voor haar... boog hij zich over haar heen... 'Clara!' Zij hoorde de ontsteltenis... dàn de juichende blijdschap in zijn stem; en al haar schuchterheid, al wat zij een meisjesleven lang aan ingetogenheid en voorzichtigheid had geleerd, vergetend, zag ze naar hem op met stralende oogen en haar armen, als door een macht buiten haar wil gedwongen, strekten zich naar hem uit. Ze duizelde toen zijn hand zich opeens, dwingend en heftig om de hare sloot. 'Je moet hier weg,' beval hij bijna ruw, 'ze mogen je hier niet zien en je weer kwellen met hun smerige verdenkingen...' en hij trok haar mee, in ruwe haast; haar sleep, uit haar hand geglipt, danste achter haar als een dwaas dol ding, haar kleine hoedje zakte scheef en haar afhangende zwarte sluiertje verwarde zich in de knoopjes van haar taille.

Door de kleine donkere gang trok hij haar een trap op... een hoek om... op een verlaten stuk zolder, waar wonderlijke oude machines en wat afgedankte getouwen stonden opgesteld, bracht hij haar naar een wrakke bank... En toen ze er ademloos neerzonk, viel hij voor haar op z'n knieën en borg zijn ruige blonde hoofd in haar schoot. 'Met jou...' fluisterde hij heesch, 'samen met jou wil ik naar daarginds... Hier zou het immers niets dan ongeluk worden, hier zou je in je hart toch op me neerzien, zooals m'n vader altijd op m'n moeder heeft neergezien... Daar ben jij bij grootgebracht, dat zit je

in het bloed... Maar daarginds denken de menschen ruimer... daar draait het leven niet om stand en deftigheid en geld... daar zullen we samen werken... en geluk vinden in een leven voor de armen... Zeg dat je het wilt, Claartje, beloof me dat je met me mee zult gaan...!'

Hoofdstuk XVII Jephta's dochter

IN de groote, met rood damast behangen eetkamer in het huis van Professor Coornvelt was het middagmaal bijna zwijgend verloopen. Als verloren zaten de drie menschen aan de groote vierkante tafel, het dochtertje in haar simpele zwarte japonnetje; de moeder somptueus in paars moiré met groote strikken, het breede, deftig welwillende gelaat rustend op de plooiende halsruche die met een kostbare juweelen speld was gesloten, en de vader, naar wien telkens tersluiks de blikken van de beide vrouwen gingen, gansch tegen zijn aard gebogen als in elkaar gezakt, terwijl zijn hand in nerveuze rusteloosheid door zijn bakkebaarden streelde of speelde met den zilveren messenlegger naast zijn bord.

Aleida had haar dochter voor den aanvang van het maal een wenk gegeven, snel gefluisterd terwijl zij tezamen door de gang naar het eetvertrek liepen.

Papa had dezen middag een onverwacht bezoek van Louis gehad, dat hem blijkbaar heftig had ontstemd; het beste zou maar zijn te doen of er niets bizonders was en opgewekt rustig wat te converseeren. Papa was den laatsten tijd, nu de politieke crisis hoe langer hoe meer begon te spannen, toch al zoo prikkelbaar en' humeurig...

En zelve had mevrouw Coornvelt, als was er geen sprake van leed of zorgen, zoo nu en dan een zinnetje over het weer of de spijzen gezegd, maar noch haar man noch de dochter hadden ook maar de beleefdheid gehad om er op in te gaan. En langzamerhand had ze haar onderkin in stijgende indignatie al meer tegen de kanten halsruche gedrukt en had ook zij gezwegen... in het vaste voornemen Claartje, zoo gauw het diner geëindigd was, ernstig ter rede te stellen.

Maar dadelijk na het middagmaal toen Aleida nog in de kamer toefde om toezicht te houden op haar tweede meid, een nieuwe, die het koperen teiltje met zeepsop aandroeg om op de eettafel het kristal en het zilver met zorg te wasschen, glipte Clara naar boven naar haar kamer. Het was een somber-schemerig vertrek op de binnenplaats, en daar een jong meisje in de woonkamer, de salon of de keuken hoorde, had niemand en ook Clara zelf niet er ooit aan gedacht om het wat bewoonbaar of gezellig te maken.

Het meisje zette zich op een met zwart leer bekleeden stoel, die voor het op een kier geschoven venster stond en terwijl ze met niets-ziende oogen tuurde naar den grijzen muur tegenover haar, trachtte ze tevergeefs haar stormende, wild-zoekende gedachten tot kalmte en bezadigdheid te dwingen. De maaltijd, de dichte nabijheid van haar ouders was een

ondraaglijkheid geweest. Of ze het moesten kunnen zien aan haar bleeke gezicht, kunnen hooren aan haar heesche stem, of Heins kussen een merkmaal op haar wangen hadden gelaten... of elke beweging, die zij maakte, haar geheim verraden moest.

Neen, neen, zij had den eed niet gegeven, waarom hij haar had gebeden en gesmeekt, zij had hem geen belofte gedaan, hoe moeilijk het ook viel hem die te weigeren. ‘Ik heb je lief...’ had zij bekend toen hij er haar om smeekte. ‘Ik kan je niet missen...’ Maar toen hij dwong om de belofte, dat ze met hem mee zou gaan, dat ze haar familie voor het feit zou stellen en door zou zetten, ook als haar vader zijn toestemming weigerde, had zij triest maar vastbesloten, haar hoofd geschud...

‘Je bent het eerste meisje niet, dat trouwt zonder de instemming van haar ouders,’ had hij bijna spottend gezegd. ‘Maar lieve Claartje, je bent immers al zoolang niet meer de gehoorzame dochter, je hebt al in zooveel je eigen wil gedaan, je hart is al zoo lang niet meer bij hun, bij hun deftigheid en wereldschheid maar bij mij en bij het werk waaraan wij ons samen zullen wij den!’

O, hij had immers gelijk; meer dan ooit had ze vanmiddag gevoeld, dat ze als een vreemde zat tusschen haar ouders, tusschen al het oude welvertrouwde, dat zoolang haar wereld was geweest; haar hart was bij hem en bij het nieuwe, heerlijke verschiet, dat voor haar open stond, zij moèst de durf en de onafhankelijkheid toonen, die hij van haar verwachtte, zij was een zwakp sentimenteel en karakterloos wezen, altijd onzeker altijd twijfelend aan zich zelve...

Ze moest nu naar haar vaders kamer gaan en het hem zeggen. Met hem spreken, niet als het onder-

danige, kinderlijke dochtertje dat hij nog altijd in haar zag, maar als een mensch met een wil, die zich kantte tegen den zijne. ‘Als je vader je zoo liefheeft,’ hoorde ze weer Heins diepe, teedere stem, ‘zal hij zich tegen je geluk niet verzetten... en als hij je je geluk niet gunt, omdat het niet strookt met zijn eigen wenschen en plannen, dan heeft hij je niet echt en onbaatzuchtig lief, dan is hij, als zooveel andere vaders, tirannick en egoïst.’

Clara was opgestaan om bij haar kleine waschtafel haar behuild gezicht te betten en heur haar glad te borstelen. Bij het licht van de kaarsen, die ze terzij van haar spiegel ontstak, schrok ze van den gloed in haar wangen, van de schittering in haar oogen; zóó opgewonden en... onbeheerscht had ze zich zelf nog nooit gezien! En onder de bijna overweldigende herinnering aan al het zalig verrukkende dat ze doorleefd had, stak opeens twijfel op, angst voor de verwarringen van hartstocht, voor de verstrikkingen van liefde en lust, voor zóóveel van zonde en schuld, dat het orthodoxe geloof harer jeugd haar geleerd had. O, hoe kon ze weten welken weg God voor haar bestemde?

In roerlooze stilte lag het huis terwijl ze de trap af, het portaal over, naar haar vaders kamer ging. Door het gangvenster zag zij den tuin, waarin zij als kind met Louis had gespeeld, altijd voorzichtig dat haar voetjes geen grint schopten op het smettelooze gras, altijd wel bewaakt door een gouvernante of haar moeder zelve, opdat zij, het meisje, door den knaap niet tot wildheid of ongemanierdheid werd verleid. En opeens ging de gedachte als een vlijming door haar heen: ‘Als ik wegga, als ik doe wat Hein van mij wil... zal ik dit alles nooit nooit meer zien...’

Ze draaide den deurknop om, haar koude, bijna machtelooze hand duwde de zware portière op zij

en zij rook den overbekenden geur van die wel-vertrouwde kamer, die haar zoo lang de liefste en veiligste van het huis was geweest, waar zij altijd met de verwachting van iets prettigs was binnen getreden; een geur van tabak en boeken en van het turfvuur in den haard.

Maar dan stond zij roerloos, de impuls bedwingend om weg te vluchten... om dit vreeselijke niet te hoeven zien en weten... Want voor het groote cilinder-bureau, scherp uitgelijnd tegen het venster waardoor de avondschemering naar binnen vlood, zag ze haar vader niet als anders rechtop en teruggeleund in zijn stoel, wachtend met een glimlach en een uitgestrekte hand tot zij naderde, maar gebogen over het groenbekleede blad, het hoofd gesteund in zijn groote blanke handen.

Zij kwam nader zonder dat hij haar hoorde, zij had den moed niet om zijn naam te zeggen; en op dit oogenblik, terwijl zij hem, den sterken, rustig zelf-bewusten, den vroolijken, bewonderden vader, voor het eerst in haar leven gebogen, gebroken van verdriet zag, kwam haar met een ondraaglijke pijn het weten hóéveel zij toch, ondanks alle meeningsverschillen, van hem hield. Van hem, die haar gekoesterd en verwend had, die al haar kindervreugden en verdrietelijkheden had méégeleefd, die altijd het eerst naar háár vroeg wanneer hij thuis kwam van zijn drukke, belangrijke werk, die nooit een avond had verzuimd haar goeden-nacht te kussen en samen met haar het avondgebed te zeggen. En die, zij wist het opeens met een ontstellende helderheid, in háár liefde en aanhankelijkheid vergoeding had gezocht, voor al wat hij miste bij zijn koele, in zichzelfgekeerde vrouw.

Was het om haar dat hij thans bedroefd was? Had

oom Nico haar geheim verraden?... Maar mama had daarstraks iets gezegd over een bezoek van Louis...

'Papa,' durfde ze eindelijk nauw hoorbaar en hij hief zijn hoofd met een schok; toen hij zijn gezicht naar haar toewendde, zag ze dat het nat van tranen was. In beschaamde verwarring wendde hij het af, zocht hij in den zak van zijn zwarte jas naar zijn zakdoek. Maar reeds was zij bij hem neergeknield en veegde zij met de hare zacht over zijn oogen en zijn wangen, zoo teeder of hij haar kind was, dat zij moest helpen en troosten. En ze begon te fluisteren: 'Zeg u het mij... spreek het maar uit, papaatje,... misschien helpt het u als we er samen over kunnen praten...' Hij zag haar aan met een smartelijken glimlach om zijn bevende lippen en opeens klemde hij haar hoofd bijna wild in zijn handen. 'Jij,...' zei hij hevig; 'jij bent mijn liefste en mijn oogen-troost, jij zult niet van me weggaan... nietwaar, m'n kleine meisje... m'n zonnetje...?'

Zij sloeg haar oogen in verwarring neer onder dien heeten drang van woorden; het was zijn aard niet om zulke dingen te zeggen, hun beider aard niet om zóó over de liefde die zij voor elkander voelden, te spreken. Maar dan beheerschte hij zich, hij zette zich rechtop in zijn stoel en vertelde haar hoe Louis dien middag onverwachts voor hem had gestaan nadat zij elkaar in meer dan een jaar niet hadden gesproken. Hoe hij aan het bleeke, vertrokken gezicht van den jongen dadelijk had begrepen, dat er iets ernstigs was en het direct gecombineerd had met een dringenden wenk, hem dien morgen door een vriend die aan het Ministerie van Justitie werkte, was gezonden. Louis had in zijn socialistische krant een aanval geschreven tegen het leger en tegen den Koning. Het was al eenige weken geleden gedrukt, doch nu

eerst schenen zijn vijanden erop attent gemaakt en dezen zelfden morgen was hij gewaarschuwd, dat een aanklacht jegens hem was ingediend, dat hij achtervolgd zou worden en vermoedelijk in hechtenis genomen. De vader had begrepen, beter dan de zoon zelve, welke politieke manoeuvre er achter die vervolging zat. Zijn kans op een ministerszetel werd er voorgoed onmogelijk mee gemaakt; al was het zeer twijfelachtig of het bewuste artikel als majesteits-schennis kon worden gestraft, het feit alleen al, dat Coornvelts zoon onder zijn vollen naam iets dergelijks had geschreven...

Louis echter, in radeloozen schrik en angst voor de gevangenis, had zijn koppigen trots voor eenmaal opzij gesteld; hij kwam zijn vader om geld vragen om onmiddellijk buitenslands te kunnen gaan; David was zoo snel hij kon naar den Haag gereisd om den Officier van Justitie te spreken en het dreigend-vreeselijke door zijn invloed zoo mogelijk nog af te wenden van zijn huis, zijn naam...

'En toen hij wegging, papa? Bij uw afscheid, misschien voor jaren, toen is er toch een verzoening tusschen u beiden geweest?'

De Professor schudde triest het hoofd. 'Hij was heftiger dan ik hem ooit vroeger heb gekend. De corruptie bleek, zei hij, in ons land nog grooter dan hij en zijn geestverwanten wisten, zelfs de justitie liet blijkbaar met zich marchandeeren...'

Hij zag Clara's verschrikte, niet begrijpende oogen en voelde het plotseling als een schuld dat hij dit alles met haar, een meisje, besprak... Maar hij kòn niet zwijgen, opnieuw weidde hij er over uit, met telkens weer andere, moeilijk gevonden woorden. Want hij voorzag... als hij ophield te spreken over Louis zou hij moeten luisteren naar wat zij ging

zeggen, naar het vreeselijke waarvan hij wist door Nicolaas, die hem een paar uur geleden in een kort, schamper briefje gewaarschuwd had... Dan zou hij hooren uit haar eigen lieven mond, dat ze verliefd was op den onechten zoon van Abram, op het kind van een meid, waaraan zijn nietsnut van eenjongsten broer zich verslingerd had... Dan zou ze hem vragen... hem, die zich zulke eerzuchtige droomen van haar geluk en toekomst had gedroomd of ze mocht trouwen met dien jongen, die er uitzag als een werkman, die geen opvoeding en geen manieren had en die, als Louis, een opruier bleek, een socialist.

En als hij weigerde... en hij móést immers zooiets onzinnigs weigeren en zijn vaderlijken wil stellen tegenover den hare, dan zou zij als zooveel meisjes tegenwoordig, als Saartjes dochters en als Lize Wijsman, opstaan tegen zijn gezag en zeggen dat zij rècht had op haar geluk en het *recht* om over haar eigen leven te beschikken...

Zwijgend en nog altijd geknield bij zijn stoel, luisterde Clara, terwijl ze streelende over de groote behaarde hand die tot een machtelooze vuist geklemd op het blad van het bureau lag en ze hoorde, als hamers in haar hoofd, haar vaders verbitterde woorden over de ondermijners van het gezag, over de socialisten, die wel durfden beschuldigen en schelden, maar niet de consequenties van hun theorieën wilden dragen. En aldoor stond in haar gedachten het vreeselijke weten: ook Hein hoorde daarbij... hoorde bij die socialisten, en Hein had haar lief en wilde haar tot zijn vrouw...

Er viel een stilte in de groote kamer, een stilte waarin het gas suisde; buiten, als heel ver weg ratelde een vigilante langs het huis. En dan zei David Coornvelt met een angstig dringen in zijn stem: ‘Nu heb

ik niemand meer dan jou, Claartje, niemand meer dan jou...'

Zij wilde zich verzetten... tegen zijn liefde, die zooveel eischte... die haar dwong en machteloos maakte; zij wou den naam van haar moeder noemen... zij wou spreken over God, over de beproevingen die Hij zond en over berusting... Maar zij voelde alleen hoe zijn armen haar vaster grepen, hoe hij haar optrok tot zij zat op zijn knie met haar hoofd aan zijn schouder, zooals ze als klein meisje ontelbare malen gezeten had. En op hetzelfde oogenblik realizeerde ze als een ondraaglijkheid, dat een paar uur geleden. Hein haar juist zóó in zijn armen had getrokken... en dat zij thans de herinnering aan dat oogenblik, de zaligheid van haar overgave aan hem... alleen nog kon voelen als een schuld jegens haar vader... Want zij kòn het haar vader niet aandoen... Nu niet, na het vreeselijke dat hij pas van Louis had ondervonden..., nu hij zoo'n groot verdriet had en zijn troost zocht bij haar, nu zij voor het eerst begreep, wat zij met meisjes-schuwheid instinctief uit haar gedachten had verdrongen, dat haar vader en moeder niet het geluk kenden waarvan de boeken spraken en niet als dominee Beets eens zoo mooi had gezegd, als het handenpaar waren, waarvan de een de ander volmaakte.

Zij paaide zich... later misschien zou zij er over durven spreken, zij was immers nog zoo jong... en ook Hein was nog jong... zij konden wachten... zij hadden een heel leven voor zich... Maar in het diepst van haar hart wist ze, dat ze zichzelf begoochelde. Als Hein eenmaal weg was en daarginds zijn nieuwe leven was begonnen, als zijn dwingende wil haar niet meer leidde, zijn invloed haar niet meer dreef... dan zou zij zeker nooit meer de kracht vinden

om zich tegen haar vader te verzetten... Zij wist... er waren tegenwoordig meisjes die den moed hadden om hun ouders te trotseeren, die overtuigd waren dat ook een vrouw het recht had om over haar leven te beslissen, die hun eisch op geluk meer telden dan hun kinderplicht. Maar zij wist tegelijk dat zij tot die sterken en moedigen niet hoorde, dat zij nooit geluk zou vinden wanneer zij het met opstandigheid tegen haar ouders... en met het verdriet van haar lieven, vereerden vader koopen moest.

En langzaam week haar wanhopige twijfel voor een wonderlijke bijna mystische vreugde, voor de vreugde van het offer, waarin de vrouwen vóór de drang naar vrijheid in haar ontwaakte, door de eeuwen heen haar hoogste vervulling vonden.

En terwijl ze in haar vaders armen lag, veilig als een kind en als een kind gestreeld en gekoesterd, bedacht zij, met een stelligheid die als een rust in haar bezonk dat zij thans den weg kende, dien God haar gewezen had.

'The principle which regulates the existing social relations between the two sexes - the legal subordination of one sex to the other - is wrong in itself, and now one of the chief hindrances to human improvement; it ought to be replaced by a principle of perfect equality, admitting no power or privilege on one side, nor disability on the other.'

De stem van Betsy Berkhout, haar wat scherpe en zelfgenoegzame stem van schooljuffrouw, klonk met eentonige helderheid door het stille, avondlijke vertrek waar de vrouwen rond de tafel zaten, luisterend terwijl haar handen naarstig bezig waren, naar het boek dat sinds korten tijd de gemoederen zoo heftig in beweging bracht, dat jonge meisjes en vrouwen onder

haar peluws verstopten en toornige vaders en echtgenooten in het vuur wierpen zoo ze het vonden: ‘The Subjection of Women’, door John Stuart Mill.

Terwijl de weduwe Berkhout ijverig meehielp aan een ingewikkelde strookjes-japon die voor het eind van de week door haar dochters moest worden afgeleverd, dwaalden haar gedachten af van de Engelsche zinnen, die ze al luisterde ze met een diepzinnig gezicht slechts moeizaam vermocht te volgen; en met een half pijnlijk, half prettig-opwindend schuldbesef overdacht ze dat ze nu naar woorden luisterde, waarover wijlen haar echtgenoot zich stellig diep zou hebben verontwaardigd.

En haar vader, zoo hij had kunnen weten dat het zoover zou komen in zijn huis! Zij zat op de plaats, dicht bij het open vuur, die vroeger de zijne was geweest en er speelde even een ondeugend glimlachje om haar mond toen ze Betsy hoorde lezen ‘for the choice of the man who is to govern woman to the end of life, is always supposed to be voluntary made by herself.’

Zulke dingen werden tegenwoordig openlijk gezegd en geschreven! En jonge meisjes als haar dochters lazen en bespraken het en haar nicht Sylvain maakte er een vertaling van en liet het drukken in een krantje, dat vóór en dóór vrouwen gemaakt werd! De tijden waren sinds Saartjes jeugd wel verbijsterend veranderd! Te denken dat haar dochters kalmweg hadden doorgezet wat ze zich eenmaal in het hoofd hadden gesteld, dat Coba en Cateau een mode-atelier leidden, dat Sophia pianolessen gaf en Betsy secondante was op een school. En dat in haar huis, het oude degelijk deftige huis van de Coornvelts tegenwoordig samenkomsten waren van geëmancipeerde dames, die vergaderden precies als de mannen, met

Miebetje als presidente en met een secretaresse die alles op moest schrijven wat er besproken werd! Die een vereeniging hadden gesticht, welke ‘Arbeid Adelt’ heette en het doel had om onvermogende vrouwen uit beschaafden stand te helpen door haar naai- en borduurwerk voordeelig voor haar te verkoopen!

Mevrouw Saartjes oogen gingen tersluiks naar Marie Elizabeth, die met een grooten, breed geranden bril op haar fijnen neus, ijverig plooitjes zat te rijgen in een mouw van het precieuze rouw-toilet dat ‘de Gezusters Coornvelt’ haastig moesten leveren; zij deelde de bewondering van haar dochters voor Miebetje, wat een werklust en een onvermoeide, rustelooze ijver, welk een opgewektheid en moed onder al het hatelijke, ergerlijke, dat zij nog altijd ondervond. Maar onrustig en jaloersch voelde zij toch dikwijls een gevaar in de adoratie van de jonge meisjes voor de kleine, heftige, bijna fanatieke vrouw, die altijd méér doordreef dan de anderen wilden; die lachte om de voorzichtigheid van dames die ‘de publieke opinie’ vreesden en spotte met de verontwaardigde vaders en moeders, die haar verweten dat ze hun dochters op den weg des verderfs bracht.

Het had Sara Berkhout veel verdriet gedaan, dat een deel van haar vroegere vriendinnen haar sinds de ‘emancipatie’ van haar dochters den rug had toegekeerd. Haar leven van getrouwde mevrouw had gedraaid om de kleine rivaliteiten, vernederingen en overwinningen in den kring der deftige officiers-mevrouwen; er buiten te staan gaf haar nog voortdurend een leegte en een gemis.

Maar ze was verstandig genoeg om te begrijpen dat haar leven óók veranderd zou zijn, wanneer ze den wil van haar broers had gevolgd en in fatsoen-

lijke armoe met den schijn van deftigheid was blijven leven; onverminderd bleef haar dankbaarheid voor Miebetje, die haar van dat allervreeselijkst lot nog juist intijds had gered. Doch bitter leed deed haar de brouille met haar familie; vooral die met David, voor wien ze nog altijd een groote bewondering en vereering had, want David zoomin als Nicolaas wilden van een verzoening weten, zoolang Saartje haar nicht Sylvain in huis hield, die met haar verderfelijke begrippen en ophitsende theorieën een geest van opstand en verzet onder de jonge meisjes bracht.

Aan Claartje Coornvelt was het huis der Berkhouts verboden, zij had dat in een droevig geresigneerden brief aan de nichtjes geschreven en zich sindsdien, daar zij nog altijd een gehoorzame dochter was, niet meer op het Rapenburg laten zien. Maar Lize Wijsman, hoewel ook háár ouders heftig vertoornd op de familie Berkhout waren en Willem hun zelfs zijn dokters-hulp niet meer wilde geven, Lize stoorde zich volstrekt niet aan het ouderlijk gezag, zij toonde even openlijk als ooit haar vriendschap en bewondering voor Miebetje. Aangemoedigd door Lize, kwamen er hoe langer hoe meer opstandigen om hulp en raad aan ‘Sylvia’ te vragen, om te luisteren naar wat de kleine heftige vrouw over recht op arbeid en recht op geluk beweerde, naar wat zij vertelde van den geweldigen strijd, die vrouwen in andere landen al hadden aangebonden; en menigmaal wanneer Saartje om de groote tafel in de voorkamer een krans van opgewonden, geboeide meisjesgezichten zag, was het haar een wonderlijke voldoening bij alle miskenning, om te bedenken dat het de dochters van haar vroegere vriendinnen waren, die thans in háár huis de nieuwerwetsche theorieën leerden, welke de ouderen als zoo verderfelijk en gevaarlijk vreesden.

Zij waren zoo heilig overtuigd, deze jonge geestdriftige kinderen, die zich onder de ‘geëmancipeerden’ durfden te scharen, dat zij den sleutel tot het ware geluk hadden gevonden, dat zij het groote probleem van vrouwenleed, van onvoldaanheid en onbevredigdheid volledig hadden opgelost.

De vrouw, die kon werken hoefde niet meer te trouwen om geborgen te zijn en hoeveel voorbeelden kenden zij allen van ongelukkige, liefdelooze huwelijken alleen gesloten omdat een meisje bang was een oude vrijster te moeten worden! Een meisje dat haar verstand kon ontwikkelen, dat wat goeds en degelijks mocht leeren en niet meer tevreden hoefde zijn met de oppervlakkigheden die haar op de jongedameskostschool werden bijgebracht, zou vanzelf de gelijke en niet meer de ondergeschikte van den man harer keuze zijn; zij zou kunnen bewijzen, dat een ontwikkelde, moderne vrouw beter en verstandiger huis kon houden dan een die stelselmatig dom was gehouden.

Studeeren, haar geest verrijken, werken, nuttig zijn, het werd, zooals Nicolaas schamper tegen David had betoogd, langzamerhand een soort besmettelijke ziekte. En het wonderlijkste was, dat de verachting, die de heeren der schepping zoo onomwonden aan de ‘Blauwkousen’ toonden, haar van haar dwaasheid niet afhield, maar integendeel dat die spot en hoon haar te feller scheen te prikkelen. Er waren tegenwoordig spotliedjes te over op de geëmancipeerde vrouwen! De studenten zongen ze als ze langs het huis op het Rapenburg gingen, waar naar ieder wist, de kortharige oude vrijster woonde, die met haar zotte geschriften zooveel lieve meisjeshoofdjes op hol bracht; en eens, toen Gerrit van Doeveren er in den nacht met een opgewonden troepje vrien-

den langs kwam, had hij dat huis achter welks veilig gesloten groene blinden zooveel onvertogens geschiedde ‘Fort Sylvia’ gedoopt, en dien naam met dikke letters van billard-krijt op de deur geschreven.

Miebetje had er hartelijk om gelachen, maar Saartje had weer in een pijnlijk schuldbesef aan haar ouders moeten denken en Sophia had heimelijk geschreid, want Immerzeel, die zijn bruid trouw bleef, moest voortdurend spot en geplaag van zijn collega-officieren verduren en natuurlijk zou van Doeveren's grap op de heeren-societeit de ronde doen. Maar Lize Wijsman scheen ook dit voorval als alle andere tegenstand tot overmoedigheid te prikkelen, want den volgenden dag stuurde ze over de post een briefje aan haar nicht Sylvain en schreef op het adres ‘Fort Sylvia, op het Rapenburg bij de Kloksteeg’.

Betsy had het hoofdstuk ten einde gelezen en daar de klepperman juist het uur van tien riep, werd op verzoek van Cateau het naaiwerk opgeruimd en door Coba naar de meisjeskamer gedragen, die sinds een jaar tot ‘naaiwinkel’ was ingericht; in de tuinkamer had Sophia intusschen het avondmaal van brood, boter en kaas gereed gezet en voorafgegaan door haar kleine dikke moeder, die zuinig haar stoof met het nog halfgloeiende kooltje meedroeg, ging de kleine stoet van vrouwen door de lange, kil-witte, smettelooze gang.

Het was op dit oogenblik dat Miebetje, die nog even achterbleef om pluizen en snippers van het spiegelend tafelblad te ruimen, een haastigen, driftigen klop tegen een der vensterblinden hoorde; met gefronste wenkbrauwen en een boos gezicht luisterde ze scherp, waren het soms weer studenten, was er een nieuwe ‘grap’ uitgedacht voor Fort Sylvia? Maar nu klonk het kloppen opnieuw, kort

en dringend en nu meende de kleine vrouw een stem te hooren die haar naam smeekend riep... Ze schoof met haar gewone cordaatheid een venster een eind omhoog en duwde een der blinden een handbreed open. ‘Wie klopt daar?’ vroeg ze bevelend, nog altijd overtuigd dat ze wel het slachtoffer van een laffe grap zou zijn. De najaarsregen striemde in haar gezicht toen zij het vlak voor de opening bracht en op hetzelfde oogenblik hoorde ze de stem van haar nichtje Lize, smeekend en wanhopig: ‘Doe mij dan toch open, nicht Miebetje, ik durfde niet te schellen, niemand mag weten dat ik naar dit huis kom!’

Een oogenblik later stond het jongemeisje in de kamer, bleek, verhuild, doodmoe en hijgend en zonder een spoor van haar gewone overmoedige zelfverzekerdheid. Ze had blijkbaar in groote haast door den regen en over de bemodderde straten geloopen, want haar dunne burnous plakte doorweekt tegen haar armen en schouders en uit den zoom van haar omvangrijken strooken-rok droop het nat, terwijl van haar kleine hoedje de tulen sluier als een onooglijk vodje op haar rug hing. En in haar mooie trotsche gezicht trilde de mond als van een bang kind, toen ze fluisterend begon te spreken: ‘Nu is er niets meer aan te veranderen... nu heb ik voorgoed met pa gebroken... nu kan ik nooit, nooit meer naar huis terug...! Hij heeft me voor de keus gesteld... gehoorzamen... beloven, dat ik van mijn plan af zou zien... of opgesloten worden tot ik voor rede vatbaar zou zijn. Hij was buiten zich zelf van drift, als moeder hem niet had tegen gehouden, had hij me geslagen... Toen ben ik weggehold, naar boven... ze dachten natuurlijk naar m'n kamer... maar langs de achtertrap en door de tuinpoort ben ik weg gevlucht. Nu zullen ze toch wel begrijpen, dat het me ernst

is, dat een meisje van drie en twintig zich niet meer dwingen laat!'

De oude vrouw, die met intense spanning had toegehoord begon te beven, terwijl ze met ontstelde oogen toekeek hoe Lize haar burnous afwierp en zich met onhandige, nerveuze beweging het hoedje van de slordig verwaaide haren trok. 'Neen kind,' beweerde ze bijna bang, 'zoo hadt je het niet mogen doen... zoo is het te plotseling... te ondoordacht, je bent weer te haastig en te driftig geweest, met geduld hadt je je vader op den duur wel kunnen winnen.'

Lize was bij de tafel neer gevallen en groef het blonde hoofd in de handen. 'Dat heb ik zelf zoolang gehoopt,' zei ze smartelijk. 'Wij zijn immers altijd zulke goede vrienden geweest, m'n vader en ik... hij was er zoo trotsch op, dat ik zooveel hield van zijn vak, dat ik er zooveel van wist dat hij mezelf geleerd had! Toen ik mijn toelatingsexamen voor de universiteit had gedaan dacht ik nog dat ik hem zou kunnen vermurwen, maar toen juist is hij zoo vreeselijk boos geworden, heeft hij geloof ik voor het eerst goed beseft dat ik het meende, dat ik mijn wil door zou zetten, en het hem niet hielp, al verbood hij het met booze woorden en dreigementen. We zijn als vijanden, geweest de laatste weken, en toch... toch houd ik zooveel van mijn lieve vader... toch vind ik het zoo vreeselijk hem verdriet te doen!'

Zij bonsde haar hoofd op de tafel in wilde snikken en de kleine grijze vrouw, die zwijgend haar hand op de blonde haren van het meisje lei, staarde met brandende oogen naar verre herinneringen... Hier in dit zelfde huis was het geweest, meer dan dertig jaar geleden... was het in deze zelfde kamer? Neen, boven op de hoogste verdieping, op de kamer

waar toen de trekmangel stond... nóg zag ze Keejetjes mooie hoofdje op het donker eikenhout gebogen, zag ze het tengere lichaam schokken in snikken... en hoorde ze diezelfde wanhopige woorden... ‘Ik vind het zoo vreeselijk hem verdriet te doen, mijn arme lieve vader...’

Keejetje had zich gebukt onder den onverbiddelijken wil... zij had berust... maar had ze ooit voldoening gevonden in haar offer? Toen waren de tijden anders, de meisjes van toen hadden geen eigen wil... en vonden een vreemd, onbegrijpelijk geluk in onderwerping en resignatie...

Wat Lize Wijsman dezen avond had gedurfd was haar, Miebetjes werk; zonder háár invloed en steun zou zelfs dit kloeke, flinke meisje den moed niet hebben gehad om haar ouders en het oordeel van de wereld te trotseeren. Hoe hield ze van Lize om dien trots en dien moed... en toch, toch, nu het er op aankwam, nu voelde ze een onverklaarbaar schuldbesef... nu moest ze denken aan de stille oude vrouw in het groote mooie doktershuis, die ze zoo menigmaal gebogen over haar borduurwerk voor het venster had zien zitten en wier, als uitgebluschte, diep weemoedige gezicht haar dan zoo'n onverklaarbare ontroering had gegeven.

‘En je moeder...?’ waagde ze eindelijk de vraag, die haar kwelde. ‘Wat heeft je moeder gezegd, wat heeft ze gedaan toen je vader je op die manier wou dwingen?’

‘Ik weet het niet,’ zei Lize hulpeloos. ‘Ma heeft gezwegen... zooals ze altijd zwijgt wanneer vader woedend en driftig is. Ze heeft altijd gezwegen... toen Constance met Vergeer wou trouwen en naar Indië gaan en vader zei, dat hij daar nooit z'n toestemming toe zou geven, en toen Willem schilder inplaats van

dokter wou worden... Vroeger toen we nog kinderen waren en pa vaak driftig werd en iets verbood, heeft ma ook altijd gezwegen, maar dan wisten wij kinderen in ons hart, dat ze op ònze hand was en op het eind gebeurde het bijna altijd zooals zij het wou...'

'Maar dit,' meende Miebetje weifelend, 'bij dit wat jij nu wilt ondernemen, zal je moeder niet op je hand kúnnen zijn, zij met haar overdreven angst voor ziekte en besmetting zal het vreeselijk vinden, dat jij, een meisje, voor dokter wilt studeeren...'

'Ik wil niet denken aan moeders verdriet,' weerde Lize wanhopig af. 'Als ik daaraan ga denken voel ik, dat ik het nooit zal kunnen volbrengen. Ik hoef het niet meer te zien en niet te weten, want ik kan nu niet meer naar huis terug... ik heb mijn schepen achter me verbrand... ik heb alleen ú om me te helpen en te troosten als ik moedeloos en bevreesd ben...'

Weer legde Miebetje haar hand op het blonde meisjeshoofd, want in lange jaren van zelfbeheersching en eenzaamheid had zij verleerd om teederheid en genegenheid in liefkoozingen te uiten. En zij dacht aan den avond dertig jaren geleden, toen zij zelf haar vrijheid veroverd had en in den donkeren nacht op de voorplecht van de Utrechtsche schuit had gestaan, en niets dan hopelooze eenzaamheid en datzelfde verlangen naar steun en bescherming had gevoeld. En even ging door haar vaste, energische overtuigingen een felle twijfel... waren de vrouwen dan wel geschapen voor vrijheid en onafhankelijkheid, als zelfs nog de sterkste en moedigste zoozeer behoefte voelde aan steun en troost, naar een paar armen, die haar beschermend en koesterend omvatten?

Maar zij verdrong het op hetzelfde oogenblik in een heftige boosheid op zichzelve... de vrouwen van het nieuwe geslacht zouden immers sterk en moedig

worden, zoodra ze los waren van de voogdij en de overheersching die altijd haar levens hadden geknot en gedwongen. En dan zouden ze een geluk van vrijheid, een geestesrijkdom en een levensvreugde kennen, zooals de arme verdrukten en vernederden zich nimmer hadden durven droomen.

Zij zon op woorden om Lize op te wekken en te bemoedigen, de woorden van geestdrift en geloof, waarnaar het jonge meisje zoo vaak al gretig had gehoord, die in haar vurige hart de vlam hadden ontstoken... Maar Lize was voor haar op de knieën gegleden en borg het hoofd in haar schoot als een hulpeloos kind.

'Het zal zoo moeilijk zijn,' snikte ze; 'niet het werk, of de plichten, en zelfs niet de tegenstand... Maar om zoo eenzaam en zoo heel anders dan alle anderen te moeten zijn...'

'Mijn geliefde Dochter,

Ik schrijf U deze letteren met een bevende hand, eerst eenige oogenblikken geleden heeft Uw Vader zich ter ruste begeven, nadat hij den ganschen avond in een vreeselijken staat van opwinding over U heeft verkeerd. Ik heb hem met de grootste moeite weerhouden naar het huis van Uwe Tante Sara te gaan, waar Gij U, naar wij zeker gelooven, thans bevindt, hij wilde U vandaar terug halen om U te onderwerpen aan zijn vaderlijken wil. Mijn geliefde Dochter! Bedenk toch wat Gij doen wilt, laten Uw Vaders drift en boosheid U niet drijven tot overijlde besluiten. Bedenk welk een droefenis Gij over Uwe ouders gaat brengen, hoe alle bezadigde menschen U zullen veroordeelen, hoe Gij Uzelve den weg afsnijdt tot een gelukkig huwelijk, dat toch de ware bestem-

ming voor ons vrouwen is. Ik heb zoovele maanden reeds gebeden dat de Heer U af mogt brengen van Uw voornemen, want al hebt Gij mij daar-over niet gesproken en mij Uw vertrouwen niet geschonken, ik heb het reeds lang vermoed. Ik wist dat Gij leerdet uit de Latijnsche boeken die soms op uw kamer lagen en dat de voorliefde, dewelke Uw vader U van jongs af voor zijne wetenschap heeft ingeprent in U een neiging heeft gewekt die ik lang reeds in vreeze had voorzien. Ik vind de gedagte zoo ijselijk, mijne lieve Lize, dat Gij U tot ziekten en al de menschelijke ellende voelt aangetrokken, dat menschelijke kwalen U niet afschrikken en den vrouwelijken afkeer geven, dien ikzelve er heel mijn leven voor heb moeten voelen. En ik vind het zoo verschrikkelijk dat Gij U wilt scharen bij de geëmancipeerde vrouwen, die zooveel wetten van ware vrouwelijkheid met voeten treden. En toch, mijne Dochter, dwingt mijn hart mij om U thans het navolgende te schrijven: Ik zal mij niet verzetten tegen Uw besluit, ik tracht zelfs met al mijne magt, om Uw vaders toorn te verzagten, want het is mijne innige overtuiging, dat wij ouders niet het recht hebben onze kinderen, zoo zij eenmaal volwassen menschen zijn geworden en hunne wenschen tegen de onze ingaan, te dwingen naar onzen wil. Ik kan U niet alles schrijven wat mij tot dit besluit gevoerd heert, Gij zoudt het wellicht niet begrijpen want het is in vele lange jaren van stille overpeinzing zoo in mij gerijpt. Ik weet dat de tijden wel zeer veranderd zijn sinds mijne eigene jeugd en dat het jonge geslagt zich niet meer kan voegen in de gehoorzaamheid welke wij als onze eerste kinderpligt beschouwden. Wanneer Gij Uw voornemen rijkelijk hebt overwogen, lieve Lize, en overtuigd zijt, dat de weg,

welke Gij kiest, voor U de ware is, dan zal ik U mijn Zegen geven en God bidden dat Hij U daarop leiden moge in braafheid en deugdzaamheid. Ik begrijp dat onze nicht Sylvain Uw hulpe is, Gij hebt Uwen vader gezegd, dat zij U het geld zal verschaffen om naar de Universiteit te gaan. Welnu, zij zal begrijpen waarom ik U thans dezen brief schrijf. Wanneer zij de verre dagen harer jeugd vergeten mogt zijn, zal het knipsel dat ik in dezen sluit er haar weer aan herinneren. Het heeft meer dan dertig jaar in eene afgesloten lade van mijne chiffonnière gelegen, maar nu ik het weer beschouw, zie ik als gisteren den dag waarop het mij gegeven werd. U, mijn kind zal het niet vergaan als Jephta's dochter. En wanneer de weg, welke Gij kiest, U vrede des Gemoeds en zedelijke voldoening geeft, zal het offer van mijn eigen leven niet tevergeefs gebragt zijn. Dit hoopt en bidt voor U, Uwe, U liefhebbende Moeder,

Cornelia Henrietta Wijsman.'

Toen Lize den morgen na haar vlucht den brief met bevende handen openvouwde, was er een dun sitsen blad uitgewaaid. Miebetjes vingers hadden het gegrepen, doch het meisje dat zich in spanning en ontroering over het fijne dunne schrift van haar moeder boog, had er niet meer op gelet. Nu zocht ze, haar oogen dof van tranen, naar het souvenir waarop haar moeder doelde. Nicht Sylvain had het voor zich op het tafelblad gelegd en zat er naar te staren met een weemoedig-verteerde uitdrukking op haar meesttijds zoo hard en levendig scherp gezicht. Het was een ragfijn knipsel met uiterste zorg en onuitputtelijk geduld in wit papier gemaakt, de voorstelling van Jephta's dochter, zooals Lize zich die uit den groeten platenbijbel in haar grootouders

huis herinnerde: Jephta in volle wapenrusting, vergezeld van zijn lansknechten met helmen, speren en schilden en zijn dochter met haar rei van maagden, elk met fluiten en cymbalen en met bloemen in het haar. ‘Wat een monniken-arbeid’ prevelde het meisje verwonderd, nog gansch niet begrijpend waarom haar moeder haar dit ouderwetsche, grappige stuk handenwerk op dit belangrijke levensmoment zond. Maar toen zag ze aan den onderkant met stijve hanepootige letters geschreven:

‘Op den vierden van Meimaand, in den jare 1842, heeft Keejetje Coornvelt, gelijk Jephta's dochter, haarzelve opgeofferd aan haar vaders wil.’

EINDE VAN HET TWEEDE BOEK.

Derde boek 1924

Hoofdstuk XVIII Het oude huis

DOKTER Elize Wijsman leunde vermoeid achterover in de groote grijze limousine, die haar neef, Dr. Steven Coornvelt van Scherpenzeel gezonden had, om haar van Amsterdam naar Leiden te brengen. Zij zat rechtop en ongemakkelijk, haar rug deed pijn en een spier ter linkerzij van haar hals scheen met tergende hardnekkigheid haar hoofd naar opzij te willen trekken; vergeefs tuurden haar wat bijziende oogen naar buiten of ze ontdekken kon hoever de eindeloos lijkende tocht al was gevorderd. Zij hield niet van automobielen en lang had ze het vast principe volgehouden, om nooit in zulk een verraderlijk voertuig, met z'n onverwachte zwenkingen en adembeklemmende snelheid te willen rijden, maar het scheen, dacht ze met een ironisch glimlachje om haar dunnen, ingevallen mond, dat naarmate je ouder werdt, je principes tegelijk met al je organen verslapten, inboetten aan kracht en vitaliteit. De auto

was volgepakt met tasschen en bloemen vooral en hun eerst nauwelijks waarneembare geuren schenen de kleine ruimte langzamerhand met een zwaren walm van loom en droomerig makende aroma's te vullen. Elize Wijsman was nooit sentimenteel geweest en jaren van ijzeren zelf-discipline hadden haar bovendien geleerd elke emotie en gevoelszwakheid te bedwingen en weg te sluiten achter een rustig en sereen gezicht. Maar de laatste dagen in het ziekenhuis, deze afscheidsdag vooral, hadden te veel van haar zenuwen gevergd, en telkens als zij dacht aan de overstelpende waardeering, bewondering en hartelijkheid, die van zooveel kanten, op zooveel manieren naar haar waren toegestroomd, voelde ze haar oogen vochtig worden van dankbaarheid maar tegelijk van een ondefinieerbaar, week verdriet. Het was maar goed, dacht ze, terwijl haar hand in de zwarte glacé handschoen over de dicht beslagen vensterruit gleed, dat ze haar vroeger nooit zoo openlijk en uitbundig hadden verteld, hoe 'n knappe en bewonderenswaardige vrouw Dokter Elize Wijsman was, hoe Dokter Elize Wijsmans naam voor eeuwig en met gouden letters in de geschiedenis der vrouwen-emancipatie zou staan en hoe Dokter Elize Wijsmans leven van noesten arbeid, plichtsbetrachting en trouw aan een eens gesteld ideaal, tot in lengte van dagen een voorbeeld voor het jonge geslacht zou blijven... Het was maar goed, dat ze in haar lange leven altijd meer strijd en verdachtmaking, spot en onbegrip, dan bewondering en waardeering had leeren kennen, want ze zou, - ze kende zich zelve - zeker ondraaglijk pedant zijn geworden... precies zoo pedant als ze in haar jonge, overmoedige jaren was geweest vóór het leven haar de harde les van zelf-inzicht en besef van eigen onvolmaaktheid leerde...

Maar toch in het diepst van haar hart was ze innig gelukkig met de openlijke erkenning; niet het meest om de ‘vrouwenzaak’, die haar vroeger zoo sterk ter harte ging en waarvan ze de laatste jaren wat vervreemd was geraakt, maar het meest, omdat morgen de kranten zeker uitgebreide verslagen van de afscheidsplechtigheid in het ziekenhuis zouden brengen en de toespraak van den Minister, met een foto van het moment waarop hij haar de koninklijke onderscheiding op de borst had gespeld, zoodat Steven en Dorothee en al de kinderen het zouden zien en lezen.

Want ondanks al hun genegenheid en hartelijkheid en de eerbied, dien ze haar als ‘hoofd van de familie’ betoonden, had haar scherp onderscheidingsvermogen den laatsten tijd soms een zekere neerbuigendheid en goedige welwillendheid in hun houding ontdekt, waardoor ze zich vernederd en geërgerd had gevoeld. Alsof je oude menschen, als ze niet meer vlug en lenig een trap op konden loopen en wel eens zuchtten wanneer ze uit een van die ellendige nieu-werwetsche ‘luie stoelen’ omhoog moesten komen daarom hoefde te behandelen of ze onmondig en hulpbehoevend waren! Zelfs in den stemklank van haar neef Steven was soms iets of hij praatte tot een kind! Gelukkig, dat de Minister, de Medische faculteit, de deputatie van den Bond van Ziekenverpleegsters, van de Vereeniging van Staatsburgeressen en zooveel anderen Dokter Wijsman nog niet als een oude, hulpbehoevende stakker bleken te beschouwen!

De oude dame had al een paar maal geprobeerd om een van de vensters van de auto wat te openen, de bloemenlucht werd bijna ondraaglijk. Maar zij wist geen weg met de wonderlijke mecaniek en na een aantal vergeefsche, inspannende pogingen leunde

ze boos en buiten adem tegen, de kussens, vol ergernis jegens het moderne vervoermiddel en den onbeweeglijken rug van den chauffeur, die voortjachtte en raasde en zijn afschuwelijken hoorn toeterde, zonder een enkele maal om te zien en te vragen of ze makkelijk zat, zooals de oude koetsier van haar dokters-koetsje vroeger altijd gedaan had.

Onbegrijpelijk dat ze vandaag die lange, lange dokters-carrière had afgesloten, vrijwillig beëindigd had met een dikke streep. Dat ze nooit 's nachts meer op zou hoeven schrikken van de telefoon naast haar bed, nooit meer zou hoeven piekeren onder haar maaltijden over een ernstig geval, dat haar gedachten niet losliet... dat ze uit zou kunnen gaan zonder een lijstje achter te laten met de plaatsen waar ze te bereiken was,... dat ze geen witte dokters-jassen meer zou dragen en 's morgens net zoolang zou kunnen slapen als ze wou.

Terwijl ze het alles bedacht en zich verheugde in de toekomst van rust en vrijheid... ‘welverdiende rust’ was haar deze dagen steeds gezegd alsof die twee woorden onafscheidelijk waren, voelde ze opeens de tranen over haar wangen... Tranen... groote hemel, zij, die zich den tijd niet meer herinnerde, dat zij had geschreid; die zich menigmaal had afgevraagd of haar lichaam de functie van schreien zou hebben verleerd, zooals een oud lichaam zooveel verleerde, wat het in de jaren van jeugd en kracht had gekund! Ze had niet geschreid onder alle zenuw-martelende toespraken, ze had geglimlacht toen de Minister haar de Huisorde van Oranje gaf, geglimlacht toen de zusters op de galerij ‘Dat 's Heeren zegen op u daal’ inzetten en zelfs toen het afscheid kwam en zij met haar armen vol bloemen, tusschen twee rijen naar haar uitgestrekte handen doorliep... toen bijna

al de anderen snikten of tranen in de oogen hadden, was zij kalm en beheerscht gebleven.

En nu, nu alles voorbij was, griende ze; grienen had haar vader het met zijn ruwe woordkeus gekwalificeerd en ‘grienen’ had zij het steeds genoemd, een onwaardige zwakheid voor een sterke, ontwikkelde vrouw, een van de aanwendsels als gichelen of flauwvallen, waarmee het nieuwe en vrije geslacht moest hebben afgedaan. Driftig zochten haar handen naar het taschje op haar schoot,... lieve hemel, waar was het gebleven! Weggegleden door het schudden en veeren van de weeke kussens, het lag zeker ergens op den donkeren bodem van den wagen en zij had geen zakdoek om haar tranen af te drogen. Ze probeerde te bukken, maar haar hand greep in de koelvochtige aarde van een bloemenmand... ze veegde met haar zwart-leeren handschoen langs haar wang, dan, in stijgende ergernis over zichzelve, bukte ze en zocht opnieuw. Nòg een moderniteit waaraan ze zich nooit zou wennen! Het gebruik van zoo'n ‘taschje’ inplaats van den veiligen, makkelijken japonzak waarmee alle vroegere vrouwengeslachten tevree waren geweest.

Zou ze tegen de voorruit kloppen om de attentie van den chauffeur te wekken en hem vragen om voor haar te zoeken? Raasde die auto maar eindeloos voort over den donkeren weg? Ze had een gevoel of het uren geleden was, sinds zij onder de portiek van het ziekenhuis had gestaan en het groote grijze gevaarte met den chauffeur in zijn correcte grijze livrei met een heimelijke vrees had beschouwd. Want inplaats dat Steven of een van de kinderen was meegekomen om haar te halen, zooals ze stellig verwachtte, hadden zij alleen dien chauffeur met zijn air als een prins gezonden; kon ze aan zoo'n deftigheid vragen om te zoeken

naar haar taschje? De tijden waren zoo veranderd! Ook zij, autocraat in haar Ziekenhuis, had geleerd om considerations te hebben voor haar ondergeschikten, om sociale verhoudingen te aanvaarden, die ze vroeger onmogelijk zou hebben geacht.

De auto, daareven nog in een duizelingwekkende vaart, remde en stond in een onbegrijpelijk kort oogenblik stil. Een heftige schrik overviel Elize Wijsman terwijl ze met moeite haar evenwicht na den schok hervond... hadden ze iemand overreden? Ze kreeg haar cordaatheid opeens terug, bedacht dat haar kleine verbandtasch in het valies naast den chauffeur moest zijn, maar tegelijk spoot een overdaad van licht in het donkere hokje waarin ze zat en zij zag een draaideur, een hel verlichte hal van een huis, dat blijkbaar een hotel moest zijn... Op hetzelfde oogenblik werd de deur van de auto geopend, ze kon niets onderscheiden, verblind door het licht, maar een bekende stem zei: 'Hallo! Tante Dok!' En dan zei een vreemde, een vrouwenstem: 'Groote genade, Pim, wat een benauwde stank!' En de jongensstem weer: 'U vindt het wel goed dat we een raampje open zetten, tante? Dit is Gloria van Maanen, m'n tante, Dokter Wijsman.'

'Toe van Galen wil jij even helpen om een paar van die pakken en tasschen voorop te zetten, zoo kunnen wij er niet meer bij.' Het jongemensch had het licht in den wagen aangeknipt; Dokter Wijsman herkende haar neef Willem, een lange magere jongen van zeventien, een dandy met z'n grijze flambard en lichte regenjas; dan wipte een klein vrouwen-figuurtje den wagen binnen in een avondmantel van zilver-glinsterende stof met een bonten kraag waarin het gezichtje bijna geheel schuil ging. Pim Coornvelt en de chauffeur manoeuvreerden met de manden en

ruikers, een koude, vochtige najaarsdamp trok door de open deur en verdreef de bloemenlucht.

'Verdomme!' barstte de jongen opeens ongeduldig uit, 'daar trap ik op iets... een taschje... ik wou dat jullie vrouwen je spullen niet altijd op de grond lieten slingeren! Ik kan het waarachtig niet helpen als je spiegel aan gruis en je lippenstift tot moes is, Gloria...'

'Het is mijn taschje,' zei Dokter Wijsman met een verschrikte stem, en terwijl ze geërgerd bedacht, dat het waarlijk wel leek of ze zich voor den kwajongen verontschuldigde, klonk er een gesmoord gegichel uit den hoogen bonten kraag en de geaffecteerde meisjesstem proestte: 'De lippenstift van je tante... Ph... for shame, Pim!'

Dokter Wijsman begreep, dat ze moest hebben geslapen. Ze had trachten te luisteren naar de twee jongelui, die naast elkaar op de strapontins zaten, zoodat ze haar de ruime achterbank lieten en die een druk gesprek voerden over een verlovingspartij van een der vriendinnen van het meisje. Zij had gepoogd den draad te volgen want zij was altijd geïnteresseerd in jonge menschen, in de verhoudingen tusschen jonge vrouwen en mannen, die zich, naar ze wel wist, zoo grondig gewijzigd hadden sinds de verre jaren waarin ze zelf jong was geweest. Maar al gauw had het rap en lacherig gepraat haar verveeld, gepraat over menschen en pretjes en kleeren, plagerijen van hem en gichelige protesten van haar, waarbij de twee, tot Dr. Wijsmans groeiende ergernis, zoo volslagen in elkaar verdiept bleken, dat ze haar aanwezigheid totaal schenen te vergeten. Na een onverstaanbaar begroetings-zinnetje had het jonge-meisje geen woord meer tot haar gezegd... beleefd-

heid jegens ouderen, die vroeger aan het jonge geslacht als een gewoonte werd ingeprent, bleken deze twee kinderen niet te kennen. Elize strekte haar moeden pijnlijken rug; het scheen dat zij Leiden nu naderden; de weg was niet donker meer, in het schijnsel, dat de straat-lantaarns telkens naar binnen wierpen, kon ze zien hoe de twee vóór haar dicht naar elkaar toe bogen en opeens bemerkte ze, dat ze niet als zij dacht zwijgend naast elkander zaten, doch dat ze druk en intiem fluisterden. Ergerlijk! Ongepast...! Steven en zijn vrouw, die in hun eigen jeugd toch waarlijk wel geleerd hadden wat goede manieren waren, voedden hun kinderen toch niet zóó slecht op? Dokter Wijsman moest op eens denken aan wat haar oude vriend Professor Spitman haar dien middag had gezegd, toen ze hem vertelde van het fleurige gezin van haar neef, den wolwever Coornvelt in Leiden, waar zij haar ouden dag slijten ging: 'Ik ben benieuwd hoe het u bevallen zal, het jonge geslacht van tegenwoordig,' en toen zij gelachen had: 'Ik heb immers altijd met de jonge menschen meegeleefd, ik heb altijd aan de kant van de jeugd gestaan en meegevochten tegen de sleur en het conservatisme van de ouden...' toen had hij zoo fijntjes spottend gezegd: 'Och, Dokter Wijsman, het geslacht van tegenwoordig vecht allang niet meer en wat erger is, ze zijn allang vergeten hoe u en uw tijdgenooten hebben gevochten 'met bloed en tranen' voor de vrijheid, die zij zoo volop genieten. Ik weet niet of u over de hedendaagsche jongelui wel zoo heel tevreden zult zijn, Dokter, u hebt zoolang binnen de veilige wanden van het Ziekenhuis geleefd, u weet niet wat een wonderlijke en verdwaasde kermis tegenwoordig het leven is!'

Och wat, de oude Prof had naar zijn aard schrome-

lijk overdreven; een verdwaasde kermis was het goede oude Leiden toch allerminst, rustig en keurig schoon-geschrobd lagen de oude straten, rustig en bedaard wandelde het Zaterdagavond-publiek langs den Stationsweg, terwijl langs de Steenstraat en de Turfmarkt de kraampjes met paling en zuur er nog precies zóó stonden als in den tijd dat zij als kind, wanneer haar ouders uit waren, door de keukenmeid werd meegenomen om op Zaterdagavond boodschappen te doen. Bij het Galgenwater en de oude Paardensteeg was het stadsbeeld gansch en al veranderd, breeder en waarlijk grootscheepsch, ze zou er de oude stad nauwelijks meer in herkennen; maar nu zwenkte de auto het Rapenburg op en opeens was ze terug in de oude, stille, gereserveerde wereld van haar jeugd en meisjestijd... door haar ontroerde gedachten gingen de namen van de families, die er vroeger woonden, in bijna elk dezer huizen was ze als kind ‘op partij’ geweest, van bijna elk kende ze de groote, hooge gang, de deftige ordelijke kamers en de om te verdwalen groote zolders, die de speelplaats waren van de kinderen.

En nu zag ze het breede geelwit gepleisterde huis, dat al bijna anderhalve eeuw aan het geslacht Coornvelt had behoord, waar haar moeder was geboren en waar zijzelve, toen tante Saartje er met nicht Miebetje woonde en de verontwaardigde Leidenaars het ‘Fort Sylvia’ hadden gedoopt, was heengevlucht na den grooten twist met haar vader.

‘We zijn er, tante Dok, ik geloof dat u een lekker tukje hebt gedaan,’ hoorde ze Pim's stem, en het klonk zoo hartelijk, dat ze haar grieven tegen zijn zorgelooze onbeleefdheid weer vergat. ‘Ik loods u veilig even naar binnen en kom dan dadelijk terug om jou naar Noordwijk te brengen, Clory.’

Elize Wijsman drukte de smalle slappe meisjeshand, die uit de glinsterende avond-cape kwam geglipt en zocht dan nerveus naar het taschje dat weer van haar schoot bleek gegleden... Zou Pim, die jongen en dat meisje, dat veel ouder scheen dan hij, zouden die twee nu samen in de donkere auto... op dit uur van den dag... of liever van den nacht...?

Van de breede blauwe stoep klonk een hoeratje; een heel troepje vroolijke en luidruchtige jongens en meisjes was naar buiten gekomen. 'Hoera voor de beroemde tante!' hoorde de oude dame, terwijl Pim haar hulpvaardig met uitstappen hielp en tegelijk voelde ze twee zachte bloote armen met een teedere liefkoozing om haar hals en de stem van Elizabeth, de oudste dochter, haar petekind, zei ontroerd aan haar oor: 'Lieve, lieve tante Dok, welkom in ons huis... wij zijn er allemaal zoo trotsch op dat u onze huisgenoot wilt worden, we zullen zorgen dat u er nooit, nooit spijt van hebt!'

Neen, ze wou en zou niet meer gaan huilen... De oude dame beet driftig op haar lippen, toen ze, gesteund door het meisje, het oude huis betrad en herinneringen op haar aanstormden van al het verdriet en al de vreugden, die zij binnen deze muren beleefd had. De oude overbekende woning bleek wel zeer veranderd; de gang, de smettelooze, witgekalkte, plechtige gang van vroeger was onherkenbaar door vroolijke kleurige platen, die tegen de wanden hingen, door de planten en meubels, die er stonden en door het eigenaardige gedempte licht, dat door twee reusachtige Chineesche lantarens scheen. Dokter Wijsman verdrong met moeite een teleurstelling; het leek haar weinig minder dan schennis, om dien mooien vloer, een van de langste van Leiden met de prachtige blauwe en witte tegel-figuren, te

bedekken met allerlei lappen en kleedjes; om de muren vol te hangen als een bazaar... Ze richtte haar schreden onwillekeurig naar de deur van de groots voorkamer, daar was ze vroeger zoo tallooze malen binnen gegaan om haar zorgen en verdrietelijkheden aan ‘Sylvia’ te klagen; daar had ze met Clara, Cateau en Betsy bij nicht Miebetje gezeten en over de vrijwording van de vrouw, de tirannie van de mannen en de toekomst van de wereld geredeneerd, daar had zij, na haar vlucht, den brief van haar moeder gelezen, dien zij nog altijd als een relikwie bewaarde. Vanuit dit huis was ze naar Amsterdam gegaan om te studeeren, om het heet begeerde leven van ‘vrije vrouw’ te beginnen...

‘U mag hier wel binnen gaan,’ zei haar nichtje lachend, ‘maar ik vrees dat het een erge bende is. We hebben juist een fuif om Tot Immerzeel te troosten, die voor 'r candidaats gezakt is, de jongens hebben alle stoelen op elkaar gestapeld en ruimte gemaakt om te dansen!’

Dokter Wijsman had den witten porceleinen knop, die zoo wonderlijk vertrouwd in haar hand voelde, al omgedraaid. Ze stond even op den drempel; de kamer geleek op vroeger, op heel vroeger zelfs, op den tijd van grootmoeder Coornvelt en de oude tantes Naatje en Koosje; want het geschilderde behangsel, meer dan een halve eeuw geleden als leelijk en ouderwetsch door tante Saartje Berkhout verbannen, bedekte opnieuw de muren.

Elize Wijsman herinnerde zich opeens wonderlijk scherp, hoe ze, als een heel klein meisje, stond te kijken naar de voorstelling van een troep spelende Kleine Chineesjes, terwijl tante Koosje, die een muts droeg en een crinoline, haar een verhaal deed hoe die heiden-kindertjes door een vromen prediker tot

het Christelijk geloof waren bekeerd en alleen daarom nu zoo vroolijk en luchthartig konden spelen.

Zelfs een deel van de oude meubelen bleek weer opnieuw een plaats in het vertrek te hebben gekregen, was dat niet de secretaire van Grootvader Coornvelt, en zat daar in den stoel van Tante Saartje niet een schaamteloos kind, dat haar lichtgekousde beenen tot de knieën liet zien?

Maar midden in het vertrek, waar een ruimte was vrijgemaakt... Dokter Wijsman had herhaaldelijk gelezen van de nieuwe en onzedelijke manier van dansen, die de laatste jaren in de mode was gekomen..., doch dit langzaam bewegen van een viertal paren, die elk elkaar vast hielden of ze van plan waren zich samen te gaan verdrinken en daarbij langzame schuivende passen heen en weer maakten... dat kon toch onmogelijk 'dansen' zijn? Er klonk zeer zachte, slepende radio-muziek uit een der hoeken van de kamer en op de leuning van een sofa zat een jongmensch en tokkelde op een guitaar. Achter Elizabeth drong het luidruchtige groepje dat daareven op de stoep had gestaan, de kamer binnen en het meisje stelde haar vrienden aan haar tante voor; het bleken vroolijke, beleefde jongelui, die bijna allen, vlot en vriendelijk, hoewel een weinig te familiaar iets zeiden over de huldiging van Dokter Wijsman, waarvan ze reeds in het avondblad hadden gelezen, en over hun genoegen de beroemde tante van de meisjes Coornvelt te leeren kennen.

De voorspelling was misschien toch niet heelemaal onjuist geweest, dacht de oude vrouw, terwijl ze zich door haar nichtje weer uit de kamer liet leiden, dat het haar moeite zou kosten om zich thuis te gaan voelen onder het jonge geslacht... Vijf en dertig jaar aan het hoofd van een ziekenhuis, al bleef je

natuurlijk wel in contact met de buitenwereld door correspondentie en lectuur, maakte toch dat je vreemd stond tegenover het jonge leven van tegenwoordig... Zij was natuurlijk overtuigd, dat al deze jonge heeren en dames degelijk en rechtschapen waren, anders zouden haar nichtjes hen niet tot haar vrienden kiezen en Steven en Dorothee hen niet toelaten in hun huis... maar ze zou het toch gepaster vinden, als dat meisje haar rok over de knieën trok en het jonge mensch op de kussens, inplaats van op de leuning van de sofa zat...

'Ach,' herinnerde ze zich plotseling, 'ik heb die jonge dame, die in de auto zat, niet goedendag gezegd... dat vriendinnetje van Pim... haar naam is me ontgaan...'

'Vriendinnetje van Pim?' verwonderde zich Elizabeth met een optrekken van haar fijne wenkbrauwen.

'O, ik begrijp het al, dat moet Gloria van Maanen, mevróúw Gloria van Maanen zijn geweest. Pim en zij deden samen een voordracht op de bruiloft van haar zuster, bij een diner in Haarlem. Zij is een van Doeveren, u weet wel, van die van Doeverens die vroeger een weverij vlak achter de onze hadden, wij hebben als kinderen altijd samen gespeeld.'

'Ik ben een nichtje van u,' zei opeens het kind met de onbehoorlijke beenen, terwijl ze opstond en naar de oude dame toekwam. 'Ik ben Tot Immerzeel, mijn grootmoeder heette Sofia Berkhout. Mama heeft gezegd dat ik u vooral de groeten moest doen als ik u bij Nicht Dorothee ontmoette.'

'Ach,' zei de oude dame getroffen, 'een kleindochter van Sofia, wat een ontzaglijke tijd geleden kind, dat ik je grootmoeder voor de laatste maal gezien heb. Hoe zei je dat je voornaam was?'

'Tot', hielp Elizabeth en verbeet een lachje om

Tante Lize's gezicht, dat stond of ze iets akeligs proefde, ‘ze is een kraan, niet zoozeer in studeeren als in dansen. Ze is al een paar maal kampioen van een dans-concours geweest... en wordt nog eens de beroemdheid van de familie.’

Hoofdstuk XIX Het jonge geslacht

DE oudste dochter der Coornvelts werd nooit anders dan ‘Puck’ genoemd, alleen Dokter Wijsman, met een ouderwetschen en onoverwinnelijken afkeer voor de naamsverbasteringen, die tegenwoordig in de mode waren, hield zich bij het plechtig klinkende Elizabeth. ‘Puck’ meende zij, was toch geen naam voor een jonge vrouw van drie en twintig, die meester in de rechten was en zich een naam had gemaakt als illustrator van tijdschriften en kinderboeken; het was de peettante een voortdurende grief, dat het meisje haar artistieke teekeningen met dat malle onzinnige ‘Puck’ signeerde.

Puck Coornvelt geleidde de oude dame over de breede, gebeeldhouwde trap naar boven. Zij was lang en vormloos mager, haar klein gezicht met de fijne trekken had reeds alle jonge ronding verloren; het had iets scherps en menigmaal een ontevreden onrustigen trek, maar als zij lachte en haar prachtige

gave tanden toonde terwijl het om haar groenig grijze, heldere oogen, vol kleine jolige rimpeltjes trok, bezat ze een charme, waarvan zij zich ondanks haar schijnbare onverschilligheid voor uiterlijke dingen, volkomen bewust was.

Zij was Stevens glorie, deze oudste dochter. Hij vertelde graag, met een naïeve grootspraak van al het geld dat zij, hoewel pas drie en twintig, verdiende; zij had een prachtige positie als secretaris der directie bij een groot bankbedrijf in den Haag en werd daarenboven voor haar teekeningen en illustraties goed betaald. Haar vader erkende niet, dat hij als al zijn kinderen in zijn hart een beetje bang voor haar was, voor haar plaagzucht en de ondefinieerbare manier waarmee ze iemand, met een enkel schijnbaar nuchter zinnetje, in het meest bespottelijk daglicht kon stellen, en voor de koele, critische wijze waarop ze bij de discussies en schermutselingen, die hij zoo graag met zijn kinderen uitlokte, haar oordeel als afdoende en beslissend in de schaal wierp. Puck bezat bij haar buitengewoon scherp verstand en enorme werkkracht een sterke eerzucht, die ze onder een zeer beheerscht zelfbewustzijn wist te verbergen, en altijd wanneer Dr. Wijsman haar weer zag, met haar kalme besliste manier van spreken, haar rustige vrijmoedigheid en beheerschte bewegingen, kwam haar de gedachte dat dit meisje, van alle jonge vrouwen die zij kende, wel het meest typisch ‘het nieuwe geslacht’ vertegenwoordigde.

‘Ik dacht, kind,’ zei ze een beetje hijgend van het trappenklimmen en terwijl ze zwaarder op Puck's arm moest leunen dan ze wel wilde, ‘dat je in den Haag op kamers woonde. Niets voor jou dunkt me, om weer als een brave dochter bij vader en moeder thuis te zijn!’

Puck lachte. ‘Ik was het al zooveel jaren ontwent, dat het me heusch weer als een nieuwtje aandoet; dit huis heeft zooveel ruimte en comfort, dat de mooiste gemeubileerde kamers er niet tegen kunnen concurreeren. Als er hier een ouderwetsche discipline van zoolaat eten en zoolaat naar bed was, zou ik er natuurlijk niet over denken, maar je bent hier gelukkig volkomen vrij om je leven precies in te richten zooals je wilt.’

‘En nu spoor je iederen dag heen en weer?’

‘Ik heb m'n motorfiets tot heftige verontwaardiging van Pim, die beweert dat vrouwen geen technisch inzicht hebben en ik het ding na drie maanden grondig bedorven heb. Het is waar, dat ik een haat heb om m'n handen vuil te maken en vrijwel hulpeloos ben als m'n motor midden op de Haagweg stilstaat. Ik ga binnenkort een kleine auto nemen en daar dan volgend jaar mee door Amerika en misschien door Indië reizen. Gaat u mee? Het zou juist wat voor u zijn tante Dok en ik zal u keurig chauffeeren; reizen is goddelijk, het eenige van de zoogenaamde “levens-genoegens” waarvan ik al niet lang genoeg heb.’

‘En je betrekking? Als je een reis van maanden gaat doen zul je er die aan moeten geven?’

‘Het is mogelijk, dat ze de plaats voor me open houden, ze schijnen, naar vader laatst van een van de directeuren hoorde, nogal zeer op me gesteld te zijn. Maar anders... voor deze een andere... dat is het plezierige van een leven als het mijne, dat je aan niets of niemand gebonden bent. Ik zou wel eens een paar jaar op een kantoor in Amerika willen werken of in Indië blijven, waar Hein van Doeveren naar hij beweert, een uitstekend baantje als illustrator voor me weet.’

‘Jullie meisjes van tegenwoordig hebt inderdaad de

wereld voor je open,' zei de oude dokteres met een glimlach, terwijl zij stil bleef staan voor de deur die met een keurig emaille plaatje haar naam droeg. 'Jullie beseffen geloof ik niet eens meer hoe ongelooflijk het leven van ons vrouwen in de laatste halve eeuw veranderd is.'

Puck Coornvelt streek met haar slanke witte hand over haar kort, rood-blond haar, dat recht afgesneden over het voorhoofd haar gezicht nog hoekiger scheen te maken. 'De heele wereld,' herhaalde ze, en om haar mond trok een moedeloos schampere trek, die de oude dokter niet ontging, 'de heele wereld... en wat heb je dan nòg...?'

'Of u straks even bij moeder komt?' Een donker meisjesgezicht met een wilden bos zwarte krullen, boog om den hoek van Dokter Wijsmans kamerdeur, 'ze is vreeselijk moe na een zitting van meer dan zes uur en is dadelijk toen ze thuiskwam naar bed gegaan.'

'Kom maar binnen, Kitty,' zei de oude dame, van uit den gemakkelijken stoel waarin ze moe en overweldigd door indrukken was neergezakt; ze had haar straatkleeren nog niet afgelegd, alleen de breede zwart zijden keelbanden van haar kapothoed losgestrikt en ze streek de zwarte glacé-handschoenen glad op haar schoot terwijl haar oogen, verrast, verrukt en ontroerd, door de groote, met balken gezolderde kamer zwierven, die in het oude huis voortaan de hare zou zijn. Het vertrek lag boven in het huis, maar Dokter Wijsman was nog kwiek ter been en gewend aan trappenloopen; toen Dorothee haar had gevraagd wat ze prefereerde, had ze dadelijk aan de oude zonnige meisjeskamer van de nichtjes Berkhout gedacht, de kamer die uitzag over den aardigen ouder-

wetschen tuin met het oude vervallen poortje achterin, die nog de oude grijze verf, de breede vensterbanken en de ramen met kleine paarsige ruitjes had en waar nu door de lieve zorgen van haar nieuwe huisgenooten tal van oude dierbare familie bezittingen waren samengebracht.

Want het groote huis, dat Steven pas sinds enkele maanden had betrokken, was overvol geweest met oude dingen, die aan verschillende geslachten van Coornvelts hadden toebehoord; het was omstreeks '78 door Stevens grootvader, Abraham Coornvelt, gekocht van de dames Berkhout, toen die na den dood van haar moeder kleiner wilden gaan wonen; en Abrahams oudste dochter, Stevens ongehuwde tante Doortje die voor haar vader het huishouden bestierde en na zijn dood in het huis was blijven wonen, had een ware passie voor familie-antiquiteiten aan den dag gelegd; in den loop der jaren had ze allerlei gekocht, wat bij erfenis-verdeelingen of verhuizingen onder den hamer kwam en waaraan herinneringen aan het geslacht Coornvelt waren verbonden.

De oude juffrouw Naatje Coornvelt, die negen en tachtig jaren telde, en sinds verscheidene jaren in een pension voor oude dames onderdak was gebracht, placht zich over die ‘manie’ van haar nicht Doortje heftig te ergeren. Doortje, beweerde zij, had eigenlijk geen recht op den naam Coornvelt en nog minder op het familiebezit; haar vader was het zwarte schaap van de familie en had een onuitwischbare smet op den ouden familienaam geworpen, toen hij met Sientje Pot een werkmansdochter met twee onechte kinderen trouwde.

Doch niemand in Leiden schonk veel aandacht aan wat de oude juffrouw Naatje over haar breiwerk mopperde, Abrams kleinkinderen waren tegenwoordig de rijksten en aanzienlijksten van het ge-

slacht Coornvelt, Steven had in 1898 het groote bloeiende fabrieksbedrijf van zijn vader, den tweeden zoon van Abram, geërfd en hoewel in de eerste jaren van den oorlog een catastrophe dreigde, zoodat Dorothee haar auto af moest schaffen en het personeel tot op de helft werd verminderd, waren er nadien weer groote winsten gemaakt en bloeide de fabriek als nooit te voren.

Bij den dood van zijn oude tante Doortje had Steven Coornvelt het familiehuis op het Rapenburg gekocht en het zonder op kosten te zien heelemaal in den ouden, antieken staat laten restaureeren. Het geschilderde Chineesche behangsel met de lambrizeeringen, die door Saartje Berkhout voor een appel en een ei aan een Leidschen voddenkoopman en door dien aan een Amsterdamschen antiquair verkocht waren, wist hij voor een enorme som weer machtig te worden; de lichtgrijze verf, waarop mevrouw Berkhout zoo trotsch was geweest, werd weer van de eiken gebeeldhouwde deuren, van de trapleuningen en de lambrizeeringen afgekrabd, de smakelooze zwart marmeren schoorsteenen werden door hooge antieke schouwen met open vuren vervangen en daar mevrouw veel aan migraine leed en geen centrale verwarming kon verdragen, waren er inplaats van de oude gas-verlichting, uitgebreide installaties voor electrische verwarming en verlichting aangelegd.

Dr. Wijsman had, toen ze haar kamer binnentrad, verscheidene meubelstukken uit haar ouderlijk huis herkend en enkele, die ze zich herinnerde uit de kamers van haar grootmoeder Coornvelt; aan den wand hing het geschilderde portret van haar grootvader Lodewijk met een minzamen glimlach op zijn breed gezicht met de harde scherpe oogen, daaronder verscheidene daguerreotypen van familieleden,

die al lang gestorven waren, die zij zich voor een deel zelfs niet meer vermocht te herinneren. Maar op haar groote gebeeldhouwde schrijfbureau, dat reeds uit het Amsterdamsche ziekenhuis naar haar nieuwe woning was gezonden, stond in een smal zwart lijstje, een sepia-teekening op roze papier van een jong meisje, dat een duif op haar uitgestrekten arm hield, welke duif een briefje in den snavel droeg. Er boven stond in kunstig gekrulde letters: 'De Bode der Liefde' en er onder, rechts in den hoek: 'Aan Mejongvrouwe Marie Elizabeth Sylvain van haren volvaardigen Dienaar en Vriend, David Coornvelt.'

Dokter Wijsman had glimlachend en ontroerd dit familiestuk in de handen genomen, want zij kende de tragische geschiedenis van tante Miebetjes eerste en eenige liefde en de weinig heldhaftige rol, die haar voorname en algemeen geëerde oom David daarin als jonkman had gespeeld; zij wist, dat het deze ervaring was geweest, die tante Miebetje tot een 'mannenhaatster' en zulk een verwoede vechtster voor vrouwenrechten en vrijheid had gemaakt. 'Zonder deze "Bode der Liefde" dacht zij met haar fijnen glimlach, die haar doorrimpeld gezicht opeens wonderlijk verjongde, 'zou ik misschien nooit dokter zijn geworden...'

'Ik durf niet goed binnen, tante Dok,' schrok haar de stem van Kitty uit haar gepeins, 'maar als het u niet schelen kan, dat ik in negligee ben...'

'Och, maar kind,' weerde de oude dame bijna wrevelig, want zij had een hekel aan al de plichtplegingen en conventionaliteiten, waarmee men haar in haar jeugd van deftig en welopgevoed meisje zoo geplaagd had. Maar toen zij opzag naar het figuurtje, dat in den lichtkring van haar staande lamp was getreden, knipperden haar oogen even in verlegenheid,

want Kitty Coornvelt, de mooiste en jongste van Stevens drie dochters, droeg zwart zijden, met helgroen omboorde pyama's, en zij stond voor de oude dame in een houding van bestudeerde achteloosheid, met de handen in de zakken van het korte jasje en een half uitdagend, half verlegen lachje op haar mooi hooghartig gezichtje met den donkeren jongens-krullebol.

Dokter Wijsman had zich één ding vast en heilig voorgenomen, zich niet te ergeren over wat zij in het jongste geslacht der Coornvelts ongewoon of buitensporig zou vinden. Zij wist dat Dorothee haar kinderen zeer vrij en zeer modern had opgevoed en zij had in haar eigen jeugd met zooveel bot onbegrip en bekrompen vooroordeel tegen al wat ‘nieuw’ en ongewoon was te kampen gehad, dat zij naar zij meende de jongelui van tegenwoordig in hun drang naar vrijheid en haat aan vormelijkheid volkomen kon begrijpen. En dus glimlachte zij tegen het jongemeisje, dat haar niet als Puck daarstraks begroette met een uitbundige omhelzing, maar op haar gewildkoele, bruuske manier zei: ‘Goed idee van u om hier te komen tante Lize, het is hier in huis tegenwoordig een hopelooze boel en met u kun je tenminste eens verstandig praten!’

Zij gooide zich met een bevallige beweging van haar lang en lenig lijf op den divan die naast het schrijfbureau stond, en vouwde haar beenen onder zich; haar gezichtje met de prachtige gave perzikzachte huid was heel bleek, doch fel-rood staken de volle lippen van den kleinen zinnelijken mond daartegen af, een vreemde, ongezonde kleur rood, dacht Dokter Wijsman, die pas na vele weken in haar nieuwe tehuis leerde, dat de moderne dochters van deftige en eerzame Hollanders lippenverf, poeder en rouge bij haar toilet gebruikten.

‘Dat klinkt niet zeer bemoedigend,’ zei ze lachend tot haar nichtje, ‘ik dacht, naar wat ik er tot nu toe van zag, dat er in dit huis nog al wat vertier moest zijn. Beneden, in je moeders huiskamer waren ze zelfs aan het dansen.’

‘Dat is die kliek van Puck!’ zei Kitty minachtend, met een rimpelen van haar onberispelijk gevormden neus. ‘Zoo'n troepje bewustelingen, die met zichzelf en hun vrije tijd geen raad weten. Bent u misschien ook op Lody's kamer geweest, waar hij bijeenkomsten met zijn communistische vrienden houdt of bij Pim, die tegenwoordig een allermodernst soort schilderijen kladt... of was vader soms op het groote portaal bezig om met zijn box-leeraar te trainen?’

‘Ik màg dat,’ knikte Dokter Wijsman lachend, ‘het bewijst dat er fut en leefkracht in jullie zit. Lieve hemel, in mijn jonge tijd zaten de meisjes thuis met frivolité en slemp en de jongelui hingen in de koffiehuizen om te drinken en te kaarten...’

Kitty Coornvelt had haar muiltjes uitgeschopt, de nagels van haar kleine, prachtig gevormde voeten waren glanzend gelakt, roze als kleine schelpen. ‘Maar kindlief,’ vervolgde de oude vrouw, eenigszins onrustig in de stilte die het nichtje na haar enthousiaste woorden liet. ‘Jij woont toch niet hier thuis, je vader vertelde me toch nog kort geleden, dat je scheikunde studeerde aan de T.H.?’

Kitty schudde haar zwarte krullen. ‘Fini,’ zei ze laconiek. ‘Ik dacht dat scheikunde interessant zou zijn, zoo'n beetje een mystische wetenschap, een ‘doorvorschen van de onontdekte wonderen der natuur.’ Maar het bleek een hopeloos eentonig gedoe van meten en wegen en je handen bederven met vieze, bijtende stoffen... Bovendien is Delft een onmogelijke plaats om te wonen met altijd iets dat stinkt,

de gracht of de Gist- en Spiritusfabriek en niet eens een eerste rangs bioscoop.'

'En wat doe je dan nu? Je hebt zoo'n goed hoofd en een prachtig eindexamen gedaan, je gaat toch zeker in een ander vak studeeren?'

'Neen, lieve tante,' zei het meisje en vouwde de armen onder het hoofd, 'ik "doe" op het oogenblik niets, ik ben beu van al die onnoodige energie-verspilling geworden. Wat voor zin heeft het, dat wij meisjes studeeren nu er voor de mannen al bijna geen plaats meer is en de jonge ingenieurs en meestersin-de-rechten twee, drie jaar moeten zoeken voor ze een hongerlijdersbaantje krijgen? Waarom moeten wij, als het niet bepaald noodig is, als we het niet om den broode hoeven te doen, hun die paar miserabele plaatsen nog betwisten? Bovendien... ik heb gevoeld dat ik voor "studeeren" niet geschikt ben. Het kwetst m'n aestetische gevoelens om dag in dag uit in slecht geventileerde lokalen te zitten op een ongemakkelijke stoel en voor een tafel met inktvlekken en laffe rijmpjes en misteekende poppetjes, om in gezelschap van meisjes met scheefgeloopen hakken te zijn, die niet weten wat een manicure of een permanent wave is en met jongelingen, die naar slechte zeep ruiken en goedkoope confectie dragen, en die het wagen om familiaar tegen je te zijn, omdat je net als zij "student" bent!'

'Als je jong bent en de studie liefhebt... als je geest hunkert naar voedsel,' zei de oude vrouw op den hartstochtelijken toon, waarmee ze in vroeger jaren op zooveel vergaderingen de jeugd had opgezweept, 'kunnen al die kleine ongerieflijkheden je niet hinderen.'

'O, maar ik heb de studie niet "lief" tante Dok; groote hemel, hoeveel of beter hoe weinig meisjes

studeeren er tegenwoordig nog uit liefde voor de wetenschap of uit dorst naar kennis? Ze studeeren omdat het er nu eenmaal zoo bij hoort en het hun een vrij leven en een soort onafhankelijkheid geeft, in alle geval beter is dan ma thuis met afwasschen en kousen stoppen te moeten helpen. Ik hou niet van studie tante, er is maar één ding waar ik van hou, waar ik me echt boven al het andere voor interesseer: m'n lichaam, waarvan ik weet dat het zeldzaam mooi en harmonisch gevormd is, dat het lenig en bevallig is. En waar ik dat mooie lichaam nu eenmaal heb en hèt mijn eenige "gave" is, wil ik dàt gebruiken, wil ik het oefenen en volmaken... maar m'n oude heer verkiest dat standpunt volstrekt niet te aanvaarden.

'Bedoel je...' vroeg Dokter Wijsman aarzelend terwijl haar handen nerveus de leuningen van haar stoel streelden, 'dat je vader zich verzet tegen gymnastiek... zanderen misschien of een bepaald soort van sport...? Ik had er om je de waarheid te zeggen nog nooit van gehoord, dat een jong meisje er een studie van wou maken om haar lichaam tot volmaaktheid te cultiveeren, maar ik ben zooals je weet altijd belangstellend in iets nieuws.'

'Ik bedoel dansen,' zei Kitty, een beetje ongeduldig. 'Artistiek dansen, waarvoor je in de eerste plaats talent moet hebben en waarvoor een ontzaglijke training noodig is. U hebt Isadora Duncan toch wel eens gezien, tante, of Edith von Schrenck of Mary Wigman?'

'Neen, ik heb voor die dingen nooit tijd gehad,' zei de oude vrouw met een zweem van spot in haar stem, 'maar daareven in de voorkamer beneden heb ik zien dansen en een kleindochter van Sophia Immerzeel ontmoet die daarin naar Puck me zeide, kampioen is.'

‘O tante!’ het meisje was verontwaardigd opgesprongen van de canapé en maakte een theatraal gebaar met haar lange, bevallige armen, ‘begrijpt u alsjeblieft eens en vooral dat dat niets met *mijn* dansen te maken heeft! Wat ik wil is kunst, hooge, ernstige kunst, misschien de hoogste uiting, die de menschelijke geest kan vinden! Maar natuurlijk zit vader, al meent hij dat hij vreeselijk modern is in allerlei vooroordeelen en bekrompen ideeën vast en wil hij er niets van hooren dat ik ervoor naar Weenen of München ga.’

‘Ik geloof, dat ik nu begin te begrijpen wat je bedoelt,’ zei Elize Wijsman, met een pijnlijk fronsen van haar hooge voorhoofd. Ze voelde zich opeens moe, zóó moe dat ze hunkerde naar rust en eenzaamheid om haar gedachten te ordenen. ‘Ik heb in de leesportefeuille wel eens platen gezien, je bedoelt zulk dansen met niets als een sluier of een korte tunica, en verder alles, beenen en armen... en al het andere... bloot...’

‘O tante Dok!’ zei Kitty Coornvelt in spottend verwijt, terwijl haar wenkbrauwboogjes zich driftig fronsten; ‘nu praat u net zoo akelig conventioneel en bekrompen als vader. En ik had nog wel zoo vast geloofd, dat ú me in mijn strijd zou helpen, u, die zóó voor vrouwen vrijheid bent, die er altijd voor hebt gestreden dat een meisje, net zoo goed als een man, haar roeping moet kunnen volgen.’

Dokter Wijsman voelde zich kleuren, de woorden van haar ouden vriend den Professor kwamen opeens tergend in haar gedachten: ‘U weet niet wat een wonderlijke, onzinnige kermis het leven tegenwoordig is...’ Dit jonge kind rekende op háár, om haar dwaze plan te steunen...?

‘Wij moeten daar nog meer en heel ernstig over

praten Kitty,' ze; ze tenslotte; 'en als je me dan de overtuiging kunt geven dat wat je wilt werkelijk zedelijk en verheven is, zal ik zeker bij je vader voor je pleiten...'

Ze keek bijna schuw naar het meisje, dat voor den spiegel was getreden en haar lange slanke lichaam met welbehagen rekte en boog.

'Hé tante!' zei Kitty op een kwijnend geërgerden toon; 'zedelijk en verheven... wat een hopeloos ouderwetsche begrippen...'

Hoofdstuk XX En het ‘oude’ geslacht

DOROTHEE Coornvelt zat rechtop in het smalle Engelsche ledikant, dat met het hoofdeind tegen den achterwand van de groote, schemerdonkere bovenvoorkamer stond; ze hield haar schrijfmachine op de knieën. Vlak boven het uitbundig krullende, grijze haar dat vroeger zwart was geweest als dat van Kitty, hing een rood omkapte electrische lamp en wierp felle slagschaduwen op haar nog mooi, maar moe en zorgvol gezicht. Om haar schouders had ze een hel roode, glanzend zijden scarf geslagen, naast haar bed op een lage tafel lagen stapels tijdschriften en kranten.

Ze hield pas op met haar zenuwachtig snel gerikketik, toen Dokter Wijsman de slaapkamerdeur achter zich sloot. En in den glimlach, die over haar gezicht vloog en het zonnig verjongde en verhelderde, was een sterke gelijkenis met de oude vrouw, een

gelijkenis, die soms ook trof in haar beider stemklank, in de manier om even, fijntjes en nauwelijk toegespitst, een grap te zeggen of om te knipperen met de heldere, scherp-ziende oogen bij verlegenheid of nervositeit.

Dorothee Wisdom was van haar jongemeisjesjaren af de bewonderende discipel en ijverige volgelinge van haar tante Lize geweest; dank zij de toen nog jonge en voor de 'vrouwenzaak' hartstochtelijke strijdende dokteres, had zij van haar ouders gedaan gekregen dat ze het gymnasium mocht bezoeken in een tijd waarin nog maar hoogst zelden een meisje tusschen de jongens op de banken zat. In 1893 was ze te Groningen student in de rechten geworden en toen ze, vier jaar later, op een knap en helder proefschrift over de gelijkwaardigheid van mannelijke en vrouwelijke arbeidsprestaties haar meesters-titel 'cum-laude' haalde, was ze dadelijk haar tantes hulp en plaatsvervangster geworden in tallooze vereenigingen, waar Lize Wijsman toen bestuursfuncties vervulde. En naarmate de oude vrouw zich meer en meer in haar wetenschappelijk werk terugtrok en als directrice van haar groot Ziekenhuis niet veel tijd voor socialen arbeid overhield, kwam de jongere vooraan in het groote leger van heftige, onvermoeide voorvechtsters voor vrouwenrechten en vrouwenvrijheid, in den fellen strijd om het vrouwenkiesrecht vooral.

Het had de verbazing van al haar vrienden en vriendinnen gewekt toen Dorothee op vier en twintig jarige leeftijd plotseling trouwde. En niet met een geestverwant, maar met haar vroolijken en gemoedelijken achtemeef Steven, dokter in de chemie, die te Leiden directeur was van de Coornveltsche weverijen. Hij, de vlotte, joviale fabrikant was toen vol

eerbiedige bewondering voor de knapheid en de geweldige werkkracht van zijn jonge vrouw, een houding, waarmee de heeren van de Leidsche sociëteit, die de vrouwenbeweging nog altijd bij uitstek belachelijk vonden, hem spottend plaagden.

Dootje en hij, beweerde Steven aan ieder die het hoeren wou, zouden de moderne idealen in praktijk brengen, hun huwelijk zou bewijzen dat intellect en huiselijke deugden in een vrouw samen konden gaan; hun gezin - en zij hoopten op een groote familie - zou de proef op de som leveren, dat ook een gestudeerde vrouw haar kinderen een gelukkige jeugd en een goede opvoeding vermocht te geven.

De eerste tien jaren ging alles in het snel aangroeiend gezin der Coornvelts voorspoedig; de kinderen waren wonderen van gezondheid en voorbeelden van goede manieren. In het huis van hun ouders kwamen in die jaren de groote geesten samen, die in alle beschaafde landen den geweldigen strijd om het stemrecht van de vrouw streden, zij namen de herinnering aan een gelukkige familie mee naar hun land als voorbeeld van wat een modern gezin naar de nieuwe wereldorde behoorde te zijn.

Toen was Dorothee na de geboorte van Pim, haar zesde kind, gaan sukkelen; zij moest haar ontelbare vergaderingen en spreekbeurten voor een tijdlang op geven en haar voortdurende vaak prikkelbare aanwezigheid gaf telkens botsingen met het groote personeel, dat gewend was ‘mevrouw’ maar enkele uren van den dag thuis te zien. De oude meid die alle kinderen had gebakerd gaf er den brui van, de juffrouw, die jarenlang het omslachtig huisbedrijf bestierde en op de kinderkamer den scepter had gezwaaid, voelde zich in haar ijver en zorg miskend en vertrok eveneens. En de jeugdige Coornvelts, op-

gegroeid tot luidruchtige schoolkinderen, bleken het met nieuwe juffrouwen en lundermeiden niet te kunnen vinden; zij waren niet wel opgevoed en beminnelijk meer, zij verteederden de mama's van andere kinderen niet langer, omdat ze zoo ‘schattig’ en keurig gekleed gingen, zij waren zeer zelfstandige en zelfbewuste jonge menschen, die zich op hun twaalfde jaar al interesseerden voor de vraagstukken van den dag en precies wisten wat zij wilden worden in de groote maatschappij waarvoor zij een felle belangstelling koesterden; zij hadden voor hunne ouders een kameraadschappelijke genegenheid, die in een heftige, koppige oppositie omsloeg, zoodra de meeningen of de wenschen botsten.

Maar zij waren alle zes, zooals hun tante Dokter Wijsman trots placht te zeggen: ‘Kinderen met karakter’; zij genoot van hun heftige disputen en hartstochtelijke debatten elken keer als ze in de villa op de Witte Singel te gast was. Van het begin van hun huwelijk af, hadden Steven en zijn vrouw in ‘tante Dok’ een vertrouwde en nooit versagende hulp gezien; zij werd geroepen bij kinkhoest en mazelen, bij het conflict met Lody, die op zijn veertiende beslist in een klooster wou gaan en bij de moeilijkheden met Kitty, die van drie achtereenvolgende scholen werd weggezonden.

In de laatste jaren van den oorlog was Dorothee zoover hersteld dat ze haar sociale werk weer op kon nemen, aldra in tal van internationale commissies voor bemiddeling en hulp aan krijgsgevangenen zitting had en nog meer van huis weg was dan vroeger; Elly de tweede dochter, had in den laatsten tijd de taalt, van huishoudster opgevat en het slordige, ongeregelde huishouden ongemerkt weer in een glad en geruischloos gareel gebracht.

Het was Elly, die nu in een hoek van haar moeders slaapvertrek over het theeblad gebogen stond, om de kopjes voor haar tante en moeder te bereiden, en Elly die even later uit de groote linnenkast stapels lakens en sloepen nam en een paar knoopen naaide aan een tennisbroek voor Willem.

'Ik was zoo beestig moe, tante Dok,' verontschuldigde Dorothee zich, 'en ik had werk dat vanavond nog noodzakelijk klaar moest; anders was ik heusch wel naar Amsterdam gekomen om uw feest mee te maken, of tenminste naar beneden om bij uw entree in ons huis tegenwoordig te zijn.'

'Je ziet moe kind, je ziet er niet goed uit,' zei vergoelijkend de oude dame.

'Ik word oud,' zei Dorothee met een triest lachje; 'vroeger presideerde ik twee vergaderingen op één dag en schreef's avonds nog een paar artikelen, nu ben ik doodaf als ik enkele uren in de Kamer heb zitten luisteren naar debatten over het ontslag van gehuwde ambtenaressen.'

'Maar dat heeft je toch zeker sterk geïnteresseerd?' vroeg haar tante dadelijk vol animo, 'ik heb de laatste twee dagen nauwelijks tijd gehad om een krant in te zien en moet de debatten allemaal nog nauwkeurig lezen. Ik begrijp niet, dat er geen sterke protesten van alle werkende vrouwen komen; lieve hemel, wij hebben tientallen jaren gevochten om het zoover te krijgen en nu ze dreigen het ons weer te ontnemen, schijnt een groot gedeelte zich daar in het minst niet om te bekommeren!'

Dorothee verbeet een geeuw, terwijl ze een halfvol blad papier uit haar typewriter trok en naast zich op de tafel legde. 'Ik ben te moe om dit nog af te maken,' zei ze, als moest ze zich jegens de oude vrouw, die altijd haar voorbeeld van energie en

plichtsbesef was geweest, verontschuldigen: ‘Laten we wat praten tante Dok, maar in godsnaam niet over politiek of feminisme. Vertel me eerst eens alles van uw afscheidsfeest en of u geen zalig gevoel van bevrijding hebt, nu u aan de heele santekraam de brui hebt gegeven en rúst hebt en uzelf kunt zijn.’

Dokter Wijsman begon te vertellen met haar kalme een weinig gevoileerde stem, ze gaf een nauwgezet verslag van haar wedervaren, waarnaar Dorothee met aandacht scheen te luisteren, terwijl haar fijne nerveuze vingers speelden met de franjes van haar sjawl. Maar terwijl zij sprak, vorschten de gedachten van de oude vrouw angstig naar wat de jongere verborg onder dat schijnbaar kalm en aandachtsvol gezicht. Dorothee's schampere woorden hadden haar daareven pijnlijk getroffen; ze was altijd zoo overbruisend van energie en levenslust geweest, vol geanimeerde belangstelling voor elk probleem dat ‘de vrouwenzaak’ raakte, en nu wilde ze niet eens ingaan op een zoo gewichtig feit als het ontslag der gehuwde ambtenaressen! Terwijl ze vertelde van het Gedenkboek, dat vrienden van haar leven en werken in het Ziekenhuis uit wilden geven, vroeg ze zich zorgvol af: tobde haar nichtje misschien over de kinderen, over Kitty's wonderlijke verheerlijking van haar mooie lichaam, over Lody, die altijd wat vreemd was geweest en na een reis door Rusland allerlei ‘communistische’ ideeën te berde bracht, of misschien over Pim, die nog veel te jong was voor avonturen? Toen drong plotseling iets met ontsteltenis tot haar door: deze kamer was Dorothee's slaapvertrek, maar waar was het bed van Steven? In het oude huis op de Witte Singel hadden zij vanzelfsprekend één kamer gedeeld, wat beteekende deze verandering en Dorothee's lustelooze houding en moe, zorgvol gezicht? De oude

vrouw voelde een pijnlijke onrust bonzen in haar borst, zij had altijd leed en vreugde in het leven van die beiden meegemaakt, zij had geweten van moeilijkheden en disharmonieën, waren zij te vermijden bij zulke sterke persoonlijkheden? Maar zij wist ook de hechte band van saamhoorigheid en wederzijdsche waardeering die Steven en Dorothee verbond, zij was er zoo vaak trotsch op geweest, op de goede mooie verstandhouding in dit huwelijk van 'geestelijk gelijken.'

Zij voelde schroom om te vragen, maar het was haar aard niet om een moeilijkheid te ontwijken en toen Elly de kamer was uitgegaan om limonade te schenken aan de danslustigen beneden, legde zij snel haar hand op die van haar nichtje. 'Lieverd, ik voel dat er moeilijkheden zijn... ik dring me niet in je vertrouwen, maar zou het je niet helpen als je er over kon praten?'

Doch Dorothee trok langzaam haar hand onder de streelende vingers uit en weer kwam het trieste, cynische lachje op haar gezicht, dat meer zei dan woorden. 'Wat zou er zijn?' vroeg ze met een moedeloos schokken van haar schouders, 'behalve dat ik oud word en heb afgedaan en voel, dat ik niets meer van het leven te wachten heb.'

'Oud!' barstte Dokter Wijsman verontwaardigd uit, 'en niets meer van het leven te wachten? Jij, een vrouw van goed, nu ja... bijna achter in de veertig, die nog in de kracht, in de mooiste rijkste tijd van 'r leven is? Die zooveel interessants beleeft en het zoover in de wereld gebracht heeft...! Dat kan niet anders dan een tijdelijke depressie zijn, Dootje... en me dunkt dat Steven...'

'O, Steven voelt zich niet oud!' zei Dorothee lachend en trok de sjawl dichter om haar schouders.

‘Steven integendeel voelt zich jonger dan ooit, sinds hij weer is gaan tennissen en danst en box-lessen neemt. Een man van vijf en veertig is nog een jonge man als hij er z'n best voor doet en een vrouw van vijf en veertig, die 'r best doet is een oude vrouw die er jong uit wil zien...’

‘Ik begrijp je niet,’ zei Elize Wijsman triest. ‘Ik heb je nog nooit zoo hooren praten. Ieder mensch is zoo oud als hij zich voelt en mij dunkt voor een ontwikkelde, hoogstaande vrouw als jij komt het er niet op aan of je haar grijs wordt en er rimpels in je gezicht zijn, zoolang je geest maar jong en frisch en sterk gebleven is.’

‘Goede tante Dok,’ zei Dorothee en streelde in een plotselinge ontroering de oude vingers die zich energisch om de hare klemden. Maar dien toon kon Dokter Wijsman allerminst verdragen. Dat was de half medelijdende, neerbuigende genegenheid, die haar den laatsten tijd zoo vaak gekwetst had. ‘Je hoeft niet te doen of ik een oude teut ben die jullie moderne menschen niet vermag te begrijpen,’ zei ze gepikeerd. ‘Hoe ouder je wordt, hoe meer levenswijsheid en levensinzicht je krijgt en ik verzeker je, dat mij in mijn veertigjarige doktersloopbaan wel haast alle menschelijke problemen zijn voorgelegd.’

Maar nu vatte Dorothee vuur en voor het eerst richtte ze zich omhoog uit haar apathische houding; de oude heftigheid kwam in haar oogen, de oude hartstochtelijke bewogenheid in haar stem. ‘Neen.’ zei ze fel, ‘dit probleem kunt u niet begrijpen, uw generatie heeft dat niet gekend, want voor u is het evangelie geweest: werk en de vrijheid om je geest te ontwikkelen; u hebt geloofd, dat daarmee alle onbevredigd hunkeren, alle verdriet en zich miskenden onbegrepen-voelen uit de wereld zouden zijn...

Zeg eens eerlijk, bent u niet vast en heilig overtuigd geweest dat het nieuwe vrouwengeslacht oneindig gelukkiger dan het oude zou zijn?'

'Natuurlijk en dat geloof ik nóg,' zei de oude dokteres met bevende lippen, 'want dagelijks sprak ik vrouwen en meisjes, die dankbaar voor hun onafhankelijkheid waren...'

'Maar sprak u er nog dikwijls een, die het een "geluk" noemde, dat ze mòcht werken, tante? En ziet u nog ooit een modern meisje werken met die innige, overgegeven vreugde waarmee u en uw tijdgenooten en ikzelf toen ik jong was, hebben gewerkt? Zijn er nog, die harmonisch en evenwichtig blijven in een leven van werk alleen... is er niet in de meesten een jacht naar genot en pretjes, een zucht naar altijd meer afleiding of een onbevredigd, rusteloos zoeken... of een gedachteloos oppervlakkig voortsukkelen, precies zoo leeg en onbelangrijk als drie kwart eeuw geleden, alleen volslagen ánders?'

'Maar kind!' schudde de oude vrouw zorgvol het grijze hoofd. 'Hoe is het mogelijk dat jij, die zoo helder en nuchter kunt oordeelen, zoo schromelijk overdrijft... Ligt er op de bodem van al je ontmoediging niet een persoonlijke deceptie? Waarom ben je zoo gesloten, Dorothee? Is er... is er soms een reden voor dat Steven en jij niet langer een kamer deelen...?'

'Ach wel néé, tante!' Dorothee kleurde en streek zich de slordig krullende haren uit de oogen. 'Steven en ik hebben immers één ding altijd voor oogen gehouden: dat we elkaars persoonlijke vrijheid zouden eerbiedigen. En nu hij dikwijls vroeg opstaat om te gaan tennissen of boksen en ik soms pas laat naar bed ga als ik werk heb dat af moet... Menschen op onze leeftijd zijn geen tortelduiven meer tante Dok...'

'Wij zullen nog wel eens samen praten,' zei Dokter

Wijsman, terwijl ze opstond om weg te gaan. Ze was diep gegriefd, maar wat zou het voor nut hebben om dat te toonen. Had Dorothee haar niet onomwonden gezegd, dat zij te oud was om de moderne problemen te begrijpen? En was het eigenlijk niet waar dat een oude juffrouw, al wàs ze dokteres van veel ervaring, geen raad kon geven wanneer er huwelijksmoeilijkheden waren, als blijkbaar bij dit vroeger zoo gelukkige paar? 'U hebt er geen idee van,' ging het weer tergend door haar gedachten; 'wat een onzinnige kermis tegenwoordig het leven is.'

'Hallo tante! Tel ik niet meer mee? Ik heb al een uur geleden op de deur van uw kamer getikt, maar hoorde van Elly, dat u eindelooze gewichtige conferenties met Dorothee hield...'

Het was Steven's diepe stem; hij stond op den drempel van zijn kamer, z'n lange stoere figuur scherp uitgelijnd tegen het helle overdadige lamplicht in het vertrek. En met beide zijn sterke, groote handen trok hij de oude vrouw naar binnen, terwijl ze knipperde tegen den uitbundigen lampeschijn.]SIa den oversluierden schemer bij Dorothee leek dat haast symbolisch; en zijn drukke beweeglijkheid, zijn luide onbekommerde lach gaven haar een vagen wrevel.

Hij trok een van zijn diepe leeren stoelen voor haar naar het midden van het vertrek, waar zijn groot, slordig overladen bureau stond en zette zich op den rand, slingerend met zijn beenen als een jongen.

'U ziet er patent uit, tante,' zei hij haar critisch monsterend, 'geen wonder, dat al die ministers en hooge potentaten u zoo gefêteerd hebben, u kon nog best veroveringen maken als u wou.'

'Hè Steven!' zei de oude vrouw geërgerd, het was een soort grap waar ze nooit tegen had gekund.

Maar haar neef merkte niets van haar ergernis en stak een sigaret op uit zijn gouden koker. Hij had, in tegenstelling met zijn vrouw, altijd een kinderlijke voorliefde voor dure, een beetje opzichtige dingen. In zijn koper-rood verbrand gezicht stonden de licht grijze oogen vreemd hel en rusteloos; achter zijn volle lippen lachten zijn gebruinde maar nog gave en sterke tanden. En de oude vrouw dacht onrustig: 'Dorothee heeft gelijk, hij is jonger dan zij...', vreemd, zij waren vroeger altijd zoo'n knap harmonisch paar en nu opeens leek het of ze ook uiterlijk niet meer bij elkaar pasten...

'Je schijnt in een extra goede moesson te zijn,' zei ze een beetje wrang, nadat hij druk had zitten vertellen van al de verbouwingen in het huis, van de groote terreinen die hij bij z'n fabriek had aangekocht en van een zeilboot, die hij van een verarmden Duitschen prins had overgenomen: 'jou leven gaat blijkbaar van een leien dakje.'

Hij fronste even en terwijl hij zijn onderlip vooruitstak, kreeg zijn gezicht den stuggen, eigenzinnigen trek, waardoor het treffend leek op het geschilderd portret van den ouden Lodewijk en evenzeer op een groote foto van zijn vader, die in een kostbare zilveren lijst aan den wand hing.

'Waarom zou je niet van je leven genieten wat je kunt, eruit halen wat je kunt... dat is het devies van het jonge geslacht en ik ben gaan begrijpen, dat het de eenige ware levenswijsheid is. De menschen van onze tijd weten tenminste te leven... groote hemel, wat zaten wij vroeger vast aan allerlei moreele scrupules en ethische overwegingen, wat een stomme uilskuikens waren we, met dat overgeleverde begrip dat je plicht, je werk, de zorg voor je gezin het eenige was waar een getrouwd man zich nog om

had te bekommeren. Wat heeft mijn vader, die in z'n jeugd toch ook heusch geen zoete jongen was geweest, maar een met spirit en temperament... wat heeft hij in later jaren anders gedaan dan werken, werken en zorgen. Wat had-ie ooit voor levensgenot behalve eens in de week een debatingclub met een paar vrienden, en twee maal in de zomer een vrije dag waarop hij aan de Kaag ging visschen!'

'En jij bent over je eigen leven best tevreden?' In Dokter Wijsmans stille oude gezichtje stonden de oogen weer scherp en doordringend, alle trieste moeheid eruit weggevaagd. Zoo had ze honderden malen, stil, maar met intense aandacht tegenover een patiënte gezeten en haar laten praten door niets anders dan zoo'n klein aanmoedigend zinnetje; net zoolang laten praten tot ze alles wist, wat de ander hardnekkig had willen verzwijgen.

'Natuurlijk!' zei Steven en mikte het eindje van zijn sigaret in den leegen haard, 'zelfs in deze kleine stad kun je jezelf het leven tegenwoordig draaglijk maken. Ten eerste door je auto, waarmee je in een half uur in den Haag en een uur in Amsterdam bent, en dan door je sport, die je lenig en jong en levenslustig houdt.'

'En me dunkt door je zoons en dochters; ik hoor dat haast al de kinderen weer bij jullie thuis zijn.'

Steven lachte. 'Och tante Dok, de verhouding van ouders en kinderen is tegenwoordig zoo anders dan vroeger. Toen mijn kinderen klein waren, heb ik me dat ook anders voorgesteld, heb ik gedacht dat ik later een kameraad voor hen zou zijn, dat er juist als ze volwassen waren de prettigste verhouding tusschen ons zou komen. Maar wat bekommeren de kinderen van tegenwoordig zich eigenlijk nog om hun ouders? Ik verzeker u, dat ik het ellendig vond toen

ik Ted, naar ik dacht voor een jaar, naar die fabriek in Manchester stuurde; omdat hij m'n oudste was hing mijn hart meer aan hem dan aan de anderen en ik had al alles geregeld, dat hij bij z'n terugkomst mijn compagnon zou zijn, dat we als twee gelijken zouden werken voor de weverijen, waarvoor hij van klein kind af zoo'n liefde en belangstelling toonde... Hij was nog geen vier maanden daarginds of hij schreef me, dat hij Holland een hopeloos duf en bekrompen land vond, waar hij nooit meer zou kunnen aarden. Hij kwam maar liever niet meer terug, hij kon zich daarginds evengoed een carrière maken; bij de gedachte dat hij ooit weer in Leiden zou moeten wonen kreeg hij kippenvel...'

'Hij zal zich na een jaar of wat misschien nog wel bezinnen,' zei Dokter Wijsman, terwijl ze met een glimlach dacht hoe 'n parmantig, koppig kereltje haar oudste neefje altijd was geweest, en hoe trotsch zijn ouders vroeger op die 'karaktervastheid' waren. 'Je hebt gelukkig nog meer zoons,' troostte ze hem, want al sprak Steven lachend onverschillig, zij wist dat de afkeer van zijn oudste voor het bedrijf dat zooveel geslachten van vader op zoon was overgegaan, hem diep gegriefd had.

'Ach, Lody...' zei Steven met een schouderschok, 'die is even droomerig en onpraktisch als Ted kloek en verstandig was... Lody loopt tegenwoordig met de zotste theorieën rond en droomt van wereldher-vormingen, terwijl hij te dom of te lui was om de H.B.S. behoorlijk af te loopen...'

'En Pim... ik was verbaasd zoo groot en kloek als die in het laatste half jaar geworden is.'

'Pim,' peinsde Steven, 'die ken ik eigenlijk het minste van al mijn kinderen. Toen hij klein was bleef hij bijna altijd op de kinderkamer en vanaf zijn

twaalfde is hij op kostschool geweest. Dorothee beweert geloof ik, dat er meer een artiest dan een handelsman in hem steekt... Enfin hij zal me vandaag of morgen wel voor een fait-accompli zetten wat zijn toekomstplannen betreft.'

'Je neemt het wel heel makkelijk op, dunkt me. Al kiezen de ouders tegenwoordig niet langer een carrière voor hun kinderen, je hebt als vader toch de verplichting om hen te raden en te helpen met je ervaring èn levenswijsheid...'

Haar neef streek zich door zijn grijzende haren. 'Children,' heeft een moderne Amerikaansche schrijver gezegd, 'are no more a career, nowadays, they are merely accidents.' 'Nu ja, dat klinkt een beetje cynisch, maar eigenlijk is het volkomen juist. In de oude tijd, die van overgrootvader Coornvelt, moesten de kinderen hun ouders dankbaar zijn voor het geschenk van hun leven, daarna is er een tijd geweest waarin de menschen de opvoeding van een kind een verschrikkelijk probleem vonden en als een ontzaglijke verantwoordelijkheid zagen, waarin ze het hun plicht achtten om hun eigen levens ondergeschikt te maken aan die van hun kinderen; en nu hebben we dáárop de gezonde reactie, het inzicht, dat je kroost maar zoo vlug mogelijk zelfstandig moet zijn, omdat je met je zoogenaamde opvoeding en ethische voorbeelden en al die nonsens toch niets aan hun ingeboren aanleg kunt veranderen.'

'Je hebt,' zei Dokter Wijsman met haar fijn spotlachje, 'een heele dosis nieuwerwetsche levenswijsheid verzameld sinds ik je de laatste keer, dat is... laat eens zien... zes weken geleden heb gesproken.'

Zij bemerkte tot haar verwondering dat Steven bloosde; daar waar de huid onverbrand was gebleven, bij het dunnende haar terzij van zijn slapen, zag ze

het bloed fel opstijgen, zoodat de aren zwollen.

'Ja,' zei hij na een stilte, 'een mensch kan soms, in een korte tijd een heele boel veranderen. Ik had een jaar geleden juist zoo'n triest gevoel, dat ik oud begon te worden, omdat ik de vader van volwassen kinderen was en dat ik eigenlijk niets meer van het leven kon verwachten... nu heb ik opeens een kostelijk besef dat ik eigenlijk nog jong ben en sterk en nog precies evenveel genot uit het leven kan halen als de jonge menschen om me heen... En wìl halen... tante Dok, ieder mensch heeft recht om z'n leven te richten naar z'n eigen wil... dat is gelukkig óók een vrijheid, die de nieuwe tijd gebracht heeft!'

'Die opinie,' zei zijn tante, 'heb ik je dochter Kitty daar straks ook hooren verkondigen.'

Steven's gezicht verduisterde, zijn zware donkere wenkbrauwen nepen boos bijeen.

'Heeft ze met u gepraat over haar krankzinnige plannen, dat ze aan zoo'n soort van naakt-dansen wil gaan doen, onder de vlag van verheven kunst?'

'Ik dacht dat je je kinderen zoo vroeg mogelijk hun eigen weg zou laten gaan?'

'Er zijn grenzen. Kitty is mooi en weet dat zelf maar al te goed, ze is daarbij ijdel en coquet, en heeft een sterk zinnelijke aanleg...'

'Aan ingeboren eigenschappen, heb je daareven beweerd, kan geen opvoeding wat veranderen.'

'U bedoelt, dat Kitty mijn eigenschappen heeft? Misschien, ik geloof het feitelijk wel... ze was altijd meer dan de anderen, mijn kind. En... ik beken het graag, ik was altijd grenzeloos trotsch op haar, en jaren geleden al, fel jaloersch als ik een kerel naar dat meisjes-mooi zag kijken. Puck, die tegenwoordig een hobby heeft voor psycho-analyze, heeft me verteld dat ik aan mijn jongste dochter 'ge-

fixeerd' ben. Een interessant tijdverdrijf die psycho-analyze, geeft je inzichten in je eigen diepste natuur, die je vroeger in de grootste verontwaardiging zoudt hebben geloochend. U bent een dokter van de oude school tante, en zult er wel niets van willen weten, maar ik ben vast overtuigd, dat het de wetenschap van de toekomst is.'

Dokter Wijsman boog zich wat naar voren om te kijken naar een kiekje, dat op Steven's schrijf-bureau stond en dat hij onder het gesprek telkens in de hand had genomen en weer neergezet. 'Mag ik dat even van dichtbij zien,' vroeg ze, 'mijn oude oogen kunnen het zoo niet onderscheiden?'

'Wat? Dit? Nee, dit is geen foto van Kitty. Trouwens... U mag het natuurlijk wel bekijken, het is een kiekje van een meisje dat u niet kent... een ver familielid, een Coornvelt van de Engelsche tak, de kleindochter van mijn oom Hein, die socialist was en daarom niet op zijn vaders fabriek wou werken maar naar Engeland is gegaan. Haar moeder was een heftige suffragette, Evelyn Dawson, die maar een paar jaar getrouwd is geweest en zich toen liet scheiden omdat ze het huwelijk een vernederende slavernij vond. De dochter is een beetje in het wild opgegroeid maar een kranig meisje, ze heeft in de oorlog zelfs achter het front dienst gedaan. Dorothee heeft haar toevallig ontmoet toen ze hier in het land kwam met een transport krijgsgevangenen, ze werkte hier toen eerst aan het Roode Kruis en heeft nu een baantje als Hollandsche correspondente voor een van de groote Engelsche bladen.'

Elize Wijsman had zich over het kiekje gebogen, en zag een in zonneschijn genomen foto van een klein, zeer slank meisje in het wit, met een mooi,

uitdagend gezichtje, dat triomfant een racket boven haar hoofdje zwaaide.

'Ik heb dat meisje meer gezien...' zei ze haar voorhoofd fronsend, want zij wist een vage herinnering aan iets onaangenaams verbonden aan den uit-dagenden tandenlach van dien grooten fel-zinnelijken mond...

'Het kan zijn dat u haar hier hebt ontmoet.' Er was een half-verlegen scherts in Stevens toon. 'In het begin toen ze hier pas in het land kwam, had Dorothee een hobby voor haar en heeft ze haar hier een heele poos te logeeren gevraagd, terwijl ze in den Haag aan het Roode Kruis werkte. Ze vond toen die geestkracht en die moed en de formidabele werkkracht van dat jonge ding een prachtig voorbeeld voor de kinderen... Maar zoo als het meer gaat... vrouwen... Dorothee is nu eenmaal gewend om ontzien en door het jonge geslacht een beetje bewierookt en bewonderd te worden, en Millicent was het type niet om dááraan mee te doen...'

'Millicent...' herhaalde de oude vrouw en verzonk in zwijgen; alsof ze sufte keken haar wat bijziende oogen doelloos voor zich uit. Maar in haar hoofd werkten scherp de gedachten en conclusies... Stevens uitbundige, opgeschroefde vroolijkheid en Dorothees trieste, moede gezicht. Op zijn bruuske manier trok haar neef haar het kiekje weer uit de hand, zóó dat haar vingers schrijnden tegen den scherpen rand van het zilveren lijstje.

'Ik weet inderdaad,' zei de oude vrouw spottend, 'maar weinig van psycho-analyze, maar toch wel het een en ander van wat Freud "symptoom-handelingen" noemt.' En zij wees met haar oogen naar zijn groote hand, die het lijstje weer omvatte als een kostbaarheid, terwijl zijn vingers het glas streelden. Hij zette

het haastig neer en opnieuw zag ze hem heftig en schuldig blozen.

‘Nonsens, tante,’ zei hij norsch, ‘ik mag dat kind graag om haar spirit, haar durf en ongetemde levenslust... en omdat ze een uitstekende partner is met tennissen en dansen...’

Hoofdstuk XXI Problemen

‘GELOOF je niet, jongen, dat er altijd bot.. singen tusschen de oude generatie en de jongere zullen zijn? Jou vader is stellig niet koppiger of vasthoudender dan andere vaders... integendeel schijnt het me...’

Lody Coornvelt, de tweede zoon van Steven en Dorothee, onderbrak Dokter Wijsmans sussende woorden met een schamperen lach. ‘O ja,’ zei hij spottend, terwijl zijn kleine magere gestalte wat dieper wegdook in den ouderwetschen leunstoel waarin hij zat; ‘naar de schijn is mijn vader zelfs héél modern, hij coquetteert er nog altijd graag mee, dat hij in zijn jonge jaren Rooje Steven heette en in '98 bij de stakingen aan de kant van de arbeiders stond en toen op een meeting op de loonen in zijn vaders weverij heeft gescholden. Hij héét later ook heusch wel een beetje verbetering in de schandelijke toe-

standen gebracht... 'n pensioenfonds en een ziekenkas... maar dat is vijf en twintig jaar geleden, tante, en voor al de geweldige veranderingen die er sindsdien in de wereld hebben plaats gehad is hij vrijwel doof en blind.'

Dokter Wijsmans stille, heldere oogen zagen op van haar breiende handen en gleden langs den kamer-wand naar het geschilderde portret van den heersch-zuchtigen ouden Lodewijk en van hem naar het daguerreotype van zijn zoon Nicolaas met de hooge stropdas en het scherpe ziekelijke gezicht, die wel tien jaar lang had gepleit en gestreden, maar nooit zijn vader van het nut van den stoom had kunnen overtuigen. En daaronder hing een verbleekte foto van Abrahams zoon Hein, die door zijn vader uit het huis en uit de fabriek werd gejaagd toen hij het waagde kinderarbeid in die fabriek iets onmenschelijks en onzedelijks te noemen.

En nu zat Stevens zoon tegenover haar, een kind van zijn tijd met een ouwelijk ernstig gezicht en zoekende, rustelooze oogen en beweerde als zijn innigste overtuiging, dat ook zijn vader bekrompen en ouder-wetsch was.

In het begin had de oude Dokter Wijsman vaak een prikkelenden lust gevoeld om de geweldige problemen van de kinderen Coornvelt met een grap of een spotternij in het gekke te gooien of om een beroep op hun 'sense of humour' te doen. Zij hadden alle denkbare vrijheid, de kostelijkste mogelijkheden om hun geest te verrijken, geen ouderlijk gezag drong zich aan hen op, zij konden zooveel genoegens en pleziertjes hebben als zij wenschten,... en toch schenen zij zelden tevreden en opgewekt, toch scheen elk van hen gedrukt te zijn door moeilijkheden en stalde de een na den ander een onoplosbaar

probleem voor haar uit... Maar zij voelde wel, die problemen waren hun heilige ernst en zij was dankbaar en trotsch, dat zij ermee bij haar, oude vrouw kwamen, zoo al niet om hulp en raad, dan toch in een behoefte vertrouwelijk te zijn en zich uit te spreken, om in haar stille kamer boven in het huis de aandacht en de rustige belangstelling te vinden, die hun ouders, beiden in beslag genomen door druk, inspannend werk, blijkbaar niet aan hen konden wijden.

Lody Coornvelt had zich in het begin weinig toeschietelijk betoond, later had hij haar lachend zijn angst gebiecht dat ze hem teveel als kind zou behandelen; oudere menschen vonden in den regel dat je niet meetelde vóór je vijf en twintig was...

'Als je over vijfjaar nog precies denkt als nu,' had zijn vader gezegd, toen hij voor het eerst met zijn plan tot socialisatie van de fabriek voor den dag gekomen was, 'ben ik bereid je au-sérieux te nemen en met je te discussieeren. 'Van tante Dok had hij eigenlijk zoo'n zelfde houding verwacht, maar tante Dok bleek gelukkig anders. Zij had met de grootste belangstelling geluisterd naar al wat hij haar van zijn reizen door Rusland en zijn studie van de Sovjet vertelde, van het ontzaglijk idealisme en het heilig onwrikbaar geloof in een toekomstigen heilstaat, waarmee hij de menschen daar had zien strijden en werken, met belangelooze terzijstelling van eigen voordeel. Zij had niet cynisch gelachen als zijn vader of flauwe grappen gemaakt als zijn zusters en ze bleek de boeken, die hij haar over het onderwerp gaf, ook waarlijk te lezen. Lody Coornvelt had een zeer geringen dunk van vrouwen in het algemeen en van de jongemeisjes uit zijn eigen kring in het bizonder,... zij bewezen dagelijks, was een van zijn axioma's,

dat het vertrouwen door de moderne menschheid in hun geestelijken wasdom gesteld, treurig misplaatst bleek; maar voor zijn tante Lize Wijsman maakte hij een uitzondering op zijn overtuiging. Met haar kon een man praten, zij bezat de zeldzame eigenschap de dingen los van elk persoonlijk verband te kunnen zien.

Hij keek naar haar zooals ze rechtop en rustig voor het venster zat in den ouderwetschen fauteuil, waarvan het bonte, door haar zoo bewonderde, maar naar zíjn smaak hopeloos leelijke tapisserie-patroon, nog door haar moeder gewerkt was. Hij keek naar haar breiende handen en naar de rust in haar stil, kleurloos oudevrouwen-gezicht, een rust en een bezonken vrede, die hij altijd in haar nabijheid weldoend onderging maar die hij nu voor het eerst bewust gewaar werd. En hij dacht, terwijl hij zijn onberispelijk in de plooi geperste broekspijpen optrok, zijn beenen over elkaar sloeg en zijn eenen keurig geschoeiden voet in de hand nam, dat het toch niet alleen het drukkere leven, het zenuwsloopende snelle tempo van het moderne bestaan kon zijn, dat de menschen tegenwoordig zoo rusteloos en onzeker maakte. Tante Dok had ook een ‘modern’ leven van hard werk en groote, nooit aflatende verantwoordelijkheid geleid en daarbij tot voor enkele jaren midden in den politieken strijd gestaan, geschreven, gepleit en gepraat over de haar heilige ‘vrouwenvrijheid’ met een ijver als van weinig anderen.

En toch had hij haar altijd zoo rustig en beheerscht gekend, altijd met een geduldig oor voor zijn jongensverhalen, altijd met een merkwaardig geheugen voor de kleine feiten uit zijn leven, die de anderen, zijn vader of zijn moeder, zoo teleurstellend gauw bleken te vergeten. Hij kon zich niet voorstellen,

dat zijn moeder ooit zulk een ‘oude vrouw’ zou worden. Zijn moeder, die nog lichte en modieuze kleeren droeg, die nog paard reed en mee ging zwemmen wanneer zij 's zomers op hun buiten bij Hattum waren en die een enkelen keer nog zoo uitbundig jong-vroolijk kon zijn. Zou zij later ooit als tante Wijsman tevreden kunnen zijn met zoo'n sluike, simpele zwarte japon en met een rustig plaatsje aan een venster voor een groenen tuin... zou er ooit een tijd komen dat zij naar je wilde luisteren, zonder je in de rede te vallen met een rap gebaar van haar nerveuze handen en een: ‘Toe lieve jongen, wees in 's hemelsnaam eens niet zoolang van stof.’ O, er was een verkoeling tusschen hem en zijn moeder sinds de laatste weken, hij had grieven die hij zichzelf niet wou bekennen, want hij had haar als jongen zoo afgodisch bewonderd, omdat hij haar zooveel knapper en werkzamer en verstandiger dan alle andere vrouwen vond.

Zij had bij het eenige ernstige onderhoud dat zij nà zijn reis hadden gevoerd, gespot met zijn communistische theorieën, zij had met haar gewikstheid van getrainde debater al zijn argumenten ontzenuwd en zijn innigste overtuiging belachelijk gemaakt; hij wás geen redenaar van professie, hij kon niet altijd in heldere zinnen formuleeren wat zijn hart zoo vurig geloofde, en zijn eenig verzet was geweest: ‘Toen je zelf jong was moeder, geloofde je ook in idealen waarom de menschen toen lachten en die ze bespottelijk maakten, waarom wil je tenminste niet probeeren om iets van de communistische idee te begrijpen?’

Maar zij had zich het grijze, slordig krullende haar uit het gezicht gestreken met het ongeduldig gebaar dat hij zoo goed kende: ‘Ik heb met al mijn idealen

toch altijd stevig met twee beenen op de grond gestaan, en nooit meer gewild dan wat ik wìst dat bereikbaar was; terwijl jij ‘ins blaue hinein’ fantazeert en met je gewone gebrek aan menschenkennis en critisch onderscheidingsvermogen, alles hebt geloofd wat die Russische bedriegers en comedianten je vertelden.’

Zou tante Dok zijn voorspraak bij zijn vader willen zijn, in plaats zooals hij gehoopt had, zijn moeder? Lieve hemel, zóó was tegenwoordig de verhouding tusschen ouders en kinderen toch niet meer, dat een vader niet eens naar de opinie van zijn zoon verkoos te luisteren en er zich afmaakte met de belofte dat hij er over vijf jaar wel eens nader op terug zou komen! Hij kneep zijn magere vingers in elkaar dat de gewrichten kraakten; als hij niets dan onbegrip en verzet ontmoette zou hij toonen dat hij niet langer de dociele en sloome jongen van vroeger was... over een goede drie maanden was hij meerderjarig...

De stem van de oude dame wekte hem uit zijn broeiend gepeins: ‘Zou het werkelijk niet verstandig zijn Lody, als je die theorieën waarmee je nu kersversch uit Rusland bent gekomen, eerst eens een beetje liet bezinken, geen vijf jaar, zooals je vader misschien in drift heeft gezegd, maar tenminste vijf maanden?’

De jongen vertrok schamper zijn smallen wecken mond. ‘Dat is de Hollandsche manier,’ zei hij bitter, ‘uitstellen, op de lange baan schuiven, net zoolang tot ze al je energie en geestdrift hebben verslapt en je weer ,in de ouwe sleur terug bent gegleden en het ouwe luxe bestaan weer vat op je krijgt, alles wat je daarginds was gaan haten en minachten en waarvan je dan tot je ellende voelt, dat je het niet missen kunt... Net zoolang tot je je eigen vurig ge-

loof als belachelijke exaltatie gaat zien en je eigenlijk schaamt, dat je nog tot wat anders in staat bent dan tot het cynische egoïsme dat de mode onder rijke jongelui is.'

'Als jij zóó weinig vast in je schoenen staat,' zei de oude vrouw met een scherpte die hij niet van haar kende, 'dan zijn al je idealen ook inderdaad geen zier waard; dacht je dat één 'revolutionair', wat hij ook in de wereld heeft gewild, dat bereikt heeft zonder strijd en verdachtmaking en zonder spot of hoon?'

'Ik vraag niet, dat vader àl z'n fabrieken socializeert, al zou dat nog volstrekt niet meer dan zijn plicht zijn jegens de gemeenschap, want al wel vijf geslachten lang hebben de Coornvelts zich verrijkt door hun arbeiders uit te buiten, en vader bezit meer geld dan hij met mogelijkheid kan gebruiken. Ik vraag alleen om míjn fabriek op communistischen grondslag in te mogen richten; de kleine wolspinnerij die Grootvader Coornvelt heeft toegewezen aan de eerste kleinzoon, die in het bedrijf kwam: om daar de arbeiders medezeggenschap te geven en alle winst te verdeelen naar rato van de prestaties en zelf niets meer dan hun gelijke en een van de hunnen te zijn.'

'Je vader,' zei Dokter Wijsman, terwijl ze over haar goud-omranden bril in den ouderwetschen tuin met zijn geschoren hagen en zilveren tuinspiegel keek om haar lachje te verbergen, 'zal met recht vreezen, dat de menschen in al jullie andere fabrieken dan hetzelfde zullen eischen.'

'En dan nòg!' Hij was opgesprongen en stond vlak voor haar, zijn mager, beweeglijk gezicht hoogrood en met zenuwachtige gebaren van zijn meisjesachtige fijne handen. 'Vader bezit immers meer geld dan hij noodig heeft, zelfs nu al z'n kinderen nog afhankelijk van hem zijn!

U zei daarstraks zelf, hij heeft moderne opvattingen. Hij is er trotsch op, dat hij vroeger ‘Rooie Steven’ heette, dat hij een vacantie-oord voor zijn arbeiders heeft gesticht en beurzen voor de begaafde kinderen. Waarom durft hij geen voorbeeld stellen en al zijn menschen het bestaan geven waarop zij recht hebben? Waarom wil hij geen eind maken aan hun armoe, hun ziekten en domheid-uit-onmacht die ónze schande zijn, de schande van ons Coornvelts; want wij hebben geen recht op een leven van luxe, pleizier en overdaad terwijl zij in kleine, armoedige huizen wonen en hun kinderen rachitis en tuberculoze hebben en hun vrouwen zich moeten afbeulen in hun groote gezinnen en de mannen geen hooger genot kennen dan de kroeg. Waarom wil vader het mij niet laten probeeren, wanneer ik voor me 'zelf niet verlang om geld te verdienen en ‘aanzienlijk’ te zijn en later een rijke vrouw te trouwen en nog rijker te worden... wanneer ik daar geen geluk in vind en wèl in die zelfverloochening en dat idealisme, die hij belachelijke exaltatie verkiest te noemen?’

Dokter Wijsman had haar breiwerk in haar schoot laten vallen, ze veegde haar bril schoon en keek daar met gefronste wenkbrauwen en een gepuzzelden blik op neer. Want opeens was haar de gedachte gekomen: ‘toen ik dokter wou worden en Clara Coornvelt zieken wou gaan verplegen, toen haar broer Louis zich aansloot bij de socialisten en Hein de kinderarbeid onmenschelijk durfde noemen... toen waren wij in de oogen van ònze ouders precies zoo dwaas als ik dezen jongen nu dwaas vind. De tijd heeft ons gelijk gegeven... waarom kan ik dan niet breeder en vrijer denken en gelooven, dat ook nu de jeugd het bij het rechte eind heeft?’

En terwijl ze haar bril weer voor de oogen schoof

en peinzend Lody's on-jeugdig, gekweld en bedroefd gezicht bestaarde, zei ze: ‘Beste jongen, ik moet dat probleem van jou eens heel ernstig overdenken, als ik vind dat je gelijk hebt, als ik je standpunt kan billijken, zal ik stellig je voorspraak bij je vader zijn.’

Dokter Wijsman had zich voorgesteld, dat ze zich in het huis van haar neef Coornvelt nuttig zou kunnen maken, en haar leven er met prettige plichten gevuld zou zijn. Dat zij Dorothee, die het sinds haar Kamerlidmaatschap drukker dan ooit had, de huishoudbeslommeringen heel en al uit de hand zou kunnen nemen en den overigen tijd zou gebruiken voor lezen en studeeren, voor tal van kleine omslachtige werkjes, waarvoor ze in haar ziekenhuis-jaren nooit tijd had gevonden, die ze dan altijd had verschoven met optimistische zekerheid: ‘dat bewaar ik tot ik dokter-in-ruste zal zijn...’

Doch een huishoudtaak vond ze in het groote huis op het Rapenburg niet. Ze luisterde met verwondering en eenigen twijfel toen Dorothee apodictisch beweerde, dat ‘huishouden’ nog maar een vaag begrip was, waaraan alleen de leeraressen bij het ‘huishoudonderwijs’ en een handjevol ouderwetsche dames gewichtigheid hechtten, doch dat het voor een moderne vrouw uit eten bestellen, kas-houden en verdeeling van het werk der dienstboden bestond. Het was al zoolang geleden, al bijna een halve eeuw, dat Elize Wijsman in haar moeders huis aan het ‘huishouden’ had meegedaan en zij dacht menigmaal met verwondering terug aan de tallooze kamerdagen, aan den inmaak, den schoonmaak, de wasch en al de groote gewichtige taken, waarmee de vrouwen van toen een heel leven wisten te vullen. Liefde en zorg voor het huis bleek alleen Elly te bezitten, voor de andere

kinderen scheen het niet veel anders dan een hotel te zijn, waarin ze juist zooveel tijd doorbrachten als hun dienstig was; maar Elly, al had zij ook het gymnasium afgeloopen en een diploma voor verpleegster behaald, bezat een ouderwetschen aard die voldoening vond in dat alledaagsche huishoudwerk, waarom Dokter Wijsman in háár jonge jaren de meisjes zoo bitter beklaagd had. Elly kon uren onvermoeid bezig zijn met de kamers van Kitty en Puck te redderen, met Lody's boeken te ordenen en zelfs, tot gereeden spot van haar broers en zusters, met haar vaders zijden sokken te stoppen of met een of ander ingewikkeld, tijdroovend handwerk haar oogen te bederven. Zij was, zooals ze zelf met een lachje placht te zeggen, maar een heel gewoon meisje; niet ‘brillant’ als Kitty en niet ‘universeel begaafd’ als Puck; en dit was volgens haar familieleden dan ook de reden, dat zij zoo dom was geweest zich op haar achttiende te verloven met een jongen zonder fortuin, die nog een lange doktersstudie voor den boeg had en op wien ze dus nog velen jaren zou moeten wachten, de jaren waarin een meisje het meest van haar leven genieten kon. Haar oudere zuster was in dat opzicht veel verstandiger geweest; Puck had zich niet willen binden, toen haar jeugdvriend, Han van Doeveren, vijf jaar geleden naar Indië was gegaan om zich daar een carrière te maken, ze vond - zooals ze aan haar tante had uitgelegd, toen die, wat aarzelend, naar die oude genegenheid vroeg - een lang engagement een tegennatuurlijke dwaasheid. Zijzelf was sinds haar achttiende ontzaglijk veranderd, met Han zou dat wel net zoo zijn... wanneer hij met verlof terugkwam of zij, wie weet! hem op haar reis door Indië ging bezoeken, konden zij eerst de proef nemen of zij nog net zoo over elkaar dachten als vroeger.

Dokter Wijsman voelde altijd een weinig neiging om, met de anderen mee, over Elly's asschepoestersaard te spotten, maar toen ze een paar maanden in het huis van haar neef verbleef, begon ze den stillen ijver van het meisje, dat erkenning noch belooning vroeg, te waardeeren en zich af te vragen hoe dit groote drukke huisbedrijf functioneeren zou, wanneer Dorothee's tweede dochter er niet langer al haar kracht en zorg aan gaf.

Maar wanneer Elly haar 's avonds op haar kamer gezelschap kwam houden, wanneer na het middagmaal de groote limousine met Steven of Dorothee, de kleine Citroën met Puck en de motorfietsen met Lody en Pim in verschillende richtingen waren weggetufd, leek het haar toch onnatuurlijk, dat een modern meisje, in een tijd waarin het leven aan jonge vrouwen zooveel kostelijke verscheidenheid bood, tevreden kon zijn met een handwerk, een romannetje en het gezelschap van een oude vrouw.

Zij zaten te zamen aan de groote ovale tafel, die, evenals de hooggerugde stoelen er om heen, nog uit het huishouden van Elizes Grootvader Coornvelt stamden en het stille licht uit de goud omkapte lamp scheen over het dunne witte haar van de oude vrouw en de zware blonde vlechten van de jonge; Elly Coornvelt was de eenige van Stevens dochters, die heur haren niet had afgeknipt en zich nog de dagelijksche moeite van een ingewikkeld kapsel getroostte.

Ook dezen avond had Elize Wijsman een langdurig en geduld-eischend werk ter hand genomen, zij ordende de nalatenschap van Marie Elizabeth Sylvain, de stapels brieven, geschriften en pamfletten, ordeloos bijeengepakt in een paar kisten en blikken trommels, die ‘Sylvia’ als al haar bezittingen aan haar nichtje Lize gelegateerd had.

In 1908 was de oude juffrouw Sylvain gestorven. Zij was de laatste tien jaren, welke zij in een tehuis voor oude dames doorbracht, volkomen hulpbehoevend geweest. En hoewel haar geest vrij helder bleef, toonde zij voor het groote leven buiten haar vier kamerwanden geen belangstelling meer. 'De vrouwen hebben hun doel bereikt,' kon zij een enkele maal met den ouden, een beetje schamperen trots zeggen.

'Wij hebben bereikt wat wij wilden en zelfs meer dan dat. Wij hebben aan de mannen bewezen dat onze minderwaardigheid en afhankelijkheid niet anders dan dwaze sprookjes waren voor hun tyrannieke gemakzucht uitgevonden.' Over de geweldige sociale problemen, die juist door de vrouwelijke 'gelijkwaardigheid' waren opgeworpen, had zij zich niet meer druk gemaakt en Dokter Wijsman dacht menigmaal, dat de oude strijdlustige 'Sylvia' juist op den goeden tijd was heengegaan; zij had nog beleefd, dat de pioniersters, die zooveel verguizing en minachting hadden gekend, de kroon op hun werk zagen gezet,... de terugslag... de verslapping van het hooggestemde idealisme, de gemakzucht en de onverschilligheid van wie zoo groot en hoog een verantwoording droegen, had zij niet meer gezien...

De oude dokteres vergat graag de problemen van het tegenwoordige, om zich te verdiepen in de oude papieren, die haar de eerste jaren van heftigen fanatieken strijd weer dicht voor de oogen brachten. Daar waren pathetische, hooggestemde brieven in den plechtigen stijl die nu zoo grappig aandeed, van allerlei jonge vrouwen en meisjes, die 'Sylvia' sympathie betuigden, die zich tot Sylvia wendden om raad in hun moeilijkheden of hulp in hun strijd; en Lize Wijsman wist nog wel met hoeveel zorg en toewijding haar nicht Miebetje al die brieven in haar half-Franschen

stijl en houterig schrift placht te beantwoorden. Maar er waren ook epistels van booze vaders en moeders, van verontwaardigde broers of verbitterde verloofden, er was een heele correspondentie met den baron Beudet, de vader van de later zoo beroemde zangeres Eugenie Beudet, waarin hij verzekerde dat hij zijn kind even lief in haar graf zou zien dan ‘op de planken’ en mejuffer Sylvain de schuld gaf van zijn dochters schandelijke verzaking van haar kinderplicht.

Daar was een kort, hooghartig schrijven van den kolonel Immerzeel, die het een schande noemde zijn zoon, een officier van Zijne Majesteit aangedaan, dat Sophie Berkhout, op aanstichting van ‘Sylvia’ pianolessen gaf en zich daarvoor liet betalen. En dan was er de brief van Elize's eigen moeder, met het knipsel van Jephta's dochter, waarin ze haar waarschuwde voor het onvrouwelijke plan, dat zij zoo vreeselijk vond en toch de belofte gaf dat zij er zich niet tegen zou verzetten.

Het was alles tragisch, pathetisch en tegelijk een beetje belachelijk, tragisch omdat het toen zoo heel hevig was gemeend en er zooveel tranen om waren geschreid, zooveel booze bittere woorden om waren gevallen, terwijl het nu tot zoo'n volslagen onbelangrijk gehaspel ineen-geschrompeld bleek. Want wanneer Dokter Wijsman een enkele maal zoo'n brief aan Puck of Kitty te lezen gaf, zag ze niets dan vervreemding en spottende verbazing in de jonge critische oogen, dan hoorde ze in de overdreven gescandeerde stem, waarmee ze hardop de deftig gevormde zinnen lazen, dat zij niets meer begrepen van het leed en de verbittering die achter de woorden lagen, maar er zich mee amuzeerden als met een vermakelijk caricatuur van lang vervlogen tijden.

Afzonderlijk en zorgvuldiger dan het overige bijeengebonden, vond de oude vrouw ook haar eigen brieven, in de eerste jaren van haar studie-tijd uit Amsterdam aan nicht Miebetje geschreven. Zij kon er zich in verdiepen als in de boeiende geschiedenis van een haar verre bekende... Was zij waarlijk ooit zoo zelfbewust en vol vertrouwen op eigen kracht geweest, schemerde onder de idealistische woorden en het overtuigde geloof in haar 'roeping' niet telkens dezelfde jeugdige zelfoverschatting, die ze soms ontdekte in haar nichtje Puck, en die ze allerminst in een jonge vrouw kon velen? 'Gisteren had Professor P... op het responcie college weer een paar strikvragen voor mij in petto gehouden en ik zag hem een knipoogje naar zijn assistent geven toen hij mij de eerste stelde. Doch ik was voorbereid en sloeg er mij keurig doorheen, zoodat de jongeheeren in de collegebanken hunne spottende gezichten beschaamd moesten verbergen.'

'Ik ben door mijn tentamens, lieve nicht Sylvia en hoewel de heeren Professoren het mij, omdat ik een meisje ben, natuurlijk zoo moeilijk mogelijk maakten, heb ik alle vragen zeer goed beantwoord en het onomstootelijk bewijs geleverd, dat mijn. hersens evengoed of beter dan die van de meeste mannen zijn.' Maar de toon was niet altijd zoo opgewekt en vol vertrouwen. 'Vanmorgen toen ik in de snijkamer kwam, had men het been dat ik bezig ben te secteeren, een blauwe kous aangetrokken en toen ik de collegezaal van Prof. van Dongen binnentrad, stond er een rijmpje op het bord geschreven:

'Een ouwe vrijster zonder man
Trekt zich blauwe kousen an'

Ik ben er waardig en kalm naar toegestapt en heb het uitgevlakt, maar mijne knieën trilden en ik had wel kunnen huilen toen ik zag dat Gerrit van Doeveren in een van de voorste banken zat en om mij lachte.'

In vroeger jaren had Dokter Wijsman altijd het vaste voornemen gehad, dat ze als oude vrouw haar memoires zou schrijven. Hoeveel interessants zou het jonge geslacht daaruit kunnen leeren, hoe 'n merkwaardig en getrouw beeld zouden haar ervaringen geven van de halve eeuw waarin het leven der vrouw zich zoo volkomen veranderd had!

Lang geleden, in een vacantie, was ze al eens begonnen met aanteekeningen te maken over haar studietijd, om haar moeilijke positie van 'eerste vrouwelijke student' te beschrijven, haar streven om zoo stil en onopgemerkt mogelijk tusschen de heeren der schepping haar plaats te handhaven en zoo weinig mogelijk stof aan hun animositeit en altijd gereeden plaaglust te geven. Maar ook buiten de collegebanken, in het groote Amsterdam waar ze zich lang zoo hopeloos eenzaam en verlaten had gevoeld, was hoon, minachting en bevreemding haar dagelijksch deel geweest; hoe onmeedoogend hadden vooral de vrouwen haar bespot en hun vijandschap betoond en haar een smaad genoemd voor haar sekse. In die jaren had ze de overdreven sobere, mannelijk strenge kleeding gedragen, waarmee ze toen op zoo menig spotprentje in almanakken en tijdschriften werd afgebeeld, doch waarmee ze had willen demonstreeren, dat ze niet meer hoorde bij de wuften en ijdelen, die niets begrepen van den geweldigen strijd, welken de vrouwen streden, dat zij ànders wilde zijn dan de zwakke en onmondige 'dames', die voortsukkelden onder het oude juk en de slavernij niet erkenden, Waaronder zij nog altijd leefden.

Maar het belangrijkste deel van haar ‘mémoires’ moest het relaas van haar praktijk als dokter en haar strijd voor de emancipatie zijn. Eerst de verdachtmaking, het lijdelijk verzet van de mannelijke ‘collega's’, die geen vrouw als hun gelijke verkozen te dulden, de onwil van haar eerste patiënten uit haar practikanteen assistente-tijd, de botte weigering van vrouwen om door haar geholpen te worden, de grove hoon van de mannen, als ze haar bezig zagen met een taak die naar hun ingewortelde meening schande was voor een vrouw. Totdat het langzaam en bijna onnaspeurbaar veranderde, toen er hoe langer hoe meer vrouwen op haar spreekuur kwamen om hulp en raad en haar bezwaren en ellenden biechtten, die ze aan geen man zouden kunnen en willen openbaren. Toen steeds meer jonge meisjes geestdriftig haar voorbeeld wilden volgen en aan de universiteiten kwamen studeeren, toen de spot en minachting plaats maakten voor bewondering en waardeering.

En in de eerste jaren, waarin zij aan het hoofd van haar Ziekenhuis stond, hoe had ze toen nog meegewerkt en gestreden voor haar ideaal, met een werkkracht, een veerkracht en een energie, die ze zich nu nog slechts met moeite voor kon stellen, maar waarvan de tallooze artikelen, die ze in kranten en tijdschriften had gepubliceerd, getuigden. Als een golf was in die jaren de geestdrift door de vrouwen van de heele wereld gegaan, bonden werden gesticht, voorbeelden gegeven, gedachten en problemen uitgewisseld. En daar bleef nog wel altijd, vooral in Holland, een contigent dat om de emancipatie lachte, en de vrouwen, die er voor streden, Blauwkousen en manwijven schold, maar hun spot deerde niet meer, was integendeel een wapen méér in den strijd.

Dokter Wijsman was altijd overtuigd geweest, dat

het verloop van haar veelbewogen leven, tegelijk met den ontwikkelingsgang van den grooten strijd der vrouwen, leerzaam en belangrijk voor het jonge geslacht zou zijn... hoe kwam het toch dat ze, hoewel ze al maanden leefde in het huis van de Coornvelts, voor het schrijven harer ‘ mémoires’ hoe langer hoe minder lust en animo voelde?

Kwam het omdat Puck laatst zoo onbedaarlijk had moeten lachen om haar portretje als jong doctoranda met een stijf heerenboordje en een japon sluik en zwart als een kachelpijp? Dat Kitty aan al haar vrienden het verhaal had gedaan van de blauwe kous aan het lijk op de sectietafel als een zeldzaam goede grap? Dat de kinderen Coornvelt altijd weer, als naar een amusant vertelsel, vroegen naar détails van tantes ‘strijd tegen de mannen’, waarbij ze dan in het verzet en de grove aanvallen van de heeren der schepping een onuitputtelijke bron van humor vonden maar geen oogenblik schenen te begrijpen dat die strijd, in verre jaren, alles behalve amusant, maar bitter en verbeten was geweest? En de resultaten, de moeizaam bevochten overwinning, wat bekommerden de jonge meisjes en vrouwen zich daar nog om? Zij vonden hun vrijheid zoo vanzelfsprekend, zij dachten er niet meer aan, dat haar eigen moeders en grootmoeders in haar jeugd nog afhankelijke en aan alle kanten gebonden wezentjes waren geweest; zij werkten, omdat het nu eenmaal gewoonte was voor meisjes om te werken en volstrekt niet omdat ze het een ‘bevrijding’ vonden.

Dokter Wijsman zag thans, nu zij in het huis van haar neef leefde tusschen het jonge geslacht, dat ‘vrouwen-emancipatie’ geen probleem meer was en de strijd om de gelijkheid van de seksen allang was beslist... zelfs moest zij erkennen, wat Lody zoowel

als Pim met dédain betoogden, dat de vrouwen druk bezig waren om de mannen op alle gebied te verdringen, dat alles in de wereld, in de liefde en in de litteratuur, tegenwoordig draaide om wat vrouwen dachten, wilden en begeerden.

Ach, wat zouden de vrouwen en meisjes nog voor interesse hebben in de geschiedenis van háár strijd en moeizaam bevochten overwinning; als Puck of Kitty met haar vrienden of vriendinnen discussieerden ging het over heel andere dingen: over Boeddhisme of Christian Sciense, psycho-analyze of philosofische stelsels, over geboorte-beperking of staatsopvoeding, 'Coué' of spiritisme... en dan opeens, met nauw merkbaren overgang, over jazz-passen of een nieuw soort tennisracket, over bobbed hair en de vraag of de rokken in het volgende seizoen nog korter zouden worden...

Met een zucht pakte Dokter Wijsman haar brieven en papieren, die de halve tafel bedekten weer bijeen; haar eigene in de oude schrijfcassette, waarop haar Grootvader Coornvelt, bijkans een eeuw geleden, zijn gedichten had geschreven, de overige in den grooten blikken trommel, waarin Miebetje Sylvain ze bewaard had. Ook Dorothee, dacht ze met een triestig schudden van haar grijze hoofd, scheen zich om deze hoogst merkwaardige documenten van een veelbewogen tijd nauwelijks meer te bekommeren. Zelfs voor de brochures, door 'Sylvia' in '75 en '76 geschreven: de 'Verhandeling over het Nut eener verbeterde Meisjesopvoeding' en 'Mogen vrouwen een Roeping volgen?', brochures die bij hun verschijnen de gemoederen in zoo heftige beweging hadden gebracht, toonde Dorothee maar nauwelijks belangstelling.

Ze had er een beetje meelijdend om gelachen. 'God, wat lijkt het gek, tante Dok dat de menschen zich

daar toen zoo druk over hebben gemaakt. Gelooft u ook niet, dat alle evoluties net zoo goed komen zonder al ons gehaspel en geijver en gevecht, dat wij er ons alleen druk over maken uit gewichtdoenerij, bemoeizucht en ijdelheid, al denken we onze motieven veel nobeler en mooier?'

De oude vrouw voelde zich bedroefd en onrustig worden, nu ze weer aan Dorothees vreemde moedeloosheid, aan Dorothees schampere, cynische opmerkingen dacht, aan al wat er in die krachtige beheerschte persoonlijkheid zoo plotseling scheen veranderd. Hoe kon ze vertrouwen vragen als het niet vrijwillig gegeven werd? Dat Steven zich een beetje veel bekommerde om dat nichtje Millicent, met wie hij bijna dagelijks ging tennissen in den Haag, kon toch niet de reden van zoo'n diepe ontstemming zijn? Steven was de vader van volwassen kinderen, al voelde hij voor dat jonge meisje wat meer dan een zuiver vaderlijke genegenheid, Dorothee die altijd zoo voor wederzijdsche vrijheid in het huwelijk geijverd had, zou zich daar toch niet ongelukkig over maken? De oude dokter wist maar al te goed, dat de jaren tusschen vijf en veertig en vijftig altijd moeilijk waren voor een vrouw, maar geen middel was beter voor zenuw-slapte of melancholie dan stage en ingespannen arbeid.

'Kom tante Lies!' Elly's zachte, een beetje slepende stem schrok haar op uit haar gepeins, 'nu hebben uw oude brieven u weer bedroefd gemaakt, ik zie aan uw oogen, dat u aan allemaal trieste dingen zit te denken.' Ze was opgestaan en zette zich op de leuning van de stoel der oude vrouw, haar zachte jonge vingers streken over de oude gerimpelde handen, die gevouwen in den zwarten schoot lagen. Dokter Wijsman zette zich veerkrachtig rechtop. 'Ledig-

heid deugt niet voor me, die maakt me zwak en sentimenteel,' zei ze als moest ze zich verdedigen: 'Een mensch is het gelukkigst als hij het zoo druk heeft, dat hem geen oogenblik tijd blijft om te piekeren of te philosofeeren.'

'Dat zei moeder ook altijd,' zei het meisje peinzend, 'dat werken, hard ingespannen moeten werken de grootste zegen is die een mensch verwerven kan. Maar moeder werkt tegenwoordig harder dan ooit, en toch... toch... het is misschien goed dat we er eens over spreken, tante Dok... toch is ze ongelukkig...'

'Maar wat is er dan, waarom... wat is de reden?' vorschte Elize Wijsman na een pijnlijke aarzeling, want het gaf haar een bijna onoverwinnelijken schroom om met Dorothees dochter, een meisje, over deze dingen te praten.

Maar Elly scheen dien schroom niet te voelen, want haar stem klonk zakelijk en kalm. 'Het is om vader,' zei ze, 'omdat hij weer verliefd is... en het ditmaal ernstiger dan anders schijnt te zijn...'

Er ging een schok door de oude vrouw, haar eerste impuls was, om haar nichtje driftig het zwijgen op te leggen.

'Och, maar kindje...' verwierp ze dan, met moeite haar woorden zoekend: 'Hoe kom je daar bij... je vader is een verstandig en bezadigd man... en op zijn leeftijd...'

Elly's blonde wenkbrauwen waren pijnlijk gefronst. 'Dat is het juist,' zei ze, 'Puck en ik hebben er laatst over gesproken; zij zegt, dat bet juist veel voorkomt bij mannen op zijn leeftijd, en dan heel erg is... ze noemde het, geloof ik, dat een man dan het imago van zijn jeugd zoekt.'

'Groote God,' zei Dokter Wijsman zachtjes voor

zich heen. Steven met zijn grijzen kop... Steven, de vader van al deze groote kinderen, die ‘weer eens verliefd was,’ en ditmaal ernstiger dan anders... En Dorothee, die er onder leed en het zwijgend duldde... terwijl haar kinderen het zakelijk bespraken als het symptoom van een onvermijdelijke ouderdomskwaal... ‘U weet nog niet...’ joeg het opeens spottend door haar gedachten, ‘wat een verdwaasde onzinnige kermis tegenwoordig het leven is.’

Hoofdstuk XXII Het deficit

DOKTER Wijsman had Dorothee vergezeld naar een zitting van de Tweede Kamer. Zij was er op gesteld geweest om bij de rede van haar nicht over het dreigende ontslag der gehuwde ambtenaressen tegenwoordig te zijn; het was bovendien de eerste maal, dat zij haar in haar functie van Tweede Kamerlid had kunnen zien en hooren. Terwijl zij met haar wat moeilijke, stijve passen heen en weer liep over het stille Binnenhof, wachtend op Dorothee die na afloop van de zitting nog met een lid van haar partij moest confereeren, bekende de oude vrouw zich met tegenzin dat de rede waarop zij zich zoo had gespitst en verheugd, haar bitter was tegengevallen. Het bleek natuurlijk zooals men van Dorothee kon verwachten, een goed gedocumenteerde, heldere en overzichtelijke uiteenzetting, met haar geschoolde, welgearticuleerde stem voorgedragen, maar de dringende

warmte van een onwrikbare overtuiging, de heftigheid, van wie een dierbaar bezit voor schennende handen verdedigt, had ze er geen oogenblik in vernomen. Met zóó'n rede praatte je geen enkele, in zijn eigen meening vastgeroeste politicus om! De stemming van de Kamer was dan ook volkomen lauw en onbewogen gebleven, en toen direct daarna een lid der antirevolutionairen het woord kreeg en al de oude afgesleten theorieën van de vrouw-voor-het-gezin, en haar door God bepaalde plaats in de gemeenschap met fanatieke felheid te berde begon te brengen, voelde Dokter Wijsman dat Dorothee niet had overdreven toen ze in een van haar sombere stemmingen, zelve haar Kamerlidmaatschap een volkomen mislukking had genoemd en verzekerd had, dat ze zich bij de volgende verkiezingen stellig niet weer candidaat zou stellen.

'Als je voor een zaak getuigen wilt, moet je er eerst van al zelf onwrikbaar in gelooven,' had ze toen gezegd. 'En ik ben tegenwoordig in een stadium dat ik in heelemaal niets meer gelooven kan en wel allerminst in mijn eigen roeping van politiek strijdster. Ik ben langzamerhand overtuigd geraakt dat al de geweldige veranderingen in de wereld heusch niet sneller gebeuren door de ijver en het vuur van sociale hervormers maar dat ze groeien uit het leven zelf, dat ze alleen komen wanneer de tijd er rijp voor is. En wij die ons druk maken met pleiten en getuigen, zoogenaamd om een heilige zaak die wij voorstaan, doen dat onderbewust toch uit ijdelheid of uit heerschzucht, in alle geval uit heel andere motieven dan we zelf veronderstellen?'

'Onderbewust' ... uit dat ééne woord al had de oude doktores begrepen, daar werkte weer de verderfelijke psycho-analyze, dat rafelen en wroeten in de

diepste roerselen van den menschengeest, door Puck en Lody en hun geestverwanten ‘zelfonderzoek’ genoemd. ‘Psycho-analyze,’ had Puck gisteren nog apodictisch beweert, ‘is het geloof van de toekomstmensch, want het ken-u-zelve is het beginsel van alle ware wijsheid.’

Was Dorothee die vroeger zoo rustig en zeker haar weg ging, die zoo aarzelloos een leven voor de gemeenschap boven een beperkt leven van gezinsmoeder had gesteld, was Dorothee ook al besmet met die afschuwelijke kwaal: twijfel aan zichzelve? Een paar maal had ze een opmerking gemaakt, waaruit Elize concludeerde dat ze tobde over het weinig contact, de weinige invloed die ze op haar kinderen had. ‘Als ik hun vroeger aan grooter vertrouwelijkheid had gewend... zou Kitty misschien nu om raad en steun bij me komen inplaats van koppig en overtuigd haar eigen wil door te drijven... Wij hebben de kinderen geleerd om ons als gelijken en kameraden te zien... misschien als we een beetje meer van het ouderwetsche ontzag, de ouderwetsche gehoorzaamheid hadden geëischt, zou Lody niet zoo vijandig tegen zijn vader durven opstaan...’

Onzin natuurlijk! De oude vrouw had er om gelachen! Alsof niet altijd de kinderen anders hadden gewild dan de ouders... alsof er vroeger grooter vertrouwelijkheid tusschen moeders en dochters bestond, toen ze den heelen dag tegenover elkaar in dezelfde kamer zaten! Het begon er soms waarlijk op te lijken of een deel van het jonge geslacht, uit pure zucht naar reactie den ouden tijd als een soort van heilstaat wou gaan zien; zou ze tóch nog haar mémoires moeten schrijven om het tegendeel te bewijzen?...

Dokter Wijsman had al herhaaldelijk het stille zon-

overschenen plein ten einde geloopen en zich weer omgedraaid bij de deur waaruit ze wist dat haar nichtje komen zou, ze begon moe te worden en als ze moe was, kwamen altijd haar tobbende gedachten...

Doch nu zag ze haar plotseling met vlugge, veerkrachtige passen naar haar toekomen, naast haar ging een knappe, rijzige man, met wien ze geanimeerd en blijkbaar schertsend sprak. 'Wat is ze zoo nog jong,' dacht de oude vrouw verrast, 'zoo lijkt ze niet ouder dan Steven... zoo is ze een vrouw die nog iederen man moet kunnen bekoren...'

Met een vluchtig woord van verontschuldiging vatte Dorothee den arm van haar tante en stelde meteen haar geleider voor. Lize Wijsman hoorde een zeer bekenden politieken naam en voelde gevleid dat de verrassing wederkeerig was; of zij te zamen vlug ergens thee zouden gaan drinken, vroeg Mr. van Dalen. Om zes uur moest hij op den trein naar het Noorden.

Op straat en daarna in een rustige en niet zeer bezochte tea-room in de Korte Poten zetten Mevrouw Coornvelt en haar partij-leider hun druk gesprek voort; de oude doktores luisterde met genot, met al haar halfvergeten debatingzucht opeens weer opgewekt. Wat zou ze zich dolgraag in die argumentatie mengen; de woorden, die Dorothee soms moeilijk, aarzelig scheen te vinden, afdoende argumenten om dien gewiksten prater te slaan, brandden háár telkens op de tong! Maar zij was een oude vrouw en oude menschen telden tegenwoordig niet meer mee, waren 'ausrangiert' zooals Pim het placht te noemen; al had het beroemde Kamerlid een vleiende belangstelling bij de kennismaking betoond, hij scheen er geen oogenblik aan te denken, dat de oude Dokter Wijsman nog inzichten en opinies kon hebben, waard

om er in zijn kostbaren tijd naar te luisteren. Haar ijdelheid gekwetst?... nu ja, heelemaal zonder ijdelheid was niemand...

Dokter Wijsman trachtte haar aandacht op wat anders te bepalen, ze schoof zich den goudomranden bril voor de oogen en begon het publiek in den taartjeswinkel te beschouwen, de mooi-uitgedoste, zelfbewust rondkijkende, elkaar becritizeerende vrouwen, de gichelende schoolkinders en de verliefd naar elkaar overgebogen paren, allemaal menschen die tijd te-over voor beuzelingen en pleziertjes schenen te hebben, een totaal andere menschensoort dan waarmee ze in haar met werk en plichten óvervol leven ooit in aanraking was gekomen. Zelfs oudere heeren met grijze haren verdeden hier hun tijd en hun geld en lepelden ijs of taartjes... alsof er nooit een tijd was geweest, waarin het eten van 'zoetigheid', beneden de waardigheid van een man werd geacht...

'Die heer daar lijkt op Steven,' dacht zij vaag, terwijl zij keek naar een grijzen stoeren kop, boven een rijkostuum van ruige Engelsche stof; en op hetzelfde oogenblik voelde zij een afschuwelijken schrik, een schaamte en weerzin of zij weg zou moeten loopen... want het wàs Steven, met zijn rug half naar haar toegewend en overgebogen naar een jong, lachend meisje, met wie hij blijkbaar een zeer amoureus gesprek voerde. Een snelle blik overtuigde de oude vrouw, dat haar nichtje nog niets had ontdekt, Dorothee zat nog volkomen kalm en glimlachend met Mr. van Dalen te praten... maar zoo dadelijk zou het Kamerlid opstaan en weggaan en de kans was bijna onvermijdelijk, dat Steven's vrouw dan het vreeselijke zou zien... Dokter Wijsman vond het afschuwelijk, verbijsterend... een man op Stevens jaren, een getrouwd man, die openlijk, zonder zich blijkbaar in het minst te ge-

neeren, z'n hof zat te maken, zat te vrijen met een jong meisje... Want dat hij blijkbaar tot over z'n ooren verliefd, z'n gevoelens niet vermocht te beheerschen, bleek uit de manier waarop hij telkens haar handje vatte en naar haar overboog om diep in haar oogen te kijken; niets of niemand telde voor hem, behalve het mooie lachende kind, de gedachte scheen zelfs niet bij hem op te komen dat er in deze publieke plaats bekenden hem konden zien. Nu wendde het meisje haar gezicht half om, en dadelijk wist de oude dame dat het Millicent was. Ze herinnerde zich hoe ze eens, in het huis van de Coornvelts, tegenover haar aan tafel had gezeten; ze herkende het knappe, scherp besneden gezichtje met de grijze, waterheldere, koele oogen, die alles schenen te zien en op te merken, en het duidelijkst van al de stem, klankloos, zielloos, voortdurend opgeschroefd-druk en vroolijk, een stem die haar van het eerste tot het laatste moment de onberedeneerbare zekerheid had gegeven, dat dit kind voor iedereen en het meest voor zich zelf, comedie speelde; dat niets meer echt en spontaan was aan dit elegante wezentje, met de als geschoolde gebaartjes, met de quasi-jongensachtige ongeneerdheid van woordkeus en toon... En tegelijk had zij voor zich vastgesteld, dat zij voor dit type van ‘moderne vrouw’ ondanks de geestkracht, de knapheid en de onversaagdheid, die Steven zoowel als Dorothee zoo schenen te bewonderen, nooit anders dan een ingeboren, hevigen afkeer zou kunnen voelen. Millicent droeg als haar Leidsche neef een rijkostuum, als hij droeg zij breeches en ongegeneerd als hij, zat zij met de beenen wijd uit elkander en de voeten, in de hooge verlakte rijlaarzen, voor zich uitgestrekt. Zij had haar rijhoed afgezet en haar haar, boven den hoogen, geplooiden witten boord was mannelijk kort-

geknipt en kortgeschoren in den nek; als een man streek zij er soms ruw en zorgeloos doorheen. Het eenig ‘vrouwelijke’ aan haar dun en volkomen vormloos lichaam scheen haar slanke kleine hand, blank, met glanzend gepolijste nagels, en met de schittering van één zeer groeten, in brillanten gezellen smaragd. Het leek de oude vrouw even of zij erom kon lachen... om dit type van ‘modern meisje’, dat juist, met een vlot gebaar, haar sigaret aanstak aan dien van haar partner... Op dit... sekselooze wezen verliefde zich een verstandig man als Steven? Maar dan zag ze hoe het meisjesgezicht zich overboog naar het zijne, hoe de koele, helle oogen boorden in zijn verliefden blik, hem vasthielden tegelijk lokkend en plagend tot een heete gloed in zijn gebruinde, verweerde gelaat kroop... hoe zij dan even, secondesnel, haar vingers drukte tegen zijn lippen en dan op haar eigen roeden, fel-geverfden mond.

In een schaamte, die als een walging in haar opkroop, wendde de oude vrouw haar blik af... het was bijna onvermijdelijk dat Dorothees zooveel jongere oogen zoo dadelijk zouden ontdekken wat aan de hare zelfs niet was ontgaan... Dorothee bezat zelfbeheersching, en de tijd dat vrouwen het op haar zenuwen kregen of flauw vielen was gelukkig uit de mode... maar de schok zou iets ontzettends voor haar zijn...

‘Het zal dus noodig zijn, dat we een ander amendement op de tweede helft van het vierde artikel voorstellen,’ hoorde ze haar nichtje met haar kalme stem zeggen, maar tegelijk bemerkte ze, dat Dorothees oogen als in een ban hingen aan het tweetal bij de tafel in den hoek, dat Dorothee zág hoe Steven verliefd en teeder tot het meisje praatte, zág hoe zij met een half plagend, teeder gebaar hem even over zijn grijzende haren streek.

Mr. van Dalen was opgestaan en nam afscheid. Hij hield mevrouw Coornvelts hand lang in de zijne en in zijn toon klonk warme genegenheid; zij keek naar hem op met haar kalmen beheerschten glimlach, waarin even iets blonk van spot... Doch dadelijk toen het Kamerlid haar zijn rug toekeerde, pakte ze met nerveuze snelheid haar handschoenen en aktentasch en haastte de oude vrouw: ‘Laten we alstublieft weggaan tante, ik vind de atmosfeer hier onverdraaglijk.’

‘Dorothee... is het niet beter... zou het niet verstandig zijn als je wacht tot hij je zièt, als je hen allebei toont... dat je geen dupe bent...?’

Dorothees gezicht trok strak en tot de lippen wit, een masker was het, van hooghartige ongenaakbaarheid. ‘Dacht u soms,’ zei ze met een lachje en een oneindige bitterheid, terwijl ze zich de handschoenen aan de vingers schoof, ‘dat het de eerste keer is, waarop ik... geen dupe ben? Het is immers niet iets wat zij in het verborgen doen of waarvoor zij vinden, dat ze zich moeten schamen? Passie is tegenwoordig immers het hoogste, tante! Een modern man en een modern meisje zijn immers aan hun persoonlijkheid verplicht dat zij hun passies uitleven?’

Dien avond kwam het eindelijk tot vertrouwelijkheid tusschen de beide vrouwen. Dorothee had zich aan tafel laten verontschuldigen, ofschoon er twee gasten waren, Elly's verloofde die onverwachts voor enkele uren was overgekomen, en een langharige en ietwat obscure geestverwant van Lody, die een smalende minachting voor goede tafelmanieren en een opdringerige bewondering voor Kitty aan den dag lei. Steven was gedurende den maaltijd vroolijk luidruchtig en permitteerde zich de grap om te vragen aan welke van de Kamerleden tante Dok

haar hart verloren had, daar ze voortdurend zoo verstrooid en in zichzelf gekeerd zat te peinzen. De oude dame bleef geërgerd zwijgen, maar Puck had de spitse opmerking gemaakt, dat verliefde menschen altijd met hun woorden en gesprekken om het onderwerp draaiden waarin hun eigen gedachten verstrikt zaten, een gezegde waarom Steven zoowel als Pim schaterend hadden moeten lachen. De oude dokter was blij geweest toen zij de tuinkamer, die, als bij al de vroegere Coornvelts tot eetvertrek diende, kon verlaten. In het begin had zij den vrijen toon, die manier om over de moeilijkste en intiemste onderwerpen op een zakelijke of schertsende manier te praten voor een bewijs van de goede verstandhouding, de zuivere geest in het gezin gehouden, zij voelde het nu als een grofheid, een gemis aan eerbied voor elkaars gevoelens die zij nauwelijks langer vermocht te dragen. Had Toon Wegerif, Elly's verloofde, niet druk en heftig mee geredeneerd, toen Puck en Lody's vriend over de noodzakelijkheid spraken, dat een man zoo wel als een meisje ‘het leven moesten kennen’ voor ze met elkaar trouwden... en had zij niet duidelijk aan Elly's bleeke gezichtje gezien, dat haar dit ontzaglijk hinderde?

Dokter Wijsman ging de trap op en over de vele door hoeken en treedjes verdeelde portalen naar Dorothees kamer. Er brandde geen licht, door de twee hoog opgeschoven ramen viel de avondschemer binnen, doch het smalle bed tegen den achterwand stond bijna in het duister. De oude dokter zette zich stil aan het hoofdeind en zocht met een gewoontebeweging naar Dorothees pols. Maar dan sloten haar zachte koele vingers zich vast om de hand, die zwaar en bewegingloos op het dek lag en langzaam werd het Dorothee of er van dat wanne stille con-

tact een stroom door haar moe en machteloos lichaam ging, of de spanning brak in haar bonzend hoofd, waarin ze met bittere gedachten, met hooghartige minachting, het telkens aanstuwend verdriet had trachten weg te duwen...

Langzaam werd het of niet alles zóó uitzichtloos en troosteloos meer was, alleen omdat naast haar bed die stille zwarte gestalte zwijgend zat, met de rust en het geduld van wie zelve de ademlooze wedloop om liefde, geluk, eer, erkenning en voldoening met een wijzen glimlach heeft opgegeven. En als de conclusie van een overmacht van kwellende problemen brak zij eindelijk het lange zwijgen: ‘O tante Dok... was ik óók maar een oude vrouw... kon het maar opeens... oud worden... opzij worden geschoven... hóéfde het maar niet een marteling van jaren en jaren te zijn! Te voelen, elken dag opnieuw, dat je hoe langer hoe minder mee kunt doen, dat jeugd en schoonheid aldoor een grooter voorsprong op je krijgen, te voelen, dat al de dingen waarin je geloofde, waarvoor je streedt en die je leven vulden, je langzamerhand ontglippen omdat je de moed niet langer hebt op je eigen kracht te vertrouwen en de overtuiging mist, dat de weg die je gekozen hadt werkelijk de beste is geweest.

Hebt u die strijd en ellende heelemaal niet gekend, tante Dok... u bent altijd zoo rustig en beheerscht, hebt u nooit in wanhoop gegrepen naar de jeugd die voorbij ging, bent u nooit teruggeschrikt voor de eenzaamheid van de ouderdom, met niets dan een armzalig beetje herinneringen om op te teren?’

‘Nee,’ zei de oude dokteres en schudde langzaam haar grijze hoofd, ‘zoo, in wanhoop en opstandigheid ben ik niet oud geworden. Misschien omdat ik met al mijn moderniteit toch nog tot de oude generatie

hoorde en in m'n diepste hart altijd geweten heb, dat de mensch zijn geluk niet vindt in de dingen dezer wereld. De menschen van deze tijd hebben de kunst-van-oud-worden verleerd, Dorothee, de wijsheid en de resignatie, dat alles in ons leven z'n eigen periode van bloeien en verwelken heeft.'

'Wij menschen van tegenwoordig verbruiken misschien al onze levenswijsheid om jong te blijven tegen eigen beter weten in...'

'Het komt mij dikwijls voor,' zei Dokter Wijsman, 'dat de jonge menschen tegenwoordig hopeloos oud zijn en de oude het op haren en snaren zetten om jong te schijnen. Is Lody niet een oud, bezadigd mannetje vergeleken bij zijn vader? Heeft Puck niet veel meer vaststaande opinies en levenswijsheid dan jij? Zijn de jonge menschen tegenwoordig niet blasé van de genoegens die vroeger "voor de jeugd" heetten te zijn, en loopen de ouderen die zelfde genoegens niet met kinderlijke hardnekkigheid na?'

Dorothee had een schamper lachje. 'Philosofeer je in het algemeen tante of doel je op Steven als je praat van de kinderlijke genoegens, die de ouderen met zooveel hardnekkigheid achtervolgen?'

'Ik doel inderdaad op Steven; kom Dorothee, jij met je breede kijk op menschen en dingen, probeer het een beetje breed te zien. Ik erken dat ik daarstraks toen ik hem zàg met dat meisje... dat ik toen diep verontwaardigd en geschokt was, maar als ik het objectief bekijk... We weten toch allebei wel, dat bijna alle mannen zulke, nu ja... zulke bevliegingen hebben en dat tegenwoordig, waar de meisjes zoo vrij en zonder toezicht leven, zoo precies kunnen doen wat ze willen, een man wel heel vast in z'n schoenen moet staan...'

'Goede tante Dok...' in de stem van haar nicht

was weer de even spottende meewarigheid, die de oude vrouw zoo nameloos hinderde. ‘Waren de dingen maar zoo eenvoudig als u ze denkt... Natuurlijk heeft Steven wel eens meer zoo'n “bevlieging” gehad, en natuurlijk heb ik het dan gemerkt, want hij is nu eenmaal veel meer een groot kind dan een sluwe bedrieger... En ik heb het “breed” trachten te zien als een moderne vrouw... en mij voorgehouden dat jaloezie een minderwaardige factor in het huwelijksleven is, die ik uit het mijne met alle macht zou verbannen. In het begin heb ik dit óók als een bevlieging willen beschouwen... Millicent was onze huisgenoot en een poos lang had ze voor mij een aan vereering grenzende bewondering... ik heb toen nooit een oogenblik geloofd dat haar coquetteeren en grappen-maken met Steven ernst zou worden... totdat zij plotseling weg wou uit ons huis en ik al gauw merkte dat hij haar in den Haag geregeld ontmoette. Toen, maanden geleden al, kort voordat u in ons huis kwam, heeft hij voorgesteld... heel kalm en zakelijk... dat wij zouden scheiden. Hij beschouwde dat meisje als zijn vrouw, ik was het alleen nog maar in naam, ons huwelijk dus alleen nog maar een uiterlijke vorm en aan uiterlijk vormen had ik mijn leven lang veel minder gehecht dan hij... Hij was toen met z'n gemakkelijke optimisme, dat altijd gelooft wat hij graag wil, overtuigd dat ik me wel in de “noodzakelijke wijziging” zou schikken. Wij zouden immers goede vrienden kunnen blijven en stellig contact met elkaar houden over de belangen van de kinderen...

En toen... toen heb ik pas begrepen, tante Dok, hoe slecht een mensch zich zelf kent... hoe er onder al m'n “verstandelijk inzicht”, al m'n theorieën van verlichte, moderne vrouw, toch iets anders zit dat

oneindig sterker is dan al dat andere... instinct, atavisme... dat op een goed oogenblik alle wijze bouwsels uit elkaar heeft gegooid. Ik heb het niet gekund... tante, ik, die altijd heb betoogd dat alleen een vrijwillige bond waarde heeft, die altijd vond dat man en vrouw elkaars vrijheid hebben te eerbiedigen... ik kòn niet breken met alles waarin ik zoo vast en veilig had geloofd, met alles waarin mijn leven wortelde, onze saamhoorigheid... het thuis van ons en onze kinderen... en de goede hechte kameraadschap die er altijd tusschen hem en mij was geweest... Ik kòn niet met een hooghartig en voornaam gebaar terzij stappen en mijn plaats laten aan die andere...'

Haar stem die eerst nog altijd kalm en beheerscht had geklonken, sloeg opeens om in een wilden snik... woest groef ze het grijzende hoofd in de kussens en met een driftig gebaar weerde zij de troostende hand van de oude vrouw:

Een overmacht van gevoelens stormde in Dokter Wijsman, ontsteltenis, verontwaardiging en een machteloos meelij. En dan sprong plotseling uit een hoek van haar hart een oud, bijna vergeten gevoel... haat, vijandschap voor 'den man', den egoïsten heerscher, die vrouwenlevens nam en brak, den man die nóg, al waren de vrouwen vrij en zelfstandig geworden... de macht bezat, want nòg deed zijn willekeur de vrouw lijden... En met een haar ongewone heftigheid barstte ze uit: 'Maar waarom niet! Waaròm laat je hem niet gaan Dorothee en in z'n ongeluk loopen als hij zoo dwaas wil zijn! Als hij toont dat hij je niet waard is en een oppervlakkig aanstellerig kind verkiest boven jou! Jij bent toch de vrouw niet om zooiets...'

Maar Dorothee was met een ruk overeind gekomen, in het maanlicht dat door de vensters viel

zag de oude vrouw haar smartelijk gezicht en zij schrok van de doode wanhoop in de groote grijze oogen. ‘Ik wìst dat u dat zeggen zou... ik weet dat iedereen het zeggen zal als ze er van hooren. En hij, hij zegt dat immers ook... mijn leven is immers “zoo rijk”, zoo gevuld met geestelijke belangen, dat ik hem niet noodig heb... en wij hebben onze kinderen zoo zelfstandig opgevoed, dat die ons ook nauwelijks meer noodig hebben...’

‘En zou het je niet mogelijk zijn, kind, om het van dat standpunt te bekijken? Is een scheiding niet beter dan een leven zooals je op het oogenblik leidt, dan je bloot te stellen aan vernederingen als die van van middag... want Steven zoomin als zij schijnen zich aan jou weigering te storen...’

Zij schudde weer wild haar hoofd, zoodat het slordig krullende haar in haar oogen viel. ‘Ik kan het niet! Ik kan niet anders dan gelooven dat het een waan van hem is, dat hijzelf zijn dwaasheid zal zien als de eerste roes van zijn verliefdheid voorbij is. Als ik gelooven kòn in een werkelijk geluk voor hem... in wat anders dan een wanhopig probeeren om weer jong te zijn, om nog eens zijn jeugd te doorleven...’

‘Ik heb de laatste tijd wel eens gedacht,...’ zocht de oude vrouw aarzelend ‘dat een man als hij,... al wás hij altijd zoo trotsch op al wat jij kon en presteerde... toch in zijn hart meer voelt voor dat andere soort van vrouw... het aanhalige poesje, dat bij intuïtie precies weet hoe ze boeien en bekoren moet, dat nièt verstandig en arbeidzaam is, maar van zijn liefhebberijen, dansen, sport, luxe en mooie kleeren houdt... het soort vrouw, dat *wij* niet meer wilden zijn... maar waardoor de mannen zich nu eenmaal altijd nog laten bekoren...’

‘Hoeft u me dat te zeggen?’ viel Dorothee bitter uit. ‘Dacht u dat ik dat al niet lang wist... altijd, van het begin van ons huwelijk af heb geweten... alleen het voor mijzelf nooit heb willen erkennen...? Wij zouden een “modern” paar zijn... een voorbeeld van de nieuwe verhouding tusschen man en vrouw... maar in het diepst van mijn hart heb ik altijd geweten dat het voor hem een leegte liet als ik uitging naar vergaderingen of heele avonden op mijn kamer zat te werken, dat ik er iets van het beste tusschen ons mee prijs gaf dat door geen geestelijke voldoeningen, geen succes of wierook viel te dekken. Ik heb het jarenlang kranig en bewonderenswaardig van mezelf gevonden dat ik zooveel meer kon dan andere vrouwen, zooveel meer dan alleen opgaan in mijn man en kinderen... ik heb altijd graag de menschen geloofd, die me prezen omdat ik zoo ontzaglijk veel deed voor de “belangen van de vrouw”.

Maar de vrouwenvrijheid was er ook wel gekomen zònder mijn bemoeiingen; de oorlog gaf de vrouwen honderd procent meer vrijheid dan iemand van ons bad durven eischen... En wat blijft mij... nu ik oud word en het deficit van mijn leven bekijk... nu ik de voosheid voel van succes en politieke eerzucht... nu alles waarop ik zoo trotsch was me als droog zand door de handen glijdt, nu ik begrijp dat Professor Spitman gelijk had, toen hij me jaren geleden iets zei, waarom ik toèn uit de hoogte heb gelachen: “Jullie vrouwen denken dat je er bènt... maar jullie grootste problemen beginnen nu pas te komen...”’

‘Ze moest zich niet zoo opwinden... ze is vreeselijk nerveus en overspannen,’ dacht de oude vrouw bezorgd en haar vingers legden zich opnieuw om Dorothees pols, terwijl ze zich voornam straks uit haar medicijnkist wat broom te halen.

‘Ik weet heel goed,’ zei de jongere vrouw, zich tot kalmte dwingend, ‘dat u me nu echt vrouwelijk inconsequent vindt, dat ik mijn eigen geval generalizeer wanneer ik de heele vrouwen-emancipatie veroordeel om het failliet van mijn eigen leven. Maar u, die er neutraal tegenover staat... die het hebt gezien als een Utopia, moet u niet ook bekennen dat het anders geloopen is als u en uw tijdgenooten hebt gedacht, dat wij de geesten niet meer kunnen bezweren, die wij zelf hebben opgeroepen... dat er géén beter, verstandiger en nobeler vrouwengeslacht is opgegroeid, dat het moderne huwelijk met zijn ‘gelijkheid’ en wederzijdsche vrijheid volstrekt niet beter is dan het oude, waarin de menschen tenminste het besef hadden dat ze bij mekaar hoorden en hoorden bij de kinderen die ze samen in de wereld hadden gebracht?’

‘Daarvan zul je mij nooit overtuigen,’ zei de oude dokteres heftig, vergetend haar voornemen om kalm te blijven, nu haar discipel raakte aan haar heiligste overtuiging. ‘Niemand, weet zóó als een dokter, hoeveel matelooze ellende er geleden werd toen het een schande heette als een vrouw durfde scheiden; toen ontelbare vrouwen, omdat ze niet in staat waren voor zichzelf te zorgen, de ontrouw van hun mannen zwijgend moesten dulden...’

Weer lachte Dorothee en weer gaf die lach de oude vrouw een pijnlijk gevoel van vernedering. ‘En nu ze niets meer hoeven te “dulden”, zijn ze nu zooveel beter af? Nu scheiden net zoo makkelijk gaat als verhuizen of verwisselen van personeel? En nu we over “ontrouw” zooveel breeder en makkelijker begrippen hebben gekregen... van sexueele noodzakelijkheid spreken, van de polygame instincten van de man, en de immoraliteit van een contract-voorhet-leven! Gelooft u, dat ze er zooveel beter aan toe

zijn, de ontelbare vrouwen, die nu “haar vrijheid terugeischen” bij het eerste beste ernstige conflict in hun huwelijk? Gelooft u, dat er veel zijn voor wie die vrijheid dan geluk is... die het nóg zouden doen als ze na jaren van eenzaamheid, van eenzaam-oudworden, nog eens voor de keus werden gesteld? Of als ze merken, dat het tweede huwelijk, waarvoor ze het eerste braken, al evenmin de hemel-op-aarde is die ze er zich van hadden voorgesteld?’

‘Je zei daarnet zelf, dat ik je vrouwelijk inconsequent moest vinden, Dorothee, je bekijkt op het oogenblik alles uit de hoek van je eigen geval...’

Even kwam de oude schelmsche lach in Dorothees oogen. ‘U bent nog altijd de gewikste debater, tante Dok, maar zoo heelemaal alleen uit mijn eigen hoek kijk ik toch niet, want hoeveel vrouwen heb ik, als advocaat, niet geholpen om van hun mannen “af te komen”. Juist de laatste tijd kwamen er hoe langer hoe meer die al jaren en jaren getrouwd waren geweest... het heette dan eerst “gebrek aan overeenstemming”, “behoefte aan vrijheid”... maar ten slotte bleek het bijna altijd de man, die het als zijn goed recht eischte om met een jonge vrouw nog eens een nieuw leven te beginnen, de man, die, zooals een van m'n cliënten het eens niet onvermakelijk heeft uitgedrukt, er voortaan liever twee van twintig, dan één van veertig wou...’

‘Wees niet zoo cynisch... in godsnaam... praat er niet zoo... als een gràp over, Dorothee! Ik kan niet gelooven dat Steven zoo zou zijn,... dat hij dáárvoor alles zou breken, jullie samenleven... jullie gezin. Misschien is het verstandig dat je zegt: ik wil het verdragen... ik heb wel eens gelezen... en ik geloof dat ook wel... een man is zoo anders geaard dan een vrouw... hij kan soms een poos on-

trouw zijn... en toch van 'r blijven houden...' 'Ach, hij...,' met een gebaar van eindelooze moedeloosheid strekte Dorothee haar mooie slanke handen, waarmede ze daareven nog heftig had gegesticuleerd, langs haar roerlooze lijf. 'Hij is eigenlijk altijd nog een groot kind... en in zijn verliefdheid is hij als een jongen...'

'Bedoel je dat niet hij... maar zij...? Dat zij de drijfveer...? Maar ze is nog zoo jong, nog niet veel meer dan een kind! Vroeger stond een meisje van die leeftijd nog onder het gezag van haar ouders! Zoover als ik het kan begrijpen, is het een coquet nest dat met vuur speelt, dat het aardig vindt een oudere man zoo dol verliefd, zoo als haar slaaf te zien... een kind dat de portee van wat ze doet onmogelijk kan begrijpen en met wie een bezadigd mensch eens verstandig moest kunnen praten...'

'U dacht misschien dat u invloed kon hebben op Millicent?' Dorothee béét den naam en krampachtig balden zich haar handen. 'God tante, wat ben je nog naïef, en wat weet je nog bitter weinig van de meisjes van tegenwoordig! De 'moderne' meisjes, die op hun zestiende al vróúwen zijn en geen gehoorzaamheid of ouderlijk gezag meer kennen... die zich vrij achten in alles... die weten, dat de wereld om hen draait en maar één wil hebben... te nemen van het leven wat ze er met mogelijkheid uit kunnen halen! Die er trotsch op zijn dat ze àlles durven en geen moraal of conventie meer erkennen. Die hetzelfde recht eischen, dat de man al zooveel eeuwen voor zichzelf heeft genomen, het recht om in hun jeugd hun passies of liefdes of wat het dan zijn mag, vrij uit te leven. Zoo zijn er zooveel tegenwoordig... die weg hebben we hen zelf opgeduwd, toen we hen leerden dat het uit moest zijn met de afhankelijkheid en de

onderwerping... Zoo zijn mijn eigen dochters ook... dacht u dat Puck, als ze van een man hield hem op zou geven omdat hij getrouwd was, of dat Kitty zich aan ons of u zou storen als ze haar zinnen had gezet op de een of andere vrije liefde?

En Millicent... God, die heeft nog heel andere ideeën dan mijn dochters, die durft nog oneindig méér van het leven nemen dan zij! Die is opgegroeid in het Engeland van de oorlogstijd, toen alles om de vrouwen draaide, toen ze opeens overal de plaats in moesten nemen van de mannen, die in het veld stonden en iedereen nog haastig, gulzig gréép van het leven wat hij krijgen kon, met de gedachte aan de dood zoo dicht bij... Voor Millicent is een man alleen de moeite waard als ze hem op een andere vrouw moet veroveren, voor haar is het een triomf dat ik me verzet, dat ik probeer Steven vast te houden omdat ik hem niet kan missen... O, ik weet het wel... nuchteren op de keper beschouwd voeren zij en ik de banale, bijna belachelijke strijd van twee vrouwen om-een-man, die millioenen malen, door de vrouwen van alle eeuwen gestreden is. Maar u... al denkt u dat u op de hoogte van uw tijd bent... al méént u onze moderne problemen te begrijpen... ach, u hebt geen begrip van de wapens waarmee de meisjes van tegenwoordig zoo'n strijd voeren!'

'Neen...' zei de oude vrouw, na een lange pauze. 'Ik dènk niet meer dat ik op de hoogte van mijn tijd ben... en ik probéér zelfs niet meer om het te begrijpen en jullie te helpen met je moderne problemen...

Maar ik wou...' dacht ze, terwijl een gevoel van eindelooze moeheid haar bekroop; 'ik wou, dat ze mij niet allemaal tóch werden voorgelegd...'

Elly zat voor het opgeschoven raam, toen Dokter Wijsman na haar gesprek met Dorothee, die met

een flinke dosis broom ter ruste was gegaan, haar kamer weer binnentrad. De oude vrouw bedacht zich, dat het nog niet laat kon wezen, hoewel het haar scheen of de avond al eindeloos had geduurd, zij verlangde hevig om alleen te zijn en uit te rusten en in haar moe hoofd al het verbijsterende te overdenken.

Maar zij hoorde in den toon waarmee Elly vroeg of zij niet stoorde, dat haar wéér een probleem zou worden voorgelegd en dat ook Elly raad en vertrouwelijkheid behoefde; zij knipte het licht van haar schemerlamp aan en vroeg, terwijl ze zich neerliet in haar fauteuil: ‘Is Toon al weg, ik dacht dat hij tot morgenochtend zou blijven?’

Elly was opgestaan en trok een stoel naast die van haar tante. Zij breide een jumper en mechanisch arbeidden haar handen door, toen zij met een kleurlooze stem antwoordde: ‘Ach, het was maar beter dat hij nu ging, het is de heele avond haken en oogen tusschen ons geweest.’

Dokter Wijsman trok de wenkbrauwen omhoog en zweeg op deze confessie, zij wist dat het jonge geslacht weinig meer van den schroom kende, waarmee het vroeger alle gevoelszaken wegsloot in het eigen hart. Een lang engagement als van Elly was natuurlijk uit den booze, al deelde Dokter Wijsman de begrippen van Puck over verlovingen en huwelijken geenszins, ze was het eens met haar nichtje, dat zulk jarenlang op elkaar wachten een ongezonde, onnatuurlijke toestand was, en zij had juist den laatsten tijd menigmaal gedacht dat Elly's beste jaren in haar eindelooze verloving voorbijgingen, dat haar meisjesmooi verwelkt en haar jeugd verbloeid zou zijn, vóór Toon eindelijk klaar was en haar tot zijn vrouw kon maken. En alsof zij den gang van haar gedachten

had gevolgd zei het meisje: ‘Toon wil, dat we de volgende maand trouwen, hij kwam met een groot plan, we hebben er de heele avond over zitten praten.’

Dokter Wijsman voelde haar belangstelling opveeren en met animo zette ze zich tot luisteren. Hier was tenminste iets positiefs en niet het hopelooze wroeten in gevoelskwesties waar zij, oude jonge-juffrouw, zich toch onmachtig buiten voelde staan. ‘Dat doet me plezier,’ zei ze hartelijk, ‘je bent prachtig geschikt voor het ambt van doktersvrouw Elly, je moet er maar zoo gauw mogelijk mee beginnen.’

‘En daarom gaat het nu juist,’ zei het meisje met haar bleeke lachje. ‘Toon wil een heel andere doktersvrouw van mij maken dan ik me heb voorgesteld. Een veel mooier, rijker leven, noemt hij het dan je op te sluiten op een dorp of in een of ander suf stadje... Hij kan een particuliere kliniek overnemen in Amsterdam, een van z'n collega's daar heeft hem dat aanbod gedaan; het is, zegt hij, iets ongelooflijk prachtigs, een kans die een jong medicus niet dikwijls geboden wordt.’

‘En je schijnt er buitengewoon weinig enthousiast over,’ lachte de oude dame, ‘ik kan me voorstellen, dat Toon gegriefd was bij zoo'n koud-waterbad op z'n enthousiasme! En is dat alleen omdat jij graag op een dorp had gewoond, je dat als een ideaal had voorgesteld of heb je speciaal een haat aan Amsterdam?’

‘Och neen, tante,’ zei het meisje, en de oude dokter hoorde ook in háár stem de ietwat ongeduldige neerbuigendheid, waarmee de anderen haar zoo telkens kwetsten. ‘Over dié deceptie was ik heusch makkelijk genoeg heen gekomen. Maar wanneer Toon de directie van die kliniek aanvaardt, is

het noodig, zegt hij, dat ik daar z'n hulp ben, dat ik er aan het hoofd van de verpleegsters sta en bovendien de leiding van het huishoudelijke deel op mijn schouders krijg. Zijn voorganger heeft er ook jarenlang samen met zijn vrouw gewerkt, de patiënten zijn er aan gewend, de kliniek dankt daaraan zijn goede naam, het is, volgens Toon, een oneindig beter systeem, dan ooit onder het toezicht van een vreemde mogelijk is.'

Dokter Wijsman staarde zwijgend in de lamp. 'Dat vind ik iets prachtigs Elly,' zei ze eindelijk bijna plechtig, 'als ik nog jong was, m'n leven nog voor me had, dan zou ik dat het grootste geluk vinden dat me gegeven kon worden, te kunnen werken naast de man die je liefhebt, niet alleen z'n vrouw, maar tegelijk z'n helpster en z'n kameraad zijn.'

Maar Elly, de kalme, bezadigde smeet opeens haar breiwerk neer en haar hand greep driftig naar den schouder van de oude vrouw. 'Wat weet u ervan,' zei ze heftig, of dat werkelijk zoo mooi en heerlijk is! Wat hebt u er ooit van gezien dan misschien een heel enkele maal de buitenkant bij een van uw collega's... of hier, bij onze ouders!

Hoe weet u of het werkelijk geluk en bevrediging geeft aan de vrouwen die zoo'n leven kozen; en dan nog, al hebben die er voor zichzelf voldoening in gevonden, wat was het voor hun kinderen, hoe weet u of díé er gelukkig mee zijn geweest of die niet altijd iets hebben ontbeerd dat hun nooit kan worden vergoed?'

'Kind...' zei de oude vrouw ontsteld bij de hevige woorden, 'ik ben moe, ik geloof dat ik je verkeerd heb begrepen. Jij hadt voor jezelf uitgemaakt, dat je niet, als je moeder, een werkkring zou wenschen wanneer je eenmaal getrouwd was en nu

leiden de omstandigheden ertoe, nu eischt de carrière van je man, dat je hem bij zijn werk zult helpen. Dat mag anders zijn dan je je hadt voorgesteld, maar als het zíjn wensch is, zul je je er toch gemakkelijk mee verzoenen!'

'Dat het zijn wensch is... dat vind ik juist zoo vreeselijk,' zei Elly en langzaam begonnen de tranen over haar smalle witte gezichtje te glijden, 'dat hij niets begreep van mijn bezwaren, maar er om heeft gelachen, me ouderwetsch en bekrompen heeft genoemd... Hij meent werkelijk dat het een rijker, vrijer leven voor ons zal zijn, zonder de rompslomp van een huishouding en dienstboden, want wij zullen daar in die kliniek moeten wonen, er een slaap- en een zitkamer tot onze beschikking hebben... En het ergste, het allerergste, tante Dok, vond ik, toen hij er zoo kalm over praatte, dat wij in alle geval de eerste jaren geen kinderen kunnen hebben, toen hij dát zoo gewoon en practisch en verstandig wou regelen... Als er eenmaal kinderen waren, zouden we een heel vertrouwde en beschaafde verzorgster voor hen moeten nemen en dat zou in het begin veel te kostbaar zijn.'

'Zie je ook dàt niet wat te veel van je eigen kant, Elly? Ik heb in mijn praktijk jonge vrouwen genoeg gekend, die de eerste jaren van hun huwelijk geen kinderen wenschten zonder dat er altijd een plausibele reden voor was als bij jullie.'

'Maar ik bén ook niet als de meeste anderen, dat weet ik tante Dok! Ik ben geen modern meisje als Puck en Kitty, ik heb altijd maar heel laag-bij-de-grondache idealen van huiselijk geluk gehad, van te zorgen voor m'n man en later voor mijn kinderen... van een heel gewone, stille, bescheiden doktersvrouw te zijn.'

'Mijn lieve kind, nú oordeel je toch werkelijk

ouderwetsch bekrompen. Zorgen voor haar man en voor haar kinderen kan een vrouw, al heeft ze een eigen werkkring toch even goed. Er zijn honderden voorbeelden die het bewijzen, al is het misschien dan niet de zorg van knoopen aannaaien en pantoffels warmen en lekkere schoteltjes. Ik begrijp niet, dat jij zóó denken kunt, die aan je eigen moeder toch het voorbeeld hebt...'

'En als het dát voorbeeld nu juist eens was?' de stem van het meisje klonk heesch en nerveus. 'Ik... ik heb daar nooit... ook met Toon niet over willen spreken; het lijkt zoo liefdeloos en ondankbaar want ik bewonder moeder zoo, ik weet hoe ontzaglijk veel ze altijd heeft gekund, al haar werk, al die belangen buitenshuis en toch was ze altijd vol liefde en belangstelling voor ons allemaal. Maar een voorbeeld... een voorbeeld zooals ik m'n eigen leven zou willen...? Ik was nog maar een heel klein meisje, tante Dok en ik was de eenige die van poppen hield, Kitty en Puck lachten me daarom uit... Ik weet nog zoo goed hoe ik dan met die poppen'huiskamer' speelde, hoe ik ze allemaal rond een tafel zette en mezelf middenin achter m'n theeservies, precies zooals ik de moeders van m'n schoolvriendinnetjes achter het theeblad en te midden van hun gezin zag zitten en zooals ik het bij ons nooit had gekend. . . O, ik weet wat u zeggen wilt, tante, dat het volstrekt nog niet zeker is, dat die vrouwen-achter-het-theeblad betere moeders waren, dat ze hun kinderen misschien heel wat minder goed en verstandig hebben opgevoed dan onze moderne ouders... Maar van toen af heb ik al voor mezelf, onbewust, geweten dat ik, als ik ooit trouwde, een vrouw-in-huis zou willen zijn, een die er altijd is als de kinderen thuis komen, die hun boterhammen maakt voor ze naar school gaan, die

hun naar bed brengt en toestopt voor ze gaan slapen en die een open oor heeft voor al hun verhalen en belangetjes, al zijn die nog zoo nietig en vervelend...'

De oude vrouw zweeg, meer ontroerd en getroffen, dan ze het meisje wilde toonen. Daar straks had Dorothee smartelijk gesproken over het deficit van haar leven en bitter en heftig de vrijheid om te werken verworpen, waarvoor ze zooveel jaren gestreden had. Toen leek haar dat alles overspanning en overdrijving, maar waren Elly's aarzelende woorden thans niet de tragische bevestiging van wat de moeder zich in vruchteloos zoeken en zich-kwellen als haar tekort verweet?

Herinneringen vlogen door Dokter Wijsmans gedachten van het groote gezin waarvan ze den groei en den bloei had gezien en genoten door zooveel jaren van haar eigen leven... De groote kinderkamer vroeger, en juf, het factotum, om wie alle belangen van de kinderen draaiden, die zoo voorbeeldig zorgde wanneer Dorothee voor spreekbeurten en vergaderingen dagenlang afwezig was... De vierkante tafel in hun vroegere huis waar bijna altijd gasten aanzaten, illustre gasten menigmaal wier namen de kinderen dan later met grappigen trots aan tante Dok herhaalden en waar het den kleinen Coornvelts geoorloofd was te luisteren en te zwijgen... En één herinnering sterker dan de andere, een middag waarop zij per telegram bij Kitty was geroepen, die door een val van den schommel een hersenschudding had gekregen, en toen het bleek dat Dorothee, in den morgen haastig van huis gegaan om nog juist een trein te halen, vergeten had te zeggen wáár ze dien dag verbleef...

Maar dan verzette ze zich boos tegen haar eigen twijfel; Dorothee waś niet tekort geschoten in haar moederplichten, ze had die integendeel ernstiger op-

gevat dan vele ‘dames’ van den tegenwoordige tijd die leefden voor uitgaan en plezier... Een verzuim als op dien eenen, afschuwelijken dag, toen Steven radeloos naar alle kanten had geseind en getelefoneerd en zij hem tot haar schrik en verontwaardiging heftig over Dorothees zorgeloosheid had hooren klagen, was niet anders dan een ellendig samentreffen van toevalligheden geweest. Ach, zij wist het nu wel door de ervaring van een lang leven, het jonge geslacht had altijd critiek op het oude, de kinderen wisten het altijd weer beter dan de ouders...

‘Je denkt nu toch wel wat al te veel aan je toekomstige kinderen!’ vond ze eindelijk als een poover grapje, terwijl ze toekeek, een beetje wrevelig, hoe Elly's ijverige handen als mechanisch het breiwerk weer hadden opgevat. ‘Als je ze eenmaal zult hebben is het zeker je goed recht Elly-tje, om hun zooveel van je tijd en toewijding te geven als je hart eischt... maar waar het nu dunkt me om gaat, is het toekomstplan dat Toon zoo iets prachtigs vond en waar jij zooveel onbegrijpelijke bezwaren tegen hebt, het plan dat niet hij alleen maar jullie samen zullen werken... Kind geloof je niet dat het een beter huwelijksleven wordt als man en vrouw dezelfde geestelijke belangen hebben, op het zelfde ‘niveau’ staan? Geloof je niet dat het ruimschoots op moet wegen tegen... nu ja, wat meer huiselijke gezelligheid, wat meer van het gemoedelijk ouderwetsche, waaraan jouw hartje zoo wonderlijk hangt?’

‘Waarom...’ zei Elly na een lange stilte en op een spottend schamperen toon, die de oude vrouw niet van haar kende, ‘haalt u nu niet, als daarnet, het voorbeeld van mijn ouders aan...? Die stonden op hetzelfde niveau en waren geestelijk elkaars gelijken... en wat is er geworden van hun huwelijk?

Die stelden werk, moeders mooie, belangrijke werk boven de ouderwetsche huiselijkheid, vader heeft zich daar in geschikt, is er zelfs altijd trotsch op geweest,... en toch, toch, juist de laatste tijd heb ik er zooveel aan moeten denken... Als moeder meer voor hèm had geleefd, meer op had kunnen gaan in zìjn leven en zijn belangen... zou hij dan dat verlangen naar al dat uitgaan en pleziermaken, en naar... naar Millicent hebben gekend? Gelooft u niet dat vader, onder al z'n gemakkelijke vroolijkheid en z'n luchthartige levensopvattingen, onbevredigd is en zoekt en hunkert naar iets dat hij mist?'

De oude vrouw streek zich met de hand over het voorhoofd, zij had opeens het gevoel dat zich een blinde wand voor haar denken schoof, alsof haar hersens in zelfbehoud weigerden nu nóg meer problemen, hopelooze problemen van onevenwichtige moderne menschen te verwerken.

Zoeken en hunkeren naar iets dat ze misten... groote God dat deed immers iedereen! Hoeveel geslachten van Coornvelts hadden er in dit zelfde huis gezocht en gehunkerd en vast geloofd, dat zíj het beter wisten dan de ouders die hun voorbeeld waren. Een halve eeuw geleden hadden de vrouwen nog gezucht onder de troostelooze dorheid van haar levens en heilig geloofd dat er geluk en verrijking in geestelijke ontwikkeling, in de gelijkheid van de twee seksen zou zijn... En nu al was er een jong geslacht, dat al het moeizaam veroverde verwierp en terug verlangde naar den ouden tijd van deemoed en onderwerping, omdat het leven meedoogenloos leerde dat het geluk zich door geen formule of axioma binden liet.

Want ze hoorde Elly niet langer heftig, maar weer met haar gewone kleurlooze stem zeggen: 'U

weet niet half, tante Dok, hoe ik hier bij u tusschen al die oude dingen en oude herinneringen ben gaan wenschen, dat ik een eeuw vroeger had geleefd in de tijd van de pijpekrullen en de hoepelrokken, toen er nog geen problemen voor de meisjes waren en het eenige wat zij van het leven vroegen, de zorg en de toewijding voor een man en een gezin was...'

Dokter Wijsman wist, nu moest ze dien dwazen waan weerleggen; met hoeveel voorbeelden: van haar eigen moeder, van Saartje Berkhout, van Miebetje Sylvain kon ze bewijzen, dat de oude tijd níét beter en gelukkiger was geweest, dat de meisjes toen evenveel, en nog zwaarder problemen hadden gekend. Maar het leek haar opeens zoo volslagen nutteloos, om ook daar nu woorden aan te verspillen, zinloos om nog wéér te gaan getuigen van den strijd en de overwinning, van al wat in haar eigen leven zoo ontzaglijk belangrijk was geweest en voor het jonge geslacht niet eens meer telde.

'Lieve kind...' zei ze eindelijk en het leek haar of ze een van buiten geleerden zin voor de zooveelste maal herhaalde, 'we moeten daar nog eens lang en ernstig over praten... maar niet nu, nu we allebei moe zijn... Morgen in de heldere dag zal ik jou probleem wel zuiver en onbevooroordeeld kunnen beschouwen.'

Enkele oogenblikken later liep de oude dame nogmaals de beide hooge trappen af naar beneden. Zij wilde, voor ze naar bed ging, nog even naar Dorothee zien en vond haar slapend, verontrustend bleek met zware donkere kringen onder de oogen. Zij voelde, hoewel de gedachte haar heiligen weerzin gaf, dat het haar plicht was om met Steven te spreken. Dorothee mocht aan zijn verdwazing, aan zijn roekeloos

egoïsme niet te gronde gaan en als hij zelfs door een kalm, bezadigd mensch niet tot rede bleek te brengen, welnu... dan moest zijn vrouw haar trots te wapen roepen, haar zelfrespect van geestelijk hoogstaande, onafhankelijke vrouw en zoo spoedig mogelijk van hem scheiden. Daar straks naast het bed met de koude hand van haar nichtje in de hare, had zij Dorothees wanhoop kunnen meevoelen en begrijpen, maar nu leek haar dat verdriet toch buitensporig en overdreven...

Ze liep ook de laatste trap af en door de schemerdonkere gang naar de woonkamer voor aan straat. Als Steven thuis was, kon ze misschien een afspraak voor een onderhoud maken voor morgen, als ze weer uitgerust, slagvaardig en paraat zou zijn. Maar in de huiskamer met het geschilderde Chineesche behangsel, waar slechts één rood-omkapte schemerlamp brandde, vond ze alleen Pim, die landerig en verveeld in een van de diepe luie stoelen hing, met een whisky karaf en een halfvol glas op een tafeltje naast zich. Neen, zijn vader was niet thuis, zei hij op de vraag van zijn tante, die was om negen uur met de auto naar Noordwijk gegaan om in het Casino te dansen. Waarom of hij niet mee ging? Groote hemel neen, op een zomersenen avond dat geschuif en gedraai in een heete stoffige zaal! Daarvoor, zei hij met het cynische lachje van alleen z'n mondhoeken dat z'n jongens-gezicht vreemd oud maakte, daarvoor moest je de naïeve zucht naar pretjes hebben van zijn vader. En hij vischte met een loom gebaar naar den geel gekaften roman die van zijn knie was gegleden, streek zijn keurig geplakte haren glad en geeuwde. Dokter Wijsman stond even weifelend, als verloren in het groote vertrek met zijn zwoel gedempt licht en zijn kostbare antieke meubels. Kranten

zwierven over de groote chesterfield, Stevens leege theekop stond op het tafeltje voor den haard naast een aschbak waarin cigaretten-eindjes stinkend smeulden. Op den schoorsteen naast de antieke pendule met den negerknaap zat een grotesk grijnzende, futuristische pop, die een vriend van Kitty kortelings voor haar uit Parijs had meegebracht; in den hoek bij het raam begon de radio, Stevens laatste hobby, opeens een jankenden, bonzenden deun, waarop de bewoners van een heel werelddeel, van Schotland tot Madrid, met denzelfden fanatieken hartstocht, dezelfde schuivende en draaiende bewegingen konden maken. Pim lachte en stelde het toestel af toen hij het gebaar van schrik en weerzin zag waarmee zijn tante onwillekeurig de handen aan de ooren bracht. Maar de atmosfeer van het vertrek waarin alleen één lid van het groote huisgezin verveeld zijn avond doorbracht, scheen de oude vrouw in haar overgevoelige stemming opeens zoo naargeestig, triestig en koud, dat ze hem geen oogenblik langer kon dragen. Met een haastig ‘Goeden nacht’ keerde ze zich om heen te gaan en terwijl ze met zware, moede schreden door de lange gang liep, stond de zelfde kamer in haar herinnering, zooals ze die heel haar leven, eerst toen haar grootmoeder nog leefde en later in den tijd van haar tante Saartje had gekend. Goudige, rustige lampenschijn had toen gespiegeld in het glanzende blad van de ovale tafel en rond die tafel schaarde zich altijd elken avond als naar een onverbrekelijke wet, het gezin... de ouders en de kinderen hoorend bij elkander, elk onveranderlijk op zijn eigen, vaste plaats.

Toen ook - ze wist het maar al te goed - had er ook opstand en verzet, verdriet en zorg achter de stil gebogen hoofden geleefd... was er niet altijd zoo'n

tevreden en serene stemming, als de rustige gesprekken hadden doen vermoeden... Maar wáár had ze toch ook gelezen wat haar dezen avond geen moment uit de gedachten wou: vroeger was de huiskamer het verzamelpunt van het gezin... nu was ze het uitgangspunt geworden...

Hoofdstuk XXIII Dochter en vader

KITTY Coornvelt stond in den tuin midden op het grasveld, tusschen de rozen en petunia's en mikte kiezelsteentjes naar het raam van haar vaders kamer. Ze droeg een elegant japonnetje van dunne wit-wollen stof, zonder mouwen, heel kort, zoodat haar prachtig gevormde beenen bijna tot de knieën te zien kwamen. Onder een klein, diep in de oogen staand hoedje van fel-rood stroo, keek haar klein donker gezicht lachend en uitdagend maar toch met spanning en bijna iets van vrees naar het raam waarvoor de vitrage nog niet bewoog; vader was bij het opstaan nooit in een best humeur maar ze had zich nu vast in haar hoofd gesteld, dat ze dezen morgen met hem wóú praten.

En toen eindelijk Steven in zijn pyama en met een onwillig en slaperig gezicht voor het raam verscheen, noodigde ze hem met een wuiven van haar bruin ver-

branden arm en haar liefsten lach: ‘Maak vlug voort en ga mee wandelen, paps, het is zulk allemachtig fijn weer vanmorgen!’

Steven knikte, in een half uur zou hij klaar zijn. En hij trachtte de landerige stemming waarmee hij daareven was ontwaakt te doen overdrijven bij het vooruitzicht van Kitty's vroolijk en amusant gezelschap; tot wandelen waren zijn kinderen in den regel nooit te krijgen en hijzelf, dacht hij glimlachend terwijl hij de kranen van zijn douche opendraaide, had die antieke manier van zich voort te bewegen bijna verleerd. De uitdrukking was van Pim en bracht zijn gedachten opeens weer naar den jongen, hij wist nu weer, dat hij daareven half slapend over Pim had liggen soezen en dat zijn landerige ontstemming bij het ontwaken het gevolg was van wat hij den vorigen avond over hem had vernomen. Natuurlijk zou het wel overdreven blijken; van al wat oude tante Naatje positief beweerde te weten kon je altijd wel vijftig procent áfdoen, maar het feit, dat er in de stad over zijn jongsten zoon werd gepraat in verband met een getrouwd en alles behalve solide vrouwtje als die Gloria van Maanen was al erg genoeg. Hoe die oude teut van een tante daar op haar ouwe-wijven-hofje, - zoo-als hij haar pension voor oude dames oneerbiedig placht te noemen - van alle nieuws over hem en z'n familie op de hoogte bleek, was hem telkens weer een raadsel. Hij zag er altijd tegen op om haar ééns in de maand het plichtmatig bezoek en de rente harer schaarsche couponnetjes te brengen, overtuigd dat hij wel weer het een of ander zou hooren dat hem onaangenaam stemmen moest... Had zij niet geweten van Lody's communistische neigingen vóór de jongen nog vèertien dagen van zijn reis terug was en had hij niet tal van hatelijkheden over Millicent moeten hoo-

ren toen zij pas in het land en zijn verhouding tot haar nog nauwelijks meer dan vriendschap was? Oude tante Na had felle grieven tegen de moderne jeugd, tegen jonge meisjes die werkten, en bovendien van hun leven durfden te genieten. Een leven als Puck, Kitty, Millicent en zóóveel andere moderne meisjes leidden, die uitgingen met jongelui en hun mannelijke vrienden op haar kamer ontvingen, noemde de oude vrouw op haar scherpe en positieve manier zedeloos; en zij liet geen gelegenheid voorbijgaan om Steven te waarschuwen voor de 'on-dits.' die haar kennissen in de stad befluisterden en zich te beklagen over de schande die het jonge geslacht naar haar meening over den eerwaardigen naam Coornvelt bracht. Kom, hij wou niet aan zijn oude brommige tante denken, beloofde hij zich terwijl hij den ruigen handdoek weg smeet; en niet meer aan haar ellendige kletspraat over Pim of weer piekeren over het gesprek, dat hij voor een paar dagen met Lody had gevoerd, dat geen verheldering of toenadering tusschen hen had gebracht maar geeindigd was in een onbeheerscht, onverstandig uiten van wederzijdsche boosheid.

Vreemd... hij was maandenlang zoo optimist en luchthartig geweest over al wat zijn kinderen betrof, hij had zich zoo prettig veilig gevoeld bij de overtuiging dat ze volkomen in staat waren om hun eigen weg te kiezen en zichzelf te redden in het leven... en nu de laatste dagen betrapte hij zich telkens dat hij piekerde over Pim, over Lody, dat hij zich zorgen maakte over Elly's bleek gezichtje, al vond hij het probleem dat zij met haar Toon doorworstelde de moeite van het worstelen heusch niet waard. Zelfs Puck's cynische spotlust kon hem soms opeens heftig hinderen zoowel als de roekelooze manier waarop zij met haar kleine auto over de wegen vloog...

Millicent had hem al een paar maal saai en vervelend gescholden en zijn verweer, dat een man als hij wel eens aan wat anders had te denken dan aan sport en pretjes, viel, hij voelde het wel, allesbehalve in goede aarde...

Weer had Steven een driftig gebaar... hij wou nu aan dat alles niet denken, hij wou nu eens uitsluitend van de wandeling met zijn jongste dochtertje genieten, wat had ze er daareven weer allerleukst uitgezien, zij was de eenige van zijn meisjes, die zich wist te kleeden met de een beetje gedurfde chic die hij in een jonge vrouw zoo graag zag. En een oogenblik later betrapte hij zich glimlachend dat hij een extra kleurige das bij zijn nieuwe grijze pak zocht en zijn lichten flambard nog een beetje schuiner op het hoofd zette dan anders.

Zij liepen gezellig gearmd door het kleine steegje naast het huis om op de singels te komen; op de plaats waar heel vroeger de fabriek van Coornvelt, de volderij en het kantoor hadden gestaan, was nu de garage; de chauffeur die de groote Lincoln-limousine afspoot, wist handig zóó te manoeuvreeren dat hij met zijn rug naar zijn principaal toestond, Steven had gisteren ruzie met hem gehad... de kerel was nijdig dat hij drie avonden tot over twaalf voor het Casino in Noordwijk had moeten wachten; geen lastiger volkje dan chauffeurs... en hij overpeinsde tot Kitty's vermaak, wat zijn grootvader en overgrootvader wel zouden hebben gezegd en gedaan, wanneer een ondergeschikte een lóóntrekkende het lèf zou hebben gehad hen niet te groeten.

'In dat opzicht,' zei hij, terwijl zij onder de lichte lenteboomen van het plantsoen traden dat op de oude, lang geslechte stadswallen was aangelegd, 'in dat opzicht was de wereld er waarachtig niet op voor-

uit gegaan. Tegenwoordig besteedde je als patroon de helft van je tijd om loonsverhoogingen, pensioenpremies en vacantietoeslagen te berekenen, de heeren arbeiders leefden als prinsen met hun acht-uren-dag en hun krankzinnig hooge loonen en beschouwden je bovendien nog als hun uitbuiter en aartsvijand, die goede sier maakte van wat hun toekwam.' En meer tot zijn eigen genoegen dan tot het hare, deed hij een lang verhaal uit den ouden tijd zooals hij het in zíjn jeugd van zijn vader had gehoord, hoe zijn overgrootvader niet van den stoom had willen weten die hij den adem van Beëlzebub noemde, hoe oom Nicolaas en zijn grootvader Abram toen samen een klein model van een stoommachinetje heimelijk in den kelder lieten draaien en hoe een van de dochters van dien ouden heerschzuchtigen Lodewijk met een van Doeveren had willen trouwen en haar vader dat verboden had, alleen omdat de van Doeverens zijn concurrenten waren en er wèl stoommachines op na hielden en hij hen daarom niet uit kon staan.

Over de paden van het plantsoen lag de vrede van den Zondagmorgen, hier en daar speelden een paar kinderen tusschen de heesters of zat een oud vrouwtje zich op een bank te koesteren in de zon; een koor van uitbundige vogels kwetterde in de takken en vanuit de verte klonk zacht en gedempt eentonig het klokkengebeier van de kerken. 'Wat was en bleef Leiden toch een schuwelijk gat,' verzuchtte Steven Coornvelt in een plotselingen, fellen afkeer tegen die bezonken rust en stilte, 'te denken, dat het in de oude tijd als een voorname plaats gold en de menschen er hoogstens een paar maal in het jaar uitkwamen om met de trekschuit naar den Haag of Haarlem te gaan!'

Toen hoorde hij opeens Kitty's stem naast zich,

zacht bijna verlegen. ‘Toe paps, hou nou eens op met je verhalen over de oude tijd, ik heb iets met je te bepraten, dat ik allang had willen zeggen...’

Steven bleef stilstaan: ‘En moest je me dáárvoor vroeg uit mijn bed halen,’ zei hij onwillig en op zijn toon van verwenden jongen. ‘Ik heb de laatste tijd waarachtig al zorgen en beroerdigheid genoeg aan m'n kop, moet jij deze gezellige wandeling nu bederven, door weer over die ouwe kwestie te beginnen...?’

Maar het meisje stoorde zich niet aan zijn boutade, zij dwong hem met haar hand door zijn arm en met haar lichte veerende passen tot verder gaan. ‘Ik ben nu vast besloten,’ zei ze, en hij kon zien hoe onder het roode hoedje haar oogleden nerveus trilden, ‘om de volgende maand naar Dresden te gaan en bij Mary Wigman moderne dansen te studeeren... ik ben werkelijk vast besloten, paps en ik zou zoo graag willen, dat we even goede vrienden bleven, en je niet langer zulke dwaze en bekrompen tegenwerpingen had.’

‘Wel verdomme!’ vloekte hij ongegeneerd, ‘durf je nu waarachtig nog eens aan te komen met die onzinnigheid? Je weet hoe vrij ik jullie laat, hoe jullie precies hebt kunnen kiezen wat je worden wilt, wat je wilt studeeren; maar dit ís geen vak, geen werk voor een fatsoendelijke vrouw. Ga voor mijn part aan het tooneel of ga schrijven of schilderen als je artistieke aanvechtingen hebt, maar met bloote beenen en een half naakte body voor het publiek te staan springen... míjn dochter, een kind van achttien nota bene... en dan maar alleen en zonder toezicht daarginds in dat immoreele Duitschland, tusschen God-weet wat voor zoodje...’

‘Als je klaar bent,’ zei het meisje ge-indigneerd,

‘en mij gelegenheid wilt geven om ook eens wat te zeggen. Je weet, om te beginnen niet eens waarover je spreekt, paps, je kent de ouderwetsche balletten en de variété-danseressen, maar van de serieuze danskunst heb je vermoedelijk nooit een uiting gezien. Ik wil niets liever dan je overtuigingen... kom morgen of overmorgen met me mee als Edith von Schrenck in den Haag een avond geeft... of lees tenminste eens een paar van de boeken, die over moderne danskunst geschreven zijn.’

‘Ik dank je feestelijk, ik weet er heusch voldoende van om jou van dat ongezonde hysterische gedoe vandaan te houden. Zoolang als ik nog over je te zeggen heb, zal het niét gebeuren. Als je meerderjarig bent kan ik het je natuurlijk niet langer verbieden, maar je moet eens voor al begrijpen dat ik nooit een cent geef om je bij die malligheid te helpen.’

‘Ik dacht wel dat u er weer zóó tegenover zou staan,’ zei Kitty bitter, en in haar mooi klein gezicht trok de koppige trek, die het tot een echt Coornvelt-gezicht maakte. Ze had zijn arm los gelaten en zij liepen naast elkaar, elk vol van de eigen verontwaardiging. ‘Voor ik meerderjarig ben duurt nog ruim twee jaar en u rekent natuurlijk dat ik in die tijd wel zal trouwen of tot andere gedachten zal komen, maar ik verzeker je paps, dat ik vàst en heilig besloten ben om het te doen... en dat niets... niets verstaat u, me er van zal weerhouden.’

‘Je hoeft me waarachtig niet te verzekeren, dat je door zult zetten wat je je eens in je koppige hersens hebt gehaald,’ zei de vader schamper: ‘jij zoomin als een van jullie, hebt ooit geluisterd naar goede raad of naar het inzicht van je ouders. Ted heeft me voor het fait-accompli gesteld, dat hij niet in Holland terugkomt. Puck geeft haar mooie, eervolle

baantje op voor een gril om door Amerika en Indië te gaan reizen... Lody heeft me kalm verteld dat hij niet in de fabriek wil komen als ik me niet schik in zijn communistische plannen met de kleine spinnerij... en nu kom jij... jij die altijd, meer dan de anderen, lief en vertrouwelijk met me was... jij, van wie ik het meest van al m'n kinderen heb gehouden...'

Haar roode, kinderlijke lip trilde... zij kón niet tegen dat trieste in zijn stem. Als hij driftig en boos was ging ze er met harde woorden tegenin, maar het beroep op hun oude kameraadschap, de hechte genegenheid van zooveel jaren... 'Toe, vind het dan maar goed, paps,' smeekte ze met haar liefste, verleidelijkste stem; 'vind in alle geval goed dat ik het probéér. Als het zooals u zegt hysterisch en ongezond gedoe is, dan zal ik dat toch zelf óók wel in gaan zien en er genoeg van krijgen.'

'Als jij nú niet koppig doordrijft, als je verstandig wilt wachten tot je meerderjarig bent,' gaf hij na een stilte moeilijk toe, 'dan zal ik over twee en een half jaar me niet langer verzetten...'

'Dán pas!' barstte zij bijna schreiend van teleurstelling uit, 'terwijl ik me jaren zal moeten oefenen om iets te bereiken, terwijl ik tóch al zoo laat ben, de meesten beginnen als kinderen vóór hun lichaam volgroeid en ontwikkeld is...'

Hij groef zijn handen in de zakken. 'Ik heb je mijn ultimatum gesteld... ik heb méér toegegeven, dan ik eigenlijk met m'n geweten overeen kan brengen...'

'Dan neem ik het niet aan, uw ultimatum...' het meisje richtte haar fijne ranke lichaam hoog op en groef als hij haar handen in de zakken, in de met rood geborduurde zakjes van het aardige manteltje dat hij met zijn goeden smaak voor vrouwenkleeren

daarstraks zoo gul bewonderd had. ‘Dan moet het maar oorlog zijn paps tot je wijs wordt en inziet dat je me toch niet kunt dwingen. Ik gá naar Dresden en zal zelf het geld verdienen dat ik voor m'n studie noodig heb... ik zal overdag mannequin worden in een groot modehuis en 's avonds studeeren, ik heb een prachtig gevormd lichaam en weet kleeren te dragen, het is een vak dat goed wordt betaald...’

Hij voelde aan haar toon dat zij het volkomen meende. Zij was er ijdel en coquet genoeg voor... hij wist trouwens door Millicent, dat ook in Engeland tegenwoordig meisjes van beschaving zelfs dochters van verarmde adellijke families mannequins in groote modehuizen werden... het had hem altijd een van de weerzinnigste, vernederendste beroepen geschenen voor een vrouw... En dan... Engeland, of het Duitschland van na den oorlog...?

Een woede joeg in hem op... zoo werd je tegenwoordig als vader door je kinderen behandeld!... Hij voelde lust haar door elkaar te schudden, als een koppig kind, want hij wist aan den toon van haar stem en aan de manier waarop ze nu naast hem liep, rank en kaarsrecht, het mooie hoofdje trots achterover, dat ze dóén zou wat ze zeide,... en dat het hem niets zou baten of hij het met booze woorden of dreigementen verbood. Al was ze minderjarig en had hij in naam nog vaderlijk gezag... op een goeden morgen zou ze gevlogen zijn, geld geleend van Puck of een van haar vrienden... moest hij haar dan gaan terughalen en opsluiten op water en brood, zooals de vaders in den ouden tijd hun opstandige dochters dwongen?

Er viel hem een gedachte in, waarnaar hij greep als naar een uitkomst. ‘Waarom zoek je die verheven kunst van je zoo ver weg? Er zijn hier in

ons land toch ook wel van dat soort danseressen? Zou je om te beginnen in den Haag of Amsterdam niet wat lessen kunnen nemen?'

Tot zijn verwondering bleef het antwoord dat hij verwachtte uit. En toen hij tersluiks naar haar gluurde, zag hij haar lieven kinderlijken mond trillen, driftig wendde ze haar hoofdje af opdat hij het niet zou zien.

'Nu Kit?...' drong hij verwonderd en veel zachter aan.

Opeens draaide ze zich naar hem toe met dien vreemden trillenden mond, met een felle kleur van drift en verlegenheid in haar gewoonlijk zoo bleek gezichtje. 'En dacht u... dacht u... dat ik dat zou willen... in den Haag, waar ik de voortdurende kans zou hebben je met háár tegen te komen... of in Amsterdam, waar je zoowat elke week-end met 'r heen gaat? Kun je dan niet begrijpen, dat ik dáárom zoo ver weg wil... omdat ik er niet langer bij wil zijn... omdat ik me er voor schaam... zoo verschrikkelijk schàám zeg ik je...! Ik ben altijd zoo trotsch op je geweest paps... als we gearmd samen liepen en je er zoo leuk jong en flink uit zag... en nu ziet iedereen dàt... iedereen praat erover... dat je m'n moeder ontrouw bent... en je belachelijk maakt... Want je bent immers bijna vijftig al zie je er jonger uit... en zij is nog jonger dan Puck, ze is... twee en twintig...'

'Hou je mond!' barstte hij uit heesch van woede en hij schudde haar ruw bij haar schouders heen en weer. Maar terwijl hij de booze woorden uitte kromp zijn hart; en hij wist, met een dompe, vreemde zekerheid... dit had hij altijd gevreesd als het allerergste, méér nog dan Dorothees verdriet, meer dan de minachting van 'verstandige' vrienden... dat zijn

kinderen... dat zij zijn liefste dochtertje hem zou vonnissen en hem slecht en belachelijk zou vinden... Hij had het met zijn gemakkelijke luchthartigheid weggedrongen... zich wijsgemaakt, dat zijn kinderen niet wisten of zoo zij iets vermoedden, er zich niet over bekommerden, verdiept als zij allen waren in hun eigen liefdes-histories en problemen... En later als alles eenmaal beslist was, had hij ernstig met hen willen spreken, hen overtuigen, dat hij récht had op dit late geluk.

'Kitty...' zei hij eindelijk na een lange stilte, 'je bent te veel kind om dit te kunnen begrijpen. Op jou leeftijd... dan denk je dat liefde alleen bij jonge menschen past... dat die alleen daar recht op hebben... Dan kun je niet begrijpen hoe een man op mijn jaren... die zich nog niet oud voelt... hoe die, veel sterker nog dan in zijn jeugd... kan hunkeren en verlangen...'

'O hou op!' smeekte het meisje op haar beurt gepijnigd. 'En moeder dan? Die hoort toch bij jou... daar heb je toch van gehouden... altijd... al die jaren? Of was dat allemaal maar schijn... huichelde je dat... had je altijd al dat verlangen waar je van spreekt... en dàchten wij kinderen alleen maar, dat jullie gelukkig waren... en bij ons nooit zou kunnen, waarvan je in de boeken las... wat bij zooveel menschen gebeurde... twist, en haat en ontrouw... al dat vreeselijke...'

'Er is geen twist of haat tusschen je moeder en mij...' begon hij hulpeloos, 'in zeker opzicht hou ik nog van haar, zal ik altijd van haar blijven houden... Begrijp dat toch Kitty... toe, doe je best om dat te begrijpen. Maar ik kan dáár niet mee tevreden zijn... ik smachtte zoo naar wat anders, wat méér van het leven... en dat vond ik bij Millicent... vervoering, verrukking... passie...'

‘En je zou haar vader kunnen zijn!’ zei weer zijn dochter na een stilte als eenige conclusie; ‘in het begin, toen ze nog bij ons logeerde, noemden moeder en jij haar jullie oudste dochter... O! dat zíj het kán... verliefd worden op een man die getrouwd... en zóóveel ouder is! Ze hoorde toch bij ons... ze flirtte met de vrienden van Puck... en ze was verliefd op Ted... en later woedend op hem, omdat hij niets van haar wou weten... Ik heb haar altijd een spook gevonden, wij meisjes vonden haar allemaal een aanstellerig, pedant spook,... en geen van ons kon begrijpen wat moeder en jij in haar zagen...’

Hij kreeg onder haar kinderlijke woede-uitbarsting zijn kalmte terug. Wel beschouwd was het de grootste onzin met haar te praten, haar overtuigen; een kind van haar leertijd kón die gecompliceerde voor hem zelf nog vaak onbegrijpelijke macht-van-liefde en verlangen niet begrijpen. Haar dwaze uitbarsting over Millicent... was tenslotte niets anders dan jaloerschheid. Ze zinspeelde er op, dat ze zoo trotsch op hem was geweest... en ook hij had menigmaal als ze met hem gearmd liep, met de gedachte gespeeld dat de menschen hen niet voor vader en dochter... maar voor broer en zuster... of eigenlijk... voor geliefden zouden houden. Nee, nee... hij wou nu geen psycho-analytische conclusies trekken... hij had den laatsten tijd opeens een haat gekregen aan dat zoo belangwekkend spel van je zelf doorvorschen... Zou het waar wezen dat Millicent verliefd was geweest op Ted, zij had zoo menigmaal beweerd, dat Ted meer dan een van de anderen... op zijn vader geleek.

‘Niet over doordenken...’ dwong hij zich; ‘geen psycho-analyze, neen!’

Hij had zich vast beloofd dat hij nu zou nemen wat het leven gaf...

Groote God, hij had zoo vast geweten, dat hij niet langer pater familias wou spelen; je kinderen - dit dochtertje van achttien toonde het hem weer - hadden hun ouders tegenwoordig immers niet meer noodig.

Millicent opgeven om zich ‘te wijden’ aan Kitty en Pim...? De twee eenigen, die nog leiding en steun behoefden? En als zij toch haar zin deed... of over een of twee jaar hem in den steek liet om te trouwen... Dan was het voor hem te laat... dan had hij de enkele jaren die hem nu nog bleven om zijn geluk te grijpen, voor altijd verspeeld...

‘We spraken over jou en niet over Millicent,’ zei hij kortaf; ‘denk je er wel eens aan, dat een mooi jong kind als jij op alle manier gevaar loopt, als je zoo'n leven gaat beginnen als jij je voorstelt? Wat weet jij nog van de wereld... hoeveel mannen zijn er tegenwoordig niet, die geen eerbied... die denken, dat een meisje, wanneer ze een leven lijdt als jij je voorstelt... Begrijp, je waar ik op doel, kind... voel je voor welk gevaar ik je wil waarschuwen?’

Zij rukte haar arm los waardoor hij opnieuw de zijne had geschoven en recht stond ze voor hem, haar klein, donker gezicht doodsbleek, haar oogen, dof van woede en smart, recht in de zijne. ‘En dan nog?’ beet ze opeens schamper en verstikt van tranen, ‘dan zal ik immers net zijn als Millicent... een vrije vrouw, die haar passies uit durft leven en zich aan geen conventies stoort? Dat zult u in mij dan toch zeker óók... *bewonderen*, vader?’

Meteen draaide ze zich om en holde van hem weg... en plotseling voelde hij zich alleen en verloren staan in de Zondagsche stilte van het plantsoen. Hij wist niet dat hij zijn lippen aan bloed beet en zijn vuisten zoo heftig had gebald, dat zijn nagels diep en smartend drongen in zijn palmen. Hij kon

niet rustig en beheerscht meer denken... hij had opeens de vastheid verloren waarmee hij aldoor sinds hij zich zijn liefde voor Millicent bewust was geworden zijn recht op geluk en recht op liefde had opgeeischt... want voor het eerst zag hij zichzelf in het beeld dat zijn dochtertje had opgeroepen... hij met zijn grijzen kop naast Millicent met haar jonge lijf... Millicent, die even oud was als zijn dochter... En tegelijk als een marteling van zijn geest, zag hij Kitty daarginds... als mannequin... mooi, uitdagend en verleidelijk en oude mannen, die met heete wellustige oogen naar haar meisjesmooi zaten te kijken; rijke, geraffineerde kerels, die haar al het moois konden koopen waarnaar haar ijdel hartje haakte of haar het succes en de carrière verschaffen, waarop ze haar koppige zinnen had gezet...

Hij sloeg de handen voor het gezicht en kreunde... zou het zíjn schuld zijn, als het mis ging met haar... zijn niet te dragen schuld?...

Maar hij erkende geen ouderwetsche moraal meer; geen plicht-van-ouderschap of plicht van huwelijkstrouw... het was onzin dat een vader door zijn invloed, zijn voorbeeld wou trachtten te richten in de levens van al-groote kinderen. Tegenover het vale ‘plichtsbesef’ van de vroegere geslachten stelde hij een modern mensch vrij van conventie of bekrompen vooroordeel, zijn juichend ‘recht op geluk’.

‘Millicent!’ prevelden zijn lippen... en hij dwong zich te denken aan de zaligheid van deze late liefde, aan den teeder-plagenden blik van haar oogen, aan haar stem, die in hun innige oogenblikken zoo dwingend fluisteren kon: ‘Doorzetten Steven... niet zwak zijn... niet toegeven aan sentimenteele bezwaren! Ik heb je lief Steven en jij mij... en er is immers geen hooger recht dan dat van de liefde!’

Hoofdstuk XXIV Het oude lied

‘IK geloof het niet,’ zei Puck Coornvelt op haar besliste manier, terwijl ze zich op de teenen hief om met haar gezicht vlak bij het geschilderde portret van haar over-grootvader te zijn, ‘ik geloof niet dat de mannen van vroeger werkelijk ‘deugdzamer’ waren dan die van tegenwoordig... In de grond blijft de menschelijke natuur gelijk en ‘deugd’ is een begrip, dat zich altijd weer wijzigt naar de eischen van de tijd. Wie weet wat voor slechte en zedelooze gedachten er allemaal achter zijn uitgestreken gezicht hebben gezeten... wie weet of hij niet óók de kat in het donker kneep zooals zooveel van die deftig eerwaardige heeren met vadermoorders en hun hand op de bijbel!’

‘Dat zullen wij gelukkig nooit te weten komen,’ zei de oude Dokter Wijsman en dwong zich tot een luchtigen toon; zij woú het meisje niet toonen dat de

spottende woorden haar geweldig hinderden. ‘Ik heb hem niet meer gekend... wél m'n grootmoeder, die altijd met groote liefde en eerbied van hem sprak en mij altijd als ik als klein meisje bij haar kwam, van hem vertelde. En ik weet hoe mijn moeder aan hem gehecht was, hoe ze hem vereerde en bewonderde, terwijl hij haar toch met het vaderlijk gezag dat toen vanzelfsprekend was, had gedwongen tot een huwelijk dat zij eerst niet wilde. Geloof je, als hij bij al zijn heerschzucht niet werkelijk een góéd mensen was geweest maar een huichelaar en een veinzer dat hij dan zoo'n groote macht over zijn kinderen had bezeten... Ik heb de laatste tijd dikwijls overpeinsd, dat daarin het geheim van de vroegere ‘ouderlijke macht’ moet hebben gezeten, in het onkreukbare voorbeeld.’

Het meisje had zich van het portret afgekeerd en kwam naar den stoel voor het venster waar de oude dame met haar breiwerk zat. ‘En heeft uw moeder dat heusch gedaan...?’ vroeg ze, terwijl haar heldere blauwe-groene oogen in een bijna bange verwondering naar de oude vrouw keken: ‘je leest daar soms wel van... maar ik heb het in m'n hart nooit kunnen gelooven, dat een meisje vroeger werkelijk tróuwde met een man ook als ze hem niet uit kon staan, alleen omdat haar ouwe heer het wou! Och, ik geloof dat de liefde toen zooveel minder gecompliceerd was dan tegenwoordig en het voor zoo'n juffer met pijpekrullen en een hoepelrok die het andere geslacht alleen maar door een horretje en op een afstand zag, zoo makkelijk was om zich te verbéélden, dat ze haar hart voor eeuwig had verloren...’

‘Vermoedelijk makkelijker dan voor jullie,’ gaf de oude dame met een lachje toe: ‘maar ik weet helaas al te goed dat mijn goede moeder zich geen liefde voorgoochelde toen mijn grootvader haar zei

dat ze moest trouwen; ze was zes en twintig, hij had nog drie andere ongehuwde dochters en Dokter Willem Wijsman, een eenige zoon, die juist de praktijk van zijn vader had geërfd, was geen partij die ze af mocht slaan. Moeder had van kind af een doodsangst voor zieke menschen, een complex zouden wij dat in de moderne psychologie noemen en mijn vader, die leefde voor zijn vak en er mij van kind af de liefde voor heeft bijgebracht, was gewend om over alle détails van operaties, verzweringen en gezwellen de meest plastische schilderingen te geven.'

'En ze verdroeg het...' zei Puck; en er lag een trek van walging om haar hoogmoedigen mond, 'ze miste zelfs de moed om zich tegen zijn egoïsme van heer en meester teweer te stellen. En ze heeft er natuurlijk nooit over gedacht om zich te laten scheiden, of bij een andere man vergoeding te zoeken, voor die miserable koppelarij...'

'Ik heb vroeger voor haar gewenscht, dat zij meer moed had bezeten... ik heb háár leven altijd voor oogen gehad, als ik vocht voor gelijke rechten voor allebei de seksen en toch... toch heb ik me de laatste tijd wel eens afgevraagd of het tenslotte niet een hooger en grooter moed was om te volbrengen wat ze eens op haar schouders had genomen, dan om het recht op haar eigen leven te eischen en te deserteeren zooals een vrouw van deze tijd ongetwijfeld zou hebben gedaan! Er was toch wel een groote kracht in dat "till death does part us" van de oude tijd; en geluk is een moeilijk te definieeren begrip Puck; was mijn moeder ongelukkiger dan de jouwe, die zich altijd de gelijke van haar man heeft gevoeld en die het huwelijk altijd als een vrijwillige band heeft beschouwd?'

'U zoekt de fout waar hij niet zit,' weerlei het

meisje op haar autoritairen toon, ‘het zit hem niet in de manier waarop je je door het huwelijk heenslaat, het huwelijk zèlf deugt niet, omdat het een belofte van de menschen eischt, die ze onmogelijk kunnen houden. Maar ik geef u graag toe, dat het probleem er voor ons, moderne vrouwen heusch niet makkelijker op geworden is en wij nog verder dan vroeger van een oplossing af zijn. Mijn overgrootpa daar, die wist dat het voor “levenslang” was toen hij trouwde, en hoogstens eens heel stikum een slippertje zal hebben gemaakt, was er nog beter aan toe dan mijn arme papa, die zoo graag nog een beetje en jeune homme wou leven, die zoo getempteerd werd door lieve mooie meisjes en zoo'n moeilijke keus had tusschen zichzelf op te offeren aan het ouderwetsch begrip van “trouw” of zijn vrouw op te offeren, aan zijn drang naar vrijheid.’

‘Je neemt het wel heel gemakkelijk op!’ viel Dokter Wijsman heftig uit. ‘Ik vind... het is me altijd pijnlijk om met een van jullie over de verhouding tusschen je ouders te spreken,... ik dacht toch dat jij, met het psychologisch inzicht waar je zoo trotsch op bent, wat meer zelfbeheersching en verantwoordelijkheidsgevoel zou hebben verwacht van een geestkrachtig man als je vader, die al grijze haren en volwassen kinderen heeft!’

Weer haalde de oudste dochter der Coornvelts haar schouders op. ‘Mijn psychologisch inzicht heeft me eerst vooral geleerd, dat de menschelijke natuur in de grond niet veranderd is, dat de in-schijn-braven niet zooveel verschillen van de slechten, zoodra je wat dieper dan de oppervlakte kunt kijken. Hoeveel oude heeren met grijze haren zitten niet door binocles naar de mooie beenen van balletjuffrouwen te loeren of sluipen in het donker door obscure buurtjes en hebben

in diep geheim een verhouding buiten hun huwelijk? Is dat zedelijker dan wat mijn vader openlijk durft te doen? Het geeft immers niets of wij er nog altijd huichelachtig onze oogen voor dicht willen doen, mannen zijn nu eenmaal polygame wezens. En het huwelijk is een onding, omdat het van twee menschen verlangt, dat ze hun heele leven trouw aan elkaar zullen zijn, terwijl het in de natuur ligt dat ze na een aantal jaren naar "variatie" gaan verlangen.'

De oude dokter zweeg geïndigneerd... zij had zich wel is waar voorgenomen om vrij en onbevooroordeeld tegenover al de moderne opinies van haar neven en nichtjes te staan, maar er wáren grenzen... Hoe kon er ooit nog wat van een huwelijk terecht komen, als de jonge meisjes met zulke inzichten begonnen, hoe kon er van trouw sprake zijn als de beide partijen vooruit zeiden dat ontrouw onvermijdelijk zou wezen? Ze boog haar hoofd over haar breiwerk, en op een scherpen, boozen toon die geen van de kinderen Coornvelt ooit van haar hoorde, zei ze: 'Als jij zóó over het huwelijk denkt, Elizabeth, dan beklaag ik de man, die ooit aan jou zijn hart zou verliezen.'

Er was een lange stilte. Elize Wijsman, terwijl ze strak op haar breiwerk bleef zien, kon zich het gezicht van het meisje voorstellen, het strak gesloten, hoogmoedig zelfbewuste gezicht, met de even vooruitstekende onderlip, die haar op zooveel mannelijke Coornvelts deed gelijken. Elizabeth - dacht ze - was haar van alle kinderen tegenwoordig het minst sympathiek; en toch had zij vroeger van het kleine, roodblonde meisje met haar fellen wil en verbluffend scherp verstand zoo ontzaglijk veel gehouden...

Dan deed een vaag geluid haar opzien en zij zag

het nichtje voor het andere venster, het kortgeknipte, rossige hoofd tegen de kleine paarsige ruiten geleund zij had de oogen neergeslagen, haar zware, goudige wimpers lagen trillend op de witte wangen en over die wangen, de oude dokter zag het met een machteloozen schrik, rolden langzaam twee dikke tranen.

'Wéér een met een probleem,' dacht ze wanhopig, zelfs Elizabeth, die zoo rustig en zelfbewust haar weg scheen te gaan. Wéér een probleem waarbij zij met haar ouderwetsche begrippen voor allerlei onbegrijpelijke concluzies werd gesteld... waar háár 'levensinzicht' zoo hopeloos te kort schoot en ze zich zoo hulpeloos en onwetend wist, zij oude vrouw naast die wereldwijze kinderen...

'Lieve kind...' begon ze aarzelend en zoekend naar haar woorden. 'Ik wou maar liever niet langer met je over 'het huwelijk' spreken, Ik ben een oude vrouw... met naar ik begin te begrijpen... ouderwetsche begrippen. En ik ben zoo moe van al jullie problemen, zoo vreeselijk moe... ik zou nu liever wat rustig alleen willen blijven...'

Het meisje liep langzaam de beide trappen af en ging door het stille, verlaten huis naar beneden. Een gevoel van weeke, dompe mistroostigheid had haar weer beslopen, het ellendige besef van de doelloosheid van alle denken en weten, waaraan zij den laatsten tijd niet meer ontkomen kon, de zinloosheid van haar heele bestaan... den eenen nutteloozen dag op den anderen. Waarom wou tante Dok met haar niet praten, wèl met Kitty, Lody en Elly en niet met haar? Zij snakte zoo naar iemand, die haar níét knap en scherpzinnig vond, die al haar cynische theorieën tegen den grond zou striemen met hoon en spot... zij snakte er zoo naar om niet meer te hóéven wroeten en rede-

neeren met dat verstand van haar, waarop ze naar de menschen zeiden zoo trotsch mocht zijn... om niet langer verborgen drijfveeren achter alle menschelijke streven te zoeken, om niet langer achter elk oogenblik van vervoering en verrukking den valen tegenkant der ontgoocheling te zien. Om als een gewoon meisje het leven te ondergaan en te kunnen denken 'met haar hart'. Ze liep haar kamer voorbij met een gevoel van afkeer. Haar mooie, al te mooie kamer die ze enkele maanden geleden met een van haar 'bevliegingen' tot een klein museum had willen maken, waarvoor ze toen weken gezwoegd en gesloofd had, antiquairs had afgezocht en geduldig urenlang op veilingen had gezeten... Wanneer ze nu dácht aan die kamer met de kleine in lood gevatte, gekleurde ruiten die de leelijke muren van de binnenplaats voor het oog verborgen, met zijn uitstalling van koperen ornamenten en blauwe borden en wrakke antieke meubelen, met de weeke demping van het Perzische tapijt en de ontelbare kleedjes en kussens, voelde ze een bijna lijfelijk onbehagen; en wanneer ze dacht aan de boeken op haar schrijfbureau... de Fransche en Hollandsche en Engelsche romans, met hun geraffineerde vivisectie van liefde en ontrouw, passie en haat, de philosophische boeken en de boeken over psycho-analyze, die met hun fel zoeklicht alle menschelijke waan en begoocheling doorlichten, had ze weer het radelooze gevoel dat alles te moeten ontloopen, het niet langer te kunnen harden in de sfeer van op de spits gedreven intellectualisme, waartoe ze zich zelf had opgevoed. En eerst was ze op dat alles zoo trotsch geweest, zij, die zooveel had gegrepen en genomen van wat het leven bood en die nu al... op haar drie en twintigste blasé was van alles en van alles de waardeloosheid erkende. 'O, ik wil hier weg,'

dacht ze, terwijl ze stilstond op het portaal voor het venster dat uitzicht had op het kleine steegje naast het huis. ‘Ik wil weer reizen... dit huis en deze stad... op een zomeravond... zijn ondraaglijk...’ En even haakte zij zich met genot aan het denkbeeld, weken, maandenlang te reizen in haar vlugge kleine auto, elken dag naar een nieuw doel... elken morgen bij het ontwaken met de zekerheid dat de dag niet hopeloos hetzelfde als gisteren zou zijn, dat het onbekende en ondoorvorschte wachtte...

‘Ik zou moeder mee kunnen nemen,’ overlegde ze; ‘het zou haar goed doen, haar gedachten aftrekken van het getob over vader; weg van huis, in een stimuleerende omgeving zou ze de scheiding niet langer als iets zoo verschrikkelijks maar als een vanzelfsprekende oplossing gaan beschouwen. Doch haar verwend egoïsme verwierp het dadelijk, moeder zou met haar gedachten teveel vast zitten aan huis, zij zou aldoor willen praten over thuis en over haar problemen... Zij wou vrij zijn... het leven en de schoonheid van de wereld ondergaan en door niets en niemand gebonden wezen...

De telefoon rinkelde in de gang beneden haar, er was een stilte en dan relde de schel opnieuw. Was er weer niemand van al de huisgenooten thuis en hadden de meiden voor de zooveelste maal vergeten den verklikker om te zetten naar de keuken? Zij liep onwillig om de stoornis de trap af, een kinderachtige voldoening vindend in het regelmatige, snerpende vermaan, dan haakte ze langzaam den hoorn van het toestel. ‘Het huis van Coornvelt?... juffrouw Elizabeth... wilt u even informeeren of die thuis is?...’

Het duurde even voor ze antwoordde, ze voelde haar hart opeens bonzen van een heftige verrukkelijke ontsteltenis: ‘Daar spreek je mee... met Elizabeth

Coornvelt...‘ en opeens klonk een stroom van hevige ontroerde woorden aan haar oor: ‘Puck... ben je het heusch zelf...? Ik dorst het niet te gelooven, je stem leek zoo veranderd... Ik ben net terug... over Genua gereisd... je weet toch met wie je spreekt, Puck, met Han... Henry van Doeveren! Vijf jaar... en het lijkt me of ik niet weg ben geweest, de keien op het stationsplein zijn zelfs nog onveranderd en Smeets de kruier op het station tikte dâlijk aan z'n pet en zei: ‘In orde meneer... Rapenburg 76...’ Puck... ik mag toch komen? Ik heb wat moois voor je meegebracht in m'n handtasch, want m'n koffers komen pas over dágen... God kind, wat heb ik verlangd naar dit oogenblik... Zoo dadelijk... ja...over een kwartiertje ben ik bij je...’

Ze bleef staan voor het toestel... haar handen machteloos langs haar zijden, een tumult van tegenstrijdige gewaarwordingen in haar hart. Was dat echt geweest... die blijdschap, de ontroering in die diepe warme stem? Och kòm... menschen uit Indië waren altijd zoo uitbundig de eerste dagen... Vijf jaar... natuurlijk, hij had haar geschreven dat hij terugkwam, een paar maanden geleden, juist in den tijd dat zij die flirtation had met kapitein van Maanen, de man van Gloria. Vijf jaar... zij was achttien geweest en hij twintig toen hij wegging; ook toen had ze het gevoel oneindig wijzer en ouder te zijn dan hij. Hij had haar gekust en bij het afscheid gezegd: ‘Vijf jaar... je zult eens zien hoe gauw die om zijn...!’ en trouw had hij haar brieven geschreven en verzen gestuurd, slechte verzen natuurlijk, maar met een teederheid van verlangen die haar toch vaak ontroerde. En zij had hem teruggeschreven, want ze hiéld van brieven schrijven en wist dat ze het uitstekend deed, met een geest en een kracht van beschrij-

ving die zooveel vrienden in haar bewonderden...

Zijn stem, zijn haastige ontroerde woorden, zongen ná in haar ooren. En het was een zomeravond... het huis verlaten en de tuin vol zilveren maanlicht... Groote hemel... wat was ze begonnen? Zij in haar weeke stemming van ontgoocheling en onbevredigd verlangen... en hij, haar jeugd-liefde, met zijn opgewonden blijdschap, met een ongeduld, of hij al die jaren aan niets dan aan dit weerzien had gedacht. Ach! Zij was niet langer het meisje dat hij onder den pereboom in hun vroegeren tuin gekust had, zij was een wereldwijze vrouw... zij geloofde niet meer aan de hechtheid van liefde of de echtheid van vervoering, zij wist immers hoe de menschen zichzelf en elkaar om hun diepste en eerlijkste gevoelens bedrogen...

'Ik had een excuus moeten verzinnen...' dacht ze in onrust; 'over twee, drie dagen is die weerzienskoorts bekoeld en zouden we rustig en prettig als twee oude kameraden kunnen praten...' Maar tegelijk was ze met drie treden tegelijk de trap naar boven opgewipt... ze had opeens bedacht dat ze een oude, wat verschoten jersey droeg die haar niet stond... ze had vanmiddag vergeten haar door den motorrit bestofte schoenen te verwisselen... en ze streek nerveus over haar kortgeknipte haar... dat had hij nog niet gezien... daar zou hij stellig niet van houden...

Zij zaten tegenover elkaar in een van de groote vensterbanken van de tuinkamer, voor het hoogopgeschoven raam. Elizabeth droeg een japonnetje van soepele licht-groene zijde - gelukkig bleek het net dezen middag van de stoomerij teruggekomen - en een breede groen-zijden band om heur haar, die het strakke en hoekig-rechte van haar dagelijksch kapsel

wat verborg. En aan haar voeten had ze de zilveren, met filigrain beslikte schoentjes, die hij voor haar had meegebracht...

'Ik wist je maat,' had hij triomfant gesnoefd toen ze prachtig bleken te passen; hij had ze per se zelf aan willen trekken en haar voeten willen kussen met een sentimenteele verrukking, die zij ontroerend van dwaasheid vond.

'Het was,' dacht het meisje, terwijl ze achterover leunde tegen het hout van het raamkozijn en de roos, die hij daareven in den tuin voor haar geplukt had streelde met haar vingers, een volslagen onzinnige situatie. Het was precies een roman uit den ouden tijd, de knappe jeugdige minnaar die na jaren van onbezweken trouw tot zijn wachtende bruid terugkeert, in een decor van maneschijn, zwoelen zomernacht en geurende rozen. Eigenlijk onverantwoordelijk dom dat ze hem maar niet liever op haar kamer had ontvangen, waar ze hem tenminste een stoel had kunnen wijzen op een behoorlijken afstand van den hare; maar toen ze er vóór zijn komst, de schemerlamp wou ontsteken, had ze een schaamte voor de arrogante luxe gevoeld, voor de opdringerige 'artisticiteit' die ze etaleerde; en ze had opeens beslist dat ze den vriend van haar jeugd dáár niet wou ontvangen. De huiskamer was duf en warm, ze haatte bovendien het behang met de grijnzende Chineezen en de kans was groot dat een of ander van de huisgenooten er in den loop van den avond zou komen binnenvallen. En dus had ze na eenig beraad de rustige tuinkamer gekozen, de theetafel naast de vensterbank gezet en er hem gewacht met spot om dat vertoon van huisvrouwelijkheid en een wrevelige verwondering om haar onrustig bonzende hart.

Maar toen hij er was... toen, na het eerste bijna

pijnende oogenblik van zwijgend over elkander staan, zijn handen op haar schouders lagen en zijn gezicht, zijn goed, open jongensgezicht - tóch veranderd, mannelijker, rustig-sterker geworden - zich naar haar overboog, waren haar onrust en onzekerheid van haar afgegleden alsof zij wegglipte uit een huid die haar gekweld en gehinderd had... in een willooze overgave had zij zijn nabijheid en het genot van het oogenblik ondergaan. Het oogenblik... de droom van een zomeravond en de waan van een ongecompliceerd, eenvoudig hart...

Hij bleef, nadat hij over de lage vensterbank was gesprongen om in het middenperk een roos voor haar te plukken, op het wat hooger gelegen terrasje staan en leunde zijn gekruiste armen steunend op het kozijn, naar binnen. Heel dicht was zoo zijn gebruinde gezicht met het weerbarstig met moeite glad geborstelde haar bij het hare en opnieuw vertelde hij druk, opgewonden bijna, van het land daarginds, waar hij na weinige jaren al zoo'n mooien en voldoening-gevenden werkkring had gevonden. Indië was een heel wat beter land, dan het bekrompen, suf voortsukkelende Holland, een land van jonge energie, van durf en ondernemingsgeest, waar ze niet in de eerste plaats vroegen naar je diploma's, je relaties en den ‘stand’ van je vader... O, hij zou het in een kleine Hollandsche stad niet meer kunnen harden. Hij kon zich goed begrijpen, dat zij zich hier ook niet gelukkig had gevoeld... Wel was het leven in Indië voor de mannen inspannend en zwaar, maar voor de vrouwen... dat zeiden al zijn getrouwde vrienden... was het er ideaal zonder de neerdrukkende geldzorgen en het kleine huishoudgepeuter of het gesukkel met personeel van vrijwel alle jonge gezinnen in Holland. In Indië was het leven breeder en guller... met de

schitterende natuur om altijd van te genieten, met het auto-verkeer dat er het leven zoo totaal veranderd had; en in plaats van het platte materialisme waarvan je vroeger hoorde, het drinken en zoeken van minderwaardig plezier, was gezonde, opwekkende sport in de plaats gekomen.

Het meisje luisterde, roerloos en met stilgevouwen handen; zóó dicht bij haar was zijn knappe gezicht dat zij den zwakken geur van haarwater rook en telkens zijn adem voelde strijken langs het hare. En het was of haar altijd gespannen, tot het uiterste gespitste zintuigen langzaam en onweerstaanbaar in een droomerige rust werden gewiegd door den klank van zijn diepe warme stem, of zij voor het eerst na langen tijd niet meer als een gewapende tegenover het leven stond maar het willoos en in een vreemd, bijna smartelijk geluk onderging. Aan elk woord dat hij zei haakten zich herinneringen van vroeger, aan den tijd, vóór hij ging; hij, de jongste uit het verarmde gezin der van Doeverens met niets anders om in de groote wereld te slagen, dan zijn zelfvertrouwen, zijn optimisme en zijn helderen kop...

In dien tijd was zij nog een jong onervaren meisje geweest, wel altijd wereldwijzer dan hij... en met genoeg nuchter verstand om zich niet gebonden te willen achten door haar eigen kinderverliefdheid, hun afscheidszoen en de verzwegen vraag in zijn betraande oogen.

Een jaar nadat hij was heen gegaan, werd ze student ze had den fellen wil het leven te genieten, het te beproeven en eruit te halen wat zij met mogelijkheid kon, zij had het bestaan van een jonge, moderne vrouw geleid, verwend, bewonderd, zonder één plicht, dan dien ze zich zelf oplei, zonder één gezag, dan dat van haar eigen altijd wisselende wenschen. Jonge

en oudere mannen waren haar studiegenooten, haar vrienden of aanbidders geworden en zij had haar macht over hen begrepen en er hen om beklaagd of geminacht... zij had beurtelings van die macht genoten en er zich voor geschaamd... En langzaam had een cynisch levens-inzicht alle idealisme overwoekerd, hoe kón je in dezen tijd nog aan huwelijkstrouw en liefde voor het leven gelooven...? Zag ze niet overal bij vriendinnen en vrienden die eerst verzaligd verliefd en verloofd waren geweest, verkoeling, ontmoediging, onverschilligheid en ten slotte de ontrouw, het heimelijk zoeken van andere genegenheden en teederheid; zag ze niet altijd wéér menschen die gingen scheiden, jonge paren die het huwelijk nog nauwelijks kenden en ouderen, zelfs na een lang en naar den schijn soms zoo hecht samenleven; had ze niet bij haar eigen ouders, die naar ze altijd had gemeend zoo echt en eerlijk van elkaar hielden, dezelfde verwijdering en vervreemding... en tenslotte de ontrouw gezien?

En nu zat de vriend van haar jeugd tegenover haar, met zijn kinderlijk hart en zijn ongerept geloof in het leven en meende, dat hij haar juist zoo terugvond als hij haar voor vijf jaar had verlaten... Straks zou zij hem moeten zeggen hoe zij veranderd was... dat zij niet meer in de liefde geloofde en haar levenservaring haar had doen begrijpen dat zij niet geschikt was voor een huwelijk... voor de verplichte trouw aan een en denzelfden man... Zij had voor zich zelf geweten, zooals ze het daarstraks nog tegen tante Dok had gezegd, dat het huwelijk een onwaardige dwang was en een belofte inhield, die niemand vervullen kon.

Maar toen zij probeerde de zinnen te formuleeren waarmee ze het hem zoo dadelijk zou zeggen... nog

vóór hij de vraag kon doen die ze voelde naderen... wist ze dat ze er den moed niet toe bezat... zij had geen moed om zijn geloof in haar te verstoren.

Was dit misschien wat hem onderscheidde van alle anderen... dat zij allemaal geboeid, geïnteresseerd en aangetrokken waren geweest... en zelfs menigmaal een beetje bang van haar... terwijl hij zich niet bekommerde om haar knapheid of haar talenten, maar haar zag als een meisje, teeder en aanhankelijk... als een meisje, dat hij maar in zijn armen zou hoeven nemen om haar te hooren zeggen wat hij verwachtte... dat zij hem nog altijd liefhad... en hem eeuwig en onverbrekelijk trouw zou zijn...

En o... opeens wist ze... zij zoù zoo willen zijn... zoo'n meisje als hij haar geloofde... en als ze het toch wilde met heel haar verlangende, hunkerende hart waarom zou ze het dan niet kunnen zijn? Dat, waarmee ze tot nu toe haar leven had trachten te vullen... vrijheid en geestelijke ontplooiing... eer en succes, daarin vond een vrouw op den duur immers toch geen geluk... Dat wist ze al uit eigen ervaring... en uit de ontelbare boeken waarin de 'nieuwe vrouw' zichzelf had uitgeschreven; in alle vrouwen kwam tenslotte het oude onverwoestbare verlangen naar twee sterke armen, waarin je alle zoeken en wroeten kon vergeten, naar de dwingende vraag, die alle twijfelen het zwijgen oplei. Wat had tante Dok daareven ook gezegd? 'Ik beklaag den man die aan jou zijn hart zou verliezen...' Maar als ze den vasten wil had hem gelukkig te maken - ze zou eerlijk zijn, hem geen deugden voorgoochelen die ze niet bezat - zou ze dan zelf niet óók gelukkig kunnen worden, in het verre land waar de menschen nog wat minder gecompliceerd en blasé waren, waar het leven eenvoudiger en breeder was...?

Een waan... de begoocheling van een zomeravond, van een tuin vol maneschijn en een warme smeekende stem, dicht en vleiend aan haar oor? Maar was liefde dan ooit iets anders? Een schoone illusie, maar de eenige die het leven de moeite waard deed zijn. Misschien... dacht zij opeens met een vreemd helder inzicht was dat in den grond het eenige verschil tusschen de moderne vrouw en die van vroeger tijden, misschien lag daar de oorzaak van zooveel, dat mislukte en verliep... dat de vrouwen het gelóóf van vroeger niet meer hadden... het naïeve geloof in de kracht en de onverwoestbaarheid van het eenige waarom het leven voor haar draaide... dat zij niet meer in de liefde geloofden als in een goddelijke kracht...

Zij nam hem mee de trappen op naar de bovenste verdieping. Ze móésten, had zij betoogd, iemand vertellen van het blinkende geluk, waaraan zij zelf nog nauwelijks durfde gelooven... en zij moest de ontstelde verbazing zien, als ze het zou vertellen: 'Ik ben verloofd... en ga over een half jaar met Han naar Indië...'; den bijna ontstelden uitroep hooren: 'Puck! Jij!'

Maar er was niemand thuis, alleen moeders auto had ze om tien uur gehoord, en zij was natuurlijk dadelijk naar bed gegaan; alleen boven in het huis, op haar stille kamer, wist ze de oude vrouw... En om nu naar haar te gaan, samen met Han, met zijn verheerlijkt stralend gezicht... daarvoor had ze eerst een bijna onoverwinnelijke schaamte en verlegenheid gevoeld.

Maar hij zelf had er op gestaan 'tante Dok' te begroeten, hij herinnerde zich haar nog zoo goed uit zijn jongensjaren, toen ze hem altijd een gevoel van

angstige bewondering voor haar geleerdheid had ingeboezemd, met tegelijk een jongensachtigen argwaan omdat ze altijd gladde zwarte japonnen droeg en aan niets dan studie en de vrijheid van de vrouwen scheen te denken... en zoo met alle ijdelheid had afgedaan, dat ze heur haar strak in een knoetje op haar hoofd had.

'Gelukkig dat jij zoo heel anders bent...;' zei hij, terwijl hij keek naar het zijden japonnetje en den plooienden glanzenden band om het haar van zijn meisje. Hij wist nog niet dat ze het had afgeknipt! dacht Puck met een schrik waarom ze zichzelf bespotte, zou hij het erg 'onvrouwelijk' vinden, wanneer hij het morgen ontdekte?

Zij stonden stil voor de deur van DokterWijsmans kamer, zijn arm lag om haar schouder en terwijl Puck klopte, keken ze elkaar aan als stoute kinderen... toen er geen antwoord kwam, nadat haar vingers nog eens hadden geroffeld op de deur, zoende hij snel haar warme lippen, zoo lang, tot ze zich met een kreetje en den druk van haar handen tegen zijn borst moest bevrijden.

'Zou ze zóó vast in slaap gevallen zijn? vroeg het meisje met een plotselinge onrust, terwijl ze de deur voorzichtig opende.

Het licht van de maan viel door de kleine paarsige ruiten en de oude vrouw zat in haar leunstoel voor het linkervenster, juist zooals Puck haar een paar uur geleden verlaten had. In een vreemde verstarring, onwezenlijk scherp uitgelijnd stonden de oude meubels... de tafel en de vele stoelen er omheen... en de portretten aan den wand schenen in het witte licht uit hun lijsten naar voren te komen en in hun onbeweeglijkheid een heimelijk leven te bezitten.

Het was of alles in het vertrek in ademlooze stilte zweeg en wachtte... wachtte alsof het had geweten

van de komst van den jongen en het meisje, die nu op den drempel stonden en daar toefden in een vreemde vrees... En alsof het oogenblik een ontzaglijke, niet te omvatten beteekenis had... zoo voelde Puck hun samen aarzelen; en zij wist, terwijl ze haar hand losmaakte en op haar teenen naar het venster sloop, dat het altijd, onvergankelijk scherp in haar gedachten zou blijven.

'Tante Dok...' zei zij zachtjes... en herhaalde het nog eens luider, terwijl ze zich dieper toeboog naar het gezicht, dat wat opzij was gegleden, als keek het met onafgebroken aandacht in den maanoverschenen tuin, waar daarstraks... enkele oogenblikken pas geleden, Han haar in zijn armen had genomen en gekust...

'Tante Dok...' zei Puck weer met een angstige smeeking... maar op dit oogenblik wist zij het al... nog vóór zij het voelde aan de hand, die machteloos op het breiwerk lag en aan de ijskoude van het hooge, doorgroefde voorhoofd.

En terwijl zij zich dicht tegen den jongeman aandrong, in een voor haar, de sterke, onafhankelijke, vreemd-heerlijke behoefte aan beschermende troost, fluisterde ze: 'Nu kan ik haar niet meer zeggen... nu kan ik haar niet meer troosten... Han...'

'Wat zeggen, mijn liefste? Dat wij tweeën van elkaar houden?'

'Dat het niet zoo erg is met onze problemen als zij heeft gevreesd... dat de vrouwen in haar diepste hart niet zóó anders dan vroeger zijn...'

Amsterdam, Nov. 1923-Aug. 1925.

[Opmerkingen]

De mededeeling dat vaders ‘van den ouden stempel’ omstreeks 1840 hun kinderen met Gij en U aanspraken vond ik in Prof. Quack's ‘Levensherinneringen’.

De verzen, hier aan David Coornvelt toegeschreven, zijn gedrukt in studentenalmanakken van omstreeks dien tijd. Het dichtstuk ‘het Geweten’ is van J.L. Nierstrasz (1796-1828). ‘Mijn laatste Zang’ is van M.C. van Hall (1768-1858).

De lezing: ‘Denkbeelden van den Dag, in verband met de Emancipatie der Vrouwen’, werd door Nicolaas Beets gehouden voor het Utrechtsch Provinciaal Genootschap op 28 Juni 1870, de herhaling te Leiden en wat erop volgt is fantazie.

De op blz. 148 en 150 afgedrukte brieven zijn, wat titulatuur, stijl en zinsbouw betreft, gecopieerd naar in mijn bezit zijnde familiebrieven uit dien tijd.

J.v.A.-K.